

**GİRESUN MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR
GRUP BİZANS SİKKESİ**

Tülay KARAOĞLU

**Yüksek Lisans Tezi
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Prof. Dr. A. Ali BAYHAN
Doç. Dr. Ceren ÜNAL**

2017

Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

Tülay KARAOĞLU

GİRESUN MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP BİZANS SİKKESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. A. Ali BAYHAN

ORTAK DANIŞMAN
Doç. Dr. Ceren ÜNAL

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

10/04/2017

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "*GİRESUN MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP BİZANS SİKKESİ*" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10/04/2017

Tülay KARAOĞLU

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN danışmanlığında, Tülay KARAOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 10/04/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN

İmza:

Ortak Danışman : Doç. Dr. Ceren ÜNAL

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hasan BUYRUK

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Demet OKUYUCU YILMAZ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
HARİTALAR DİZİNİ	IX
TABLolar DİZİNİ	X
GRAFİKLER DİZİNİ	XI
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRESUN'UN TARİHİ VE COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1. GİRESUN'UN COĞRAFYASI.....	4
1.2. GİRESUN'UN TARİHÇESİ	6

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATORLUK TARİHİ

2.1. BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN KİMLİĞİ	13
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİKKE'NİN TARİHÇESİ

3.1. SİKKE'NİN İCADI	23
3.2. SİKKE METALİ VE AĞIRLIK BİRİMİ	26
3.4. SİKKE BASIM TEKNİĞİ	27
3.5. SİKKE TİP VE İŞARETLERİ	28

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS DÖNEMİNDE SİKKE

4.1. BİZANS DÖNEMİ SİKKE SİSTEMİ.....	30
4.2. BİZANS SİKKE METALİ VE BİRİMLERİ	36
4.2.1. Altın.....	36
4.2.2. Gümüş	40

4.2.3 Bakır	43
4.3. BİZANS SİKKE TİPLERİ.....	46
4.3.1. İmparator Tipleri	47
4.3.1.1. İmparator Kostüm ve İşaretleri	50
4.3.2. Dini Tipler	58
4.4. YAZI VE MONOGRAM.....	68
4.5. DEĞER İŞARETLERİ.....	71
4.6. HÜKÜMDARLIK YILLARI.....	72
4.7. DARPHANE	73
4.8. KONTRMARK	80

BEŞİNCİ BÖLÜM

TRABZON İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE SİKKE

5.1. TRABZON İMPARATORLUĞU'NUN TARİHİ.....	83
5.2. TRABZON İMPARATORLUĞU SİKKE METALİ VE BİRİMLERİ.....	85
5.3. TRABZON İMPARATORLUĞU SİKKE TİPLERİ VE YAZI.....	88
5.4. DARPHANE	92

ALTINCI BÖLÜM

GİRESUN MÜZESİNDE BULUNAN SİKKELERİNİN DARP EDİLDİĞİ İMPARATORLAR DÖNEMİ

6.1. I. IUSTINOS (518-527)	93
6.2. I. IUSTINIANOS (527-565).....	94
6.3. II. IUSTINOS (565-578).....	97
6.4. II. TIBERIOS KONSTANTINOS (578-582)	99
6.5. MAURICIUS TIBERIOS (582-602).....	100
6.6. PHOKAS (602-610).....	103
6.7. HERAKLEIOS (610-641).....	106
6.8. III. KONSTANTINOS (II. KONSTANS) (641-668)	111
6.9. BİZANS ANONİM FOLLİSLERİ (970-1092)	113
6.9.1. A2 Grubu Anonim Follisler	115
6.9.2. B Grubu Anonim Follisler.....	116

6.9.3. C. Grubu Anonim Follisler.....	117
6.9.4. D Grubu Anonim Follisler	117
6.9.5. G Grubu Anonim Follisler	118
6.9.6. I. Grubu Anonim Follisler	118
6.10. X. KONSTANTINOS DUKAS (1059-1067).....	119
6.11. IV. ROMANUS DIOGENES (1068-1071)	121
6.12. VII. MIKHAIL DUKAS (1071-1078)	123
6.13. II. IOANNES KOMNENOS (1118-1143).....	125
6.14. III. IOANNES DOUKAS VATATZES (1222-1254)	126
6.15. I. IOANNES KOMNENOS (1235-1238)	129
6.16. I. MANUEL KOMNENOS (1238-1263).....	130
6.17. II. IOANNES KOMNENOS (1280-1297).....	132
6.18. II. ALEKSİOS KOMNENOS (1297-1330)	133
6.19. IV. ALEKSİOS KOMNENOS (1416-1429)	134

YEDİNCİ BÖLÜM KATALOG VE DEĞERLENDİRME

7.1. KATALOG	136
7.2. DEĞERLENDİRME	236
SONUÇ.....	246
SÖZLÜK.....	250
KAYNAKÇA	254
EKLER.....	269
EK 1. HARİTALAR	269
EK 2. TABLOLAR	273
EK 3. GRAFİKLER.....	275
ÖZGEÇMİŞ.....	276

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GİRESUN MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP BİZANS SİKKESİ

Tülay KARAOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. A. Ali BAYHAN

Ortak Danışman: Doç. Dr. Ceren ÜNAL

2017, 276 sayfa

Jüri: Prof. Dr. A. Ali BAYHAN

Doç. Dr. Ceren ÜNAL

Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Doç. Dr. Hasan BUYRUK

Yrd. Doç. Dr. Demet OKUYUCU YILMAZ

Çalışmamızın konusunu, “Giresun Müzesi’nde Bulunan Bir Grup Bizans Sikkeleri” oluşturmaktadır. Bu amaçla, 2013-2017 yılları arasında yapmış olduğumuz çalışmada Giresun Müzesinde bulunan sikkeler tanıtılmaya çalışılmıştır.

Müze koleksiyonunda bulunan ve tez kapsamında yer alan 100 adet sikke incelenerek sınıflanmış ve daha sonra katalog çalışması yapılmıştır. Bu sınıflamaya göre incelenen sikkelerin 51 adedi, I. Anastasios’un sikke reformu sonrasında basılmaya başlanmış ve başkent Konstantinopolis’in 1204 yılında Latinler tarafından işgal edilmesine kadar geçen süreye tarihlenmektedir. İncelenen sikkelerin 49 adedi ise 1204 yılında Konstantinopolis’in işgal edilmesiyle kurulan, İznik ve Trabzon İmparatorluklarına ait sikkelerdir. Bu sikkeler kendi içinde değerlendirildiğinde 4 adet sikke İznik İmparatorluğuna, 45 adet sikke ise Trabzon İmparatorluğuna aittir.

Ardıl devletler tarafından bastırılan sikkeler, Bizans sikke ikonografisi içinde değerlendirilmiş olsa da bu sikkeler kendine has sikke birimi ve ikonografisine sahip olmuşlardır. Özellikle bu durum Trabzon İmparatorluğuna ait sikkelerde oldukça belirgindir. Bu nedenle, tez kapsamında incelenen 100 adet sikke Bizans İmparatorluğu ve Trabzon İmparatorluğu sikkeleri olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sikke, Giresun Müzesi, Bizans, İznik, Trabzon

ABSTRACT**MASTER THESIS****A GROUP OF BYZANTINE COINS FOUND IN GİRESUN MUSEUM
Tülay KARAOĞLU**

Advisor: A Prof. Dr. A. Ali BAYHAN
Co Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ceren ÜNAL

2017, 276 sayfa

Jury: Prof. Dr. A. Ali BAYHAN
Assoc. Prof. Dr. Ceren ÜNAL
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Assoc. Prof. Hasan BUYRUK
Assist Prof. Dr. Demet OKUYUCU YILMAZ

Our research's subject is "A Group of Byzantine Coins Found in Giresun Museum". For this purpose, coins in Giresun Museum was tried to introduced in our research that we conducted between 2013 and 2017.

100 coins part of müseum collection and within the scope of the thesis were categorised by examination and then catalog compilation was made. According to this examination, 51 of the coins was commenced to be monetised after the currency reform made by I. Anastasion and dates back to the process when Constantinople was invaded by Latins in 1204. While 49 of the examined coins belong to Nicomedia and Trebizond Empires which were founded by the invasion of Constantinople. When evaluated inter se, 4 of these coins belong to Nicomedia Empire and 45 of them belong to Trebizond Empire.

Coins monetised by subalternate Powers has its own currency unit and iconography although they were evaluated within Byzantine coins iconography. Particularly, this case is quite distinctive for Trebizond Empire's coins. Therefore, 100 coins examined within the scope of thesis was evaluated in two categories which are Byzantine coins and Trebizond coins.

Keywords: Coins, Giresun Museum, Byzantine, Nicomedia, Trebizond

KISALTMALAR DİZİNİ

AE	: Bakır
AR	: Gümüş
AÜDTC	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
AV	: Altın
Bk.	: Bakınız
BM.	: Warwick Wroth, <i>Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum</i> , I, London 1908.
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DOC I	: Alfred R. Bellinger (Ed.), <i>Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume 1, Anastasius I to Maurice 491-602</i> , Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1992
DOC 2/1	: Alfred R. Bellinger- Philip Grierson (Ed.), <i>Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Two Part 1, Phocas to Theodosius III 602-717</i> , Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1968.
DOC 2/2	: Alfred R. Bellinger- Philip Grierson (Ed.), <i>Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Two Part 2, Phocas to Theodosius III 602-717</i> , Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1968.
DOC 3/1	: Alfred R. Bellinger- Philip Grierson (Ed.), <i>Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Three Part 1, Leo III to Nicephorus III 717-1081</i> , Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1973.
DOC 3/2	: Alfred R. Bellinger- Philip Grierson (Ed.), <i>Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Three Part 2, Leo III to Nicephorus III 717-1081</i> , Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1973.

- DOC 4/1 : Alfred R. Bellinger- Philip Grierson (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Four Part 1, Alexius I to Michael VIII 1081-1261*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1999.
- DOC 4/2 : Alfred R. Bellinger- Philip Grierson (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Four Part 2, Alexius I to Michael VIII 1081-1261*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1999.
- DOC 5/1 : Alfred R. Bellinger- Philip Grierson (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Five Part 1, Michael VIII to Constantine XI 1258-1453*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1999.
- Ed. : Editör
- EL : Elektron
- Gel. : Geliş
- gr. : Gram
- Haz. : Hazırlayan
- KAAM : Kilikya Arkeoloji Araştırma Merkezi
- Kat. : Katalog
- km. : Kilometre
- M.Ö. : Milattan Önce
- M.S. : Milattan Sonra
- mm. : Milimetre
- Müz. : Müze
- No. : Numara
- ODB : Oxford Dictionary of Byzantium
- OTAM : Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
- Ref. : Referans
- Retowski : Otto Retowski, *Die Münzen Der Komnenen Von Trapezunt*, Klinkhardt& Biermann, Braunschweig 1974.
- Şek. : Şekli

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

YEM : Yapı-Endüstri Merkezi

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Giresun İl Haritası.....	269
Harita 2. Pontus Eukseinos Kıyısındaki Merkezler	270
Harita 3. Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu Sınırları	271
Harita 4. Latin istilas1 sonrasında kurulan imparatorluklar	272

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Giresun Müzesi'nde Bulunan Altın Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı	273
Tablo 2. Giresun Müzesi'nde Bulunan Gümüş Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı	273
Tablo 3. Giresun Müzesi'nde Bulunan Bakır Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı	274

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Giresun Müzesi’nde Bulunan Sikkelerin İmparatorluklara Göre Dağılımı..275

Grafik 2. Giresun Müzesinde Bulunan Sikkelerin Darphanelere Göre Dağılımı 275

ÖNSÖZ

Bizans sikke tarihinin başlangıcı olarak Anastasios'un 498 yılında yapmış olduğu sikke reformu esas alarak oluşturulan tezimizde, Bizans İmparatorluğu'nun siyasi, sosyal, dini ve mali yapısı dikkate alınarak sikkeler incelenmiştir. Giresun Müzesi'nde incelenen 100 adet sikkeden Bizans sikkeleri Erken Bizans, Orta Bizans, Geç Bizans Dönemi sikkeleri olarak incelenirken, İznik ve Trabzon sikkeleri de Bizans sikkeleri kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak sikke ikonografisi ve birim özellikleri bakımından Bizans sikkeleri ve Trabzon İmparatorluğu sikkeleri farklı özelliklere sahip olması nedeniyle tez kapsamındaki sikkeler iki grup altında incelenmiştir. İznik İmparatorluğu sikkeleri ise Geç Bizans sikkeleri içinde değerlendirilmiştir.

Tez konusunu seçmemde beni yönlendiren, her daim bana desteğini esirgemeyen saygıdeğer Hocam Sayın Prof. Dr. A. Ali BAYHAN'a ve ikinci danışmanlığımı üslenerek görüşlerinden faydalandığım, öneri ve fikirleriyle farklı bir bakış açısı yakalamamı sağlayan Celal Bayar Üniversitesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Sayın Doç. Dr. Ceren ÜNAL'a, teşekkürlerimi sunarım.

Giresun Müzesi'nde çalışmama olanak sağlayan Müze Müdürü Sayın Hulusi GÜLEÇ'e ile müzede ki çalışmalarım sırasında bana yardımlarını esirgemeyen Sayın Arkeolog Abdurrahman DEMİR'e, gösterdikleri sabır ve yardımlardan dolayı teşekkür ederim.

Çalışmam sırasında olumlu eleştirileriyle beni yönlendiren Ordu Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Doç. Dr. Hasan BUYRUK'a, Hitit Üniversitesi Kütüphanesinden yararlanmamı sağlayan Şube Müdürü Sayın Reha AKKAYMAK'a, ilgili yaklaşımıyla destek olan Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Demet OKUYUCU YILMAZ'a ve uzakta da olsalar bana göstermiş oldukları yardımlarından dolayı arkadaşım Serhat USLU'ya ve Serpil SEYFİ'ye teşekkür ederim. Ayrıca beni bugünlere getiren, her zaman yanımda olan annem Nezaket KARAOĞLU ve babam Ali Ekber KARAOĞLU'na çalışmam sırasında göstermiş oldukları sabırdan dolayı minnettarım.

Erzurum- 2017

Tülay KARAOĞLU

GİRİŞ

Sikke, Lydialılar tarafından icat edilmesinden beri pek çok kişi, toplum ve devlet tarafından kullanılarak ticaretin sembolü haline gelirken, onu basan otoritenin de gücünü yansıtmıştır. Üzerine bilinçli olarak konan yazı ve tipler vasıtasıyla dönemin dini, siyasi, sosyal ve sanatsal anlayışının temsilcisi olan sikkeler, yapılan arkeolojik çalışmalara yön vermesi açısından da önemli olmuşlardır.

Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları, ilk sikkenin icat edildiği yer olması bakımından son derece dikkat çekicidir. Bu nedenle Türkiye toprakları içinde gömülü halde sayısız sikke bulunmaktadır. Bu sikkeler ise arkeolojik kazı çalışmaları, define arama amaçlı kaçak kazılar ve rastlantı sonucu bulunmaktadır. Bulunan sikkelerin bir kısmı koleksiyoner ve definecilerin elinde tutulurken, sikkelerin büyük bir kısmı da müzelerde toplanmaktadır. Ülkemizin çeşitli yerlerine dağılmış şekilde bulunan Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı müzeler ile özel şahıs ve farklı kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı müzelerde sikkeler depolarda koruma altına alındıkları gibi sergi salonlarında da teşhir edilmektedirler.

Giresun Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, içinde zengin sikke seksiyonu ile dikkat çeken müzelerimizden biridir. “Giresun Müze’nde Bulunan Bir Grup Bizans sikkesi” isimli tez çalışmamız ile 10.12.2004 ve 19.09.2005 yıllarında, salın alma yoluyla müze bünyesine kazandırılan Bizans Dönemi sikkeleri incelenmiştir.

Giresun Müzesi’nde bulunan Bizans sikkeleri adına müze çalışmaları dışında kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması, ayrıca Bizans sikkeleri içinde değerlendirilen Trabzon İmparatorluğu sikkeleriyle ilgili Türkiye’de birkaç yayın¹ dışında çalışmanın olmaması bizim böyle bir çalışma yapmamızda etkili olmuştur. Buna göre tez kapsamında incelenen sikkeler, çeşitli uzman görüşleri dikkate alınarak, dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik özelliklerinin sikkelere olan etkisi üzerine durulmuştur. Böylece, Nümizmatik alanında yapılan çalışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

¹Ceren Ünal, “Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi’ndeki Üç Adet Asper”, *Selevcia Ad Calycadnm*, Olba Kazısı Yayınları 2, Ankara 2012, 141-162; Hatice Özyurt Özcan, “Erzurum Arkeoloji Müzesi’ndeki Bizans Sikkeleri”, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara 2007, 1-16; Oğuz Tekin, Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Çalışmamız için öncelikle Giresun Müzesinden alınan izin doğrultusunda, müzenin uygun gördüğü 100 adet sikkenin fotoğraf çekimleri yapılarak, envanter bilgileri kontrol edilmiş, sikkelerin ağırlığı ve çapı için gerekli ölçümler alınmıştır. Daha sonra Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Hitit Üniversitesi Kütüphanesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nden elde edilen çeşitli kitap, makale ve benzeri kaynaklar toplayarak çalışmamız başlamıştır. İncelenen sikkelerin tarihlendirilmesi için Dumbarton Oaks Koleksiyonları, British Museum Koleksiyonları ve Otto Retowski'nin Trabzon İmparatorluğuna ait sikke kataloğu referans alınmıştır.

Tez, yedi bölümden oluşmaktadır. İlk Bölümü Giresun'un tarihi ve coğrafi özellikleri oluşturmaktadır. Trabzon İmparatorluğu sikkelerinin özellikle Karadeniz içinde yaygın olarak kullanılması bakımından bu sikkelerin bölgesel özellik göstermesi Giresun'un coğrafi yapısı ile tarihsel gelişimini tez kapsamında açıklamayı gerekli kılmıştır.

İkinci Bölüm Bizans İmparatorluğu'nun tarihi ile ilgilidir. Bizans İmparatorluğunun kuruluşundan, 1453 yılında Kostantinopolis'in Türkler tarafından fethine kadar geçen sürede yaşanan dönemsel olaylar ve bunların Bizans toplumu üzerine etkisi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölüm, sikke tarihçesiyle ilgilidir. Bizans Dönemi sikkelerinin basımında nasıl bir yol izlendiğini daha iyi kavramak adına sikkenin ilk icadından bahsedilmiştir. Ayrıca sikke metali ve ağırlık birimi, sikke basım tekniği ile sikke üzerinde bulunan tip ve işaretlere de değinilmiştir.

Dördüncü Bölüm Bizans sikkeleri hakkındadır. Burada Bizans sikkelerinin gelişimi ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Bunun için sikkelerin basılmış oldukları sikke metali ve birimlerinden, sikkenin üzerindeki tipler, hükümdarlık yılları, yazı, monogram, kontrmark ve darphaneler alt başlıklarla anlatılmıştır.

Beşinci Bölüm Trabzon İmparatorluğu sikkeleri ile ilgilidir. Trabzon İmparatorluğu sikkeleri Bizans İmparatorluğu sikkeleri kapsamında değerlendirilse de bu sikkeler Bizans sikkelerinden oldukça farklı özellikler göstermiştir. Bunun için öncelikle Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşu hakkında oldukça kısa bilgi verilerek,

ardından sikke metali ve birimi ve bu sikkeler üzerinde bulunan tip, yazı ve darphane işaretleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu konuda yeterince çalışma yapılmaması bu sikkeler hakkında ayrıntılı bilgi vermemizi engellemiştir.

Altıncı Bölümde ise tez kapsamında incelenen sikkelerin basıldıkları dönemin hükümdarının saltanat yılları içinde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik özellikleriyle ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Son Bölüm, Katalog ve Değerlendirme'den oluşmaktadır. Katalog kısmında 100 adet sikke görselleri eşliğinde katalog numarası, müze envanter numarası, müzeye geliş şekli ve tarihi, dönemi, madeni, çapı, ağırlığı, birimi, darphanesi, referans bilgileriyle sikkenin ön ve arka yüzünde bulunan tipler hakkındadır. Buradaki sikkelerin fotoğrafları çekilirken 1/5 ölçeği de altında verilmiştir. Ancak, katalog kısmında bu ölçek kullanılmamıştır. Değerlendirme kısmında ise Giresun Müzesi'nde incelenen sikkeler kendi içinde dönemlere, metal, birim ve darphane özelliklerine göre açıklanmıştır.

Çalışmamızın Sonuç kısmında, Tez çalışmamızın Nüsmizmatik açısından nasıl bir önem taşıdığı açıklanırken, Sözlük kısmında da Bizans sikke terminolojisinden bahsedilmektedir. Sözlük kısmının oluşturulmasında ise Prof. Dr. Oğuz Tekin'in "Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection", Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp'in "Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri" Doç. Dr. Ceren Ünal'ın "Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri" isimli kitapları yardımcı olmuştur. Son olarak, tez çalışmamız Kaynakça, Harita, Tablo ve Grafikler ile sonlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRESUN'UN TARİHİ VE COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1. GİRESUN'UN COĞRAFYASI

Doğu Karadeniz Bölümünde yer alan Giresun İli, kıyı dağlarının güneyini denize bağlayan en kısa yerde kurulmuştur². Coğrafi konumu itibarıyla 37° 50' - 39° 12' doğu boylamları ile 40° 07' - 41° 08' kuzey enlemleri arasında bulunan bir liman kenti olan Giresun İl'inin doğusunda Trabzon ve Gümüşhane, batısında Ordu, güneyinde Sivas ve Erzincan bulunmakta olup, kuzeyinde de Karadeniz ile kuşatılmıştır³. Giresun'un merkezi ise Aksu ve Batlama Vadileri arasında denize doğru uzanan bir yarımada üzerinde yoğunlaşmış, bu yarımadanın doğusunda ve iki deniz mili uzaklığında ise Giresun Adası bulunmaktadır⁴ (Harita 1).

Yüz ölçümü bakımından 6.934 km² sahip olan Giresun, aynı zamanda ülkemizin küçük illeri arasında yer almaktadır⁵. İl bünyesinde 16 ilçe, 33 belediye ve 534 köy bulunmaktadır. 2011 yılı adrese dayalı nüfus kayıtlarına göre Giresun'da 419.498 kişi yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu bakımından kıyı kesimlerde yaşayan kişi sayısı fazla iken, iç kesimlere doğru gidildikçe bu oran belirgin bir biçimde düşmektedir⁶. Bu durumun başlıca nedeni olarak da bölgenin topografik özellikleri gösterilmektedir.

Giresun İli'nin de içinde bulunduğu Karadeniz Bölgesi, topografik özellikleri bakımından yüksek ve engebeli bölgelerden biridir. Bölge kıyı boyunca uzanan sıra dağlar ile kuşatılmış olup, bu dağlar kıyı ile iç kesimleri birbirinden ayırmaktadır⁷. Doğu Karadeniz dağlarının batıya doğru uzanan kollarından birini oluşturan Giresun Dağları ise Kelkit Çayı Vadisi'nin güneyinde yer almaktadır. Bu dağlar kıyı kesimlerde

² Ünsal Bekdemir-Süleyman Elmacı, "Giresun Kentinin Gelişimini Etkileyen Faktörler", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler*, II, Giresun Belediyesi Yayınları, Ankara 2009, 396.

³ Mehmet Fatsa, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Kırsalının İdari ve Sosyal Tarihi*, Giresun Belediyesi Yayınları, Giresun 2005, 52.

⁴ Türkiye İstatistik Kurumu, *Bölgesel Göstergeler 2010, TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane*, TÜİK Kurumu Yayınları, Ankara 2011, xii.

⁵ Ünsal Bekdemir, *Ulaşım Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Giresun Limanı ve Hinterlandı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitim Anabilim Dalı, Erzurum 1996, 13.

⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, *Seçilmiş Göstergelerle Giresun 2011*, TÜİK Yayınları, Ankara 2012, XII-XIII.

⁷ Bekdemir ve Elmacı, 397.

tepelik bir görünüme sahip olsa da iç kısımlarda yüksek dağlar şeklinde uzanmaktadır. Genel olarak, Giresun Dağları'nın ortalama yüksekliği 2000 metre olmakla birlikte yer yer bu yükseklik 3000 metre civarına kadar ulaşmaktadır. Fakat Şebinkarahisar, Alucra ve Güce ilçelerini içine alan kısmın yüksekliği 1000-1500 metre civarında olup arazi Kelkit Vadisi'ne doğru eğimlidir⁸.

Giresun Dağlarının, kıyıya paralel olarak uzanmasının neticesinde Giresun Şehri'nin kıyı ile iç kesimler arasında bir engel oluşturarak, bu durum ulaşım ağında bir takım aksaklıkların yaşanmasına neden olmuştur. Ancak belirli noktalarda açılan geçitler vasıtasıyla ulaşımında yaşanan problemler çözülmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Doğu Karadeniz'i Harşit Havzasına bağlayan Harşit Çayı Vadisi en önemli geçidi oluştururken, 2070 metre yüksekliğindeki Eğribel geçidi, 2000 metre yüksekliğindeki Şehitler geçidi ve Fındıkbel geçidi diğer önemli geçitleri oluşturmaktadır⁹.

İklim, Giresun ve çevresinde bölge şartlarına uygun olarak çeşitlilik göstermektedir. Kıyı kesimlerde denizin etkisiyle daha ılık ve yağışlı iklim karakteri görülürken, iç kesimlere doğru yükseltinin de artmasıyla ılık ve yağışlı hava etkisini kaybederek, yazların daha sıcak ve kurak, kışların biraz daha sert geçtiği karasal iklim tipine dönüşmektedir. Özellikle Giresun'un güneyine doğru gidildikçe bu iklim karakterindeki farklılık belirgin bir şekilde hissedilmektedir¹⁰.

Bölgenin iklim karakterine ve yükseltiye bağlı olarak bitki örtüsü de şekillenmiştir. Bu nedenle kıyı bölgelerde ılıman iklime dayanıklı funda-çalı ormanı, bunun üzerinde orta dereceli kışa dayanıklı yaprağını döken orman ve en üstte ise yıl boyu yeşil kalabilen iğne yapraklı ormanlar bulunmaktadır. İç kesimde bölgede nemin azalması, sıcaklığın artması, bitki örtüsünün nispeten yaprağını döken orman, onun üzerinde de iğne yapraklı ormanların oluşmasında etkili olmuştur¹¹. Nemli ve ılıman havanın olumlu etkisi pek çok bitki türünün yetişmesine imkân sağlarken, ekonomik açıdan fındık tarımı ile ormancılık faaliyetlerinin gelişmesinde de katkıda

⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, *Seçilmiş Göstergelerle Giresun 2011*, XII.

⁹ Bekdemir ve Elmacı, 398.

¹⁰ Selçuk Trak, "Giresun-Ordu ve Ardülkesinde Beşeri Coğrafya Araştırmaları", *AÜDTC Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1943, 146-147.

¹¹ Trak, 146-147.

bulunmuştur¹². Bilhassa fındık Giresun halkının iktisadi hayatı bakımından son derece önemli bir yere sahip olmuştur. Bunun neticesinde fındık tek başına çok geniş alanları kaplayarak, Giresun'un fındık tarımında öne çıkmasını da etkili olmuştur. Bölgede fındık tarımının yanı sıra toprak şartlarına uygun tarımsal faaliyetlerde yapılmaktadır¹³.

Giresun Şehri'nin çok fazla yağış alması yüzey şekillerinin akarsular tarafından şekillendirilmesinde etkili olmuştur. Bölgede Aksu, Boğacık, Batlama, Büyük Güre, Küçük Güre gibi yıl boyu akışa sahip akarsular dışında mevsimsel olarak akan çok sayıda akarsularda bulunmaktadır. Bu akarsuların akış hızları yüksek olduğu için bölge sık aralıklarla derin vadilere ayrılmıştır. Bu durum yerleşmeyi, topraktan faydalanmayı ve doğu-batı doğrultusunda kara yolu ulaşımını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca yağışların yoğun geçtiği mevsimlerde sel baskınlarının yaşanmasına da sebep olmuştur¹⁴.

Giresun İli'nin gelişmesinde ve bir kent olarak görülmesindeki en önemli etken şüphesiz ekonomik faaliyetleridir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Giresun halkının başlıca gelir kaynağını fındık oluşturmaktadır. Fındık dışında diğer tarımsal faaliyetler, hayvancılık, balıkçılık ve maden işletmeciliği gelir getiren faaliyetler olarak görülmektedir. Ancak madenlerden elde edilen gelir diğerlerine göre daha düşük seviyede olmuştur. Giresun bölgesi maden yataklarının çokluğu ve çeşitliliği ile dikkat çekmesine karşın maden yataklarının büyük bir kısmının Antik dönemlerden beri işletiliyor olması rezervlerin azalmasında etkili olmuştur. Bu yüzden bugün burada çıkarılan madenlerin verimliliği olmadığı için kayda değer gelir kaynağı olarak görülmez¹⁵.

1.2. GİRESUN'UN TARİHÇESİ

Doğu Karadeniz Bölgesi, tarihi çağlardan itibaren pek çok halka ve bir o kadar da inanca, bazen anayurt bazen de geçici bir konaklama yeri görevi üstlenmiştir¹⁶. Bu bölge içerisinde yer alan Giresun, liman şehri olmasının yanı sıra stratejik konumu

¹² Bekdemir ve Elmacı, 400-401.

¹³ Trak, 148-151.

¹⁴ Bekdemir ve Elmacı, 399.

¹⁵ Bekdemir, 16-20.

¹⁶ Ahmet Hikmet Kose, "Tarihsel ve Mitolojik Veriler Işığında Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Uygarlıklarının Madencilik Faaliyetleri", *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, (39), 1991, 72.

itibariyle öne çıkan kentlerden birisi durumundadır. Özellikle Giresun İli'nin, bir yarım ada üzerinde yer alması, doğu-batı yönünde denizin tam olarak kontrol altında tutulmasını sağlamıştır. İlk zamanlar askeri istihkâmın oluşturulduğu şehirde zamanla sivil iskânlarda gerçekleşmiştir. Bu haliyle Giresun ilgi çekici bir kale şehri ve liman olarak adını duyurmuştur¹⁷.

Giresun ismi, Antik dönem yazarlarından Ksenophon'un, Anabasis adlı eserinde ilk kez ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Bu esere göre şehir "Kerasus" olarak ifade edilmiştir¹⁸. Diğer bir Antik dönem yazarları Strabon ise Geographika adlı eserinde şehirden "Pharnakia" olarak söz etmektedir¹⁹. Giresun İli ile ilgili olarak daha sonraki dönemlerde, Antik kaynaklarda geçen Pharnakia ismi unutulup kent "Kerasous, Kerasountos" adlarıyla anılmaya başlanmıştır. 13. yüzyılda İtalyanlar tarafından çizilen haritalarda "Cerasous" olarak ifade edilen Giresun'un ismi, Osmanlı döneminde Kâtip Çelebi'nin kaleme aldığı Cihannüma adlı eserinde ise "Kiresin" şeklinde bahsedilmektedir. Böylece zamanla değişerek gelen kentin ismi günümüz harita ve eserlerinde Giresun olarak anılmaktadır²⁰.

Bununla birlikte konun daha iyi anlaşılması açısından Giresun isminin ne anlam ifade ettiğine de değinmek yerinde olacaktır. Öyle ki bu konuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Giresun isminin, boynuz anlamına gelen "Keras" kelimesinden türetildiğidir²¹. Giresun sahil şeridinin deniz içerisine bir boynuz gibi girinti yapmasından dolayı bu isim verilmiştir²². Yaygın olarak kabul edilen ikinci görüş ise kiraz ağacının ana vatanının Giresun olduğu ve çok miktarda kiraz yetiştiğinden dolayı Yunanca kiraz anlamına gelen "Kerasus" sözcüğünden geldiği rivayet edilmektedir. Nitekim Minas Bijiskyan, Charles Texier ve Fransız seyyah Vital Cuinet eserlerinde şehrin ismini bu görüşe göre açıklamışlardır²³.

¹⁷ Feridun M. Emecen, "Clavijo'dan Fallmerayer'e: Giresun'da Seyyahlar (1404-1840)", *Giresun Kültür Sempozyumu 30-31 Mayıs 1998 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1998, 23.

¹⁸ Veysel Usta, *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 1999, 23.

¹⁹ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (Çev.: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012, 29.

²⁰ Besim Darkot, "Giresun", *DİA*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul 1964, IV, 789.

²¹ Okay Pekşen, *Giresun İli Eskiçağ Tarihi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2012, 18.

²² Feridun M. Emecen, "Giresun", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XIV, 78.

²³ Oktay Karaman, "Seyahatnamelere Göre Giresun", *Giresun Tarih Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, 165.

Giresun Şehri'nin ismi gibi nerede kurulduğu ve ilk olarak kimler tarafından iskân edildiği de tam olarak belli değildir. Ksenophon'un ifade ettiği Giresun'un yeri, Vakfıkebir körfezindeki Kirazlık-Kireşon olarak bahsedilen yere işaret ederken, Strabon'un üzerinde durduğu yer ise bugünkü yarımada'dır. Bu iki farklı görüşün dışında topografik çalışma yapan bazı araştırmacılar, Pharnakia'nın Yason Burnu'nda yer aldığını iddia etmektedirler²⁴.

Giresun ve civarında yeteri ölçüde arkeolojik çalışma yapılmamasından dolayı tarih öncesi dönemlere ait bilgiler karanlıkta kalmıştır. Fakat Ordu ve Trabzon civarında yapılan çalışmalar sonunda elde edilen bulguların bölgenin geri kalan kısmıyla uyumlu olduğu sanılmaktadır. Bu varsayım ile beraber Giresun'da ilk yerleşim Alt Paleolitik döneme kadar indirilmektedir²⁵. Buna karşın bölgeyle ilgili ilk yazılı bilgilerde kendilerini Neşalı olarak tanıtan Hitit yıllıklarından ulaşılmaktadır²⁶. Bu yıllıklarda “Yukarı Ülke” ismini verdikleri Karadeniz Bölgesinde Gaşkalar'ın varlığından söz edilmektedir. Hitit İmparatorluğu topraklarına düzenledikleri akınlar ile dikkat çeken Gaşkalar'ın, varlıklarını ne zamana kadar sürdürdüğü ve Karadeniz'de tam olarak nereler üzerinde hâkimiyet kurdukları belli değildir²⁷. Fakat Gaşkalar'ın Sinop'un batısı ve Giresun arasında kalan bölge ile Tosya, Merzifon, Amasya, Tokat, Niksar, Koyulhisar, Şebinkarahisar'ı içine alan bölgede yaşamış oldukları kabul edilmektedir²⁸.

Doğu Karadeniz Bölgesi pek çok geçiş noktasını birbirine bağlayan önemli bir yer olmasından dolayı Yunan Koloni dönemine kadar stratejik ve jeopolitik konumuyla ön plana çıkmıştır. Koloni hareketleriyle birlikte siyasi, ekonomik ve askeri değeriyle de bölge önem kazanmıştır²⁹. Bu bağlamda, Karadeniz Bölgesi'nde ilk kez M.Ö. 8. yüzyılda Miletler ile koloni hareketi başlatmış ve bu faaliyet M.Ö. 546 yılında Anadolu'nun Persler tarafından ele geçirilmesine kadar devam etmiştir.

²⁴ Feridun M. Emecen, “Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri”, *Giresun Tarih Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, 20-21.

²⁵ Özhan Öztürk, *Pontus: Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Genesis Kitap, Ankara 2012, 514.

²⁶ Osman Emir, “Eskiçağ'da Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Jeopolitik Önemi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi/Journal of Black Sea Studies*, (13), 2012, 11-13.

²⁷ Mehmet Okur, “Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçu Faaliyetler”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (14), 2007, 1-2.

²⁸ Pekşen, 23.

²⁹ Emir, 15.

Miletler'in, Karadeniz Bölgesine yönelmesinde birçok durum etkili olmuştur. Bunlardan en önemlisi ise bölgeye has maden yataklarının varlığıdır. Özellikle Giresun ve Trabzon'un gerisinden başlayarak Harşit Çayı boyunca uzanan Doğu Karadeniz dağları etrafında demir, bakır, gümüş ve kurşun yatakları bakımından oldukça zengindir. Bu maden yatakları bulunarak işletilmektedir. Ayrıca Miletler, demir işçiliğinde öne çıkan Khalybler ve pirinç madenini çıkarıp işleten Mossinekler gibi bölgenin yerli halklarıyla da temasta bulunarak bu madenlerin işlenmiş hallerinden de yararlanmışlardır³⁰.

Miletler, Karadeniz Bölgesi'nde bulundukları süre boyunca ele geçirdikleri bölgelerde yerleşmek yerine o bölgeyi elde tutarak onların her türlü kaynaklarından yararlanmayı tercih etmişlerdir. Bu amaçla bölgede doksana yakın koloni kenti kurmuşlardır. Kurulan koloni kentlerinden biri de Giresun'dur³¹. Giresun'un yerli halkı M.Ö. 8. yüzyılda Sinop'a bağlı Anakent tarafından korunmakta, karşılığında da yıllık olarak "dasmos" adında vergi ödemişlerdir³².

Giresun'un da içinde bulunduğu Doğu Karadeniz Bölgesinde Miletler'in koloni faaliyetlerinden, Anadolu'nun Pesler tarafından ele geçirilmesine kadar geçen sürede bölgede sırasıyla Kimmerler, İskitler ve Medler hâkim olmuştur³³. Medler'in bölgeden çekilmesinden sonra, M.Ö. 521 yılı civarında Persler'in hâkimiyeti başlamıştır. Persler, yönetimlerinin başlarında bölge yönetimine Medler gibi pek müdahale etmemiş olmalarına rağmen sonraki dönemlerde bölgeye kendi idarecilerini yerleştirerek, hâkimiyet alanlarında daha baskın bir siyaset yürütmüşlerdir. Üstelik Karadeniz Bölgesi, sağladığı ekonomik gelir ve diğer hizmetlerinden dolayı önemli bir bölge olarak görülmüş, burası için ayrı bir mali düzenleme oluşturularak adına "Pont Kapadokyası" denilmiştir. Karadeniz Bölgesi'nin daha sonra eyalet durumuna gelmesiyle Pont Kapadokya'sı, "Pont Satraplığı" adını almıştır³⁴.

³⁰ Osman Emir, "M.Ö VI. Yüzyılda Samsun ve Çevresinde Kolonizasyon Faaliyetleri", Mehmet Aydın (Ed.), *Samsun Sempozyumu 13-16 Ekim 2011*, Samsun Valiliği Yayınları, 3, Samsun 2012, 665- 667.

³¹ Pekşen, 27.

³² R. Drews, "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri", (Çev.: Ömer Çapar) , *AÜDTC. Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırma Dergisi*, 15 (26), 1991, 318.

³³ Bilgehan Atsız Gökdağ, "M. Ö. 2000'li Yıllardan Günümüze Giresun'daki Türk Varlığı", *Giresun Tarih Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, 29-30.

³⁴ Fatma Acun, "Tarih Boyunca 'Pontus'", *Milli Mücadelede Giresun 6-7 Mart 1999 Sempozyum Bildirileri*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1999, 22.

M.Ö. 332’de Makedonya Kralı Büyük İskender, doğu seferine çıktığında Pont Satraplığı’nı ele geçirerek kısa bir süreliğine de olsa Doğu Karadeniz ve çevresinde Makedonya hâkimiyetini sağlamıştır. Ancak M.Ö. 280’de Perslere bağlı Mitridates ve ailesi, Büyük İskender’e tabi olmayarak Karadeniz’de Pontus Krallığını kurmuşlardır. Bölgede siyasi bir güç haline gelen Pontus Krallığı, özellikle Pharnakes döneminde, sahil boyunca çoğu yer alınarak hâkimiyet sahaları içine dâhil edilmiştir³⁵. Bu dönemde Pharnakes tarafından ele geçirilen yerlerden biri de Giresun’dur. Sinop’a bağlı bir şehir durumunda olan Giresun, Pharnakes tarafından ele geçirilirken büyük oranda yıkılmıştır. Daha sonra bölgede imar faaliyetleri başlatan Pharnakes, şehri iki km. doğusunda yer alan yarımada üzerinde taşımıştır. Ayrıca kurulan bu yeni şehrin nüfusunun az olması sebebiyle Ordu kentinden insanlar getirterek, buranın nüfusunu artırmaya çalışmıştır. Böylelikle, Giresun Şehri ikinci kez kurulup imar edilmesini sağlayan Kral Pharnakes’den dolayı, Pharnakia olarak anılmaya başlamıştır³⁶ (Harita 2).

Pontus Krallığı, Roma ordusuyla yaptığı bir savaşta Giresun ve havalisini kaybetmiş ve bölge M.Ö. 63 yılında Roma İmparatorluğu’nun yönetimine geçmiştir. Beş yüz yıla yakın bir müddet Roma İmparatorluğu idaresi altında bulunan Giresun, 395 yılında Roma’nın yönetim olarak ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma sınırları içerisinde kalmıştır³⁷. Doğu Roma diğer bir adıyla Bizans İmparatorluğu döneminde şehir ticaret merkezi haline getirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Bizans idaresi altında bir metropolitlik durumunda olan bu yerde Hristiyanlık için çok önemli faaliyetlerde de bulunulmuştur. Nitekim burada İncil nüshaları basılarak çoğaltılmıştır³⁸.

Bizans’ın yönetimi altında bulunan Karadeniz Bölgesi, 10. yüzyıla kadar bölgede etkili olmaya çalışan Sasani ve Arap mücadelelerine de sahne olmuştur. Bu mücadele içinde Karadeniz Bölgesinde Kuman, Peçenek, Bulgar, Hazarlar faaliyet göstermelerine karşın bu toplulukların siyasi alanda etkinlikleri söz konusu olmamıştır³⁹. Fakat bu durum 1018 yılında Çağrı Bey komutasındaki Türkler’in Anadolu’yu yurt edinmek için ilk keşif hareketlerine başlamalarından sonra özellikle bölgenin siyasi ve etnik

³⁵ Melek Öksüz, “Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış (I)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (5), 2005, 18.

³⁶ Giresun İl Yıllığı 1967, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara 1968, 55.

³⁷ Sacit Karaibrahimoğlu, *Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları ile)*, Alkan Matbaası, Ankara 1969, 26.

³⁸ Emecen, “Giresun”, 80.

³⁹ Gökdağ, 32-33.

çehresinde önemli ölçüde değişiklikler görülmeye başlanmıştır⁴⁰. 1071 yılında yaşanan Malazgirt Zafer'inden sonra Türkler, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Doğu Karadeniz Bölgesi'ni de Türk yurdu yapmak için fetih hareketlerinde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda Trabzon ve çevresi Türkler tarafından ele geçirilmiştir. Ancak bu dönemde Giresun'un Türk hâkimiyetine girip girmediği tespit edilememiştir⁴¹.

Mevcut baskılar sonucunda Karadeniz Bölgesinde oluşturulan Türk hâkimiyeti uzun sürmeyerek 1075 yılında Trabzon'dan, Sinop'a kadar uzanan sahil şeridi ile iç kısımda Şebinkarahisar Bizans'ın bölge valisi olan Theodora Gabras'ın yönetimine geçmiştir⁴². 1204 yılında ise Konstantinopos'un işgal edilmesinin ardından, Bizans'ın Komnenoslar Hanedanlığından olan kişiler buraya gelerek Trabzon İmparatorluğunu kurmuşlardır. 13. yüzyılın başlarından itibaren bölgede Trabzon İmparatorluğu ile birlikte pek çok Türk boyu ile Moğol ve Cenevizler de faaliyet göstermişlerdir⁴³.

1397 yılında Hacı Emiroğlu Süleyman Bey tarafından Giresun kuşatılarak alınmıştır. Ancak, Hacı Emiroğlu Beyliğinin yıkılmasından sonra Giresun'un tekrar Trabzon İmparatorluğu yönetimi altında bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Bu şehir sonrasında Fatih Sultan Mehmet'in 1461 yılındaki Trabzon'u fethinin dönüşünde Osmanlı birlikleriyle savaş yapılmadan şehir Osmanlı yönetimine teslim edilmiştir.

Osmanlı toprağı olarak görülen Giresun Şehri ile ilgili ayrıntılı bilgiler 15. ve 16. yüzyıllara ait Trabzon Sancağı tahrir defterlerinden elde edilmektedir. Giresun kazası 1486 yılında Trabzon sancağına bağlı "Zeamet-i Kürtün" adlı idari bölgenin merkezi durumunda iken 1515'te Kürtün kazasına bağlı "Çepni Vilayeti" tabirine rastlanmakta ve 16. yüzyıldan sonra ise "Giresun Kazası" olarak anılmaktadır⁴⁴.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Trabzon Sancağına bağlı kalan Giresun, 1916 yılında Trabzon'un Ruslar tarafından işgalinden sonra Canik Sancağına bağlanmıştır. 4

⁴⁰ İbrahim Tellioglu, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Turkish Studies--International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2(2), (Spring 2007), 656.

⁴¹ Emecen, "Giresun", 79.

⁴² Tellioglu, 656.

⁴³ İlker Sever, "XIV. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Komnenos Devleti-Ceneviz İlişkileri ve Ceneviz'in Giresun Baskın'ı (1348)", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler*, I, Giresun Belediyesi Yayınları, Ankara 2009, 108-109.

⁴⁴ Süleyman Demirci, "XVII. Yüzyılda Trabzon Eyaletinin İdari Taksimatı ve Vergilendirilebilir Nüfus: Giresun, Keşap, Kürtün ve Yavabolu Nam-ı Diğer (Görele) Kazaları Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, (15), 2012, 17.

Aralık 1920 yılında Görele, Tirebolu kazaları ile Karahisar-i Şarki Sancağına bağlı Kırık Nahiyesi'nin Giresun'a katılmasıyla da Sancak haline gelmiştir. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra ise Giresun vilayet durumuna getirilmiştir⁴⁵.

Giresun, Osmanlı idaresinde olduğu dönemlerde ilk zamanlar savunma ve korunma maksadı olan bir kale durumundayken daha sonra bu özelliğini kaybederek nüfusun ve iktisadi canlılığın arttığı, bölgeye has zirai faaliyetlerin ekonomik açıdan değer kazanmaya başladığı önemli liman şehirlerinden biri olmuştur⁴⁶. Liman şehri olma özelliğini Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da sürdürmüştür.

⁴⁵ Hanefi Bostan, "XV-XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazası'nın İdari Taksimatı ve Nüfusu", *Giresun Tarih Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, 125.

⁴⁶ Feridun M. Emecen "XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, (Aralık 1989), 163.

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATORLUK TARİHİ

2.1. BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN KİMLİĞİ

Asya, Avrupa ve Afrika toprakları üzerinde hüküm süren Bizans İmparatorluğu bir cihan devleti olarak bin yıldan daha uzun süre varlık göstermiştir. Bu süre içinde pek çok önemli gelişmelerde bulunan bu İmparatorluk, aslında Roma İmparatorluğu'nun son dönemdeki devlet yapılanmasının mirasçısı durumunda olmuştur⁴⁷. Bu nedenle ilk zamanlar Bizans İmparatorluğu, askeri ve idari yapılanmanın yanı sıra dili ve kültürü bakımından Latin özellikleri göstermiştir. Sonraki dönemlerde Latin kültürü yerine Yunan dili ve kültürü ile doğunun saray teşkilatı ve Hristiyan inancı öğretilerinin birleşmesiyle Bizans toplumunu oluşturan unsurlar ortaya çıkmıştır. Böylece Bizans İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan halk, kendini daima Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olarak görüp, Bizans İmparatorluğu yıkılana kadar kendilerini “Romaion” olarak tanımlamışlardır⁴⁸. Ancak kullanılmakta olan Bizans tabiri ise ilk defa 1557 yılında Alman Tarihçisi Hieronymus Wolf tarafından yazılan bir eserde, 395 yılında ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu'nun, Doğu kısmını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kullanım daha sonra süreklilik kazanarak günümüz tarihçileri tarafından da tercih edilen bir tanımlama şekli olmuştur⁴⁹.

Bizans İmparatorluğu'nun kesin kuruluş tarihinden söz etmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle konuyla alakalı farklı görüşler olsa da genel olarak Bizans İmparatorluğu'nun varlığı I. Konstantinos ile başlatılmaktadır. Ancak I. Konstantinos'tan önce yönetime geçen Diocletianus'un yapmış olduğu reformlar, I. Konstantinos'un Doğu Roma'sına yönetsel bir temel oluşturmuştur⁵⁰. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, I. Konstantinos'un yönetimi hem Diocletianus'un yapmış olduğu reformların tamamlayıcısı⁵¹ hem de yeni bir oluşumun başlangıcını temsil etmiştir. Bu

⁴⁷ Hamit Sadi Selen, “Bizans Devleti (395-1453)”, *AÜSBF Dergisi*, 10 (3), 1955, 64.

⁴⁸ Abdullah Kaya, “Doğudaki Roma'nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(2), (Aralık 2013), 18-19.

⁴⁹ İsmail Tokalak, *Bizans-Osmanlı Sentezi Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi*, Güler Boy Yayıncılık, İstanbul 2006, 57.

⁵⁰ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (Çev.: Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, 30.

⁵¹ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, (Çev.: Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul 1994, 15.

oluşum içinde Konstantinos, Bizans siyasi tarihi açısından son derece önemli iki faaliyette bulunmuştur. Bunlardan ilki 313 yılında Milano Fermanıyla Hristiyanlığın resmi bir din olarak kabul edilmesi, diğeri ise Roma Devleti'nin yönetim merkezi olarak Nea Roma diğeri bir adıyla Kostantinapolis Şehri'nin tesisi olmuştur⁵². Üstelik I. Konstantinos ekonomide oldukça güçlü bir para sistemi geliştirirken, askeri alanda yeni birlikler oluşturmuş ve sosyal hayatı düzenleyecek olan kararlar almıştır⁵³.

I. Konstantinos'un 324 yılında Roma İmparatorluğu'nun başına geçerek büyük çabalarla kurduğu devlet bütünlüğü, kendisinin belirlediği vasiyetname ile bizzat bozulmuştur. Böylece, 337 yılında Konstantinos'un ölümünün ardından imparatorluk üç oğlu arasında paylaştırılmıştır. Kısa süre sonra kardeşler arasında iktidar mücadelesi yaşansa da Konstantinos'un 340'da, Konstans'ın ise 350'de ölmesi üzerine imparatorluk Konstantius'a kalmıştır. Konstantius'un yönetimi sırasında putperestliğe karşı sert önlemler alınırken, Hristiyanlık içerisinde de Arianizm mezhebi desteklenmiştir⁵⁴. Fakat bu durum Konstantinos Hanedanlığı'nın son ferdi Iulianos (361-363) döneminde tersine dönerek Roma İmparatorluğu'nun eski inançları ülke toprakları içerisinde son kez yaşatılmak istenmiştir. Bunun için Putperestler'e bir takım ayrıcalıklar tanınırken, Hristiyanlar ise baskı altında tutulmaya çalışılmıştır. Iulianos'un Hristiyanlığa karşı uyguladığı bu tutum ancak ölümüyle birlikte son bulmuştur. Bu sayede Hristiyanlık bir din olarak varlığını kesin ve daimi şekilde kabul ettirmiştir⁵⁵. Öyleki İmparator Theodosios (379-395) döneminde İznik Konsilinde alınan kararlar onaylanarak, Hristiyanlık devletin resmi dini olarak kabul edilmiş. Bu andan itibaren ise diğeri din ve inançlar kanun dışı olarak görülmüştür⁵⁶.

Yönetimi süresince Roma İmparatorluğu'nun tüm topraklarına hâkim olan son Roma İmparatoru Theodosios'dur. Theodosios'un 395 yılında ölümünün ardından imparatorluk, iki oğlu arasında paylaştırılmıştır. Doğu'nun yönetimine Arcadius geçerken, Batı'nın yönetimine de Honorius geçmiştir. Arcadius ve Honorius Roma İmparatorluğu'nun yasal olarak ortak yöneticileri olarak kalsalar da, somut olarak

⁵² A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, (Çev.: Arif Müfit Mansel), Maarif Matbaası, Ankara 1943, 69.

⁵³ Işın Demirkent, "Bizans", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, VI, 231.

⁵⁴ Hakkı Dursun Yıldız, "Bizans Tarihi", *Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982, III, 435.

⁵⁵ Radi Dikici, *Şu Bizim Bizans (Byzantium 330-1453)*, Remzi Kitabevi A.Ş., İstanbul 2007, 55-56.

⁵⁶ Demirkent, 231.

uygulamada birbirinden bir daha birleşmemek üzere ayrılmışlardır⁵⁷ (Harita 3). Özellikle Hristiyan dini içinde yaşanan mezhepsel farklılıklar ile Germen istilaları ve Hun akınları ayrıca mevcut duruma bağlı olarak gelişen ekonomik ve sosyal sorunlar imparatorluğun doğusu ve batının arasını tamamiyle açmıştır. Roma İmparatorluğu'nun Batı tarafı varlığını sürdüremeyerek 476 yılında yıkılırken, Doğu kısmı ise almış olduğu önlemlerle istikrarlı bir şekilde varlığını devam ettirmeyi başarabilmiştir⁵⁸. Aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu, Yunan kültürü ve Hristiyan inancını, Roma devlet tarzı ve hukuku ile birleştirerek kendi kimliğini de oluşturmaya başlamıştır⁵⁹.

Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra İmparator Iustinianos (527-565), Roma İmparatorluğu'nun tek varisi olarak evrensellik iddiasından vazgeçmeyerek, kaybedilmiş olan Batı topraklarını yeniden elde etmek için mücadele etmiştir⁶⁰. Bunun için dış siyasette öncelikle 532 yılında Sasaniler ile “Edebi Barış” isminde bir anlaşma imzalayarak doğu sınır güvenliğini sağlarken, daha sonra Kuzey Afrika Vandallar'dan, İtalya'nın tamamı Ostrogotlar'dan ve İspanya Vizigotlar'dan alınarak Bizans yönetimine bağlanmıştır⁶¹. Bunun yanı sıra, Iustinianos iktidarında Bizans toprakları içerisinde döneme damgasını vuracak olan pek çok çalışma da yapılmıştır. Bizans İmparatorluğu içinde kaydedilen bu gelişmelerden dolayı Iustinianos dönemi Bizans'ın “Altın Çağı” olarak ifade edilmektedir⁶².

Iustinianos yönetimi son derece önemli olayların ve başarıların olduğu bir dönem olarak kabul edilse de aslında imparatorun arzu ettiği bir devletin başlangıcı olamamıştır. Çünkü Iustinianos'un yapmış olduğu çalışmalar imparatorluk için kalıcı bir başarı sağlayamamıştır. Bu nedenle I. Iustinianos'un ölümünden sonra halefleri iktisadi ve mali açıdan oldukça sarsılmış bir imparatorluk miras almışlardır⁶³. Bu durum, Bizans halkı içinde anarşi ve iç karışıklıklara sebep olurken, Doğu'da Sasanilerin, Balkanlar üzerinde de Slav ve Avar birliklerinin ilerlemelerine imkân

⁵⁷ H. Yıldız, 435-436.

⁵⁸ Demirkent, 232.

⁵⁹ Selçuk Gür, *İlk İnsandan Selçuklu'ya Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirler*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2007, 99.

⁶⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devlet Tarihi*, (Çev.: Fikret Işıltan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 63-64.

⁶¹ Kaya, 29-30.

⁶² Dikici, 113.

⁶³ İzzet Çıvgın, *Ortaçağ Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara 2008, 300.

tanımıştır. Bizans İmparatorluğu'nun yaşadığı bu durum Herakleios (610-641) döneminin ilk yıllarına kadar devam etmiştir⁶⁴.

İmparator Herakleios, Bizans İmparatorluğu'nun varlığını korumak amacıyla maliyeyi ve orduyu düzenlerken, imparatorluğun sınırları içerisinde sorun yaratan grupları da baskı altında tutmaya çalışmıştır⁶⁵. Aynı zamanda hazırlıklarını tamamlayan imparator, siyasi varlığını tehdit eden düşmanlarına karşı da mücadele etmeye başlamıştır. Bu durumun sonucu olarak 626 yılında başkenti kuşatan Avar birlikleri ağır bir yenilgiye uğratılırken, 627 yılının sonlarında Sasani ordusu mağlup edilerek Suriye, Filistin, Mısır ve Doğu Anadolu yeniden Bizans toprakları içerisine dâhil edilmiştir⁶⁶. Fakat Bizans İmparatorluğu'nun elde ettiği bu başarılarla rağmen ülkede bir barış ortamı sağlanamamıştır. Bu durumun en önemli nedeni olarak da Müslüman Araplar gösterilmektedir⁶⁷.

İmparator Herakleios, Sasaniler ile mücadele ettiği esnada Hz. Muhammed Arabistan'da yeni bir dinin önderliğini yaparak İslam dinini yaymaya çalışmıştır. 632 yılında Hz. Muhammed'in ölümünün ardından ise İslam dini, Arabistan dışına doğru genişleyerek Sasaniler'in yıkılmasında etkili olurken, Bizans sınırlarının da daralmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında Herakleios, Araplara karşı önlemler almaya çalışsa da Suriye, Filistin, el-Cezire ve Mısır'ın önemli bir kısmının Bizans'ın elinden çıkmasını önleyememiştir⁶⁸. Herakleios'un ölümünün ardından da yine ardılları Araplarla olan mücadelelerine devam ederlerken, Balkan Yarımadasına kitleler halinde yerleşen Slav ve Bulgar akınlarıyla da baş etmek zorunda kalmışlardır⁶⁹.

III. Leon (717-741), Bizans tahtına oturduğunda, ülke tarihinin oldukça hassas bir dönemi yaşanmaktadır. Bir yandan başkentte dini, siyasi ve sosyal kargaşa olanca hızıyla devam ederken, diğer yandan da İslam orduları Anadolu'yu baştanbaşa geçerek Konstantinopolis önlerine kadar gelmişlerdir. III. Leon ise o döneme kadar kullanılmamış olan yeni teknikler uygulayarak, Arapların 717 yılında başlattıkları kuşatmayı bir yıl sonra kırarak, geri çekilmelerini sağlamıştır. Sonraki yıllarda da

⁶⁴ Demirkent, 233.

⁶⁵ H. Yıldız, 442.

⁶⁶ Çıvgın, 303.

⁶⁷ Ostrogorsky, 102.

⁶⁸ Demirkent, 233.

⁶⁹ Lemerle, 73-75.

Araplar'ın Bizans toprakları üzerinde ilerlemelerini önlemek için Hazar Devleti ile ittifakta bulunmuştur. Bu dönemde ayrıca Bizans için sorun teşkil eden Bulgarlarla otuz yıllık bir anlaşma imzalanarak bölgede barış ortamı tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu gelişmeler Bizans İmparatorluğu'nun Batı dünyasında saygınlığını arttırırken, ülke içinde de siyasi istikrarın sağlanmasında önemli bir adım olarak görülmüştür⁷⁰. Yine bu dönemde yeni bir kanun kitabı olan “Ekloga” yayınlanırken, Thema sistemi de geliştirilmiştir. Üstelik dini bir hareket olan İkonoklazma da yine bu dönemde başlamıştır⁷¹.

Bizans toplumu için çok büyük problemlerin yaşanmasına neden olan İkonoklazma hareketinin başlamasında kutsal kişilerin tasvirlerine duyulan ilginin artması etkili olmuştur. Bu ilgi zamanla bazı çevreler tarafından eleştirilse de herhangi bir sonuç alınmamıştır. Ancak III. Leon'un 730 yılında ikonalara karşı bir karar yayınlaması ile bu durum değişmiştir⁷². III. Leon'un yayınladığı kanunlar gereği tüm ikonalar yok edilirken, bu yasağa uymayanlar da çeşitli cezalara çaptırılmıştır⁷³. İmparatorun aldığı bu karar Bizans toplumu içinde mücadelelerin yaşanmasına sahne olurken, aynı zamanda Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki farklılıkların da belirginleşmesine neden olmuştur⁷⁴. Bu ikona tartışmalarına 820 yılında İmparatoriçe İrene İznik'te toplanan 7. Ekümenik Konsil'de alınan kararlar son vermek istese de V. Leon, II. Mikhail ve Theophilos tarafından tartışmalar devam ettirilmiştir. Bu konuda nihai kararı 842 yılında İmparatoriçe Theodora vermiştir. Bu tarihten itibaren artık ikonalara dair tartışmalar tamamiyle sona ermiştir⁷⁵.

İkonoklazma döneminde yaşanan iç karışıklıklar ve dış güçlerin saldırılarına rağmen Bizans'ın mevcut yapısı yıkılmamıştır. Bu dönemin bitmesiyle birlikte Bizans tarihi ve sanatı açısından oldukça muazzam bir süreç olan Makedonya Hanedanlığı dönemi başlamıştır⁷⁶.

⁷⁰ Onur Yamaner, “Bizans İkonakırıcılığı Üzerine Bir İnceleme, III. Leon ve İkonakırıcılık”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (29), (Mart-Nisan 2012), 4, <http://www.akademikbakis.org>.

⁷¹ H. Yıldız, 447.

⁷² Gregory, 185-189.

⁷³ Dikici, 176.

⁷⁴ Demirkent, 234.

⁷⁵ Lemerle, 86.

⁷⁶ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.: Haluk Şaman), Nokta Kitabevi, İstanbul 2006, 151.

Bizans'ın ikinci Altın Çağı olarak ifade edilen Makedonya Hanedanlığında imparatorluk büyük bir saygınlığa ulaşmıştır. Ayrıca bu dönemde kazanılmış olan askeri başarılarla imparatorluğun yıkılışına kadar bu denli parlak geçmemiştir⁷⁷. Böylesine önem arz eden Makedonya Hanedanlığı kendi içinde iki evreden oluşmaktadır. İlk evre, I. Basileios'un tahta çıkış tarihiyle başlayıp, II Basileios'un ölümüne kadar geçen süreyi kapsamaktadır⁷⁸. Bizans imparatorluğu bu dönemde sanat ve bilim alanında ilerlemeler kaydederken, hukuk sistemi yenilenerek bürokraside de reformlar yapılmıştır. Yeni kazanılan topraklarda ise thema sayısı otuz dörde kadar çıkarılmıştır⁷⁹. Bizans İmparatorluğu bu şekilde içte güçlenirken, dışta ise Araplara, Bulgarlara ve Ruslara karşı parlak bir zafer elde etmiştir. Özellikle Nikephoros Phokas (963-969) ve I. Ioannes Çimiskes (969-976) döneminde yapılan savaşlar dikkat çekerken, II. Basileios (976-1025) yönetimi sırasında verilen mücadeleler de doruk noktasına ulaşmıştır. Bu sayede Bizans nüfusu Suriye'de kuvvetlenirken, Ermenistan'ın bir kısmı ile Bulgaristan'a ait toprakların tamamı Bizans sınırları içerisine dâhil edilmiştir. Ruslar ise yine bu dönemde Bizans'ın dini, siyasi ve ticari etkisi altına alınmıştır⁸⁰.

Bizans İmparatorluğu 1071 yılında Selçuklu Türkleriyle karşılaşana kadar çevresinde güçlü düşmanları olmadığı için, 1025 ile 1081 yılları arasında yaşanan ikinci evrede dış siyaset bakımından oldukça sakin bir dönem geçirmiştir. Fakat bu evrede Bizans'ı asıl yıpratın olay taht mücadelelerinin yaşanıyor olmasıdır. Bu durum imparatorluğun ekonomik ve askeri gücünü büyük oranda etkileyerek ileriki zamanlarda yaşanacak olan felaketlere zemin hazırlamıştır⁸¹.

1071 Malazgirt yenilgisinden sonra Bizans'ın artan iç karışıklıkları ve taht kavgalarını fırsat bilen Türkler, Anadolu'yu baştanbaşa geçerek Ege ve Marmara kıyılarına kadar ulaşırken, bir taraftan da Normanlar, Peçenekler ve Macarlar Bizans'ın İtalya ve Balkan toprakları üzerinde yaptıkları saldırılara hız vermişlerdir⁸². Bu saldırılara karşı İmparator Nikephoros Botaneiates (1078-1081) mücadele etse de

⁷⁷ Lemerle, 93.

⁷⁸ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, 379-380.

⁷⁹ Gür, 102-103.

⁸⁰ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, 879.

⁸¹ Richard C. Dietrich, *Digenes Akrites (Günümüze Ulaşın Tek Bizans Destanı)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2009, 26-28.

⁸² Çıvgın, 338.

herhangi bir sonuç alamamıştır⁸³. Fakat bu durum Nikephoros'un yerine geçen I. Aleksios Komnenos'un ile oğlu II. Ioannes Komnenos ve torunu I. Manuel'in yönetimi sırasında değişmiştir. Buna göre I. Aleksios Komnenos (1081-1118) dış siyasette Bizans'ın düşmanlarına karşı ayrı ayrı cephelelerde savaşmak yerine onların rakipleriyle anlaşma yoluna giderek sorunu çözmeye çalışmıştır. Bu sayede Normanlara karşı ticari imtiyazlar verdikleri Venedik'in desteği sağlanırken, Peçeneklere karşı da Kumanlarla işbirliği yapılmıştır. İzmir Emiri Çaka Bey problemi ise Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ile ittifak yapılarak çözülmüştür⁸⁴.

I. Aleksios Komnenos döneminde yaşanan, bir diğer gelişme de tarihte ilk defa Haçlı ordularının toplanıp, Bizans topraklarına gelmeleridir. Bu durumun sonucu olarak I. Aleksios Komnenos Haçlıların yardımıyla Selçuklu Türkleri'nin İznik ve Batı Anadolu'dan çıkmalarını sağlarken, yine Haçlıların Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus'ta Kontluk kurmalarına mani olamamıştır⁸⁵. I. Aleksios Komnenos'un halefi II. Ioannes Komnenos'un (1118-1143) iktidarlığı sırasında babasının dış siyasette uyguladığı politika devam ederken, Antakya Prenslığı ve Ermeni Krallığı üzerinde de Bizans hâkimiyeti tekrar kurmak için mücadele edilmiştir. Ayrıca Peçenek, Sırp ve Macarlarla olan anlaşmazlıklar da çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır⁸⁶. Komnenoslar Hanedanlığı'nın son güçlü temsilcisi olan I. Manuel (1143-1180) zamanında ise ikinci kez düzenlenen Haçlı seferini kayıpsız atlatabilmek için gerekli tedbirler alınırken, Balkanlar üzerinde de Macarlara ve Sırlara karşı Bizans'ın üstünlüğü tesis edilmeye çalışılmıştır. Türklere karşı ise Miryakefalon'da yapılan savaşta başarı sağlanmak istenmiş fakat başarılı olunamamıştır⁸⁷. Neticede de artık kesin olarak Türklerin Anadolu'dan çıkarılamayacağı anlaşılmıştır⁸⁸.

Komnenoslar Hanedanlığı'nın bu üç imparatoru, siyasi ve askeri alanda çok önemli çalışmalar yapmış olmalarına karşın Bizans İmparatorluğu içinde köklü bir gelişme sağlayamamış olmalarından dolayı I. Manuel Komnenos'dan sonra imparatorluk eski ihtişamlı günlerini kaybetmeye başlamıştır⁸⁹. Bu dönemde Bizans

⁸³ Demirkent, 237.

⁸⁴ Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınevi, Ankara 2006, 239.

⁸⁵ İbrahim Ethem Polat, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, Vadi Yayınları, Ankara 2006, 82.

⁸⁶ Dikici, 329-331.

⁸⁷ Karaköse, 239-240.

⁸⁸ Lemerle, 109.

⁸⁹ Demirkent, 238.

İmparatorluğu bir taraftan taht kavgalarıyla uğraşırken diğer taraftan da Selçuklular, Sırplar, Normanlar ve yeniden devlet kurmuş olan Bulgarlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Üstelik Haçlıların Kudüs'e düzenledikleri seferlerin Bizans topraklarına zarar vermemesi için de mücadele edilmiştir⁹⁰.

III. Aleksios Angelos (1195-1203) Bizans tahtına geçtiği sırada Batı'da Papa değişikliği yaşanarak III. Innocentus Papa olmuştur. Yeni Papanın kendini kanıtlama düşüncesi, Venedik Dukas'ı Enrico Dandolo'nun Bizans hâkimiyetini yıkmak istemesi ve bunların yanı sıra Bizans tahtından indirilen II. Isaakios ile oğlunun tahtı yeniden devralmak için Haçlıların desteğini alması üzerine IV. kez Haçlı birlikleri toplanarak Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'e gelmişlerdir. Haçlılar, 17 Temmuz 1203'te II. Isaakios ve oğlunu Bizans İmparatoru ilan etmek isteseler de Bizans halkı bu duruma tepki göstermiştir. Venedik ve Haçlı birlikleri ise çıkarlarını korumak adına 13 Nisan 1204 yılında Konstantinopolis'i ele geçirerek, üç günlük yağma ve tahribatın ardından burada Latin Devleti'ni kurmuşlardır⁹¹.

Konstantinopolis'te Latin Devleti'nin kurulmasının ardından hızla Bizans İmparatorluğu'nun toprakları bölünmeye başlamıştır. Buna göre Konstantinopolis Şehri'nin dörtte biri ile Trakya ve Kuzey Anadolu toprakları Latinlere verilirken, Haçlı komutanlarından Boniface de Mortferrot'un Selanik'te bir krallık kurmasına izin verilmiştir. Venediklilere ise Ege adaları, Çanakkale, Tekirdağ, Modan, Koran, Draç gibi liman şehirleri verilmiştir⁹². Bu arada Bizans İmparatorluğunu yeniden yaşatmak için İznik'te İznik/Nikaea İmparatorluğu, Epiros Despotluğu ve Karadeniz Bölgesinde de Trabzon Rum İmparatorluğu kurulmuştur⁹³. Ancak Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kuruluşu diğer ardıl devletlerin kuruluşundan farklı gelişmiştir. Konstantinopolis şehri Latinler tarafından ele geçirilmeden önce Komnenoslar Sülalesi'nden olan I. Andronikos'un oğlu Manuel'den olan David ve Aleksios dedelerinin öldürülmesinin ardından Konstantinopolis'ten kaçarak akrabaları Gürcü Kraliçesi Tamara'nın yanına sığınmışlardır. 1204 yılında yaşanan IV. Haçlı Seferi sırasında ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanmak isteyen David ve Aleksios kardeşler Trabzon merkezli Doğu

⁹⁰ H. Yıldız, 478-480.

⁹¹ Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik/ Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, 118-137.

⁹² Demirkent, 239.

⁹³ Ostrogorsky, 393.

Karadeniz Bölgesi'nde Gürcü Kraliçesi Tamara'nın yardımıyla bir imparatorluk kurmuşlardır⁹⁴ (Harita 4).

Trabzon İmparatorluğu kurulduğu yıldan, Fatih Sultan Mehmet'in 1461 yılında Trabzon'un fethine kadar Bizans'ın asıl varisi olarak kendisini görmüş ve bu yüzdende Konstantinopolis'i ele geçirmek için uğraşmıştır. Fakat bu amaçlarına hiçbir zaman ulaşamamışlardır. Çünkü bu dönemde Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keyhüsrev, Selçuklu sınırlarını Sinop'a kadar genişletmiştir. Böylece batıya doğru ilerleyen Trabzon İmparatorluğu'nun Konstantinopolis'e ulaşacağı Trabzon-Sinop-Konstantinopolis hattı Türkler'in eline geçirilmiştir. Bunun yanı sıra doğuda Gürcüler, batıda Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğuyla mücadele etmiştir⁹⁵. Her ne kadar dar bir alana sıkışıp kalsa da Trabzon İmparatorluğu'nun varlığı ustaca uygulanan diplomasi sayesinde uzun yıllar boyunca devam etmiştir⁹⁶.

Bizans İmparatorluğu'nun asıl temsilcisi Konstantinopolis'i alan İznik İmparatorluğu olmuştur⁹⁷. Bu imparatorluk Konstantinopolis'in yeniden tesis edilinceye kadar olan sürede hem kendisine rakip olan düşmanlarını yok ederken, hem de kültür ve sanat alanında ilerlemeler kaydederek, gerekli olan ziraat ve hayvancılık faaliyetlerini geliştirmiştir. Bu sayede Venediklerin Ege kıyılarındaki ticari çıkarlarına darbe vurulurken, Moğol istilasının yarattığı ekonomik sıkıntıların da üstesinden gelinmiştir. İznik İmparatorluğunun asıl başarısı ise VIII. Mikhael Palaiologos tarafından 1261 yılında Konstantinopolis'in Latinlerden geri alınarak, Bizans için yeni bir hanedanlık olan Palaiologos Hanedanlığı'nın kurulmasıdır⁹⁸.

Palaiologos Hanedanlığı döneminde Bizans İmparatorluğunun sınırları Anadolu'nun Kuzey Batısı, Trakya, Makedonya'nın bir kısmı, Selanik, Çanakkale Boğazı ile Karadeniz'le sınırlanmıştır⁹⁹. Bu denli toprakları daralan Bizans'ın düşmanlarının sayısında ise azalma olmamıştır. Bizans İmparatorluğu dışarıda Venedikler, Cenevizler, Sırplar, Batılılar ve yeni bir düşman olan Osmanlılarla

⁹⁴ Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus) Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2000, 74.

⁹⁵ Murat Keçiş, "Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri", *AÜDTC Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), 2009, 144-148.

⁹⁶ Judith Herrin, *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, (Çev.: Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2010, 364.

⁹⁷ Lemerle, 116-117.

⁹⁸ Çıvgın, 351.

⁹⁹ Bailly, 279.

m¼cadele ederken, içerde de ekonomik sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıřtır¹⁰⁰. Kısa s¼re içinde imparatorluk vasfını kaybeden Bizans, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıcı saldırıları sonucunda Konstantinopolis alınarak, 1453 yılında varlığına son verilmiřtir¹⁰¹.

¹⁰⁰ Karaköse, 241.

¹⁰¹ Lemerle, 130.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİKKE’NİN TARİHÇESİ

3.1. SİKKENİN İCADI

Grekçede “kanun” anlamına gelen “nomos” sözcüğünden türetilirken, Latince karşılığı olarak “nummus” sözcüğü sikke anlamında kullanılmıştır¹⁰². Genel tanımı itibariyle sikke ticarete, kamu harcamaları ile günlük alışverişte ödeme aracı olarak kullanılan, ayrıca devlet tarafından ağırlığı ve içindeki maddelerin miktarı belirlenmiş, üzerinde kendisini basıp piyasaya süren, istenildiğinde tekrar geri almayı garanti eden arma ve işaretleri taşıyan, belirli bir şekle sahip maden parçasıdır¹⁰³.

Genel kanıya göre ham maden topağının damgalanması ile oluşan sikkeler bir anda ortaya çıkmayıp, gelişimini uzun sürede tamamlamıştır¹⁰⁴. Bu aşamada insanlar ilk olarak Neolitik Çağ ile birlikte göçebe hayatı bırakarak yerleşik düzene geçmişlerdir. Sonrasında mülkiyet bilinci geliştirilerek, tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Zamanla ticaret olgusu gelişen bu toplumlarda değiş-tokuşa dayalı bir sistem geliştirilerek ticarete çeşitli tarım ürünleri, hayvanlar ve aletler kullanılmıştır¹⁰⁵. Kalkolitik Çağ’da bakırın bulunması ve onu izleyen Tunç Çağında ise bakır ile kalayın karıştırılmasıyla elde edilen bronzdan eşyalar üretilmiştir. Daha sonraki dönemlerde üretilen bu eşyalara gereksinimin artmasıyla birlikte ticarete birtakım gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda, ticarete tarım ve hayvan ürünlerinin yansın madenden yapılmış süs eşyaları, ingotlar, baltalar, üçayaklı kazanlar, çapalar değişim aracı olarak kullanıma başlanmıştır¹⁰⁶.

İlerleyen dönemlerde özellikle maden olarak altın ve gümüşe dayalı ticaret tercih edilmiştir. Bu madenler doğada az sayıda bulunmaları, saklama koşullarına dayanlı

¹⁰² Halit Erkiletlioğlu-Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996, 15.

¹⁰³ Recep Okçu, Bursa Arkeoloji Müzesi, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, *Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Kataloğu: The Archeological Museum of Bursa Coin Exhibition Catalogue*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2006, 9.

¹⁰⁴ Stefan Karwiese, *Antik Nümismatik Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, 24.

¹⁰⁵ Fatih Erhan-K. Serdar Girginer-Oğuz Tekin, “Mersin Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup Antik Dönem Etüdlük Sikkelerinin Temizlik ve Koruma Çalışmaları ile Tarihlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 2008, 134.

¹⁰⁶ Okçu, Bursa Arkeoloji Müzesi, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 10.

olmaları ve parçalandıklarında ise değerlerini kaybetmemeleri nedeniyle öne çıkmışlardır¹⁰⁷.

Yapılan arkeolojik kazı ve çeşitli incelemeler sonucunda bir takım yazıtlar tespit edilmiştir. Bu yazıtlara göre M.Ö. 3. Binyılın sonlarında Yakındoğu'da kullanılmakta olan değişim aracı olarak gümüş madeninden söz edilmiştir. Ayrıca Mezopotamya'da Sümer ve Akad kültürlerine ait tabakalarda ufak gümüş parçaları ile kesilmiş gümüşten yapılan takılar çıkarılmıştır. Elde edilen bu bilgiler altın ve gümüşe dayalı ticaretin kabul gördüğünü ve çoğu yerde bu ticaret şeklinin uygulandığını göstermektedir¹⁰⁸.

Değerli madenlerden yapılan eşyaların ticarete yaygın olarak kullanılmalarına karşılık metalin her alışverişte tartılması, bozuk para olarak kullanılan topakların maden parçasından koparılırken birtakım zorlukların yaşanması, üstelik metalin içerisindeki maden değerinin düşürüldüğü hileli yollara başvurulması nedeniyle sikkeden önceki en son ödeme şekli olan çubuk ve külçeler için önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle çubuk ve külçelerin üzeri damgalanmıştır¹⁰⁹. Böylece üzerine damga vurulan metal, birim esasına göre daha önceden belirlenmiş bir ağırlık ölçüsüne göre yapılıp, bunun da metal üzerinde işaretlenmesi sayesinde bir daha metalin tartılmasına gerek duyulmadan el değiştirmesi sağlamıştır¹¹⁰.

Asur egemenlik alanı içinde olan, Zincirli'deki kazılarda M.Ö. 8. yüzyıla ait gümüş çubukların yanı sıra yuvarlak şekilli birkaç ingot bulunmuştur. Bu yuvarlak formda yapılmış 3 ingot üzerinde damga olarak Aramice kral Barrekub'un adının yazılı olduğu görülmüştür. Metal parçalarının bu şekilde damgalanması daha sonraki dönemlerde asıl şeklini alacak olan sikkelerin ilk uygulamaları olarak kabul edilmektedir¹¹¹.

Sikkenin ilk kez M.Ö. 7. yüzyılda Lydialılar tarafından basılmış olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda en eski yazılı kaynağın sahibi, M.Ö. 6. yüzyılda yaşamış Ksenophon eserinde sikkenin Lydialılar tarafından icat edilmiş olduğundan söz

¹⁰⁷ Erhan, Girginer, Tekin, 134.

¹⁰⁸ Oğuz Tekin, *Antik Nümizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, 15-16.

¹⁰⁹ Erkan Ildız, *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları*, İstanbul 2013, 69.

¹¹⁰ Tekin, *Antik Nümizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, 14.

¹¹¹ Ildız, 70.

etmektedir¹¹². Herodotos'ta yine sikkenin icadıyla ilgili olarak Lydialılar'dan bahsetmektedir. Batı Anadolu Bölgesi'nde D. G. Hogarth başkanlığında Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nda yapılan kazılarda ortaya çıkan en erken sikke örnekleride, verilen bilgileri kanıtlar nitelikte olmuştur. Bu nedenle, günümüzde sikke bilimi ile ilgilenen uzmanlar, sikkenin bu toplum tarafından M.Ö. 7. yüzyılda icat edildiği görüşünü benimsemişlerdir¹¹³.

Sikkenin ortaya çıkması Lydia Krallığı içinde olmuşsa da bu sikkelere kullanım alışkanlığı başka toplumlar tarafından verilmiştir¹¹⁴. İlk olarak Batı Anadolu ve çevresinde kullanılan sikkeler M.Ö. 6. yüzyılda Perslerde, M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında Fenikeliler ve Kartacalıların hâkimiyet kurdukları bölgelerde, M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısında Sicilya'da görülmüştür. Böylece ticari ilişkilere bağlı olarak sikkeler tüm dünyaya yayılmıştır¹¹⁵.

Sikke'nin Lydialılar tarafından neden icat edildiği konusunda yaygın iki görüş vardır. İlk görüş olan Aristoteles'e göre ticari faaliyetlerin artması için sikke üretilmiştir. İkinci görüş ise ticari ilişkilerde kolaylık sağlamak amacıyla yapıldığını öne sürmektedir. Ancak, Nüvizmat uzmanı Georges Le Rider bu iki görüşten farklı görüşler öne sürmüştür. Rider'e göre devlet güvencesi altında bastırılan sikkelerde, elektron kullanılarak sikke içindeki altının oranı azaltılmak istenmiştir. Bu sayede devlet güvencesi altında basımı yapılan sikkelerde, altından büyük oranda tasarruf sağlanmıştır. Yine Le Rider, sikkenin ekonomik amacın yanı sıra ideolojik amaç için de kullanıldığından söz etmektedir. Yani o bölgeyi yöneten kralın meşrutiyet temelini sağlamlaştırmak amacıyla sikke basımı yaptırmış olduğundan söz etmektedir¹¹⁶.

İlk sikkeden itibaren sikke basmak devlet güvencesi ve kontrolü altında olup, hükümdarın egemenliğinin en önemli simgelerinden biri olmuştur. Bu nedenle de erken dönemden itibaren hemen her toplumda sikke basma imtiyazı devlete verilmiştir¹¹⁷.

¹¹² Christopher Howego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (Çev.: Oğuz Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 1998, 1.

¹¹³ Oğuz Tekin, "Lydia Krallığı'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na Anadolu'da Sikke Darbı", Bülent Arı (Ed.), *Anadolu'da Paranın Tarihi*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, Ankara 2011, 32.

¹¹⁴ Tekin, *Antik Nüvizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, 20.

¹¹⁵ Howego, 2.

¹¹⁶ İzzet Çıvgın, Remzi Yardımcı, *İlkçağ Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara 2007, 77-78.

¹¹⁷ Şevket Pamuk, "Para, Tarih ve Nüvizmatik", Tuncay Aykut, Şennur Aykut (Ed.), *Ak Akçe: Moğol ve İlhanlı Sikkeleri (Mongol and Ilkhanid Coins)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992, 9.

Sikkeler, Antik dönemde kitlesel haberleşme ve propaganda aracı olarak da kullanılmışlardır. Sikke üzerinde yer alan imparator portreleri, isim ve ünvanları, resmi görevlilerin ünvanlarının olması ayrıca imparatorların yaptırdığı sosyal yardımlarla dönemin önemli yapılarının da sikke üzerinde tasvir edilmesiyle halkın bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Sikke aynı zamanda ekonomideki gelişme ve gerilemenin de şaşmaz ölçüsü durumunda olmuştur. Böylece darp hacmi ve süresi, ağırlıkları, ayarları bu alanda yapılacak olan çalışmalar için kaynak olma özelliği göstermiştir. Sikkenin tüm bu özelliklerinin dışında küçük birer sanat yapıtı olarak, yapıldığı dönemin zevkini yansıtması bakımından da önemli olmuştur¹¹⁸.

3.2. SİKKE METALİ VE AĞIRLIK BİRİMİ

Bugünkü anlamda sikke olarak tanımlanan ilk örnekleri M.Ö. 7. yüzyılda altın ve gümüş madeninin karışımından elde edilen elektron sikkeler oluşturmıştır. Bu iki maden alaşımı birbirinden ilk defa Lidya krallarından Kroisos döneminde ayrıştırılana kadar elektrondan yapılan sikkeler kullanılmıştır. Elektronun içindeki altın ve gümüşün birbirinden ayrılmasının ardından M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına kadar altın, gümüş ve elektron sikkeler ayrı ayrı kullanıma sunulmuştur. Mevcut bu sikke metalleri dışında çeşitli sebeplerle, farklı dönemlerde bronz, bakır, demir, ayrıca gümüş ve bakırın karışımından billion ve bakır- çinko karışımından da pirinç metalleri oluşturulmuştur. Bu metaller de sikke yapımında kullanılmıştır¹¹⁹. Ancak kullanılan bu metallerden demir oksidasyona karşı aşırı duyarlı olmasından dolayı tercih edilmemiştir¹²⁰.

Altın ve gümüşten yapılan sikkeler her zaman kendi metal değerinin üzerinde değer taşımıştır. Bunun için bu metalden yapılan sikkeler, onu basan toplumlar dışında da değer görürken, bronz gibi daha az değerli metalden yapılan sikkeler ise yalnızca onu basan yetkili idarenin kontrolündeki yerlerle sınırlı kalmıştır¹²¹.

Sikkenin metali kadar önemli diğer bir husus ise ağırlık birimidir. Sikkenin icat edilmeden önceki dönemlerde çeşitli tahıl ve madenler esas alınarak ağırlık birimleri

¹¹⁸ Nezahat Baydur, *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1998, 10.

¹¹⁹ Tevfik Göktürk, "Sahte Sikkeler", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, Anadolu Medeniyetler Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Yayın No: 11-17, (XVII), Ankara 2003, 228.

¹²⁰ Cecile Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik Genel Bir Bakış*, (Çev.: Zeynep Çizmeli Ögün), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, 127.

¹²¹ Otto Morkholm, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar (İ.Ö. 336-188)*, (Çev.: Oğuz Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 2000, 5- 6.

geliştirilmiştir. Bu sayede ticari malların değeri hesaplanmıştır. 60 tabanlı sayı sistemine göre düzenlenen en yaygın ölçü birimini “mana” ve “şekel” oluşturmuştur. Böylece bu ölçü birimleri zamanla ticarete yerleşerek, belirli bir ağırlık sisteminin oluşmasına etki etmiştir¹²².

Sikkenin icat edildiği Lidya bölgesiyle birlikte sikke ağırlık birimi de gelişmiştir. Stater ismini verdikleri birime göre sikkeler belirli ağırlık ölçülerine göre darp edilmişlerdir. Bu ağırlık birimine göre elektron sikkeler 15-16 gram, gümüş sikkeler 11 gram, altın sikkeler ise önce 11 gram, daha sonra da 8.1 gram olarak belirlenmiştir. Kısa süre içinde kullanımı yaygınlaşan sikkelerin, kullanıldığı bölgelerde yaşanan iç ve dış politikaya bağlı olarak pek çok sikke birimi de oluşmuştur. En çok kullanılan Attika ve Euboia sistemi dışında Phokaia, Miletos, Pers, Fenike, Aigina, Korinthos, Korkyra, Rodos ve Khios gibi sikke ağırlığını temel alan çeşitli birimler de kullanılmıştır¹²³.

3.4. SİKKE BASIM TEKNİĞİ

Metal diskin sikke haline gelmesi konusundaki bilgiler, yapılan arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen bulgular, gravürler ve çeşitli edebi metinlerde geçen bilgilere dayandırılmaktadır¹²⁴. Bu bilgilere göre sikke basımı için Antik dönemde iki yöntem tespit edilmiştir. Kullanılan tekniklerinden birini çekiç ile darp tekniği, diğerini ise döküm tekniği oluşturmaktadır. Elle üretimin gerçekleştirildiği bu sikke basım teknikleriyle 17. yüzyılda Avrupa’da mekanik darp tekniğinin gelişimine kadar çok az değişikliklerle sikke basımı gerçekleştirilmiştir¹²⁵.

Sikke üretiminde kullanılan başlıca tekniği, çekiç ile yapılan darp tekniği oluşturmaktadır. Uygulanan bu teknik basit bir sisteme dayalı olmasına karşın uygulamada ise oldukça zahmetlidir. Bu teknikte sikke üretimi ince işçiliğe dayanmasından dolayı sikke basımında ustalık gerektirmiştir¹²⁶.

Çekiç ile darp tekniğinde öncelikle sikke pulları hazırlanmaktadır. Daha sonra sikkenin basılacağı kalıplar üzerine, sikkelerde tasvir edilecek olan betimler ters ve

¹²² Ildız, 24.

¹²³ Nezahat Baydur, “Sikke”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM Yayınları, İstanbul 1997, III, 1164-1165.

¹²⁴ Howgego, 30.

¹²⁵ Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nüvizmatik Genel Bir Bakış*, 67-71.

¹²⁶ Göktürk, 227.

içbükey olarak kazanmaktadır. En son işlem olarak ocakta ısıtılan sikke pulları, ön ve arka yüz kalıpları arasına yerleştirilerek çekiç ile üst kalıp üzerine vurulmaktadır. Böylece örs ile ıstampa arasına sıkıştırılan sikke pulu üzerine, daha önce kalıplara çizilen tasvirler düz ve içbükey olarak geçmektedir. Buna göre, örs kalıbı sikkenin ön yüzünü oluştururken ıstampa kalıbı ise arka yüzü oluşturmuştur¹²⁷.

Sikke basımında kullanılan döküm tekniğinde sikkeler taştan, pişmiş topraktan ve tunçtan üzerleri açık veya kapalı olarak yapılan kalıplar vasıtasıyla üretilmektedir. Üzerleri açık olarak tasarlanan kalıplara, eritilmiş madenin doğrudan dökülmesiyle sikkeler elde edilirken, üzeri kapalı olarak tasarlanan döküm tekniklerinde ise birbirine bağlanan iki eşit yarım kalıbın içerisine metalin akıtılmasıyla oluşturulmaktadır. İlk zamanda bu kalıplardan çıkan pulların üzerlerine negatif olarak betimler çizilirken¹²⁸ daha sonraları dökümlerde kalıplarının içerisine kazınmasıyla sikke üzerindeki tasvirler oluşturulmuştur¹²⁹.

Yaygın olarak kullanılan çekiç ile darp ve döküm tekniklerinden sonra 15. yüzyılda ilk olarak merdaneli presin kullanımının ardından mekanik darp tekniği de uygulanan bir diğer sikke basım tekniği olmuştur. Merdaneli pres dışında zamanla birçok farklı mekanik alet geliştirilerek sikke basımı yapılmıştır. Bu mekanik darp tekniğinin uygulanması hem pratikte daha çok sikke üretimine olanak sağlarken hem de sikkenin taklit edilmesini zorlaştırmıştır. Aynı zamanda hadde ve kesme makinası ile düzgün kalınlıkta, yuvarlak sikke basımına da olanak sağlamıştır¹³⁰.

3.5. SİKKE TİP VE İŞARETLERİ

Nüemizmatik bilimine göre sikke üzerinde tasvir edilen resim veya betimlemeler tip olarak ifade edilmektedir. Bu tipler sikkeler için son derece önemli olmuşlardır. Nitekim ünlü filozof Aristoteles, metal parçaların sikke haline gelmesindeki en son aşama olarak bu tiplerden bahsetmiştir¹³¹.

Sikkeler üretilmeye başlandığı dönemden itibaren ön ve arka yüze sahip olmuşlardır. Sikkenin ön yüzü Antik dönemlerden itibaren asıl yüzü oluştururken, bu

¹²⁷ Tekin, *Antik Nüemizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, 22-23.

¹²⁸ Morkholm, 13-15.

¹²⁹ Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nüemizmatik Genel Bir Bakış*, 67.

¹³⁰ Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nüemizmatik Genel Bir Bakış*, 71-73.

¹³¹ Tekin, *Antik Nüemizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, 26.

kısımda en az bir tasvire yer verilmiştir. Ayrıca ön yüzde yazı ve diğer işaretlerde kullanılmıştır. Sikkenin arka yüzünde ise ilk zamanlar bir çukur ve bu çukurun içerisinde betim veya semboller yer almıştır. Sonraki uygulamalarda da çukurun yerine ön yüzde olduğu gibi belirli bir tasvir uygulamasına gidilmiştir. Zamanla bu kısımda isim, darphane işaretleri ve sayıların kullanımı tercih edilmiştir¹³².

Basılan ilk sikkeler üzerinde tasvir olarak, kent armaları kullanılmıştır. Bu armalar sikkeyi basan kentin, betimi veya kenti simgeleyen bitki ve hayvan tasvirleri şeklinde, bazen de Tanrı sembolleri olarak uygulanmışlardır. Aynı zamanda şehrin ismiyle örtüşen simgeler de sikke üzerinde gösterilmiştir. Daha sonraki dönemlerde basılan sikkelerde, sikkeyi basmaktan sorumlu olan kişinin kimliğini yansıtan siyasi amaçlı sikkelerde oluşturulmuştur. Ayrıca dini, mitolojik ve yaşanan önemli olayların konu edinildiği tasvirler de sikkeler üzerine yansıtılmıştır¹³³.

Erken dönemlerden itibaren sikkeler üzerinde görülen tipler dışında yazılar da dikkat çekmiştir. Özellikle yazılar ile sikkeyi basan otorite hakkında bilgi verilmek istenmiştir. Bu bakımdan Büyük İskender'in bastırması olduğu sikkelerde ilk defa görülen yazıtta İskender'in ismi belirtilmiştir. Sonraki uygulamalarda ise çeşitli unvanlarla birlikte sikkeyi basan ustanın ismine de yer verilmiştir¹³⁴.

Antik dönem sikkeleri üzerinde nadir olarak görülen işaretlerden bir diğeri de sikkenin değerini gösteren işaretlerdir. Sikke üzerinde basılan bu işaretler, sikkenin ağırlığında meydana gelen değişimleri halka bilgilendirmek amacıyla konulmuştur. Fakat bu uygulama özellikle birkaç darphane ile sınırlı kalmıştır¹³⁵.

Sikkeler üzerinde görülen tasvir, imge, yazı ve değer işaretlerini değerlendirdiğimizde genel olarak sikkeyi basan toplum tarafından paylaşılan ortak kültürün yansımaları oldukları görülmektedir. Bu simge ve tasvirler ancak kullanıldığı toplumda anlam kazanarak, o toplumun değerlerini yansıtmıştır. Bunun içindir ki kullanılan simgeler evrensel olmayıp bölgesel nitelik taşımışlardır¹³⁶.

¹³² Karwiese, 18-19.

¹³³ Ildız, 123.

¹³⁴ Morkholm, 31-34.

¹³⁵ Morkholm, 38.

¹³⁶ Oğuz Tekin, "Antik Sikkeler ve Simgeler/Ancient Coins and Symbols", Ersel Topraktepe (Ed.), *Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük: What the Coins Tell Us? Symbols And Multicultural Aspects In Medieval Anatolia Coins*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 23.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS DÖNEMİNDE SİKKE

4.1. BİZANS DÖNEMİ SİKKE SİSTEMİ

Dil ve din faktörü dışında Roma İmparatorluğu'nun bir devamı olarak görülen, Bizans İmparatorluğu'nun ekonomisine etki eden sikkeleri, Geç Roma sikke geleneğinden etkilenecek oluşturulmuştur¹³⁷. Geçiş dönemi olarak adlandırılan bu dönemde sikke sistemi aynı kalmak şartıyla ufak değişikliklerle devam etmiştir. Zaman içinde ise yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak Bizans kendine has sikke oluşumunu tamamlamıştır¹³⁸.

3. yüzyıldan itibaren çökmenin eşiğine gelen ekonomi Geç Roma döneminde, İmparator Diocletianus (284-305) 290 yılında kapsamlı bir sikke reformu ve 301 yılında da “Maksimum Fiyat Fermanı” ile yaşanan enflasyon düşürülmeye çalışılmış ancak uzun süreli bir istikrar sağlanamamıştır¹³⁹. Bunun üzerine Diocletianus'un ardılı Konstantinos (306-337) tarafından tekrardan düzenlemelere gidilerek sikke sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştır. Buna göre gümüş sikkelerde “miliarenses (veya miliariesion) siliqua ve yarım siliqua” dolaşıma girerken, 307 yılında I. Konstantinos nummusların ağırlığını ve büyüklüğünü azaltmıştır. Ayrıca eski altın sikke sistemi yerine “solidus, semissis ve tremissis” olarak ifade edilen sikkeleri de piyasaya sürmüştür. Bu sikkelerin basımı 320'lerden 360'lı yıllara kadar bir hayli artmış, üstelik solidusun basımı Bizans İmparatorluğun da uzun süre devam ettirmiştir¹⁴⁰. Böylece İmparator Konstantinos'un, gerçekleştirmiş olduğu sikke reformuyla artık Roma İmparatoru Augustus döneminden beri süregelen geleneksel sikke sistemi “aureus,

¹³⁷ Philip Grierson, *Byzantine Coinage*, *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington D. C 1999, 1.

¹³⁸ Ceren Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Matbaası, Manisa 2012, 3.

¹³⁹ Zeliha Demirel Gökarp, “Bizans Ekonomisi”, Levent Kayapınar (Ed.), *Bizans Tarihi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2298- Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1295, Eskişehir 2013, 204.

¹⁴⁰ Ildız, 246.

denarii, sestertius, dupondius ve as” yerine “solidus, miliaresion ve follis” den oluşan yeni bir sistem almıştır¹⁴¹.

Roma İmparatorluğu’nda, doğunun ve batının tek hükümdarı olarak tahta oturan I. Theodosios’un 395 yılında ölümünün ardından Roma Devleti, devlet bütünlüğü düşüncesinden vazgeçmese de Doğu ve Batı Roma bir daha birleşmemek üzere kesin olarak ayrılmıştır¹⁴². Ancak ortak sikke sistemi sayesinde Roma’nın her iki kısmında bu birliktelik kısa süreliğine de olsa sağlanmaya çalışılmıştır¹⁴³.

4. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun batı kısmı Germen istilaları sonucunda yıkılırken, doğu kısmı ise bu saldırıların üstesinden gelerek varlığını devam ettirmiştir. Doğu Roma diğer bir adıyla Bizans İmparatorluğu’nun yönetimine geçen I. Anastasios döneminde (491- 518) İmparatorluk içinde pek çok yaptırım olmuştur. Özellikle mali alanda yapmış olduğu yenilikler ekonomiyi büyük oranda etkilemiştir¹⁴⁴. Aynı zamanda Anastasios’un 498 yılında gerçekleştirdiği sikke reformuyla artık Geç Roma İmparatorluğu sikke sisteminden farklı birim değeri ve betim üslubuyla yeni bir sikke basım geleneği de ortaya çıkmıştır¹⁴⁵.

I. Anastasiosla başlatılan Bizans sikke gelişimini konunun uzmanı Worwick Wroth yedi döneme ayırmaktadır. Buna göre;

I. Dönem: I. Anastasios – IV. Konstantinos (491-685)

II. Dönem: II. Iustinianos – Theodosios (685- 717)

III. Dönem: III. Leon – Theophilos (717- 842)

IV. Dönem: III. Mikhail – I. Ioannes (842- 976)

V. Dönem: II. Basileios ve VIII. Konstantinos – III. Nikephoros (976-1081)

VI. Dönem: I. Aleksios - IV. Aleksios (1081- 1204)

¹⁴¹ Ceren Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir 2010, 26-27.

¹⁴² Demirkent, 232.

¹⁴³ Michael Grant, *Roma’dan Bizans’a*, (Çev.: Z. Zühre İlkelen), Homer Kitabevi, İstanbul 2000, 54.

¹⁴⁴ Demirkent, 232.

¹⁴⁵ Ceren Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, 3.

VII. Dönem: VIII. Mikhail Palaiologos - Konstantinopolis'in düşüşüne (1261-1453) kadar devam etmektedir¹⁴⁶.

Ancak Philip Grierson'un yapmış olduğu kronolojik sıraya göre Bizans sikke sistemi beş döneme ayrılmıştır. Bu sıralamada yer alan ilk dönem, I. Anastasios'tan (491- 518), yani 5. yüzyılın sonlarından başlayarak 8. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem 8. yüzyılın ortalarından başlar ve 11. yüzyılın sonlarına kadar devam eder. Üçüncü dönem, imparator Aleksios Komnenos'un (1081-1181) 1092 yılında yapmış olduğu sikke reformuyla başlar ve yaklaşık olarak 13. yüzyılın sonlarına kadar sürmektedir. Dördüncü dönem, 1300 tarihinden hemen sonra başlar ve 14. yüzyılın ortalarında son bulur. Beşinci ve son dönem ise, 14. yüzyılın ortalarından başlar ve 1453 yılında Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışıyla son bulmaktadır¹⁴⁷.

I. Anastasios'un başlatmış olduğu sikke reformunda, altın ve gümüş basımında önemli ölçüde bir değişiklik yaşanmamış ve bu sikkeler kendinden önceki İmparator'un bastırmış olduğu sikkelerin bir devamı niteliğinde olmuştur. Bakır sikkelerde ise 348 yılında Konstantinos tarafından kaldırılan follis birimi yeniden tedavüle girmiştir¹⁴⁸. Follislerin basımı ise iki aşamada oluşmuştur. İlk aşama 498 yılında yapılmış olup, bu dönemde follisler ağırlıklarına göre farklı birim değerlere sahip sikkelerden oluşturulmuştur. 512 yılında gerçekleştirilen ikinci aşamada ise değeri diğerlerine göre düşük olan bir follis de üretilmiş ve daha önce basımı gerçekleşen sikkelerin ağırlıkları da iki katına çıkarılmıştır¹⁴⁹.

Genel özellikleri itibarıyla 3. ve 4. yüzyıllar arasında büyük miktarda sikke basımı yapılmamış olmasına karşın İmparator I. Anastasios (491-518) ve sonrasında Bizans yönetiminin başına geçmiş olan imparator I. Iustinianos (527-565) dönemlerinde enflasyonu aşağı çekmek amacıyla tek bir nakit para birimi oluşturmuştur. Bu uygulama imparatorluk darphanelerinin birbiriyle olan iletişim ağında aksaklıklar oluşmasına

¹⁴⁶ BM, ixxxvi.

¹⁴⁷ Grierson, *Byzantine Coinage*, 2-3; Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 28-29.

¹⁴⁸ Okçu, Bursa Arkeoloji Müzesi, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 177- 178.

¹⁴⁹ Pınar Bursa, *Anastasius ve Sikkeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2000, 29.

karşın Anastasios ve I. Iustinianos düzenlemiş oldukları farklı değerdeki follisler sayesinde sikke basımında büyük bir başarı yakalamışlardır¹⁵⁰.

Bizans İmparatorluğu'nun ilk altın çağı olarak bilinen I. Iustinianos'un 565 yılında ölümünün ardından onu izleyen ardılları, bırakmış olduğu mirası koruyamamışlardır. Bu dönemde İtalya'da Lombard tehdidi baş gösterirken, Balkanlarda Slav saldırıları gerçekleşmiştir. Ayrıca Tuna sınırı Avarlar tarafından ihlal edilirken, doğu sınırında Sasaniler ile yapılan savaşlar yeniden alevlenmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun yaşadığı bu sıkıntılara bir de parasal sorunlar eklenince imparatorluk oldukça zor zamanlar geçirmiştir¹⁵¹. II. Iustinianos'un (685-695,705-711) yönetimi süresince devletin borçları ve ekonomik durumunun iyileştirilmesi için çalışılmıştır. Bunun için vergilerde artış yaşanırken, sikkenin dağılımı da kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda devlet hazinesi üzerindeki baskılarda azaltılmak istenmiştir. Sikkeler üzerinde yapılan çalışmalarda ise follislerin ağırlığı da düşürülmüştür¹⁵². II. Tiberios (578-582) ve Mauricius (582-602) döneminde ise follisin ağırlığı sabit hale getirilirken, follisin küçük birimleri de tedavülden kaldırılmıştır¹⁵³.

Phokas'la (602-610) başlayan ve II. Iustinianos'a (685-695,705-711) kadar devam eden 7. yüzyıl, dönem itibariyle Bizans İmparatorluğu'nun artık Romalı kimliğinden uzaklaşarak coğrafi, etnik, ekonomik, dini ve idari anlamda kendi kimliğini oluşturmaya başladığı tarihtir¹⁵⁴. Bu nedenle 7. yüzyıl Bizans'ın oldukça zor geçen yıllarından birini oluşturmuştur. Bu durumun ana sebebi olarak da 6. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan veba ve nüfus üzerindeki yok edici etkisi gösterilmektedir. Bununla birlikte zengin bölgelerin yönetiminin elden çıkması ve kalan topraklarında sürekli saldırılara maruz kalması ekonomiye etki ederek, para dolaşımının eyaletler içinde azalmasına neden olmuştur¹⁵⁵. Üstelik Herakleios döneminde (610-641) follislerin ağırlıkları büyük

¹⁵⁰ Ceren Ünal, "Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianos ve II. Iustinos Dönemi Sikkesi", *Sanat Tarihi Dergisi*, 13(2), (Ekim 2004), 123.

¹⁵¹ Lemerle, 69-70.

¹⁵² Maja Hadji-Maneva, *Macedonia: Coins and History Guide Through The Permanent Museum Exhibition At NBRM, National Bank of The Republic of Macedonia*, Skopje 2008, 27.

¹⁵³ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 8.

¹⁵⁴ Lemerle, 72.

¹⁵⁵ Levent Kayapınar, "The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century (VII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla Kadar Bizans İktisadi Tarihi) ed. Angeliki E. Laiou, Washington, D. C., 2002, ISBN 0-88402- 288-9, III. Cilt, X+1205 (Kitap Tanıtma)", *Belleten Yayınları*, 67 (250), Ankara 2003, 1007.

ölçüde düşürülürken, kalite itibariyle de oldukça kötü sikkeler basılmıştır¹⁵⁶. II. Konstans'ın yönetimi (641-668) sonrasında ise follis üretiminde büyük bir sıkıntı yaşanmıştır. Bu sıkıntılar IV. Konstantinos döneminde (668-685) bir reformla çözmeye çalışsa da alınan tedbirler ancak kısa vadede etkili olmuştur. Bu dönemde follislerin ağırlıkları ve birim değerlerindeki azalma da kısa süre içinde tekrarlamıştır¹⁵⁷.

7. yüzyıldan itibaren üretim ve takastaki küçülme 8. yüzyılda da devam etmiştir. “Bizan’ın Karanlık Çağı” olarak ifade edilen bu yıllarda imparatorluğun boşalmasına bağlı olarak ekonomide yaşanan sıkıntılar artmıştır¹⁵⁸. III. Leon döneminde (717-741) yapılan çalışmalarla ekonomi iyileştirilmeye çalışılırken, aynı zamanda piyasaya yeni gümüş sikkeler de sürülmüştür. 8. yüzyılda “miliaresion” ismiyle tedavüle konulan sikkeler, altını etkileyerek solidusun alt birimlerinin üretimini azaltmıştır¹⁵⁹.

Bizans devleti 8. yüzyılın sonundan, 11. yüzyıla kadar uyum sağlayıcı tutumu sayesinde ekonomik alanda yaşadığı krizden kurtularak, ticarete büyüme dönemi içinde olmuştur. Bu kapsamda devlet tarım alanlarında ekonominin yeniden yapılanmasını kabul ederek bu durumu desteklemiştir. İşçi eksikliğinin etkisini mirassal kira sözleşmesinin önemini artırarak azaltmıştır. Krizi aşmada uygulanan diğer bir metot ise, ekonomik faaliyetlerde devletin bir kontrol mekanizması oluşturarak tahıl ve ipek gibi bazı ürünlerde tekel oluşturmastır. Altın olarak vergi toplayan devlet, bürokratların maaşlarını ve diğer harcamalarda altın ile ödeme yapmıştır. Böylece devlet sadece paranın darbını değil tedavüldeki paranın miktarını da belirlemiştir. Üstelik paranın imparatorluk içinde dolaşımı da hızlanmıştır. Bu sayede ekonomide bir refah dönemine girilmiştir¹⁶⁰. Açılan yeni darphaneler sayesinde de bakır sikkeler 9. yüzyılın ilk yarısında itibaren büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Standart bakır sikke follisin ağırlı artırılmıştır¹⁶¹. Bununla birlikte İmparator I. Ioannes Tzimiskes döneminde (969- 976) basılarak, I. Aleksios Komnenos (1081- 1118) tarafından ortadan kaldırılana kadar

¹⁵⁶ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 9-10.

¹⁵⁷ John Haldon, *Bizans Tarihi Atlası* (Çev.: Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, 146.

¹⁵⁸ Chris Lightfoot, “Amorium’daki Sikke Buluntuları: Anadolu’da Bizans Para Ekonomisi İçin Yeni Kanıtlar”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, (3), 2003, 23.

¹⁵⁹ Haldon, 146.

¹⁶⁰ Kayapınar, 1007-1008.

¹⁶¹ Haldon, 146.

devam edecek olan yeni tip ve ağırlıklarda bakır sikkelerin basımı da yapılmıştır¹⁶². 10. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden tüm bu gelişmeler Basileios'un ölümüyle birlikte son bulmuş ve imparatorluk artık politik ve ekonomik anlamda çöküş içerisine girmiştir¹⁶³.

11. yüzyıldan itibaren çöküşün içinde olan Bizans İmparatorluğu bu dönemde ekonomiyi iyileştirmek adına altın sikkelerin değeri azaltılmıştır. Özellikle İmparator IX. Konstantinos Monomakhos'un (1042-1055) döneminde basılan sikkelerde bu durum belirgin bir şekilde görülmüştür. Altın sikkelerin bu durumu 1071 Malazgirt yenilgisinden sonra da devam etmiştir. I. Aleksios 1092 yılında bozulan ekonomiyi yeniden düzeltmek için altın, elektron, billon ve bakır olmak üzere sikkeler bastırmıştır¹⁶⁴. Fakat basımı gerçekleştirilen bu sikkelerle piyasadaki sikke ihtiyacı karşılanırsa da altın oranı yüksek olan sikkelerin piyasadan çekilmesini engelleyememiştir¹⁶⁵.

1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi'nin ardından Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu kurulmuştur. Fakat bu dönemde Konstantinopolis'i Latinlerden tekrar geri almak ve Bizans'ın mirasını devam ettirebilmek için Epiros, Thessaloniki, Nikaia ve Trabzon İmparatorlukları ortaya çıkmıştır. Bu imparatorluklar tarafından oluşturulan sikkeler, Bizans İmparatorluk sikkeleri örnek alınarak yapılmalarına karşın uluslararası değeri olmayan yerel sikkeler şeklinde olmuştur. Mevcut durum karşısında her ne kadar Bizans sikkeleri, Latin ve Venedik yöneticilerde dâhil komşularının sikkelerini etkilemeyi sürdürse de artık imparatorluk sikkeleri 6. yüzyıl ve 11. yüzyıl arasındaki "Ortaçağ doları" diye tanımlanan altın çağı geride bırakmıştır¹⁶⁶.

1261 yılında Nikaia imparatoru VIII. Mikhail Palaiologos'un (1259-1282) Konstantinopolis'i geri alması ile Palaiologos Hanedanlığı imparatorluğun yıkılışına kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemde altının saflık oranı 15 karata

¹⁶² Yelda Olcay Uçkan- Zeliha Demirel Gökalp- Muradiye Bursalı Öztaşkın "Orta Bizans Dönemi", *Ortaçağdan Günümüze Anadolu Uygarlıkları*, Erol Altınsapan (Ed.), *Ortaçağdan Günümüze Anadolu Uygarlıkları*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2452 Açık Öğretim Fakültesi No: 1424, Eskişehir 2013, 56-57.

¹⁶³ Haldon, 185.

¹⁶⁴ Haldon, 223.

¹⁶⁵ Ahmet Tolga Tek-Zeliha Demirel Gökalp, "On İkinci Yüzyıl Bizans Dünyasında Para", Ayla Ödekan, Engin Akyürek, Nevra Necipoğlu (Ed.), *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu: 25-28 Haziran 2007- İstanbul*; *Bildiriler*, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, 179.

¹⁶⁶ Haldon, 225.

düşürülürken, II. Andronikos'un iktidarda olduğu dönemde (1282-1328) ise altın sikkenin değeri 12 karata inmiştir. V. Ioannes (1341-1391) ve VI. Ioannes Palaiologos'un (1347- 1353) ortak yöneticilikleri sırasında basılan altın sikkenin değeri ise yaklaşık 11 karat civarında belirlenmiştir. V. Ioannes (1341-1391) Bizans tahtında kaldığı süre içinde Bizans sikke tarihi içinde son kez reform gerçekleştiren kişi olmuştur. Altın sikke bir daha basılmamış, ayrıca sikke sisteminde büyük çaplı ve yassı gümüş sikkeler oluşturularak, bu sikke birimleri temel alınmıştır¹⁶⁷.

4.2. BİZANS SİKKE METALİ VE BİRİMLERİ

Bizans sikkeleri esas itibariyle üç metalden basılmıştır. Bunlar altın, gümüş ve bakırdır. 11. yüzyıldan itibaren ekonomik kriz nedeniyle ayarı düşük altın (elektron) ve ayarı düşük gümüş (billon) metaller de kullanılmıştır¹⁶⁸.

Bizans toprakları içinde bulunan pek çok maden yatağı sikke için gerekli olan metalin tedarik edilmesinde önemli unsur olmuştur. Bunun yanı sıra sikke için gerekli olan metalin bir kısmı ithal yolu ile karşılanırken¹⁶⁹ zorunlu hallerde de ganimetler, tazminatlar, armağanlar, satın alınmış ve stoklanmış çeşitli eşyaların eritilmesiyle de sikke metali oluşturulmuştur¹⁷⁰.

4.2.1. Altın

Roma İmparatorluğu'nda altın sikke birimi "aureus" olmuştur. 215 ve 253 yılları arasında aureus'un ağırlığı yarıdan fazla düşürülürken, içindeki altının saflık oranı da azaltılmıştır. Altın sikkenin saflık derecesi sonraki dönemlerde yükseltilmiş olmasına rağmen altın sikkenin belirli bir alım gücü kalmamıştır. Ayrıca altın sikke çoğu zaman gerçek değerinin altında işlem yaparak varlığını 3. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu durum karşısında Büyük Konstantinos (306-337) tarafından gerçekleştirilen sikke reformu ile aureus yerine "solidus" adında yeni ve daha güçlü bir altın sikke birimi oluşturularak, piyasaya sürülmüştür. Solidus ile birlikte, yarım solidus değerinde

¹⁶⁷ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 34.

¹⁶⁸ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 37.

¹⁶⁹ Zeliha Demirel Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009, 10-11.

¹⁷⁰ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 9.

“semissis” ve üçte bir değerinde “tremissis” adında solidusun alt birimleri de oluşturulmuştur¹⁷¹.

Bizans altın sikke birimi solidus diğer bir adıyla nomisma 4.55 gram ağırlığıdır. Bu ağırlık Roma librası'nın 1/ 72'si ağırlığına denk olup, 24 karat (keration) ayarındadır. 1 libra 327. 45 gram 1 karat ise 0.189 gram ağırlığında olmuştur. Karat çok küçük olduğundan sikke olarak basılmayıp yalnızca ağırlık hesaplamalarında kullanılan bir ölçü durumundadır¹⁷². 6. ve 7. yüzyıllar arasında imparatorluğun hem doğusunda hem de batısında hafif solidus isminde 20, 22, 23 karat ağırlığında altın sikkeler de basılmıştır. Bu hafif soliduslar sikkelerin arka yüzünde 20 karat **OBXX** ya da **BOXX**, 22 karat **OB+*** veya **OB****, 23 karat ise **BOΓK** şeklinde ya da sikkenin ön ya da arka yüzde bir yıldız ile temsil edilmişlerdir¹⁷³. 11. yüzyıla kadar 24 karat ayarında basılan altın sikkelerin arka yüzünde ise **OB** işareti yer almıştır. Bu işaret Yunan sayı sistemine göre 72 anlamına geldiği gibi aynı zamanda sikkenin saflık derecesinin yüksek olduğu anlamına da gelmektedir¹⁷⁴.

Basılıp piyasaya sürülen soliduslar sıradan bir dolaşım aracı olmanın dışında çoğu zaman imparator ve saray mensuplarının, imparatorluk sınırları dışındaki önemli kişilerle iletişim kurmasına imkân tanınması bakımından önemli olarak görülmüştür¹⁷⁵. Bu bakımdan solidusların ön yüzünde ilk zamanlar Roma sikke geleneğinde olduğu gibi profilden büst geleneğini devam ettirmiştir¹⁷⁶. 6. yüzyılla birlikte soliduslarda imparator tasvirleri genellikle askeri giysiler içinde 1/3 oranında veyahutta tam cepheden şeklinde verilirken, solidusun arka yüzlerinde ise Viktoria tasviri kullanılmıştır. II. Iustinos döneminde (565-578) bu tasvirler yerine oturan Konstantinopolis figürü tercih edilirken, II. Tiberios döneminde (578-582) ise basamak üzerinde yükselen potent haç kullanılmıştır¹⁷⁷. 7. yüzyılla birlikte sikke ikonografisi büyük oranda değişerek Phokas (602-610) sonrasında portre geleneği ortaya çıkarken, Herakleios döneminde de (610-

¹⁷¹ Ildız, 258.

¹⁷² Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 37.

¹⁷³ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 11.

¹⁷⁴ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 37.

¹⁷⁵ Gregory, 216.

¹⁷⁶ Hasan Buyruk, *Adana Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Dönemi Altın Sikkeleri/Byzantine Period Gold Coins in Adana Archeology Museum*, Ordu Üniversitesi Yayınları, Ordu 2014, 27.

¹⁷⁷ Grierson, *Byzantine Coinage*, 6-7.

641) imparator ve onun selefi bir arada tasvir edilmiştir. Sikkenin diğer yüzünde tasvir edilen haç ise daha çok sikkenin birimini vurgulamak için kullanılmıştır¹⁷⁸.

II. Iustinianos (685-695,705-711) ile birlikte altın sikkeler üzerindeki imparator büstü sikkenin arka yüzüne taşınarak, ön yüzde ilk defa İsa'nın büstüne yer verilmiştir. Yaşanan ikona karşıtı durumun ile birlikte sikkeler üzerinde dini tasvirler yerine imparator ve ardıllarının tasvirleri tercih edilmiştir. Bu durumun sona ermesinin ardından yeniden dini tasvirlerle yönelme olmuştur. Böylece sikkenin ön yüzünde İsa tasvirinin yanı sıra Meryem ve aziz tasvirleri de yoğun olarak kullanılmıştır¹⁷⁹.

Büyük Konstantin tarafından solidus ile birlikte basılan sikkelerden biri semissis diğeri ise tremissistir. Semissisin ağırlığı 2.25 gram, tremissis ağırlığı da 1.25 gram olarak belirlenmiştir. Üzerlerinde ki tasvirler bakımından her iki sikkenin ön yüzünde profilden verilmiş imparator tasviri yer alırken, sikkelerin arka yüzünde de Viktoria tasvirine yer verilmiştir. Ayrıca II. Iustinianos'un 692 yılında yapmış olduğu yeniliklerin ardından bu sikkelerin ön yüzüne İsa tasviri eklenmiştir. 9. yüzyılın ikinci yarısına kadar tedavülde kalan semissis ve tremissis'in bu tarihten itibaren kullanımlarına son verilmiştir¹⁸⁰.

Solidusun ortaya çıkışından, II. Nikephoros dönemine (963-969) kadar bu altın sikkenin ağırlığında, kalitesinde ve büyüklüğünde herhangi bir değişiklik olmadan darp edilirken, Nikephoros'la beraber sikke birimi değiştirilerek yarım altın sikke değerinde "tetarteron" (nomisma) ve tam altın sikke değerinde "histamenon" adında iki birim oluşturulmuştur¹⁸¹. Tetarteron standart paranın 1/12'si ağırlığında ve 22 karata (3.95 gram) eşit olmasına karşılık ödemelerde tetarteron orijinal ağırlıktaki nomismanın ağırlığına eşit olarak işlev görmüştür¹⁸². Histamenon ise tetarteron'a alternatif olarak piyasaya sürülmüştür¹⁸³. Bu sikkeler üretilmeye başlandığı dönemde görünüş itibarıyla aralarında belirgin bir farklılık olmazken, II. Basileios döneminde (976-1025) histamenon büyük ve ince (26-28 mm), tetarteron ise daha küçük ve kalın (17-19 mm) olarak basılmışlardır¹⁸⁴. Tetarteron geleneksel formunu koruyarak 1092 yılında I.

¹⁷⁸ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 12.

¹⁷⁹ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 37-38.

¹⁸⁰ Buyruk, 28-29.

¹⁸¹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 37-38.

¹⁸² Harl, 23.

¹⁸³ Buyruk, 30.

¹⁸⁴ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 38.

Aleksios Komnenos'un (1081-1181) yapmış olduğu sikke reformuna kadar varlığını devam ettirmesine karşılık sikkenin saflık oranı 1030 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Ancak sikkeler içindeki altın oranının da asıl düşüşü histamenonlar içinde olmuştur. Bu sikke biriminin, ayarı ve kalitesinde ilk ciddi bozulma Mikhail (1034-1041) ile başlamış ve 1071 Malazgirt yenilgisinden sonra devam etmiştir. Üstelik bu dönemde basılan histamenonlar çukur (scyphate) formda üretilmişlerdir¹⁸⁵.

I. Aleksios Komnenos tarafından 1092 yılında gerçekleştirilen sikke reformuyla birlikte, Bizans sikkelerine yeni birimler dâhil edilmiştir. Nomismanın yerine “hyperpyron” adında bir altın sikke piyasaya sürülmüştür. Bu sikke 24 karat (4.45 gram) yerine 20.5 karat (% 80 saflıkta) olarak basılmıştır. Hyperpyronun iki alt birimi ise “elektron aspron trachy” ve “billon aspron trachy” olmuştur. Ayrıca bu sikkeler scyphate denilen çukur şekilde basılmışlardır. Elektron ve billon sikkeler çok sayıda basıldıkları için genellikle pulları düzgün olmamış, üzerindeki yazılar kısaltılmış veya sikkeler hatalı olarak basılmıştır¹⁸⁶.

I. Aleksios'un (1081-1181) gerçekleştirmiş olduğu sikke reformu 1204 yılına kadar devam etmiştir. Konstantinopolis'in Latinler tarafından kısa süreliğine ele geçirildiğinde Bizans'ın para sistemi olan hyperpyronun basımını İznik İmparatorluğu tarafından Küçük Asya'nın Magnesia şehrinde azda olsa devam ettirilmişdir. 1261 yılında Konstantinopolis'in Latinlerden geri alınmasının ardından Bizans geleneklerinde hyperpyron basımına devam edilmiştir. Ancak bu dönemde sikkenin ağırlıkları bir hayli düşürülmüştür. Öyle ki 1261 yılında sonra VIII. Mikhail Palaiologos (1259-1282) tarafından bastırılan hyperpyronun ağırlığı 15 karat olurken, oğlu İmparator II. Andronikos döneminde (1281-1328) bu sikkelerin ağırlıkları 12 karata inmiştir. 1261 yılında yeniden kurulan Bizans sikke sistemi 14. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar devam etmiştir. Basılan sikkelerde de önceki dönem uygulamaları devam ettirilmişdir. Bizans'ın son altın sikkeleri ise V. Ioannes (1341-1391) ve VI. Ioannes'in (1347-1352) birlikte yönetimi paylaştıkları dönemde basılmıştır. Bizans'ın son dönemlerinden

¹⁸⁵ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 39-40.

¹⁸⁶ Kenneth W. Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber Bizans (M.S. 498-1282)*, (Çev.: Burçak Delikan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, 40.

itibaren her ne kadar altın sikke basımına devam edilse de sikke basımında oldukça kötü bir işçilik sergilenmiştir¹⁸⁷.

4.2.2. Gümüş

Diocletianus (284-305) ve I. Konstantinos döneminde (324-337) sikke reformu gerçekleşmesine rağmen gümüş ikinci derecede öneme sahip olmuştur. Bu durumun nedeni gümüş madeninin az miktarda bulunması dışında, gümüş maden fiyatlarının düşük olması ve altına bağlı olarak gümüşün değer fiyatında dalgalanmaların yaşanmasıdır. Gümüş plaka ve külçelerin karışımıyla elde edilen sikkelerin saflığı genellikle darphane tarafından sikkelerin üzerine basılan damga ile garanti altına alınmıştır. Bu durum sikkenin üzerinde değerini belirten işaret olmadan, sikke basımı yapılmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla gümüş sikkelerin altın ve bakıra oranla daha az sayıda piyasaya sürülmesine neden olmuştur. Bu durum Anastasios'un yapmış olduğu sikke reformunda değişmemiş ve I. Iustinianos'un (527- 565) yönetiminin sonrasına kadar devam etmiştir¹⁸⁸.

Geç Roma Erken Bizans olarak ifade edilen dönemde Büyük Konstantinos (307-337) gümüş sikke olarak “miliarenses, siliqua” ve “yarım siliqua” yı tedavüle koymuştur¹⁸⁹. I. Anastasios döneminde (491-518) gerçekleştirilen sikke reformunda ise gümüş sikkenin birimlerinde herhangi bir değişme olmadan bu sikkelerin basımına devam edilmiştir¹⁹⁰. I. Iustinianos (527-565) döneminde ise bir adet miliarension, solidus'un 1/12 değerinde iken, siliqua solidus'un 1/24'si değerinde olmuştur¹⁹¹.

İmparator Herakleios 615 yılında gümüş sikkeyi canlandırmak için “hexagram” olarak bilinen sikkeyi piyasaya sürmüştür. Hexagram, Roma İmparatorluğu süresince basılan sikkelerden oldukça ağır olarak yapılmıştır. 6.84 gram ağırlığında olan bu sikkeler 8. yüzyılın başlarına kadar varlığını devam ettirmiştir. Kısa süre tedavülde kalmalarına karşın siliqua ve miliarensioneye göre, çok fazla üretilmişlerdir¹⁹². İlk zamanlar hexagramın ön yüzünde imparator Herakleios ve oğlu Herakleios Konstans'ın

¹⁸⁷ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 41-42.

¹⁸⁸ Grierson, *Byzantine Coinage*, 13.

¹⁸⁹ Ildız, 246.

¹⁹⁰ Grierson, *Byzantine Coinage*, 13.

¹⁹¹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 39.

¹⁹² Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 13-14.

tahta oturan figürü bulunurken arka yüzde de üç basamak üzerinde haç yükselmektedir. Ayrıca sikkenin bu yüzünde **ΘCΙΥ AΘITA ROMANIS** (Tanrı Romalılara yardım etsin) lejantı yer almıştır. Sonradan basılan sikkeler üzerinde ise cepheden imparator büstüne yer verilmiştir¹⁹³.

Suriye Hanedanlığı döneminde, solidus ve bakır sikkeler arasındaki boşluğu doldurmak amacıyla yeni bir gümüş sikke oluşturulmuştur. “miliaresion” ismiyle anılan bu sikke 720 yılında III. Leon (717-741) ve oğlu V. Konstantinos’un (720-741) ortak yönetimi sırasında tedavüle konulmuştur. Miliaresion 1/12’si solidusa eşit olmasıyla hexagram’dan farklı bir birim değerini oluşturmuştur¹⁹⁴. Miliaresion görünüş bakımından İslam dirhemiyle benzerlik göstermektedir. Bazı sikkelerde ise doğrudan doğruya bu sikkeler üzerine basılmışlardır¹⁹⁵.

Orta Bizans sikke sistemi içerisinde basılan sikkeler arasında miliaresion’un oldukça sade bir şekilde basımı gerçekleşmiştir. Bu dönemde tıpkı altın ve bakır madenlerinde olduğu gibi gümüş madeninden de tek birim tedavüle konmuştur. Miliaresion’un birim ağırlığı gelecek iki yüz yıl boyunca pek çok defa değiştirilmesine rağmen üslupsal olarak önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Bu sikkeler üzerinde yapılan tek önemli değişiklik I. Mikhail (811-813) tarafından gerçekleştirilmiştir. 25 Aralık 800 yılında imparator ünvanı alan Büyük Karl/Charlamagne’in kendini Roma İmparatorluğunun mirasçısı olarak görmesi üzerine imparator Mikhail (811-813) asıl mirasçının kendileri olduğunu kabul ettirmek için sikkelerde yer alan Basileios/İmparatorlar lejantına Romaion/Romalıların kelimesini eklemiştir¹⁹⁶. Miliaresion genel olarak ön yüzünde basamaklar üzerinde yükselen bir haç ve **ΙηCΥS XPICTYC NICA** (Fetheden Yüce İsa) lejantına yer verilmiştir. Sikkenin arka yüzünde de imparatorun ismi dört ya da beş satırla yazılmıştır. Bu sikkelerin tasarımı 10. yüzyıla kadar hemen hemen aynı kalırken, VII. Konstantinos (913-947) ve I. Romanos dönemlerinde (920-944) imparator portresi haç kollarının kesiştiği yerde resmedilmiştir. III. Romanos döneminde (1028-1034) ise basılan miliarensioların ön yüzünde Meryem

¹⁹³ Harl, 10.

¹⁹⁴ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 45.

¹⁹⁵ İsmet Ebcioglu, “Sikke” (Bizans), *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM Yayınları, İstanbul 1997, III, 1666.

¹⁹⁶ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 45.

ve Çocuk İsa bulunmaktadır. Sikkenin arka yüzünde ayakta imparator figürünün yer aldığı sikkelerde basılmıştır¹⁹⁷.

1080’li yıllarda gümüş miliaresion, altın nomismanın kaderini paylaşarak 1092 yılında I. Aleksios’un sikke reformunda yer almamıştır. Eski gümüş birimleri ve ağırlık ölçülerinin yerine bu dönemde trachy’nın iki birimi ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sikkeler ise altın-gümüş karışımı “elektron trachy” ile gümüş-bakır alaşımlı “billon trachy” lerdir¹⁹⁸. Genel olarak gümüş-bakır alaşımlı sikkeler “billon trachy” olarak anılırlar da Latin kaynaklarında bu sikke “stamenon” ismiyle anılmaktadır. Bu sikkeler, elektron trachy sikkelerinde olduğu gibi içbükey şekilde ve beyazımsı bir renge sahip olmuştur. Birim değeri olarak hyperpyronun 1/48’ne eşittir. Billon sikkelerin bu değeri nedeniyle hem “aspron trachy nomisma” hem de “histamenon nomisma” olarak anılmıştır. Yaklaşık %7 oranında gümüş içeren bu sikkeler I. Manuel Komnenos (1143-1180), II. Isaakios Angelos (1185-1195) ve III. Aleksios Angelos dönemlerinde (1195-1203) bu sikkenin değerinde önemli oranda düşüş yaşanmıştır. Pek çok yazılı kaynaktan ise gümüş oranındaki düşüşün I. Manuel döneminde (1143-1180) başladığı doğrulanmaktadır. II. Isaakios’un (1185-1195) yönetiminin sonuna kadar gümüş billon trachy’ler içindeki gümüşün saflık oranı % 2’lere kadar düşürülmüştür¹⁹⁹. Belirli bir formda yapımına devam edilen ve içerisinde çok az gümüş barındıran bu sikkeler varlığını devam ettirse de 13. yüzyıldan itibaren bakır bir sikke haline dönüştüğü görülmektedir.

14. yüzyıldan itibaren büyük ölçüde gümüş sikkelere dönüş olmuştur. Bu yüzden 1300’lerden itibaren II. Andronikos Palaiologos (1281-1328) tarafından Venedik gümüş ducatına tip olarak benzeyen “basilikon” adında gümüş sikkeler tedavüle konulmuştur. Kendinden önce üretilen billon trachy gibi içbükey bir form yerine, bu sikkeler yassı bir şekilde üretilmiştir. 1/12 hyperpyron da olduğu gibi daha önce tedavüle olan miliaresiona benzeyerek değer sisteminde kolaylık sağlamıştır. Fakat 1330 ve 1340’larda basilikon sikkelerin ağırlıkları büyük ölçüde azalmıştır. Avrupa’nın çoğu yerinde, meydana gelen gümüş kıtlığı nedeniyle bu sikkelerin basımı 14. yüzyılın ortalarında durmuştur²⁰⁰. 14. yüzyılın üçüncü çeyreğinde V. Ioannes Palaiologos (1341-

¹⁹⁷ Harl, 24.

¹⁹⁸ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 46.

¹⁹⁹ DOC 4/1, 44-45.

²⁰⁰ Grierson, *Byzantine Coinage*, 16.

1391) yönetimi süresince altın sikkenin yerini “hyperpyron” adını taşıyan gümüş sikkeler almıştır. Bu sikkelere aynı zamanda “stavraton” ismiyle de anılmaktadır. Gümüş hyperpyron aynı adı taşıyan bir önceki altın hyperpyronun yarısı değerinde olmuştur. Bu gümüş sikkenin ayrıca 1/2 ve 1/8 değerinde iki alt birimi de vardır. Tedavüle konulan bu hyperpyron ve alt birimleri Konstantinopolis’in son kez kuşatılmasına kadar varlığını devam ettirmiştir²⁰¹.

4.2.3 Bakır

Geç Roma ve Erken Bizans döneminde, pazar ekonomisi içinde altın olmazsa olmaz öneme sahipken, gümüş sikkelerin üretilmesi ilk zamanlar törensel amaç için yapılmıştır. Bu dönemde değeri düşük bakırdan sikke üretimi ise ticarete kolaylık sağlamak ve günlük para dolaşımını canlı tutmak için oluşturulmuştur. Ticarete bu denli öneme sahip olan bu bakır sikkeler 4. yüzyıl sonrası ve 6. yüzyıl içinde tedavüle kalması için özellikle 364, 378, 408, 425 devamında 498 ve 512 yıllarında sikke reformları gerçekleştirilmiştir²⁰².

I. Valentian tarafından, 364 yılında gerçekleştirilen sikke reformu sonrasında “nummus” olarak anılan bir bakır sikke tedavüle konulmuştur. 7 ve 15 mm. çapında olan bu sikke tüm zamanlarda üretilen paraların en küçüğü ve 5. yüzyıl boyunca bakırın tek birimi olarak üretilmiştir. Ancak bu nummuslar ekonomide istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Buna karşın bu sikke, I. Anastasios’un 498 yılında gerçekleştirmiş olduğu sikke reformuna kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu reformla farklı birim değerlere sahip bakır sikkeler de tedavüle konulmuştur. Elde edilen bu sikkeler sayesinde Bizans sikke tarihinde kesin bir ayrım başlamıştır²⁰³. Bizans sikke tarihi bakımından büyük gelişmeler başlatan Anastasios, 498 yılında yapmış olduğu sikke reformu dışında sikkeler için ikinci bir reform da gerçekleştirmiştir. Böylece ilkinde yapmış olduğu değişiklikleri imparator iktidar süresince tamamlamaya çalışmıştır. I. Anastasios 498 yılında yapmış olduğu çalışmalarda nummusun basımı geçici bir süreliğine durdurulmuştur. Bu sikkenin yerine 40 nummi değerinde büyük bakır sikkeler oluşturulmuştur. “Follis” ismiyle anılan bu sikkelerin birim değerleri sikkenin

²⁰¹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 40.

²⁰² Peter Guest, “The Production, Supply and Use Of Late Roman and Early Byzantine Copper Coinage In The Eastern Empire”, *The Numismatic Chronicle* 172, London 2012, 105.

²⁰³ Guest, 105- 107.

arka yüzünde Yunanca **M** harfi ile temsil edilmiştir. Follisin daha küçük birimlerinde de yine sikkenin arka yüzünde değerini belirten işaretlere yer verilmiştir. Buna göre “follis’in yarısı” 20 nummi değerinde **K**, follisin çeyreği 10 nummi değerinde ki “decanummium” için **I** değer işaretlerine sahip olmuştur. Anastasios’un 512 yılında gerçekleştirmiş olduğu ikinci sikke reformunda ise follisin sekizde biri, 5 nummi değerinde **E** değer işaretine sahip “pentanummium” da piyasaya sürmüştür. Üstelik bu dönemde daha önce tedavüle konulan sikkelerin birim değerleri iki katına çıkarılmış ayrıca belirli bir süre piyasada dolaşımı engellenen nummiler de tekrar tedavüle konulmuştur. Böylece Anastasios döneminde “follis, yarım follis, decanummium, pentanummium” ve “nummus” adında 5 adet bakır sikke birimi oluşturulmuştur²⁰⁴.

I. Anastasios’la başlayan dönemde sikkeler artık Roma İmparatorluğu sikke basım geleneğinden ayrılarak yeni bir sisteminin ortaya çıkışını sergilemiştir. Ancak bu sistemde eski geleneklerin değişimi uzun bir süre içinde olmuştur. Bakır sikke birimlerinde, darphane ve sikke basım ustalarının tercihinine göre değişik tipte sikke örneklerine rastlanmakla birlikte, genel nitelikleri bakımından Üç yüz yıl boyunca varlığını korumuştur. I. Anastasios döneminde follis, yarım follis ve decanummium birimlerinde örneklerine pek rastlanmamasına karşın tahta oturan Konstantinopolis betimi, Roma geleneklerinde ki şehrin koruyucu tanrıçası inancının Bizans sikkelerinde yansıması şeklinde olmuştur. Üstelik bu dönemde profil büst tasvirinin yerine, tam cepheden portre tipine geçiş yaşanmıştır²⁰⁵.

İmparator I. Iustinianos (527-565) döneminde follisin solidusa olan karşılığı azaltılmıştır. Anastasios döneminde 1 solidus 210 follise eşitken, Iustinianos döneminde 1 solidus 180 follise denk olmuştur. Bu sayede follisin altın karşısında değeri artırılmıştır. Iustinianos tarafından, sikkenin birim değerinde artış yapılırken aynı zamanda sikkenin görünüm ve ikonografisinde de birtakım değişimler gerçekleştirmiştir. Iustinianos’un iktidarının on ikinci yılında follisin arka yüzünde ki değer işaretinin sağ boşluğunda, imparatorun iktidar yılını işaret eden sayılara yer verilmiştir. Sikkeler üzerinde verilen tiplerde yine bu dönemde cepheden ve profilden verilmişlerdir²⁰⁶.

²⁰⁴ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 48.

²⁰⁵ Ceren Ünal, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2012, 3-4.

²⁰⁶ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 47- 48.

7. yüzyıl da yaşanan bir takım siyasi gelişmeler follisleri de etkileyerek bu sikkelerin daha az sayıda basılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde basılan sikkeler yöneticilerin ilgisine göre değişiklik göstermesinin yanında sikkenin ağırlığı her seferinde düşürülmüştür. Ancak 7. yüzyılın sonlarında bazı yöneticiler tarafından follislerin değerleri artırılmaya çalışılsa da, bu sikkelerin değerinde ki artışta bir istikrar sağlanamamıştır. Üstelik bu sikkeler uygulamada oldukça kötü şekilde basımı gerçekleştirilmiştir. Sikkelerin yapımı çok kötü olmalarına karşın ikonografi olarak bu sikkeler oldukça zengin bir duruma gelmiştir²⁰⁷.

İkonoklazma döneminde (726-842) tedavüle konulan follisler de oldukça kötü imal edilmiş olup ağırlıkları yaklaşık 5.0 gram olarak belirlenmiştir²⁰⁸. Bu dönemde dini içerikli objelere ibadet edilmesi, hürmet gösterilmesi hatta bulundurulmasının yasak olması, sikke ikonografisinde etkilemiş ve bu nedenle sikkeler üzerinde dini tasvirler yerine imparator ve ailesi ile daha önce yaşamış kişilerde sikke ikonografisinde yer almıştır. Üstelik İkonoklazma döneminde tedavüle konulan sikkeler de portre sanatı basmakalıp bir şekilde devam etmiştir. Fakat bu uygulama 9. yüzyılın sonlarında Makedonya Hanedanlığı imparatorlarının tutumu sayesinde sona ermiştir²⁰⁹.

Bizans tarihinde, Iustinianos'tan sonra Makedonya Hanedanlığı dönemi Bizans tarihi için son derece önemli gelişmelere haiz olmuştur. Bizans'ın bu döneminde I. Ioannes Çimiskes tarafından (969-976) Bizans "Anonim Follisleri" oluşturulmuştur. Farklı şekillerde tasarımı yapılan bu bakır sikkeler 15 gruba ayrılmıştır. Ancak follislerin sınıflandırılması, ya da kesin olarak tarihlendirilmeleri, sikkenin ön yüzünde bulunan ikonografinin teşhis edilmesi sayesinde olmuştur. Ayrıca Anonim Follislerin standart bir ağırlıkları yoktur. Bu durumun nedeni olarak, 1028 yılından itibaren sikkelerin ağırlığının sürekli olarak düşürülmesi gösterilmiştir²¹⁰. 1080 yılında Anonim Follislerin en son basımları işçilik ve birim değerleri bakımından öncekilerine göre daha küçük ve hafif olarak basılmıştır. 1092 yılıyla beraber bu sikkeler tedavülden kaldırılarak yerine yeni birim değere sahip bakır sikkeler tedavüle konulmuştur²¹¹.

²⁰⁷ Grierson, *Byzantine Coinage*, 19-20.

²⁰⁸ Harl, 24.

²⁰⁹ Ünal, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, 7.

²¹⁰ Zeliha Demirel Gökarp, "Malatya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bizans Anonim Follisleri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 2009, 218-221.

²¹¹ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 53.

1092 yılında I. Aleksios (1081-1181) para reformunu gerçekleştirmeden önce bakır sikke ve diğer paralar arasındaki sınıfsal fiyat ilişkisi, sistem içinde belirsiz bir hal almıştır. Ancak Aleksios gerçekleştirmiş olduğu düzenlemelerle bu belirsizliği çözmek istemiştir. Yapmış olduğu sikke reformunda bakır paralarda bu düzenleme içinde yer almıştır. Bu dönemde yeni birim değerine sahip bakır sikke tedavüle konulmuştur. Gerçekte “tetarteron” olarak ifade edilen bu bakır sikkeler çok nadir olarak follis ismiyle anılmışlardır. Niteliği bakımından da follislerden farklı özellikler taşımıştır. Tedavüle konulan tetarteron, follislerin dörtte biri değerinde olmuştur²¹². Tetarteron 12. yüzyıl boyunca Konstantinopolis ve Thessaloniki’de basılan sikkelerin tasarımı bakımından çok çeşitlilik göstermiştir. Bu sikkeler üzerinde büst ya da imparatorun ayakta figürü, Hristiyanlıkla ilgili tasvirler ayrıca imparator monogramları da yer almıştır²¹³.

13. yüzyılın sonlarında tetarteron da diğer bakır sikkeler gibi tedavülden kaldırılmıştır. Bu sikkelerin yerine eski Roma ismiyle “assaria” olarak bilinen ince ve daha geniş formda sikkeler almıştır. II. Andronikos (1282-1328) ve III. Andronikos’un (1328- 1341) ortak yönetimi sırasında bu sikkelerin tasarımı muhtemelen yıllık olarak yapılmıştır. Bunun sonucu olarak da çok çeşitli sikke tasvirleri ortaya çıkmıştır. Ancak bu sikkelerin kaliteli bir işçilikle basılmamaları ve çoğu örneklerinin korunmaması, sikke üzerindeki tasvirler detaylarının tekrar yapılmasını zorlaştırmıştır. 1367 yılında ağır gümüş “stavraton” tedavüle girdiği zaman, assaria yerine iki bakır sikke birimi oluşturulmuştur. Bu sikkelerden bir tanesi “ournesion” diğer bir ismiyle “tornese” olarak adlandırılan bu sikke Yunanistan’a yerleşen Frankların “denier tournosi” model alınmıştır. Diğer sikke ise tornese’den 1 gram daha hafif olan “follaro” dur²¹⁴.

4.3. BİZANS SİKKE TİPLERİ

Maden külçelerini sikkeden ayıran en önemli özellik, sikkenin üzerinde taşıdığı betimli ya da betimsiz damgalardır. Bu damgalar tip olarak ifade edilmekte ve Bizans sikkeleri üzerinde de yaygın olarak görülmüştür²¹⁵. Bizans döneminde tipler sikkeleri kullanıcıya tanıtmak, diğer kültürlerin sikkelerinden ayırt edilmesini sağlamak ve siyasi

²¹² DOC 4/1, 47-48.

²¹³ Grierson, *Byzantine Coinage*, 21.

²¹⁴ Grierson, *Byzantine Coinage*, 22.

²¹⁵ Morisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nüvizmatik Genel Bir Bakış*, 43.

propaganda yapmak amacıyla kullanılmışlardır. Böylece devletin yetkisi altında basılan sikkelerde devlet politikası halka yansıtılmıştır. Dolayısıyla yöneticilerin toplumun düşüncesini alması, hükümetin siyasetini açıklaması, özellikle imparatorun ardılı hakkında beyanda bulunması açısından bu tipler önemli olmuştur. Ancak sikkeler üzerinde çok fazla tipe rastlanmasına karşın bu tipler imparator tipleri, dini tipler ve değer işaretini temel alan fonksiyonel tipler şeklinde sınıflandırılmışlardır²¹⁶.

4.3.1. İmparator Tipleri

Roma İmparatorluk sikkeleri tasvirler bakımından doğal, yüksek kalitede işçilik gösteren ve oldukça çok çeşide sahip sikkelerden oluşmaktadır. Aynı zamanda sikkeler üzerindeki imparator tasvirleri gerçek fiziksel ve kişisel özelliklerine göre profilden resmedilmişlerdir. Roma İmparatorluğu sikke geleneğinden etkilenen Bizans sikkeleri ise tam cephe tasvirleri ile Roma'nın profil büst şeklinde verilen tasvirlerinin yerine geçerek üslup olarak yeni sikkelerin gelişimini sağlamıştır²¹⁷. Ancak Bizans sikkelerinin, Roma İmparatorluk sikke geleneğinden ayrılışı bir anda olmamıştır²¹⁸.

Profilden resmedilme geleneğini uzun yıllar devam ettiren Roma İmparatorluk sikkeleri, 4. yüzyılın ilk yarısında I. ve II. Licinius dönemlerinde cepheden büst uygulamasına gidilmesinin ardından Roma sikkelerindeki değişimin ilk işaretleri verilmiştir. 4. yüzyılın ikinci yarısında ise II. Konstantius'un sikkelerinde 3/4 cepheden büst uygulamasına geçilmiştir. 5. yüzyılda 3/4 cepheden tasvirler tekrar görülmesine rağmen bu durum sikkeler üzerinde bir süreklilik sağlayamamıştır. Bu nedenle 5. yüzyıl da profil büstlerden, cepheden büstlere geçişin sinyalleri yansıtırken, 6. yüzyılın ilk çeyreğinde itibaren cepheden büst uygulamasına tam bir geçiş dönemi olmuştur. Buna karşın profilden resmedilme uygulaması da hemen kaybolmamıştır. Özellikle küçük sikke birimlerinde, II. Iustinianos'un (685-695,705-711) hükümdarlık yılının sonuna kadar profilden büst uygulaması azalarak da olsa devam etmiştir²¹⁹.

6. yüzyılda Bizans sikkeleri üzerinde görülen cepheden ve profilden resmedilme geleneğinin yanı sıra ayakta ve oturur şekilde tasvir edilmiş tiplere de rastlanmıştır. 7.

²¹⁶ Grierson, *Byzantine Coinage*, 23.

²¹⁷ Grierson, *Byzantine Coinage*, 24.

²¹⁸ Ünal, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, 3.

²¹⁹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 29.

yüzyılla birlikte profilden resmedilme geleneği tamamiyle ortadan kalkarken, cepheden büst ve ayakta durur vaziyette imparator tasvirleri daha çok tercih edilen tipler olmuştur. İsauria ve Amorium Hanedanlığı döneminde sikkeler üzerinde tek ya da birden fazla imparator büstü tercih edilirken, Makedonya Hanedanlığı döneminde yeniden ayakta durur şeklindeki tasvirler ön plana çıkmıştır. 11. yüzyıla gelindiğinde ayakta durur vaziyette verilen tiplerde bazı farklı uygulamalar tercih edilmiştir. Bu farklılık tiplerde olmayıp, bu tiplerin üzerinde durduğu objelerde olmuştur. 13. yüzyılda ise sikkeler üzerindeki tasvirler iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk dönemde sikkeler üzerindeki tasvirler ayakta, cepheden, oturur, diz çökmüş ve secde (İsa ya da Meryem önünde) şeklinde iken, ikinci dönemde cepheden tasvir edilen büstler ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde az da olsa at üzerinde imparator tasvirlerine de yer verilmiştir²²⁰.

Sikke üzerindeki imparator tasvirleri ile birlikte birkaç kişinin sikke üzerinde yer almasıyla grup tasvirleri oluşmuştur. 4. yüzyılda sikkeler üzerinde imparator seleflerinin sadece isimleri yer alırken, 6. yüzyıldan itibaren imparatorun vesayeti altında ki çocuğu ya da ortak imparator, uygulamada oturur veya ayakta tasvir edilmiştir. Bu şekilde imparator, sikke üzerinde selefleriyle ilişkili isim ve büstlerle halkla bağlantı kurulmak istenmiştir. İlk olarak I. Iustinos (518-527) yönetime ortak ettiği yeğeni I. Iustinianos (527-565) ile beraber altın soliduslar üzerinde tasvir edilmesi bu duruma iyi bir örnek olarak kabul edilmektedir. Bu uygulama 7. yüzyılda Herakleios Hanedanlığı döneminde de devam etmiştir. 8. ve 10. yüzyıllar arasında iki imparatorun bir arada görüldüğü örnekler olsa da 11. yüzyılda mevcut durumun dışına çıkmıştır. Ancak 14. yüzyılda bu uygulamaya yeniden dönülmüştür²²¹.

Grup sikkelerinde imparatorun selefiyle bir arada resmedilmesi dışında, imparatoriçelerinde, imparatorlarla bir arada verilmiş örnekleri de vardır. Bizans sikkeleri üzerinde erken dönemlerden itibaren imparatorun, evlenme törenini yansıtan sikkeler bastırılmıştır. Hristiyanlığın kabul edilmesinden sonra da bu uygulamalar devam ettirilmiştir. Sikkenin ön yüzünde imparator tasviri bulunurken, sikkenin arka yüzünde de evlilik töreni yansıtılmıştır. Sikkenin arka yüzünde kral ve kraliçe ile birlikte İsa figürüne de yer verilmiştir. Buna göre İsa ortada, onun sağında imparator, sol tarafında da imparatoriçe tasvir edilmiştir. İmparator ve imparatoriçelerin

²²⁰ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 19-21.

²²¹ Grierson, *Byzantine Coinage*, 25-26.

konumlarının farklı olduğu örneklerde mevcuttur. Nitekim 437 yılında III. Valentinian ve Licinia Eudokia'nın evlilik törenini gösteren tasvirlerde imparator ve eşinin konumu ters olarak verilmiştir²²². İmparatoriçelerin evlilik törenini yansıtan sikke tasvirlerinin dışında örneklerle de rastlamak mümkündür. İmparatoriçe İrene ve Teodaora, imparatorlar gibi kendi adlarına basılmış sikkeler de görülürken, VII. Konstantinos'un (913-959) annesi Zoe gibi bazı imparatoriçeler oğullarının küçüklüğünde onlara naip olarak sikkelerde yer almıştır. Üstelik II. Iustinos (565-578) yönetimi boyunca Sophia'nın yaptığı gibi etkili birer yönetici olmuşlardır ya da Herakleios'un (610-641) saltanatının birkaç yılı boyunca imparatoriçe Martina gibi varisi doğuran eşleri onurlandırmak için tasvir edilmişlerdir. Ancak Martina'nın halk tarafından sevilmemesi Herakleios'tan sonra sikkeler üzerinde imparatoriçe tasvirlerinin kaldırılmasına neden olmuştur²²³.

Bizans sikkelerinde grup şeklinde rastlanan bir diğer ilginç tasvir şekli de imparatorun ataları ile beraber betimlenmesidir. Bu tür tasvirler 8. ve 9. yüzyıllar ile sınırlı olmuştur. Bu ilginç tasvir uygulaması ise V. Konstantinos'un (741-775) sikkelerinin arka yüzünde babası III. Leon'un (717-741) yer alması ile başlamıştır. Ancak, imparator atalarının sikke üzerinde karışıklığa ve sikkelerde bir bütün oluşturmaya engel olduğu için 780 yılından itibaren ataların sikke üzerinde tasvir edilmesine son verilmiştir²²⁴.

Roma sikkelerinde portreler genelde ait oldukları imparatorların kişiliklerini yansıtan doğal tasvirlerdir. Ancak, Bizans sikkelerinde yer alan tipler gerçekçi üslupta betimlenmemişlerdir. Özellikle imparatorların kendilerine has kişisel özelliklerinden ziyade yönetici kimliğini vurgulanmaya çalışılmıştır. Bunun içinde imparatorlara has belirli bir tasvir kalıbı kullanılmıştır²²⁵. Ancak Phokas döneminde (602-610) tedavüle giren sikkeler de bir değişiklik yapılarak, imparatorların birbirine benzeyen kalıplaşmış tipleri yerine Phokas dağınık saçları, uzun ve sivri formda sakallarıyla tasvir edilmiştir. Böylece Bizans sikkeleri gerçek üslupta portre anlayışını yeniden canlanmıştır. Bizans sikke ikonografisine sunulan bu gelişme II. Iustinianos'un (685-695,) ilk iktidarlık

²²² Leslie Brubaker-Helen Tobler, "The Gender Of Money: Byzantine Empresses on Coins (324-802)", *Gender & History*, 12 (3), (November 2000), 581.

²²³ Grierson, *Byzantine Coinage*, 26-27.

²²⁴ Grierson, *Byzantine Coinage*, 27.

²²⁵ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 13.

yılına kadar devam etmiş ve 685 yılından itibaren bu uygulama yavaş yavaş terk edilmiştir²²⁶.

Bizans sikke ikonografisine Phokas (602-610) dışında Herakleios (610-641), II. Konstans (641-668), IV. Konstantinos Pogonatos (668-685), IV. Leon (775-780), I. Romanos (920-944), VII. Konstantinos (913-959), VIII. Konstantinos (1025-1028), IX. Konstantinos (1042-1055) ve I. Andronikos (1183-1185) da sikkeler üzerinde sakallı olarak tasvir edilmişlerdir. Fakat imparatorların sakallı olarak resmedilmeleri realistik kaygıdan ziyade asıl imparator ile ardılını ayırt etmek için yapılmıştır. Böylece sikke üzerinde iki ya da üç portre yer aldığına, gerçek imparator sakalı sayesinde ayırt edilebilmiştir. Ayrıca imparatorlar, hiyerarşik sıraya göre de yerleştirilmişlerdir. Buna göre asıl imparator ortada, onun sağında ikinci, solunda ise üçüncü derecede önemli imparator yer almıştır. Eğer sikke üzerinde iki figür resmedilmişse asıl figür sol tarafta bulunmuştur. Aynı şekilde iki figür arasında bir asa ya da benzeri bir obje tutuyorsa asıl imparatorun eli üstte gösterilmiştir²²⁷.

Bizans'ın erken dönem sikkelerinden itibaren imparator tipleri ile birlikte dini içerikli tiplerde kullanılmıştır. Bu tasvirler içinde Roma İmparatorluğu'nun binlerce yıl devam eden pagan inancının etkileri görülürken, Konstantinos tarafından Hristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte bu dinin sembolleri sikkeler üzerine yansımıştır. Zamanla bu durum karşısında imparator tipleri İsa, Meryem ve Azizlerin gölgesinde ikinci tipler haline gelmişlerdir²²⁸.

4.3.1.1. İmparator Kostüm ve İşaretleri

Bizans sikkelerinde imparator tasvirleri için son derece süslü ve gösterişli kostümlere yer verilmiştir. Üstelik bu giysiler hemen her imparatora göre farklılık gösterecek şekilde düzenlenmiştir. Bu bakımdan sikkeler üzerinde görülen tasvirler kadar üzerlerinde giydikleri kıyafetlerde büyük bir titizlikle verilmiştir²²⁹. Bizans döneminde kaleme alınan anonim bir eser olan “De Officiis” ve 10. yüzyılda yazılan

²²⁶ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 16.

²²⁷ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 30.

²²⁸ Turan Gökyıldırım, “Eski Yunan-Roma-Bizans Sikkelerinde Dini Motif ve Semboller”, *Anadolu'da Paranın Tarihi*, Bülent Arı (Ed.), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara 2011, 74-75.

²²⁹ Ünal *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 61.

“Seremoniler Kitabı” imparatorlar ve diğer tasvirler tarafından kullanılmış olan giysiler hakkında detaylı bilgi vererek günümüzdeki çalışmalara kaynak oluşturmaktadırlar. Buna göre Bizans sikkelerinde imparator tasvirleri üzerinde ilk zamanlar zırh ve paludamentum’dan oluşan kıyafetler görülürken, nadir olmakla birlikte konsül kıyafetleri de tercih edilmiştir. 7. yüzyılda yaşanan değişikliklerle birlikte imparator kostümleri de çeşitlilik göstermiştir. Uzun zamanda gerçekleşen bu durum giysileri işlevsel özelliklerine göre sivil, askeri ve konsül giysisi olarak üç gruba ayrılmasına neden olmuştur²³⁰.

Bizans İmparatorluğu başlangıçtan itibaren görev elbisesi olarak askeri kıyafetler kullanmıştır. Bu yüzden sikkeler üzerinde çokça tasvir edilen bu giysiler özellikle 4. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar yoğun olarak kullanılmışlardır. Bu tarihten sonra kullanımına uzunca bir süre ara verildikten sonra tekrardan kullanımı 11. yüzyılda olmuştur. Sikkeler üzerinde askeri kıyafet olarak ise “zırh, paludamentum” ve “sagion” kullanılmıştır²³¹.

Zırh savaşlarda düşman saldırılarından oluşabilecek darbe ve yaralanmalarda vücudu korumak için giyilen bir giysidir. Bu kıyafet çeşitli maden parçalarının bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır²³². Paludamentum, düz, uzun ve erguvani bir renkte yapılmış pelerindir. Özellikle zırh üzerine giymekte ve sağ omuzda bir fibula ile iki ucu birbirine tutturulmuştur²³³. Bizans sikkelerinde kullanılmakta olan bir diğer askeri kıyafet de sagiondur. Altın ve erguvan renkte imparator ve onun mahiyetinde kadın ve erkekler tarafından tercih edilen bir pelerindir. Boyun hizandan fibula ile tutturulan sagion yalnızca sırtı örtmektedir. Üstelik bu kıyafet paludamentum’a göre daha kısa olarak tasarlanmıştır²³⁴.

Erken dönem sikkeleri üzerinde tasvir edilen askeri kıyafetler, hem cepheden hem de profil büst şeklinde verilmiştir. Profilden verilen büstlerde tasvirlerin başı sağa tam dönük, gövde ise 3/4 profilden oluşmaktadır. Burada imparator zırh üzerine paludamentum giyimlidir. Ancak zırh üzerine paludamentum iki şekilde yansıtılmıştır.

²³⁰ DOC 4/1, 150-151.

²³¹ Ceren Ünal, “Geç Roma İmparatorluğundan Erken Dönem Bizans İmparatorluğuna Geçiş Sürecinde Basılan Sikke Tasvirlerinde İmparator Kostüm ve Aksesuarları”, *Olba XIII-Mersin Üniversitesi Kılıkta Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*, Mersin 2006, 222-223.

²³² Aydın Usta, “Zırh”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, XLIV, 391-394.

²³³ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 22.

²³⁴ DOC 4/1, 156-157.

İlkinde pelerinin sol tarafı, sol kolun ön kısmında basitçe yana alınmışken, ikincisinde ise pelerinin tamamı imparatorun omuzlarının arkasında verilmektedir. Cepheden büst uygulamalarında ise imparator ya tam cepheden ya da yarım sağa dönük bir vaziyette verilmiştir. Burada zırh, sikkeler üzerinde tek başına tasvir edilirken, 6. yüzyıldan itibaren zırh ve paludamentum birlikte verilmiştir²³⁵. Erken dönemde bu şekilde görülen askeri kıyafetler 11. yüzyılda birtakım farklılıklar göstermiştir. Burada imparator ayakta, tam cepheden, elinde kılıç tutar şekildedir. Erken dönem sikkelerinde ise askeri kıyafetlerle birlikte kılıç yerine mızrak ve kalkan tercih edilmiştir²³⁶.

7. yüzyıla kadar sikkeler üzerinde tasvir edilen askeri kıyafetler bu yüzyıldan sonra artık daha az tercih etmeye başlanmıştır. Bu dönemde askeri kostümlerin yanı sıra sivil ve konsül kıyafetleri de tercih edilmiştir. İmparatorların sikke tasvirlerinde en çok kullandıkları sivil kıyafetler ise “khlamys” (pelerin), ve “divetesion” (cübbe) oluşmuştur²³⁷.

Seremoniler Kitabı’nı göre khlamys olarak ifade edilen imparatorun sivil kıyafeti “De Officiis” adlı eserde “mandyas” olarak bahsedilmiştir²³⁸. İmparator tarafından siyasi ve dini kutlamalarda, taç giyme törenlerinde ve imparator öldükten sonra da katafalka yerleştirilirken üzerinde olan kıyafettir. Bu kıyafet uzun erguvan renkte, üzeri altın, mücevher ve incilerle tablion²³⁹ olarak bilinen işlemeli panolarla süslenmiştir. Ayrıca khlamys sağ omuz hizasında fibula ile tutturulmuştur²⁴⁰. Aslında askeri bir pelerin olan khlamys 6. yüzyıldan itibaren üzerindeki tablionlar sayesinde sivil bir kıyafete dönüşmüştür. Sikkeler üzerinde bu kıyafet ise ilk defa Herakleios döneminde basılan soliduslar üzerinde paludamentum yerine kullanılmasıyla oluşmuştur. Heraklius’un 613 yıllarında basılan sikkeler üzerinde tablion görülmezken, bu imparatora ait üç figürün ayakta verildiği betimlemelerde ise tablionlar açıkça görülmektedir²⁴¹.

²³⁵ DOC 2/1, 71-72.

²³⁶ DOC 3/1, 125-126; Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 23.

²³⁷ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 18-19.

²³⁸ DOC 4/1, 151.

²³⁹ Tablion, khlamys’in ön kısmında üzeri nakışla işlenmiş bir çift dikdörtgen ya da ikizkenar yamuk şekilde panolardır.

²⁴⁰ Ünal, “Geç Roma İmparatorluğundan Erken Dönem Bizans İmparatorluğuna Geçiş Sürecinde Basılan Sikke Tasvirlerinde İmparator Kostüm ve Aksesuarları”, 224.

²⁴¹ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 24.

8. yüzyılda yaygın olarak kullanılan khlamysler geleneksel formda, ayak bileklerine kadar uzanır şekilde tasarlanmışlardır. Üzerindeki fibula da yine üç zincir veya tele geçirilmiş boncuk sarkan formu değişmeden devam etmiştir. 9. yüzyıldan itibaren bu uygulamadan vazgeçilmiş ve Makedonya Hanedanlığı döneminde sade ve karmaşık olmak üzere iki farklı khlamys görülmüştür. Bu tip uygulamalar genel olarak II. Basileios döneminin (976-1025) sonuna kadar tercih edilmiştir. Khlamysler üzerinde ilk değişim ise VI. Leon'a (886-912) ait tasvirler de görülmüştür. Bu değişim özellikle pelerinin üzerindeki bordürlerinde, boynunda ve giysinin yan kenarlarında inci ile süslenerek oluşturulmuştur. Fibula ise pendiliyasız olarak düzenlenmiştir. Mevcut giysiler Aleksandros'un (912-913) solidusları ve I. Romanos'a (920-944) ait follisler üzerinde de rastlanmıştır. I. Romanos'tan sonra ise khlamyslere yarım yüzyıl sikkeler üzerinde rastlanmaz. Ancak bu giysi yeniden II. Basileios (976-1025) ve VIII. Konstantinos (1025-1028) sikkelerinde görülmüştür. Bu dönemde khlamys yeni bir şekil kazanmış, bu nedenle ne tam olarak khlamys'ye ne de loros'a benzemektedir²⁴². 12. ve 13. yüzyıllarda sikkeler üzerinde khlamys tasvirleri eskiye nazaran daha az tercih edilmişlerdir. Bu dönemde khlamys dar olarak yapılmış, imparatorun sol kol ve omzunu örtecek şekilde kısa ya da ayak bileklerini örtecek uzunlukta olmuştur. Giysinin ön ve arkasında modaya uygun olarak nakış ve mücevherlerden oluşmuş bordürlerde vardır. Fakat tablionların alanı küçülmüştür. Özellikle süslemeler kol ve omuzla sınırlandırılmıştır²⁴³.

Bizans imparatorluğu tarafından kullanılan diğer bir sivil kostümü divetesion'dur. Seremoniler Kitabı'nda bu kıyafetten khlamys ve bazen de loros altına giyilen bir kıyafet olarak bahsedilmektedir. Beyaz ve mor renge sahip, uzun tunik şeklinde düzenlenmiştir. Divetesion üzerinde süsleme olarak bordürler ve bu bordürler içinde çiçek ve rozetlere yer verilmiştir²⁴⁴.

Bizans sikkelerinde tasvir edilen konsül kıyafeti ise "loros" tur. Loros erken Bizans döneminde, Roma İmparatorluğu döneminde kullanılan trabea ya da toga

²⁴² DOC 3/1, 117-120; Zeliha Demirel Gökalp, *Yalvaç ve Isparta Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Sikkeleri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007, 95.

²⁴³ DOC 4/1, 152.

²⁴⁴ DOC 4/1, 157-158.

picta'dan geliştirilmiştir²⁴⁵. Seremoniler Kitabı'na göre düzenli olarak yılda birkez, büyük dini ve törensel olaylarda giyilen bir kıyafettir²⁴⁶. Loros imparatorun konsül kostümü olmasının yanında aynı zamanda ölen ve dirilen İsa'nın bedeni ile imparatorun bedeninin bu kıyafette birleştiği düşünülmektedir. Buna gerekçe olarak Konstantinos Porphyrogennitos II. kitabının 40. Bölümünde ki açıklama dikkate alınmıştır. Bu kitaptaki açıklamaya göre *“bu kostüm İsa'nın hem ölümünü hem de tekrar dirilişini sembolize etmektedir. Loros İsa'nın yaralı bedenine sarılan bir kefen gibidir. Kıymetli taşlardan düğmeleri vardır ve üzerinde altın ile işlenmiştir. Elindeki asa İsa'nın ölümüne karşı zaferini ifade ederek haça dönüşür. Sağ elinde bulunan anexikakia ise bir tomar şekli ve üzerindeki toz ile loros'a sarmalanmıştır*²⁴⁷”.

Loros vücudun üst kısmında çapraz şeklinde düzenlenmiş uzun, dikdörtgen bir atkıdır. Her iki yönden işlemeli olan bu uzun atkı, ayak bileklerine kadar vücudun ön kısmından sarmaktadır. Sağ omuzdan giyilen atkı sağ kolun altından, vücudun önünden çapraz olarak geçer ve sol omzun üzerinden arkaya atılır. Bir sonraki çaprazda vücudun arkasında oluşur. Atkının ucu ise daha sonra sol dirsek üzerine alınmaktadır²⁴⁸. Geç Roma zamanında konsül kostümünün kullanımı sınırlı olmuştur. Erken Bizans döneminde ise I. Iustinianos'a (527-565) ait tek bir sikke örneğinde rastlanmıştır. II. Tiberios (578-582) sikkelerinde loros, süslü imparator kıyafetlerine bir alternatif olarak görülmüştür. Bu durum Phokas (602-610) ve Herakleios döneminde (610-641) de benzer şekilde algılanmıştır. 8. yüzyılda basılan sikkeler üzerinde konsül kostümü nispeten kaybolursa da II. Konstans (641-668) IV. Konstantinos (668-685) tarafından bastırılan bazı sikkelerde görülmeye devam etmiştir. Loros II. Iustinianos döneminde (685-695, 705-711) yeniden canlanarak standart şeklini almıştır²⁴⁹. Geleneksel formda kullanımına devam eden bu kıyafetin 10. yüzyılın ortalarına doğru sikkeler üzerinde farklı özelliklerde yapılmış örneklerine de rastlanmıştır. Aslında basit bir tarzda yapılan

²⁴⁵ DOC 2/1, 78.

²⁴⁶ DOC 4/1, 153.

²⁴⁷ Ünal, “Geç Roma İmparatorluğundan Erken Dönem Bizans İmparatorluğuna Geçiş Sürecinde Basılan Sikke Tasvirlerinde İmparator Kostüm ve Aksesuarları”, 225.

²⁴⁸ Nancy P. Sevcenko, “Loros”, *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, II, Oxford University Press, New York 1991, 1251; Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 25.

²⁴⁹ DOC 2/1, 79.

lorosun giyilmesi öncekiler gibidir ancak üzerinde çok zengin süslemeler görülmektedir. Bu tarz uygulamalar 11. yüzyılda da devam edilmiştir²⁵⁰

İmparator tasvirlerinde, imparatorlar üzerlerine giydikleri kıyafetlere bağlı olarak başlarında taç ya da diadem, ellerinde de skeptre, mappa, akakia ve globus gibi kraliyetin ana sembolü olan çeşitli objeler tutmaktadırlar²⁵¹.

Helenistik ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde imparatorların bir sembolü olan diadem, Bizans döneminde de kullanılmıştır. Diadem üzeri inci ya da çeşitli taşlarla oluşturulmuş, başın üzerinde takılan ince bir banttır. Bu bant, iki ucu başın arka kısmında bağlanır ya da bir çelenk tarzında başın üzerine giyilmektedir²⁵². Taç ise tek parça olarak başın üzerine yerleştirilmektedir²⁵³.

7. yüzyıla kadar taç ve diadem arasında kesin bir ayrım yapılmazken daha sonra meydana gelen değişikliklere bağlı olarak bu taç ve diadem iki farklı unsur olarak görülmüştür²⁵⁴. Isauriya ve Amorion Hanedanlığı döneminin karakteristik tipi olan diademler, başın üzerinde iki sıra noktali şeritten oluşmuştur. Genel olarak dairesel formda yapılan diademlerin bazı örnekleri ise dar açılı ve yukarıya doğru eğimli olarak yapılmışlardır. Üzerlerinde ise haç ve geleneksel tarzda süslemelere yer verilmiştir. Ancak bu süslemeler imparatorun ne giydiğiyle alakalı değildir. Pendiliyasız yapılan bu diademlerin bağlama yerleri başın arkasında olduğu için bu kısım çoğu zaman görülmemektedir²⁵⁵. Bazı sikke örneklerinde pendiliyasız diademler miğferlerin altında gösterilmiştir. Böylece 5. yüzyıl sikkelerinde diademler, miğferle birlikte verilmiştir. Üstelik I. İustinianos (527-565) hükümdarlığı döneminde miğferin iki yanında diademe bağlı pendilia eklemiştir²⁵⁶. Diademler en son II. Nikephoros'un (963-969) I. sınıf solidusları üzerinde görülmüşlerdir. İmparator Herakleios'un (610-641) bastırdığı sikkelerle de artık gerçek anlamda taçlar basılmaya başlamış²⁵⁷ ve 13. yüzyıla kadar hem imparatorlar hem de imparatoriçeler tarafından kullanımlarına devam etmiştir. Ancak imparator taçları oldukça sade iken, imparatoriçelere ait taçlar oldukça süslü

²⁵⁰ DOC 3/1, 120-125; Gökalp, *Yalvaç ve Isparta Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Sikkeleri*, 97-98.

²⁵¹ DOC 2/1, 80.

²⁵² Ahmet Semih Tulay, *Genel Nümizmatik Sözlüğü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, 66.

²⁵³ Alexander P. Kazdan, "Crown", *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, I, Oxford University Press, New York 1991, 554.

²⁵⁴ DOC 2/1, 79.

²⁵⁵ DOC 3/1, 127-130.

²⁵⁶ DOC 2/1, 81.

²⁵⁷ DOC 3/1, 127.

olarak tasarlanmıştır²⁵⁸. Taçlar genel olarak üç grupta sıralanmaktadır. Bunlar, pendilialı ve özelle işlenmiş, pendiliasız ve özenle işlenmiş ayrıca pendilialı ve basit taçlar şeklindedir²⁵⁹. Normal taç örnekleri dışında tavus kuşu tüyüne benzeyen ve “tufa” olarak isimlendirilen taçlarda 830 yılında Theophilos döneminde basılan follisler üzerinde görülmüştür²⁶⁰.

İmparatorluk işareti olan globus evrensel hâkimiyetin bir sembolü olmuştur. Roma İmparatorluğu döneminden itibaren tercih edilen bu globus bu dönemde Tanrıça Roma ve Viktoria’nın eli üzerinde tutulmaktadır²⁶¹. Hristiyan ikonografisi içinde 350’li yıllarda Roma idaresini devralan Napolitonus tarafından basılan bir sikke de globus üzerinde Khi-Rho monogramına yer verilirken, I. Iustinianos’la (527-565) birlikte globus üzerine haç konarak bundan sonraki dönemlerde imparator tasvirlerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur²⁶². Bizans sikke ikonografisi içinde globus üzerinde basit haç örneklerinin olduğu gibi patrik haçı, uzun bir asa, yonca şeklinde süsleme ve haçlı globusun haçının altında hilale benzer şekilde tasvirlerle de rastlanılmaktadır²⁶³.

Mappa aslında Roma imparatorluğu döneminde konsülün kullandığı bir aksesuardır ve oyunların başlatılması için kullanılmaktadır. 6. yüzyıldan sonra imparator otoritesin belirten bir işaret olmuştur. Sikkeler üzerinde mappa, imparator tarafından yukarıya kaldırılmış şekilde tasvir edilmiştir. 8. yüzyıla beraber sikkeler üzerinde mappa’nın kullanımı akakia dönüşmüştür²⁶⁴.

Anexikakia ya da akakia olarak ifade edilen kullanım aslında imparator işaretlerinden keseyi işaret etmektedir. Erguvan renkteki bir ipekten silindirik olarak yapılan akakia ölümsüzlüğün sembolü olmuştur. Bu kesenin içinde bulunan tohumlar sayesinde hastalıklardan korunulacağına inanılmaktadır. Sikkeler üzerinde akakia silindirik rulo şeklinde, uçları ise boğumlu olarak yapılmıştır. Daha çok Isauriya ve

²⁵⁸ Alexander P. Kazdan, “Crown”, 554.

²⁵⁹ DOC 2/1, 81. Gökalp, *Yalvaç ve Isparta Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Sikkeleri*, 99.

²⁶⁰ DOC 3/1, 129.

²⁶¹ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 20-21.

²⁶² Ünal, “Geç Roma İmparatorluğundan Erken Dönem Bizans İmparatorluğuna Geçiş Sürecinde Basılan Sikke Tasvirlerinde İmparator Kostüm ve Aksesuarları”, 226-227.

²⁶³ DOC 3/1, 127; Gökalp, *Yalvaç ve Isparta Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Sikkeleri*, 103.

²⁶⁴ Alexander P. Kazdan “Mappa”, *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, II, Oxford University Press, New York 1991, 1294.

Amorion Hanedanlığı döneminde bastırılan sikke üzerinde kullanılan akakia'nın, 867 yılından sonra kullanımı azalmıştır²⁶⁵.

Labarum, üzerinde Hristiyanlığa ait işaretlerin bulunduğu askeri bir sancaktır²⁶⁶. Bizans sikkeleri üzerinde 4. yüzyıldan sonra görülen labarum tekrardan, V. Konstantinos'un (741-775) Sicilya'da bastırmış olduğu soliduslar üzerinde ortaya çıkmıştır. Sikkeler üzerinde labarumlar çok uzun olarak tasvir edilirken, I. Romanos'un (920-944) sikkelerinde ise asa formunu almıştır. Bu sancak üzerinde sade ya da noktalardan X şekline işaretler yer almaktadır. Labarumun üzerinde yer alan tasarım bakımından özellikle Theophilos'dan (829-842) VIII. Konstantinos'a (1025-1028) kadar farklı tasarımlar ortaya çıkmıştır. İncelenen tasarımlar ise genel olarak üç dönemde gerçekleşmiştir. İlk dönem Theophilos'dan (829-842) VII. Konstantinos (913-959) yönetimine kadar devam etmektedir. Bu dönemde labarum üzerinde noktalarla haç ya da X işareti yer almaktadır. Labarumu oluşturan bezin altında ise saçaklı ve onlara asılı iki nokta görülmektedir. İkinci dönem II. Nikephoros'dan (963-969) sonraki dönemdir. Bu dönemde labarumlar üzerinde beş noktadan oluşan haç sembolü vardır. Üçüncü dönem ise VIII. Konstantinos'dan (1025-1028) sonra ortaya çıkmıştır. Labarum bu dönemde tek bir şekilde oluşmuştur. Labarumun dört köşesinde noktalar ile bir kare, merkez dekorasyonu olarak da beş noktadan meydana gelen bir haç ve üzerinde yine noktalardan oluşan üçgen belirtilmiştir. Labarumun dört köşesinde yer alan noktalar ise daima dikkatle konumlandırılmıştır²⁶⁷.

Skepter, asa anlamına gelmekte ve Roma döneminde konsülünün güç ve otoritesini sembolize etmek için kullanılmıştır. Seremoniler Kitabı'na göre Bizans döneminde skepter, imparatorun mahiyetinde bulunan bazı görevliler tarafından taşınan bir objedir. Daha sonraki dönemlerde bu asa imparator nişanlarından biri haline gelmiştir²⁶⁸. 7. yüzyılın sonlarına kadar Bizans sikkeleri üzerinde fazla öne çıkmayan skepter ilk zamanlar yalnızca tepesinde kartal ve haç bulunan formları kullanılmıştır. Tepesinde kartal bulunan skepterler "scipio" olarak da bilinmektedir. Kısa saplı olarak tasarlanan bu skepter tipindeki örnekler Phokas'ın (602-610) Antiokheia darphanesinde

²⁶⁵ DOC 3/1, 133-134.

²⁶⁶ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 30.

²⁶⁷ DOC 3/1, 134-138.

²⁶⁸ Alexander P. Kazdan, "Skepter", *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, III, Oxford University Press, New York 1991, 1849.

basılmıştır. Daha sonra bu tasarım bizzat Nikomedia’da II. Tiberios (582-602) ve Mauricius (582-602) ait sikkeleri üzerinde de uygulanmıştır. Haç skepter de kısa saplı olarak tasarlanmış ve Phokas (602-610) ve Konstantin Porphyrogennitos’a ait sikkeler üzerinde tasvir edilmiştir²⁶⁹. 8. ve 9. yüzyılları arasında kısa saplı, üzerinde basit haç bulunan skepterin yanı sıra uzun saplı üzeri patrik haçı ve potent haç şeklide düzenlenmiş skepterler de kullanılmıştır. Uzun saplı, üzerinde basit haç bulunan skepterler I. Basileios’dan (867-886), İrene’ye kadar yaygın olarak kullanılırken, potent haç şeklindeki skepterler V. Konstantinos’dan (741-775) I. Basileios’a (867-886) kadar kullanılmıştır. Patrik haçı şeklinde düzenlenen skepterler ise Theophilos (829-842) ve III. Mikhail’e (842-867) ait sikkeler üzerinde görülmüştür. Bu tarz skepter örnekleri daha çok 10. yüzyılda yaygın olmuştur²⁷⁰. 10. ve 11. yüzyıllar arasında özellikle soliduslar üzerinde mevcut skepter örneklerinin dışında çeşitli tipte skepterler de oluşmuştur²⁷¹.

4.3.2. Dini Tipler

Roma İmparatorluğu sikkelerinde erken dönemden itibaren dini içerikli tipler olarak pagan tanrıalarının tasvirleri, eyaletlerin ya da şehirlerin alegorik betimlemeleri olarak ve imparatorluk politikasını anlatan kişileştirmeler şeklinde kullanılmıştır. Hristiyanlığın kabul etmesinin ardından bu dinin sembolleri, Bizans’a ait sikkeler içinde yeni tipler olarak katılmıştır. Ancak Hristiyanlığın kabul edilmesinden sonra eski dinin etkileri Bizans sikkeleri üzerinde bir anda kaybolmamış ve belirli bir süre kullanımlarına devam edilmiştir²⁷².

Bir pagan inancı olarak Roma İmparatorluğu döneminde sık sık rastlanan Viktoria figürü, Yunan mitolojisinde Kanatlı Zafer Tanrıçası Nike’nin bir sembolü olarak kullanılmıştır. Bizans İmparatorluğu, pagan költlerinden uzaklaşmasına karşın Antik temeller üzerine inşa edilmiş Hristiyanlık içinde kısa süreliğine de olsa sikkeler üzerinde varlık göstermiştir. Viktoria tasvirine imparator Anastasios, I. İustinos ve Herakleios tarafından bastırılan sikkelerde rastlanmıştır. Daha sonra II. İustinianos (685-695,705-711) sonrasında Viktoria figürü yerine melek tasviri kullanılmasıyla

²⁶⁹ DOC 2/1, 87-88.

²⁷⁰ DOC 3/1, 139.

²⁷¹ DOC 3/1, 139.

²⁷² Grierson, *Byzantine Coinage*, 31-32.

siyasi egemenlik simgesi yerine dini egemenlik simgesi sikkeler üzerinde tercih edilmeye başlanmıştır²⁷³.

Viktoria figürü sikkeler üzerinde ayakta, bazen otururken ya da yürürken tasvir edilmiştir. Pek sık rastlanmasa da yüz yüze bakan iki Viktoria betimlemesine de yer verilmiştir. Ayakta tasvir edilen Viktoria figürü tunik, pallium ve khiton giyimlidir ve elinde asa taşımaktadır. Koşan ya da yürüyen Viktoria elinde çelenk, haçlı globus ve palmye tutar vaziyettedir. Bir kalkan veya ganimet anıtı üzerinde oturur vaziyette tasvir edilen Viktoria betimlemelerinde ise Viktoria çıplak olarak betimlenmiştir²⁷⁴.

Geç Roma sikkelerinden Bizans'a geçen bir diğer pagan figür Konstantinopolis'tir. Yalnızca I. Anastasios (491- 518) ve II. Iustinos'a (565-578) ait sikkeler üzerinde görülmektedir²⁷⁵. Konstantinopolis, şehrin koruyucu sembolü olarak görülmekte ve Roma'nın koruyucu şehir Tanrıçası Roma ile özdeşleştirilmiştir. Konstantinopolis sikke üzerinde miğferli, elinde kalkanı ile asker gibi betimlenmiştir²⁷⁶.

Melek, semavi dinlerde var olan, Tanrı'ya hizmet eden ve tapınan soyut varlıklardır. Ayrıca bu varlıklar Tanrı ile insanlar arasında aracılık görevi yürüttüğüne de inanılmaktadır. Pek çok sanat eserinde tasvir edilen melek figürleri kanatları olan insan özelliklerdedir. Bu varlıklar parlak ve hızlı bir ışık gibi tasvir edilmesinin zor olması nedeniyle bu şekilde verilmişlerdir. Ayrıca melekler cinsiyetsiz olmalarına karşın Hristiyanlık sanatı içinde erkek formunda verilmişlerdir²⁷⁷. Erken dönemden itibaren melekler "Pseudo Dionysios" hiyerarşik düzeni uygulanmıştır. Buna göre melekler üç grup altında incelenmiştir. İlk grupta Serafım, Kerubim ve Troni yer alır. İkinci grupta Kyriotetes, Dynamis, Exusiasidir. Üçüncü grupta ise Arkhai, Arkhangeloi (Başmelek), Angeloi (melekler) bulunmaktadır²⁷⁸.

Bizans sikkelerinde melek figürü ilk kez I. Iustinos'a (518-527) ait soliduslarda görülmüştür. Bununla birlikte II. Iustinianos (685-695,705-711), II. Iustinos (565-578), Mavricios (582-602) ve Phokas dönemine (602-610) ait sikkeler üzerinde de melek

²⁷³ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 31.

²⁷⁴ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 31-32.

²⁷⁵ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 31.

²⁷⁶ Nilay Yılmaz Emre, *Bizans Sikkelerinde Dinsel Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1999, 8.

²⁷⁷ Gülçin Pehlivan, "Erken Hristiyanlık ve Bizans'ta Melek Tasvirleri", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 32 (135), (Eylül- Aralık 2010), 102-103.

²⁷⁸ Pehlivan, 107.

figürü tasvir edilmiştir. Herakleios’a (610-641) ait sikkelerden sonra ise melek tasvirinin kullanımına ara verilmiştir. Melek figürleri sikkeler üzerinde ayakta, tam boy olarak verilmiştir. Bu figürler genellikle pallium ve tunik giyimli olarak, ellerin de uzun bir asa, haç, globus ya da haçlı globus tutmaktadırlar²⁷⁹.

11. yüzyıldan itibaren Bizans sikke ikonografisinde göksel hiyerarşi içinde dört Başmelek’ten bitanesi olan Mikhail tasvirine yer verilmiştir. Başmelek Mikail’in en erken sikke betimi IV. Mikhail (1034-1041) tarafından basılan histamenonların ön yüzünde görülmüştür. Başmelek Mikhail sikkeler üzerinde kanatlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Üzerinde diveteson ve loros bulunmaktadır. Tipik olarak sağ elinde mücevher süslü bir asa, mızrak, labarum ve nadir olarakta patrik haçı tutmaktadır. Sol elinde ise haçlı globus taşımaktadır. Bazı örneklerde ise askeri tunik, göğüslük ve sagion giyimli, sağ omzunda kılıç ya da mızrak, sol elinde de kalkan ya da kılıcının kınını tutar şekilde tasvir edilmiştir²⁸⁰. Geç dönem Bizans sikkeleri üzerinde melek tasviri bakımından önemli değişiklikler olmadan devam etmesine karşılık III. Ioannes Doukas Vatatzes döneminde (1222-1254) Kerubim, 1261 yılından sonra Palaiologos Hanedanlığı döneminde de Serafim ortaya çıkmıştır²⁸¹. Sikkeler üzerinde Serafim altı kanatlı olarak verilirken, Kerubim ise iki ya da dört kanatlı olarak tasvir edilmiştir²⁸².

Kristogram, Geç Roma sikkelerinden itibaren kullanılan bir Monogram’dır ve İsa’yı temsil etmektedir. İlk kez Geç Roma imparatorlarından Magnentius döneminde (M.S. 350-353) görülmüştür. Bizans sikkelerinde ise Anastasios’dan (491-518) itibaren kullanmaya başlamıştır. Kristogram sikkelerde asa ya da globusun üzerinde tasvir edildiği gibi tek olarakta tasvir edilmiştir. Genel itibariyle bu Kristogramlar üç tipte kullanılmıştır. Birinci tip , İkinci tip , üçüncü tip şeklindedir²⁸³. 5. yüzyıldan itibaren kristogram işaretlerinin yerine haç sembolü kullanılmıştır²⁸⁴.

Haç, İsa’nın çarmıha gerilişini, ölüme karşı kazanmış olduğu zaferini ayrıca şeytandan, kötülüklerden, düşmandan korunmayı, sevgi ve zaferin de sembolü olmuştur.

²⁷⁹ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 32.

²⁸⁰ Ceren Ünal, “Bizans Sikkelerinde Başmelek Mikhail ve Aziz Mikhail Tasvirleri”, *Selevcia Ad Calycadnum* 3, Olba Kazısı Yayınları, İstanbul 2013, 55.

²⁸¹ Ceren Ünal, “Bizans Sikkelerinde Yer Alan Göksel Varlıklar ‘Kerubim ve Serafim’”, *Selevcia Ad Calycadnum*, I, Olba Kazısı Yayınları, Ankara 2011, 115-116.

²⁸² Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 118-120.

²⁸³ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection 1999*, 31-32.

²⁸⁴ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 397-398.

Bizans dönemi sikke ve mühürleri üzerinde ise Tanrı'nın imparatora verdiği gücü ile onun kazandığı zaferi temsil etmektedir²⁸⁵. Haç sembolü Bizans sanatına girmesi Büyük Konstantinos'un Milvian Köprüsünde yapılan savaş öncesinde gördüğü rüyayla ilişkili olarak, Roma sancakları üzerinde yer alan kartal figürü yerine kullanılmasıyla başlamıştır²⁸⁶.

Bizans sanatının pek çok alanında görülen haç, Bizans sikkeleri üzerinde en erken örneği II. Theodosios'a (408-450) ait sikkeler üzerinde görülmüştür. Böylece Bizans sikkeleri üzerinde uzun süre kullanılacak olan sembollerden biri ortaya çıkmıştır²⁸⁷. 6. yüzyılın sonu 7. yüzyılın başlarından itibaren sikkeler üzerinde haç kullanımı artmıştır. Ancak haçın ana tip olarak kullanıldığı dönem ise 7. ve 8. yüzyıllar arasında geçen İkonoklazma dönemi olmuştur. İkonoklazma döneminde dini sembolün kullanımı yasaklanırken, haçın kullanımı bu dönemde artmıştır. Erken dönem sikkeleri üzerinde tek başına verildiği gibi isimler arasında, imparatorun tacı, elinde tuttuğu asa, globus üzerinde gösterilen haç uygulaması 9. yüzyıldan itibaren artık vazgeçilmiştir. I. Nikephoros (802-811) ve Theophilos'dan (829-842) itibaren haç basamaklar üzerinde tek başına yükseltilmiştir. İmparator Aleksandros'un (912-913) bastırmış olduğu sikkeler üzerinde ise haçın kollarının kesişme noktasında bir madalyon içinde İsa tasvirine yer verilmiştir. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından bir röliker haçı ile karşılaştırılırken, bazı araştırmacılar da Aleksandros'un sikkelerinde kullandığı şekli, haç üzerinde İsa'nın çarmıha gerilişi olarak kabul etmişlerdir²⁸⁸.

7. yüzyıla kadar altın sikkelerin arka yüzünde yoğun olarak görülen haçlar, İsauria Hanedanlığından 9. yüzyıla kadar gümüş sikkelerin arka yüzü olmuştur. 11. yüzyıldan itibaren de bakır sikkelerde yoğun olarak görülmüştür²⁸⁹. Bizans sikkeleri üzerinde ilk dönemden itibaren temel olarak dört çeşit haç kullanılmıştır. Bunlar Yunan haçı, Patrik

²⁸⁵ Vera Bulgurlu, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans Kurşun Mühürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 21.

²⁸⁶ Meryem Acara Eser, "Hristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç", S. Doğan ve M. Kadiroğlu (Ed.), *Bizans ve Çevresinde Kültür, Prof. Dr. S. Yıldız Ötükene Armağanı*, İstanbul 2010, 27-28.

²⁸⁷ Ünal, İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyılın Sonu-8. Yüzyılın Ortası, 22.

²⁸⁸ Emre, 9-10.

²⁸⁹ DOC 5/1, 183.

haçı, Potent haç ve Latin haçıdır. Ancak bu ana tip haçlar kendi içlerinde de çeşitli tiplere ayrılmıştır²⁹⁰.

Bizans sikkelerine öncülük eden İsa tasviri ilk olarak 3. yüzyılın sonu 4.yüzyılın başlarında Katakompların duvarlarında resmedilmeye başlanmıştır. Daha sonra çok çeşitli malzeme üzerine resmedilen İsa tasvirleri sikkeler üzerinde ilk kez 5. yüzyılda evlilik seremonisini yansıtan sikkeler üzerinde görülmüştür. Bu tipin ilk örnekleri II. Theodosios'un (408-450) kızı Licinia Eudokia ve Valentian'nın (422-462) evlilik kutlaması gösterilmiştir. Yine, Pulkheria ile İmparator Marcian (450-457) ve I. Anastasios (491- 518) ile Ariadne'nin evlilik törenini yansıtan sikkeleri olmuştur. Seremoni amaçlı basılan bu sikkelerin ön yüzünde imparator tasvir edilirken, arka yüzde İsa ile birlikte imparator ve imparatoriçe görülmektedir. Sikkenin merkezinde yer alan İsa sağında ve solunda bulunan tasvirleri taçlandırırsa da, İsa tasviri ana tip olarak görülmemiştir²⁹¹. II. Iustinianos döneminde (685-695, 705-711) altın sikkeler üzerinde köklü bir değişiklik yaşanmıştır. Bu değişikliğin ardından ikinci tip olarak görülen İsa tasviri asıl tip olarak sikkenin ön yüzünde betimlenmiştir. Aynı zamanda sikkenin arka yüzünde de İsa'nın hizmetkârı lejantına yer verilmiştir. Böylece İsa kralların Kralı olarak görülürken, imparator da onun hizmetkârı ve İsa'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak yorumlanmıştır²⁹². II. Iustinianos döneminde (685-695,705-711) İsa tasvirlerine öncü olacak iki tip gelişmiştir. Bunlardan ilki Antik dönemin etkisiyle sakalsız, kısa kıvrırcık saçlı genç İsa tasviridir. Daha sonra İsa tasviri değişerek uzun saçlı, gür sakallı bir hale dönüşmüştür. Bu tip İsa yarım portre biçiminde, sol elinde kutsal kitap İncili tutarken, sağ eli de takdis yaparken betimlenmiştir²⁹³.

III. Leon dönemine (717-741) kadar sikke ikonografisinde görülen İsa tipleri, tasvir yasağı nedeniyle yasaklanmıştır²⁹⁴. 843 yılında ikona karşıtı durumun değişmesinin ardından tekrar İsa tasviri sikkeler üzerinde yer almaya başlamıştır. Üstelik bu tasvirlerden İsa'nın sakallı büstü yeniden canlandırılarak, 1081 yılında I. Aleksios'un sikke reformuna kadar kullanımına devam etmiştir. I. Basileios döneminde (867-886) altın sikkeler üzerinde seksen yıl boyunca kullanılacak olan taht üzerinde

²⁹⁰ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 33-34.

²⁹¹ DOC 3/1, 146.

²⁹² Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 88.

²⁹³ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 32.

²⁹⁴ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 85.

oturan “senzata” formunda İsa figürü de oluşturulmuştur. Mevcut tipteki tasvirlerle ilave olarak VII. Konstantinos döneminde (913-959) İsa, cepheden büst halinde tasvir edilmiş şekilde yeni tiplerine de rastlanılmıştır. Ancak II. Iustinianos (685-695,705-711) ve I. Basileios’da (867-886) ortak olan, oturan İsa ve büst şeklinde ki İsa uygulamaları da devam etmiştir. Bu dönemde ayakta duran İsa tipi ise oldukça nadir görülmüştür. Çünkü tek başına ayakta duran tip, sikkelerde pek kullanışlı olmadığı için tercih edilmemiştir²⁹⁵. I. Basileios döneminde (867-886) İsa, lir arkalıklı, kare arkalıklı ve arkalıksız taht üzerine oturarak, İsa’nın “Hyperagathos” tipleri oluşturulmuştur. Bu kullanım 1453 yılına kadar devam etmiştir. İsa’nın “Khalkites” ve “Antiphones” tipleri de İsa tasvirleri içinde yer almıştır. İmparator ve imparatoriçeyi taçlandıran İsa başlangıcı da yine bu dönemde olmuştur²⁹⁶.

P. Grierson eserinde 9. ve 11. yüzyıllar arasında İsa tasvirlerini 9 tipe ayırmıştır. Ancak İsa tiplerindeki sınıflandırma ilk olarak İsa’nın tasvir tipine, ikinci olarak da elinin pozisyonuna göre yapılmıştır. Tasvir tipi olarak büst ya da tam boy olup daha sonra ayakta ya da otururken betimlemeleri ve son olarak da ne tür bir taht üzerinde betimlendiğine dikkat edilmektedir. Bunun yanı sıra İsa’nın elinde tuttuğu Kutsal Kitap ya da rulo olması sınıflandırmada etkin bir faktör olmuştur. Buna göre; 1. tip: İsa lir arkalıklı taht üzerine oturmaktadır. 2. tip: İsa kare arkalıklı taht üzerine oturmaktadır. 3. tip: İsa arkalıksız bir taht üzerine oturmaktadır. 4. tip: İsa ayakta durur ya da $\frac{3}{4}$ uzunluğundadır. 5. tip: İsa büst şeklinde, sol eli ile göğsünün altından Kutsal Kitap tutarken, sağ eli de kitaba doğru betimlenmiştir. 6. tip: İsa büst şeklinde cepheden, sol eli göğsünün altında Kutsal Kitabı tutarken ve sağ eli de vücudunun önüne doğru betimlenmiştir. 7. tip: İsa büst şeklinde, sol elinde Kutsal Kitap ve sağ elin de pelerinini kaldırır durumdadır. 8. tip: İsa “Pantokrator” tipindedir. İsa cepheden, uzun saçlı ve sakallıdır. Sağ elini taktis pozisyonunda kaldırır, sol eliyle de İncil tutmaktadır. 9. tip: İsa elinde rulo tutmaktadır²⁹⁷.

I. Aleksios’la birlikte İsa tiplerinden lir arkalıklı taht üzerine oturan İsa ortadan kalkmıştır²⁹⁸. Bu dönemde sikkeler üzerinde kare arkalıklı ya da arkalıksız tahta oturan İsa, büst şeklinde İsa, tam boy İsa, imparatoru taçlandıran İsa, aralarında labarum

²⁹⁵ DOC 3/1, 146.

²⁹⁶ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 101.

²⁹⁷ DOC 3/1, 151.

²⁹⁸ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 130.

taşıyan imparator ve İsa tasvirini görülmektedir²⁹⁹. I. Aleksios döneminde (1081-1181) görülmeye başlayan bu İsa tipleri 1261 yılına kadar kullanımlarına devam etmiştir. Üstelik 1204 yılında kadar bu tasvirlerin tanımlanması ve sınıflandırmasında herhangi bir problem yaşanmazken, 1204 yılında sonra İznik İmparatorluğu dışında Bizans toprakları üzerinde kurulan imparatorlukların bastırmış olduğu sikkelerde kısmen sorunlar olmuştur. İznik İmparatorluğu tarafından bastırılan sikke üzerinde sınıflandırmada karışıklığın yaşanmaması ise Bizans sikkeleri aynen devam ettirmesi olarak görülmektedir³⁰⁰.

1261 yılından sora basılan sikkeler üzerinde İsa tipleri 1453 yılına kadar devam etmiştir. Bu tipler iki yüzyıl boyunca sikkeler üzerinde görülen tiplerin kısmen devamı niteliğinde olmuş ve tahta oturan ve ayakta duran Kurtarıcı İsa tipleri ise yaygın olarak kullanımına devam edilmiştir³⁰¹.

Tasvir edilen bu İsa tiplerinde İsa'nın başı tam cepheden verilirken, saçları kısmen asimetriktir. Buna göre sol tarafında ki saçlar biraz daha uzun ve omuzlarına dökülmektedir. Ayrıca İsa'nın saçları ortadan ayrılmış durumdadır. İsa'nın bıyık ve sakallı ise normalde kısa olup nadir olarak da uzun ve sivri, ucu ise tuniğin en üst kısmına ulaşır şekilde verilmiştir. Genellikle İsa'nın başının arkasında haç nimbus kullanılmıştır. İlk başlarda haçın kolları dar olup bir, iki ve üçer noktadan oluşan bezemelere sahiptir. Fakat II. Basileios dönemi (976-1025) sonrasında haçın kolları mutant bir biçimde geniş olup kimi zaman motiflerle kimi zamanda özel damgalar ile çok çeşitli süslemelere sahip olmuştur. II. Iustinianos (685-695,705-711) bazı altın sikke örneklerinde nimbus olmaksızın başın arkasında sade bir haça yer verilmiştir. Sikkeler üzerinde ki İsa tasvirlerinde genellikle İsa, sağ elini yukarı kaldırmış ve kollu tunik giyerken tasvir edilmiştir. Omuzlarda pallium veya himation denilen bir pelerin bulunmaktadır. Ayrıca sikkeler üzerinde İsa'nın elinde daima Kutsal Kitap, İncil'i tutarken görülmektedir. Kutsal kitap kapalı ve üzerinde ise noktalı bezemelerden oluşan süslemelere sahiptir. Çok nadir olmakla birlikte İsa elinde rulo tutarken betimlenmiştir³⁰².

²⁹⁹ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 131-140.

³⁰⁰ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 130.

³⁰¹ DOC 5/1, 74.

³⁰² DOC 3/1, 148.

Hristiyan inancında İsa'dan sonra en önemli tasvirlerden biri hiç tartışılmaz Meryem'dir. Tüm yaşamı mucizelerle geçen Meryem, Hristiyan inancı içinde kimi inananlar tarafından insanlığın içine düştüğü günahın sorumlusu olan Havva'nın kaderini temizlediğine ve günahkâr olmayan insanların anası, ikinci Havva olarak nitelendirilmektedir³⁰³. 431 yılında toplanan Efes Konsilinde İsa'nın dünyevi ve ruhani tabiatıyla birlikte Meryem'in kimliği de tartışmaya açılmıştır. Buna göre Meryem, Tanrı'nın Anası ve İsa'nın insani kimliğini Meryem'den geldiği görüşü kabul edilmiştir. Meryem Tanrı Anası ünvanı dışında köprü, cennet kapısının anahtarı, kuzunun annesi, bakirelerin annesi olarak da tanımlanmıştır³⁰⁴.

Bizans sikke ikonografisinde Meryem tasviri ilk olarak imparator VI. Leon (775-780) tarafından bastırılan sikkeler üzerinde görülmüştür. Bu sikkelerin arka yüzünde imparator uzun saçlı ve sakallı olarak görülürken, ön yüzde Meryem tasviri orans duruşunda verilmiştir. VI. Leon'dan (886-912) sonra Meryem tasviri VII. Konstantinos (913-959) döneminde "Nikopoios" (Meryem'in göğsünde madalyon içinde İsa figürü) şeklinde betimlenmiştir. II. Nikephoros (963-969) ve I. Ioannes dönemlerinde (969-976) Meryem büst şeklinde tasvir edilirken, II. Basileios döneminde (976-1025) tekrar Nikopoios tipinde yapılmıştır. III. Romanos döneminde (1028-1034) de sikkeler üzerinde Meryem tasvirlerine yer verilmiştir. Fakat bu dönemde basılan sikkeler üzerinde Meryem tasvirlerinde oldukça çeşitlilik görülmektedir. Soliduslar üzerinde Manus Dei (Tanrı'nın Eli) müdahalesi olmaksızın Meryem ayakta imparatoru taçlandırırken tasvir edilmiştir. Tetarteronlar üzerinde de Meryem Nikopoios tipinde verilmiştir. Gümüş sikkeler üzerinde ise ayakta Meryem ve kolları üzerinde bebek İsa'yı tutan "Hodegetria" tipinde tasvir edilmiştir. Romanos'un yönetiminden sonra Meryem tiplerinde çoğalma ve çeşitli özelliklerde artmaya devam edilmiştir. Önceden kullanılmış olan tipleri ile beraber tam boy orans pozisyonunda Meryem, imparatoru taçlandıran ya da bir haç ya da labarum gibi objeleri taşıyan Meryem tipleri görülmüştür. Ayrıca Meryem tiplerinden Khalkoprateia veya Hagiosoritissa olarak bilinen sağa ve sola doğru dönmüş elleri dua eder pozisyonundaki Meryem tasvirleri 12. yüzyıldan itibaren ortadan kalkmaya başlar. Bununla birlikte Meryem tiplerinde şaşırtıcı

³⁰³ İsmail Gezgin, *Sanatın Mitolojisi-Prehistorik Çağdan Hristiyanlığa Kadar*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2008, 154.

³⁰⁴ Alev Türker, "Bizans Sanatında Meryem Tipleri: Kappadokia Örnekleri", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (130), (Ocak- Nisan 2009), 103-105.

bir özelliği diğer sanat eserleri üzerinde yaygın olarak görülen oturan Meryem tasviri 12. yüzyıl sikkeleri üzerinde rastlanmamış olmasıdır³⁰⁵.

I. Aleksios Komnenos döneminden (1081-1118) başlayıp 1261 yılında Konstantinopolis'in Latinlerden geri alınana kadar geçen süre zarfında Meryem tiplerinde gelişmelere devam etmiştir. Daha önce mevcut olan Episkepsis tipinin tek bir şekilden kullanımına devam etsede tam boy, dörtte üç boy ve büst şeklinde çeşitlilik göstermektedir. Blakhernitissa tip de Meryem ise tam boy, dörtte üç boy, yarım boy ve büst olmak üzere dört farklı şekilde oluşturulmuştur. Nikopoios tipi de sikkeler üzerinde taht üzerinde oturan Meryem tipi bu dönemde kalıcı hale gelmiştir. Bu dönemde imparatoru taçlandıran Meryem ve imparator ile Meryem arasında bir patrik haçı taşır şekilde tiplere de rastlanmıştır. Ayrıca bu döneme ait sikkeler üzerinde orans duruşlu Meryem tasvirlerine ise oldukça nadir olarak rastlanmıştır³⁰⁶.

1261 ve sonrasında sikkeler üzerinde tasvir edilen Meryem tipleri azalarak devam etmiştir. Bu durumun en önemli sebebi olarak Bizans sikke ikonografisinde ilk defa aziz tasvirleri, Meryem tasvirlerinin yerine kullanılmış olmasıdır. Ancak bu durum sikkeler üzerinde farklı tip Meryem tiplerinin oluşmasını engellememiştir. Mevcut tiplerden tam boy ya da büst şeklindeki Meryem tipleri, Palaiologoslar döneminden itibaren oturur vaziyette Meryem tiplerine dönüşmüştür. Bu dönemde çok nadir olsa da cepheden tasvir edilmek yerine tasvirin yarısı sağa ya da sola dönmüş pozisyonda Hagiosoritissa tasviri kullanılmıştır. Bu yeni tip Meryem tasvirinin yanında Konstantinopolis Şehir surları içinde orans duruşlu Meryem tasviride tercih edilmiştir³⁰⁷.

Genel olarak Meryem tiplerinde hep aynı kıyafet görülmektedir. Meryem, uzun kollu bir tunik ve maphorion olarak bilinen bir pelerin içindedir. Pelerinin başlığı ile de Meryem başını örtmektedir. Bu kıyafet oldukça uzun olarak tasarlanmıştır. Ayrıca maphorion'un anlın ve omuzuna denk gelen yerde haç şeklinde düzenlenmiş dört noktadan oluşan bir süslemeye de yer verilmiştir³⁰⁸.

Latince karşılığı Tanrı'nın Eli anlamına gelen Manus Dei sikkeler üzerinde V. Konstantinos (741-775) ve IV. Leon (775-780) tarafından Roma'da basılan soliduslar

³⁰⁵ DOC 3/1, 169-170.

³⁰⁶ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 219-220.

³⁰⁷ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 234-235.

³⁰⁸ DOC 3/1, 170.

üzerinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sonrasında bu tasvir I. Ioannes (969-976) II. Basileios (976-1025), IV. Mikhail (1034-1041) tarafından basılan sikkeler görülmüş ancak sınırlı sayıda olmuştur. Çimiskes tarafından üretilen soliduslarda Meryem büstünü tamamlayıcı bir durumda olmuştur. Burada imparatorun başı üzerinde takdis pozisyonunda Manus Dei dokunuşuyla orada bulunan kişilere ihsanda bulunmaktadır. II. Basileios döneminin (976-1025) sonrasında basılan bu tasvire belirli bir süre ara verilmiştir. Bizans İmparatorluğu sikkeleri içinde son kez 11. yüzyılda IV. Mikhail'in (1056-1057) hem Konstantinopolis hem de Thessaloniki'de basılan sikkeleri üzerinde görülmüştür. Bu sembol I. Aleksios'un (1081-1181) sikke reformuna kadar Bizans sikkeleri üzerinden kalkmıştır³⁰⁹.

Aziz ve kutsal kişiler, Hristiyanlık uğruna ölmüş olan ya da kusursuz bir Hristiyan yaşamı sürerek Tanrısal dünya ile yakın ilişkiler içinde olan kişilerdir. Bu kişilere Tanrı tarafından insanüstü güçler bağışlanmış olduğuna ve bu yüzden de mucizevi işler gerçekleştirdiklerine ayrıca Tanrı'ya doğrudan ulaşmak yerine kutsal kişiler vasıtasıyla ulaşıldığında duaların daha çabuk kabul olacağına inanılmaktadır. Bu durum azizlerin Hristiyan toplumu içinde saygınlıklarının ve otoritelerinin artmasını sağlamıştır³¹⁰.

Sikkeler üzerinde aziz tasvirleri ilk olarak Aleksandros'un döneminde (912-913) basılan soliduslar üzerinde yer almıştır³¹¹. 10. ve 11. yüzyıllar arasında da sikkeler üzerinde azizler tasviri görülse de, 12. yüzyıldan itibaren yaygın olarak tercih edilmişlerdir. İmparatoru taçlandıran Aziz Mikhael, Demetrios, Georgios, Theodoros sıklıkla tasvir edilen azizlerden olmuşlardır. Bu azizlerin dini kimliklerinin yanında askeri kimlikleri de sikkeler üzerinde yansıtılmıştır³¹². Erken dönem hacı kaynaklarında asker azizlerin birçoğu dünyevi yaşamlarını martir olmadan önce Roma İmparatorluğu ordusunda Hristiyan askeri olarak geçirmişlerdir. Bu durum Hristiyan âleminin düşmanlarına karşı gerçekte zafer kazanması olarak algılandığı için azizler Hristiyan dünyasında duyulan saygı ve gösterilen hürmetin açıklaması olmuştur. Bununla birlikte dönemin siyasi ve sosyal yapısı da göz önüne alınarak azizlere olan ilgi artmıştır³¹³.

³⁰⁹ DOC 3/1, 174-175.

³¹⁰ Engin Akyürek, "Bizanslılar, Azizleri ve Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia", *Sanat Dünyamız Bizans Özel Sayısı Üç Aylık Kültür ve Sanat Dergisi*, Yapı Kredi Kültür Sanat A.Ş., (69-70), İstanbul 1998, 175.

³¹¹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 33.

³¹² Grierson, *Byzantine Coinage*, 36.

³¹³ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 256-257.

13. yüzyılla birlikte Aziz Nicholas ve Tryphonos gibi azizler eklenmiştir. Ayrıca ikinci derecede öneme sahip kutsal kişilerde sikkeler üzerinde görülmüştür. Bunlardan Aziz Andronikos, Aziz Ioannes/ Vaftizci Yahya ile İlya Peygamber'dir. Nikaia İmparatorluğu döneminde de daha önce var olan aziz tasvirlerine devam edilmiştir. Bazı azizlerin sikkeler üzerinde özellikle seçilmesinin arkasında mantıklı bir gerekçe ortaya konulmamıştır. Ancak Thessaloniki İmparatorluğu ve İznik İmparatorluğu Aziz Tryphonos ile Aziz Mikhail'e özel bir saygı duymuşlardır³¹⁴. Trabzon imparatorluğunda da Aziz Eugenios, Vaftizci Yahya ve Aziz Georgios tercih edilmiştir³¹⁵.

4.4. YAZI VE MONOGRAM

Bizans sikkeleri üzerinde kullanılmakta olan dil Büyük Konstantinos (324-337) döneminden itibaren doğudaki bazı eyaletler dışında genel olarak Latince olmuştur³¹⁶. Bu durum Heraklios'un (610-641) yönetiminin sonuna kadar devam etmiştir. 7. yüzyılda ise özellikle II. Konstans'ın (641-668) bakır sikkeleri üzerinde **EN TŲTO NIKAI** (= bununla [Kristogram] kazan) şeklinde Grekçe bir yazı kullanılmasıyla birlikte Bizans sikkeleri üzerinde ki yazı hem Latince hem de Grekçe olarak devam etmiştir. 11. yüzyılın ortalarından itibaren ise yalnızca Grekçe tercih edilmiştir³¹⁷.

Sikkeler üzerinde yer alan yazılar genellikle kalıp şeklinde olup ve bunlar dört tipe ayrılmaktadır. 1. tipi oluşturan şema ve sikkenin dairesini takip eden yazı. 2. sikke üzerinde tipin kendisini oluşturan yazı. 3. kutsal bir portrenin kimliğini açıklayan sade ve kısa yazı. 4. tiplerin sağ ve sol yanında dik olarak yazılan yazılardır. Bu yazılardan ilki Roma sikkelerinde oldukça sık uygulanan bir durumdur. İkinci tip yazılar, birinci tip yazıların aksine gelişimi ve çeşitleri nadir olmuştur. Üçüncü ve dördüncü tipte ki yazılar ise Bizans sikke gelişimi için bir yenilik niteliğindedir³¹⁸.

Mevcut sikkelerin ön yüzünde Roma İmparatorluk sikkelerinde doğrudan hangi imparatora ait olduğunu gösteren isimlerle beraber³¹⁹ 4. yüzyıldan itibaren sikkenin

³¹⁴ Grierson, *Byzantine Coinage*, 36.

³¹⁵ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 344.

³¹⁶ Alfred R. Bellinger, "Epigraphy of the Byzantine Coinage", j. M. Hussey, D. Obolensky, S. Runciman (Ed.) *Proceedings of The XIII th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford University Press, New York- Toronto 1967, 335.

³¹⁷ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 34.

³¹⁸ Bellinger, 335.

³¹⁹ Harl, 13.

imparatorun ünvan ve sıfatlarına da yer verilmiştir. Bu durum erken dönem sikkeleri üzerinde **DN** (efendimiz), **PF** (dindar, uğurlu), **PP** (ölümsüz, ebedi) ve **AVG** (ustus) şeklinde ünvanlarla imparatorun ismi anılmıştır. 7. yüzyılın sonunda **DN**, **PF** ve **AVG** lejantı genel olarak anlaşılır bir biçimde son bulmuştur. 8. yüzyılla birlikte sikkeler üzerinde yeni bir uygulamaya geçilmiştir. Buna göre sikkeler üzerinde **PAMVLT** (birçok yıl için) şeklinde bir lejant yer almıştır. Ayrıca imparator ünvanlarından Latince “Augustus” terimi bırakılarak, yerine Grekçe “Despot, Basileios ve Autokrator” terimi kullanılmıştır³²⁰. Tercih edilen bu ünvanlardan Basileios, imparatorların en çok kullandıkları sıfatlardan biri durumundadır. Roma İmparatorluğu sonrasında ilk kez Herakleios dönemine (610-641) ait edebi kaynaklarda kullanılan Basileios kelimesi sikkeler üzerinde ilk kez III. Leon’a (717-741) ait miliareasionlar üzerinde görülmüştür. Bu sikkelerin üzerinde imparator ve oğlu **BASILIS** olarak belirtilmiştir. Yine IV. Leon’un (775-780) bakır sikkelerinin ters yüzünde ve VI. Konstantinos’un (780-797) solidusları üzerinde **bAS** formunda kısaltılmış şekliyle verilmiştir. Basileios kelimesinin sikkeler üzerinde sonraki dönemlerde hem uzun hem de kısa şekli tercih edilmiştir. Bununla birlikte imparator ve ardılları bu ünvanı kullanmaları sıradan bir durum halini almıştır. Despot ise Basileios’un kullanımı kadar yaygın olmamıştır. Bu ünvan daha çok Bizans yönetimi altındaki yabancı prensler için tercih edilmiştir. İmparatorların tercih ettiği bir diğer unvan Autokrator ise sikkeler üzerinde nadir olarak tercih edilen bir uygulama olmuştur³²¹.

11. yüzyıldan itibaren sikke ikonografisinde yeni kullanımlar tercih edilmiştir. Bu yüzyılın ortalarında “Orthodoxos” ünvanı hem imparator, hem de ardılı tarafından kullanılmıştır. Orthodoxos kelimesi, özellikle 1054 yılında Roma ile mevcut sorunlar yüzünden tercih edilmiştir. “Porphyrogennitos” (mor içinde doğan) ünvanı da imparatorun babasının gücüne ulaşmasından sonra sarayda erguvan renkler içinde bir odada doğduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Porphyrogennitos ünvanı bilhassa VIII. Konstantinos’un (1025-1028) sikkeleri üzerinde tercih edilmiştir. Bundan yaklaşık bir yüzyıl sonra ise II. Ioannes Komnenos’un (1118-1143) sikkeleri üzerinde tercih edilmiştir.

³²⁰ Grierson, *Byzantine Coinage*, 38-39.

³²¹ DOC 3/1, 177-179.

Bizans sikkelerinde imparatorun isim ve ünvanlarının yanında aile bireylerinden olan kişilerin isimlerine de yer verilmiştir³²². I. Iustinos (518-527) tarafından basılan altın sikkeler üzerinde yeğeni ile ilişkili olarak **DN IVSTINV ET IVSTINIANVS PPAVG** şeklinde bir lejant bulunmaktadır. Bu durum sikkenin büyüklüğüne göre uzun bir yazı olmasına karşılık oldukça dikkatli ve etkili bir şekilde yazılmıştır. Böyle bir uygulama Herakleios (610-641) ve IV. Leon'a (775-780) ait sikkelerde de görülmüştür³²³.

Sikkelerin arka yüzündeki lejant ise ön yüzde olduğu gibi başlangıçta Latince kullanılmıştır. 4. ve 5. yüzyıllarda ortak hükümdarlar bir süre **AVG (GG)** lejantındaki **G** harfinin çift olarak vurgulanmıştır. Ancak 5. yüzyılın ikinci yarısında **AVG** lejantında **G** harfinin üç tane verilmesi standart bir uygulama haline gelmiştir. Bu durum sikke üzerinde tek bir imparator olsa bile kullanılmasına devam edilmiştir. 4. ve 7. yüzyıllar arasında Nike ya da haç tasvirlerinin yanında yazı eşlik etmiştir. Bu üslup güç kavramı anlamına da Nike iması içinde, Viktoria Augustorum (imparatorun zaferi) gibi yazıları içermiştir. Isauriya Hanedanlığı döneminde ise ön yüzde olduğu gibi arka yüzde de uzun yazılara yer verilmiştir. Ayrıca 9. yüzyıldan itibaren sikkeler üzerinde dini içerikli yazılarda kullanılmıştır³²⁴.

Monogram, Bizans sikkelerinde imparatorun kimliğini açıklayan yazı ve ayrıntıların yerine kullanılan kısaltmalardır. Fakat onlar hangi imparator için kullanılmışsa onun kimliğini tam anlamıyla yansıtmıştır. Bu monogramların kullanımı Bizans döneminde II. Theodosios'tan (408-450) sonra başlamıştır. Ancak monogramın yaygın olarak kullanımı ise 7. yüzyılda olmuştur. Bu döneme kadar olan süre zarfında genel olarak üç tip monogramın kullanımı tercih edilmiştir. İlki “kutu” ya da “kare” monogram, ikinci olarak “çapraz” veya “haç” monogram, üçüncüsü ise “kalıp” şeklindeki monogramdır. Kutu ya da kare monogramlar **H** ve **N** gibi harflerin merkez kareleri yuvarlaklaştırılarak yapılmaktadır. Diğer harfler ise yanlarına ya da uçlarına eklenerek oluşturulmuştur. Haç monogramlarında ki harfler ise haçın kollarına eklenerek yapılmışlardır. Bu monogram da ise **I** ve **T** harfleri kullanılmaktadır. Üçüncü tip, kalıp şeklinde meydana gelen monogramın temel unsuru dik olarak işaretlenmiş bir

³²² Grierson, *Byzantine Coinage*, 39.

³²³ Bellinger, 336.

³²⁴ Grierson, *Byzantine Coinage*, 40.

harften oluşmaktadır. Buna diğer harflerin eklenmesiyle oluşturulmaktadır. Mevcut bu monogramlardan kutu veya kare şeklinde olanı 6. yüzyılın ortalarına kadar kullanılırken, haç monogram ise 7. yüzyıla kadar görülmüştür. 7. yüzyıldan itibaren geleneksel tarzda devam eden monogramlarda birtakım değişimler meydana gelmiştir³²⁵. Fakat Bizans sikkeleri üzerinde bu eski gelenekte monogramlar III. Leon'un (717-741) Sicilya'da ki follisleri üzerinde tekrar ortaya çıkmış ve 720'lerde ise ortadan kalkmıştır. 8. yüzyılın ortalarında Sicilya'da basılan bakır sikkelerin üzerinde ki dar alanlarında imparator isimlerinin bazı harfleri dikey olarak yerleştirilmeye başlanmıştır. Benzer şekilde uygulama 11. yüzyılda Konstantinopolis'te basılan küçük gümüş sikkeleri üzerinde görülmüştür. 865-989 yılları arasında da monogram yerine bir veya iki harften oluşan uygulamalar da monogram yerine kullanılmıştır³²⁶.

Bizans sikkelerinde 7. yüzyılda yaygın olarak kullanılan imparator monogramları, 10. yüzyıldan itibaren yerini aile monogramlarına bırakmıştır. 11. yüzyılın ortalarına kadar kullanılan bu monogramlar, 1261 yılından önce sikkelerde ki monografik formunu kaybetmiştir. 1261 yılından sonrada ise yeni formlarda monogramlar oluşturulmuştur³²⁷.

Sikkeler üzerinde İmparator ve aile monogramlarının dışında bazı monogramlarda tercih edilmiştir. Bunlar İsa'nın ve Meryem'in kimliğini açıklayan monogramlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde ilk monogramlar daha az sistematik bir formdadır. Sikkeler üzerindeki bu monogramlar merkez bir harf ya da haçın etrafında basma eğilimi göstermiştir. Sonradan oluşturulan monogramlar üzerinde de yalnızca imparatorun isminin birkaç harfi yerine tamamı dâhil olmuştur. Sikkeler üzerinde görülen monogramlar, yazıda olduğu gibi ilk zamanlar Latince olarak gösterilirken, daha sonra Grekçe olarak değişmiştir³²⁸.

4.5. DEĞER İŞARETLERİ

Sikkenin arka yüzünde gösterilen değer işaretleri çeşitli harflerden ve sayılardan oluşmaktadır. Üstelik bu işaretler darphanelere göre de farklılık göstermiştir. **M:** 40

³²⁵ DOC 2/1, 107-108.

³²⁶ DOC 3/1, 189.

³²⁷ DOC 5/1, 92-93.

³²⁸ DOC 3/1, 189-190.

nummi, **K**: 20 nummi, **I**: 10 nummi, **E**: 5 nummi, **A**: 1 nummi işaretleri follisler üzerinde yaygın olarak görülürken, Thessaloniki darphanesinde basılan sikkelerde **IS**: 16 nummi, **H**: 8 nummi, **A**: 4 nummi, **F**: 3 nummi, **B**: 2 nummi şeklinde işaretlere rastlanmıştır. Ayrıca Kartaca ve birçok darphane de de **XXXX**: 40 nummi, **XXX**: 30 nummi, **XX**: 20 nummi, **X**:10 nummi şeklinde işaretlere rastlanılmıştır³²⁹.

4.6. HÜKÜMDARLIK YILLARI

Bizans sikkeleri üzerinde hükümdarlık yılını gösteren işaretler ilk kez I. Iustinianos'un (527-565) 12. iktidarlık yılında, follis ve yarım follislerin arka yüzünde kullanılması ile başlamıştır. II. Konstans dönemine (641-668) kadar devam eden bu kullanım bu tarihten sonra nadir olarak tercih edilmiştir. Saltanat yılı özellikle imparatorun Caesar ve Augustus yılları hesaplanarak oluşturulmuştur. Buna göre imparator tek başına yönetime geçtiği yıldan itibaren saltanat yılı sikkeler üzerinde belirtilmiştir³³⁰. Bizans sikkeleri üzerinde Latince sayılar ile belirtilen saltanat yılları ANNO (yıl) lejantı ile birlikte verilmiştir. Buna göre sikkeler üzerinde saltanat yılları şöyledir:

I	:1. iktidar yılı	ς veya ϞI	:6. iktidar yılı
II	:2. iktidar yılı	ςI veya ϞII	:7. iktidar yılı
III	:3. iktidar yılı	ςII veya ϞII	:8. iktidar yılı
IIII	:4. iktidar yılı	ςIII veya ϞIII	:9. iktidar yılı
Ϟ	:5. iktidar yılı	X	:10. iktidar yılı ³³¹

Çok daha büyük rakamlarda ise numaraların birleşiminden oluşturulmuştur. III. Leon (717-741) döneminde yapılan bir düzenlemede ise bazı harf ve sayılar birleştirilerek kullanılmıştır. Böylece bu durum sikkeler üzerine **NNN/ XXX** veya **ANN/XXX** şeklinde yansımıştır. Mevcut kullanım ise Theophilos (829-842) zamanına kadar devam etmiştir³³².

³²⁹ Harl, 17; Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 43.

³³⁰ BM, cx.

³³¹ Ceren Canuyar Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2004, 58; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 36.

³³² Harl, 18.

4.7. DARPANE

Antik dönemden itibaren sikkelerin basımı için darphaneler kullanılmıştır. Bu darphanelerde sikke ustaları tarafından, örs, üst kalıp ıstampası, çekiç, maşa, ocak, tartı, ayrıca kalıp hazırlamada kullanılan aletler yardımıyla sikkeler basılmıştır³³³.

Antik Dönem ve Ortaçağ boyunca darphanelerde sikke basımı için yoğun olarak çekiç ile darp tekniği kullanılmıştır. Kapsamlı bir darphane de üç ya da dört kişi ile bu teknikte, seri bir şekilde sikke üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemle sikke basımı Bizans döneminde de tercih edilmiştir³³⁴.

Bizans darphanelerinin günlük işleyişi ve teknik personellerin organizasyonu konusunda dönemin çeşitli eserlerinde bilgi verilmiş olmasına karşılık devletin mali yılı için gerekli sikke sayısı ve ekonomik ihtiyaçları hususunda yeterli bilgi edinilememektedir³³⁵. Fakat mevcut bilgiler doğrultusunda sikke üretiminin idari organizasyonunun temel özelliklerinin ilk kez Diocletianus (284-305) ve Konstantinos (324-337) tarafından kurulduğu ve bu sistemin 7. yüzyıla kadar devam ettiği bilinmektedir. Darphaneler “comes sacrarum largitionum” un önemli fonksiyonlarından biri olmuş ve Iustinianos’un (527-565) yönetimine kadar bu otoritenin altında devam etmiştir. Buna göre “comitatus” adında tek el oluşturularak altın ve gümüş sikke basımı belirli merkezlerle sınırlandırılmıştır. Üstelik basılan altın sikkeler üzerine de çeşitli işaretler konulmuştur. Daha sonra altın sikkeler üzerinde görülen işaretler taşrada basılan bakır sikkeler üzerinde de tercih edilmiştir³³⁶. Bizans sikkeleri üzerinde görülen bu işaretler ise sikkenin basıldığı darphanenin isminin kısaltması ve ana darphaneye bağlı yan baskı atölyelerinin tanıtıcı numaralarından oluşmaktadır. Yunanca harflerden (A, B, Γ, Δ, Ε,...) oluşan atölye işaretleri bakır sikkelerin arka yüzünde ki değer işaretinin hemen altında yer alırken, soliduslarda da sikkenin arka yüzündeki lejantın sonunda bulunmaktadır. Ancak solidusun alt birimleri ile gümüş sikkeler üzerinde bu

³³³ Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, 22.

³³⁴ Sena Mutlu “Hatalı Bir Sikke Baskısı”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı*, T.C. Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2007, 143-144.

³³⁵ Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 17.

³³⁶ Cecile Morrisson, “Byzantine Money: Its Production and Circulation”, Angeliki E. Laiou (Ed.), *The Economic History Of Byzantium: From The Seventh Through The Fifteenth Century*, *Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C.*, 3 (39), 2002, 911.

atölye işareti çoğu zaman basılmamıştır³³⁷. Darphane isminin kısaltması ise altın, gümüş ve bakır sikkelerin arka yüzüne basılmıştır. Bizans sikkeleri üzerindeki bu darphane işaretleri 6. ve 7. yüzyıllar arasında yaygın olarak kullanılırken, 8. yüzyıldan itibaren ise bu uygulamadan vazgeçilmiştir³³⁸.

Büyük Konstantinos (324-337) tarafından Konstantinopolis başkent yapıldığı dönemde Akdeniz ve çevresinde yaklaşık yirmi beş Roma darphanesi bulunmaktadır³³⁹. Ancak I. Anastasios (491-518) imparatorluğun başına geçtiğinde Roma darphanelerinin çoğu kapatılarak yalnızca Konstantinopolis, Thessaloniki, Nikomedia ve Antiokheia merkez darphaneleri olarak faaliyet göstermiştir. I. Anastasios'tan sonra yönetime geçen I. Iustinos (518-527) döneminde darphane sistemi geliştirilirken, I. Iustinianos'un (527-565) yönetiminde ise İtalya, Balkanlar, Kuzey Afrika ve İspanya'nın fethi sonrasında Kartaca, Roma, Ravenna, Salona, Kartagena ve Khersonos darphaneleri açılmıştır. Böylece I. Iustinianos (527-565) Bizans tahtında kaldığı süre boyunca yaklaşık 14 darphane faaliyet göstermiştir. Ayrıca 538-542 yılları arasında piyasaya sürülen tüm sikkeler üzerinde merkez darphanenin 9 officinae/işliği basılmıştır. Bu işliklerden beş tanesi başkent Konstantinopolis'te iki tanesi Kyzikos'da ve diğer iki tanesi de Nikomedia'dır³⁴⁰.

Dönemin siyasi olaylarına bağlı olarak gerçekleşen toprak kayıpları nedeniyle 7. yüzyıldan itibaren darphane sayısında azalmalar yaşanmıştır. Bu dönemde öncelikle Antiokheia darphanesi kapatılmış sonrasında da Nikomedia, Kyzikos ve Thessaloniki darphanelerinin faaliyetlerine son vermek zorunda kalınmıştır. 620 dolaylarında Karthagena Vizigotların, 646'da Aleksandria darphanesi Arapların eline geçmesi üzerine 7. yüzyılın ikinci yarısında yalnızca Konstantinopolis, Kartaca, Syrakusai, Roma ve Ravenna darphaneleri işlerliğini sürdürmüştür. Fakat 7. yüzyılın sonlarına doğru Arap istilaları neticesinde Kartaca darphanesi de kapatılmak zorunda kalmıştır. Yine Arap akınları yüzünden 878'de de Syrakusai darphanesi de kapatılmıştır. Böylece

³³⁷ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 31.

³³⁸ Philip Grierson, "Byzantine Coinage as Source Material", j. M. Hussey, D. Obolensky, S. Runciman (Ed.) *Proceedings of The XIII th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford University Press, New York- Toronto 1967, 318.

³³⁹ Tekin, "Lydia Krallığından Osmanlı İmparatorluğuna Anadolu'da Sikke Darbı", 47.

³⁴⁰ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, 27-29.

Orta Bizans dönemi boyunca Konstantinopolis darphanesi sikkelerin darp edildiği tek darphane olarak görülmüştür³⁴¹.

11. yüzyıldan itibaren Konstantinopolis darphanesinin yanı sıra Thessaloniki darphanesi de yeniden faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak Thessaloniki darphanesinde üretilen sikkeler özellikle damgalanmamıştır. Buradan çıkan sikkeler genellikle üslup bakımından ve buluntu yerlerine göre tanımlanmıştır. 1204 yılında başkentin Latinlerin eline geçmesinin ardından 1261 yılına kadar Nikaia İmparatorluğu sikke basımını Nikaia ve Magnesia darphanelerinde sürdürürken, Philadelphia darphanesinde kısmen faaliyetine devam etmiştir. 1204-1261 yılları arasında da aktif olarak Konstantinopolis, Thessaloniki, Nikaia, Magnesia darphaneleri faaliyetlerini sürdürmüştür. 1261-1453 yılları arasında ise Magnesia, Konstantinopolis, Thessaloniki, Philadelphia, Adrianapolis veya Didymoteikhos darphaneleri sikke basımına devam etmiştir. Bu darphanelerden Thessaloniki 1390'lara kadar faaliyetine devam ederken, Konstantinopolis darphanesi ise 1453 yılına kadar işlevini sürdürmüştür³⁴².

Bizans dönemine ait mevcut darphaneler kısaca şöyledir:

Aleksandretta: Anadolu'da, Antakya'nın Kuzeyinde yer almaktadır. 608-610 yılları arasında Herakleios'a (610-641) ait konsil sikkeleri basılmıştır. Sikkeler üzerinde **AAE ANA** şeklinde darphane işareti kullanılırken, atölye işareti olarakta yalnızca **A** harfi kullanılmıştır³⁴³.

Aleksandria: İskenderiye'de bulunmaktadır. I. Iustinos döneminde (518-527) bölgenin Bizans topraklarına katılmasıyla birlikte sikke basımına başlamış ve 646 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Aleksandria darphanesinde sınırlı sayıda altın sikke basımı yapılsa da bu darphanede daha çok bakır sikke basımı tercih edilmiştir. Sikkeler üzerinde darphane işareti olarak **AAZOB** ve **AAEZ** şeklinde bir kısaltmaya yer verilmiştir³⁴⁴.

³⁴¹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 40-41.

³⁴² Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 55-56.

³⁴³ DOC 2/1, 40.

³⁴⁴ DOC 2/1, 41-42.

Antiokheia: Anadolu'da Antakya şehrinde bulunmaktadır. 498-617 yılları arasında faaliyet gösteren bir darphanedir³⁴⁵. Bu darphane 528 yılında bölgede yaşanan bir deprem sonrasında yıkılmış ve aynı bölgede tekrardan kurulan darphane bu tarihten sonra Theoupolis ismini almıştır³⁴⁶. Antiokheia darphanesinde follis basımı yapılmıştır. Bu sikkeler üzerinde önceleri **ANTX**, **ANTIX**, **AN** şeklinde darphane ismi yazılırken 528 yılından sonra **ΘΕΥΠΟ**, **ΘΕΥΠ**, **ΘΥ**, **ΘΥΠΟΛΣ**, **ΣΕΥΣΥ**, **Ϡ**, **R**, **P** şeklinde darphane ismine yer verilmiştir. Atölye işareti **Δ** ve **Ε** harfleri kullanılmıştır³⁴⁷.

Arta: 1204 yılından sonra Yunanistan'a kaçan I. Mikhael Komnenos Dukas (1204-1215) tarafından bu darphane açılmıştır. Bu darphane Nikaia İmparatorluğu'nun kontrolüne geçmesinden sonra, Thessaloniki darphanesinde üretilen sikkelerle benzerlik göstermiştir. Genel olarak Arta darphanesinde elektron ve billon trachy basımı yapılmıştır³⁴⁸.

Jerusalem: Kudüs'te yer almaktadır. Bu darphanede basılan sikkeler üzerinde **III**, **IX**, **IEPOCO**, **XC NIKA** şeklinde darphane işaretlerine yer verilmiştir³⁴⁹.

Kartaca: Kuzey Afrika'da bulunan bir darphanedir. II. Iustinianos (685-695, 705-711) ve III. Tiberios dönemlerinde (698-705) faaliyet gösteren imparatorluğun önemli darphanelerinden olmuştur. Konstantinopolis, Ravenna ve Roma darphanelerinde olduğu gibi burada da altın sikke basımı yapılmıştır. Üzerinde de diğer altın sikkelerde olduğu gibi **CONOB** şeklinde bir yazı görülmektedir. Basımı yapılan gümüş sikkeler üzerinde darphane işareti **CONOS** olarak belirtilirken, follisler üzerinde **KART**, **KAR**, **CAR**, **KRTϚ**, **CRTC**, **CT** şeklinde gösterilmiştir. Atölye işareti olarak **A-I officinae** işaretleri kullanıldığı gibi **11**, **12**, **13**, **14** sayıları da officinae işareti olarak kullanılmıştır. Bazen bu sayı ve harflere **C**, **Θ**, **ΘS**, **ΘI** harfleri de eşlik etmiştir³⁵⁰.

Kartagena: İspanyada bulunmaktadır. 550-560 yılları arasında faaliyet gösteren bir darphanedir. Sikkeler üzerinde bu darphaneye ait işaretler tespit edilememiştir³⁵¹.

³⁴⁵ BM, c.

³⁴⁶ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 41.

³⁴⁷ BM, c.

³⁴⁸ DOC 4/1, 134-135.

³⁴⁹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 41.

³⁵⁰ BM, ci.

³⁵¹ DOC 2/1, 53.

Khersonos: Kırım'da yer almaktadır. 6 yüzyıl ile 886-989 yılları arasında sikke üretimi yapmıştır. Khersonos darphanesi çok önemli bir darphane olarak görülmemiştir. Burada çok sayıda küçük birime sahip follis üretimi yapılmıştır. Khersonos darphanesinde basılan sikkeler üzerinde **ΧΕΡΧΩΝΟC**, **ΧΕΡCΟΝΟC**, **Π**, **ΠΧ** şeklinde darphane işaretine yer verilmiştir. Bu darphanede basılan sikkelerde atölye işareti kullanılmamıştır. Fakat I. Iustinianos'a (527-565) ait olduğu düşünülen sikkeler üzerinde **A** ve **Δ** atölye işareti tespit edilmiştir³⁵².

Kostantia: Kıbrıs adasında bulunmaktadır. Faaliyet alanını 610 ile 626-29 yılları arasında göstermiştir. İmparator Herakleios (610-641) zamanında bu darphane de follis basımı gerçekleştirilmiştir. II. Konstans (641-668) zamanında da follis basımı sürdürmüştür. Ama Konstans tarafından basılan follisler aslında Herakleios'a ait sikkelerdir. Bu sikkeler üzerine yeniden damga basılarak onlar piyasaya sürülmüştür³⁵³. Bu darphanede basılan sikkeler üzerinde darphane işareti olarak **KVIIP**, atölye işareti olarakta sadece **r** harfi görülmüştür³⁵⁴.

Konstantine: Kuzey Afrika'da Numidya'da bulunmaktadır. Iustinianos (527-565) ve Mavricios Tiberios döneminde (582-602) faaliyet göstermiştir. **CON** şeklinde darphane işareti kullanılmıştır³⁵⁵.

Konstantinopolis: Bizans İmparatorluğu'nun başkentinde bulunmaktadır. İmparatorluk dönemi boyunca imparatorluğun başlıca darphanelerinden biri olmuştur. Bu darphane de 498 yılından 11. yüzyıla kadar altın, bakır ve gümüşten pek çok sikkenin basımı gerçekleştirilmiştir³⁵⁶. Başkent darphanesi 1081-1204 yılları arasında da merkez darphane olma özelliğini sürdürmüştür. Bu dönemde de altın hyperpyra, elektron ve billon trachy, çok sayıda ise bakır tetarteron ve yarım tetarteron'un basımını yapılmıştır. Konstantinopolis'in başlıca maden yeri büyük saray olmuştur. Daha sonra II. Ioannes (1118-1143), Konstantin Formu yakınlarında başka bir darphane açmıştır. Temel olarak trachy üretiminin yanında az miktarda da altın hyperpyra ve elektron sikkelerin basıldığı bu darphane 1204 yılında çıkan bir yangında büyük oranda tahrip

³⁵² BM, ciii.

³⁵³ BM, ci.

³⁵⁴ DOC 4/1, 132.

³⁵⁵ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası*, 53.

³⁵⁶ BM, xcix.

olmuştur³⁵⁷. Sikkeler üzerinde darphane ismi olarak **CONOB** (III. Leon zamanına kadar altın sikkelerde), **CONOS**, **COB** (ilk gümüş sikkelerde) ve **CON** (ilk bronz sikkeler üzerinde) görülmüştür. Sikke üzerinde atölye işareti olarakta soliduslar üzerinde **A-I** kadar olan işaretler I. Anastasios'tan (491- 518) II. Iustinianos dönemine (685-695,705-711) kadar kullanılmıştır. Daha sonra ki dönemlerde kullanılan bu işaretler ortadan kalkmıştır. Konstantinopolis darphanesinde basılan follislerde ise **A, B, Γ, Δ, Ε** atölye işaretleri kullanılmıştır³⁵⁸.

Kyzikos: Batı Anadolu'da yer almaktadır. 518-628 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Nikomedia'da basılan sikkelerle benzerlik göstermektedir. Kyzikos'da basılan sikkeler üzerinde **KYZ, KY** şeklinde darphane işareti görülürken, atölye işareti olarakta **A** ve **B** harfleri tercih edilmiştir.

Isauria: Kilikya'da bulunmaktadır. 617-618 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Sikkeler üzerinde **ISAYR** şeklinde darphane ismi bulunurken, atölye işareti olarakta **A** harfi görülmektedir³⁵⁹.

Magnesia: Manisa'da bulunmaktadır. 1210-1212 yıllarında Magnesia darphanesi Nikaia İmparatorluğu madeni olarak faaliyet göstermiştir. Böylece Nikaia İmparatorluğu'nun Anadolu'da ki tek darphanesi olmuştur. 1261 yılında Konstantinopolis'in Latinlerden tekrar alınmasından sonrada faaliyetine devam etmiştir. Bu darphanede altın hyperpyra, elektron ve billon trachy ve bakır tetarteron basılmıştır³⁶⁰.

Napoli (Neapolis): İtalya'da yer almaktadır. İmparator II. Konstans döneminde (641-668) açılmıştır. Napoli darphanesi de basılan sikkeler üzerinde darphane işareti olarak **NE** harflerine yer verilmiştir³⁶¹.

Nikaia: İznik'te bulunmaktadır. 1204 yılında Konstantinopolis'in Latinler tarafından ele geçirilmesi üzere Nikaia İmparatorluğu'nun sikke bastığı ilk yer

³⁵⁷ DOC 4/1, 128-129.

³⁵⁸ BM, xcix.

³⁵⁹ BM, c.

³⁶⁰ DOC 4/1, 134.

³⁶¹ DOC 2/1, 53.

olmuştur. 1205 yılında aktif olarak sikke basımı gerçekleşmiştir. Bu nedenle bu darphane Nikaia İmparatorluğu için son derece öneme sahiptir³⁶².

Nikomedia: 498-627 yılları arasında faaliyet gösteren Küçük Asya'da iki madenden biridir. Nikomedia'da basılan sikkeler Konstantinopolis darphanesindeki sikkeler örnek alınarak basılmıştır. Basılan sikkeler üzerinde **NIKO**, **NIKOMI**, **NIKM**, **NIC**, **NIK**, **NI** gibi darphane işaretleri bulunmaktadır. **A** ve **B**'den oluşan atölye işaretleri de sikkeler üzerinde görülmektedir³⁶³.

Nikosia: Kıbrıs'ta bulunmaktadır. 1184-1191 yılları arasında faaliyet göstermiştir³⁶⁴.

Philadelphia: Alalehir'de bulunan bir diğler darphanedir. Mevcut darphane 1188-89 yıllarından önce açılmıştır. Ancak bu tarihten sonra Theodore Mancaphas bölgesel bir yönetici tarafından bu darphaneye el konulmuştur. Theodore'nin imparatorla ya da aristokrasi sınıfıyla bir bağının olup olmadığı bilinmemektedir. Bu darphanede gümüş sikke basımının yanında çok kısa süreliğine de elektron ve billon trachy basımı yapılmıştır³⁶⁵.

Ravenna: 555 yılından 741 yılına kadar sikke basımı yapmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun altın sikke açısından önemli darphanelerinden biridir. Burada altın sikke basımının yanında gümüş sikke basımı da gerçekleştirilmiştir. Fakat bu darphanede follis basımı az olmuştur. Altın sikkeler üzerinde darphane ismi olarak **CONOB** diğler sikkeler üzerinde de **RAVENNA**, **RAVEN**, **RAV**, **RA** işaretleri görülmektedir. Burada basılan sikkelerde yaklaşık on tane ofis işareti kullanılmıştır³⁶⁶.

Roma: I. Iustinianos (527-565) zamanında açılmıştır. Önceleri oldukça az öneme sahip bir darphane olarak görülmüştür. Burada yalnızca küçük follis birimleri basılmıştır. II. Konstans'tan sonra Roma darphanesinin önemi artarak burada altın sikke basımı da gerçekleşmiştir. Mevcut durum V. Konstantinos döneminde (741-775) de devam etmiştir. Altın sikkeler üzerinde **CONOB** işareti yer verilmiştir. Bu işaret Konstantinopolis ve Thessaloniki'de basılan sikke işaretleriyle benzerlik göstermiştir.

³⁶² DOC 4/1, 133.

³⁶³ BM, c.

³⁶⁴ Ceren Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, 53.

³⁶⁵ DOC 4/1, 133.

³⁶⁶ BM, ciii.

Böylece bu sikkeler altın madenin kalitesi, rengi ve sikke üzerinde çeşitli harf ve semboller vasıtasıyla ayırt edilmiştir³⁶⁷.

Salona: Dalmaçya kıyılarında bulunmaktadır. I. Iustinianos'un (527-565) yönetimi boyunca faaliyet göstermiştir.

Sardunya: Akdeniz'de bulunan bir adada kurulmuştur. 695-715 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Darphane işareti olarak sikkeler üzerinde **S** harfi kullanılmıştır³⁶⁸.

Seleukeia: Anadolu'nun güneyinde bugünkü Silifke'de bulunmaktadır. 610 yılında açılan bu darphane Arap akıllarına kadar faaliyet göstermiştir. Seleukeia darphanesinde follis ve yarım follis basımı gerçekleştirilmiştir. Sikkeler üzerinde **SELISΨ**, **SEL** gibi darphane işaretleri görülmektedir³⁶⁹.

Sicilya (Katania, Syracuse): 538'de ve 705 ya da sonrasında faaliyet göstermiştir. Burada ilk darphane yeri olarak Katania darphanesi yapılmıştır. II. Konstans (641-668) zamanında ise merkez darphane yeri değiştirilerek Syracuse yapılmıştır. Bu darphanelerde basılan sikkeler üzerinde **CVPAKOVCI**, **CAT**, **SLC**, **SC^S**, **SECILIA**, **SCL^S** şeklinde işaretler görülmektedir. Ancak bu darphanelerde ofis işareti kullanılmamıştır³⁷⁰.

Thessaloniki: ilk olarak 518-620 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Daha çok follis basımında öne çıkan bir darphane olmuştur. IV. Mikhaıl (1034-1041) sonrasında az sayıda histamenon bastırılmıştır. Tekrar bu darphane I. Aleksios döneminde açılarak 14. yüzyıla kadar sikke basımına devam edilmiştir.

Trabzon: Bizans İmparatorluğu zamanında Khaldia teması'nın merkezidir. 1204 yılına kadar burada çeşitli Anonim Follis basımı yapılmıştır³⁷¹.

4.8. KONTRMARK

Basımı gerçekleşen hazır haldeki sikkelerin üzerine daha sonra ayrıca vurulan ikinci bir damgaya kontrmark denilmektedir³⁷². Sikke üzerinde bu kontrmarklar bir

³⁶⁷ BM, cii.

³⁶⁸ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, 54.

³⁶⁹ DOC 2/1, 39.

³⁷⁰ BM, 1908, cii.

³⁷¹ DOC 4/1, 131-132.

yazı, harf, sayı, insan veya hayvan figürü ile bir sembolden oluşmaktadır³⁷³. Ayrıca kontrmarklar dairevi ya da oval formda yapılarak, genellikle sikkenin arka yüzüne bilhassa officinae ve darphane işaretlerinin üzerinde dikkatlice, bazende özensizce basılmaktadırlar³⁷⁴.

İlk kontrmark uygulamaları Lydia Krallığına atfedilen bazı elektron staterler üzerinde görülmesine karşılık gerçek manada kontrmarklar M.Ö. 4. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulama sonrasında Roma ve Bizans dönemi sikkeleri üzerinde de tercih edilmiştir³⁷⁵. Bizans sikkeleri üzerinde kontrmark uygulamaları I. Iustinos (518-527), I. Iustinianos (527-565), Maurikios Tiberios'a dönemine (582-602) ait sikkelerde tespit edilse de özellikle Bizans sikke ikonografisinde 7. yüzyılda Herakleios (610-641) ve ardılları tarafından bastırılan sikkeler üzerinde yoğun olarak görülmüştür. Bu dönemde sikkeler üzerinde böyle bir uygulamaya gitmesindeki maksat yaşanan Müslüman Arap mücadeleleri esnasında Bizans'ın nakit para sıkıntısını azaltmak ve sikke dolaşımını artırmak amacıyla yapılmıştır³⁷⁶. Bunun dışında Bizans sikkelerinde ki kontrmarklar eskiyen ya da tedavülden kalkan bir sikkeye yeniden işlerlik kazandırmak, sikkenin ait olduğu yerin dışında geçerliliğini sağlamak, sikkenin basıldığı metalin kalitesinin kontrol edildiğini belirtmek ve birim değerinde yapılan bir değişikliği halka bildirmek amacıyla tercih edilmişlerdir³⁷⁷.

717-1081 yılları arasında da sikkeler üzerinde Bizans geleneklerinde kontrmarklara rastlanmıştır. Bu dönemde yoğun olarak III. Tiberios'un (698-705) follisleri üzerinde rastlanmıştır. 11. yüzyılda Suriye ve Anadolu'da basılan Bizans sikkeleri üzerine Arapça kontrmarklar görülürken, 12. yüzyılda basılan Bizans sikkelerinde ise Türk beyliklerine ait kontrmarklar da rastlanmıştır³⁷⁸.

Sikkeler üzerinde görülen kontrmarklar başkent Konstantinopolis'in bir para politikası olarak değil yalnızca bazı bölgelerde tercih edilmiştir. Sicilya, Bosphorus

³⁷² Ildız, 125.

³⁷³ Oğuz Tekin, "Aşağı Anzaf (Van) Kazısından İslami Kontrmarklı Bir Bizans Sikkesi", *Toplumsal Tarih*, 36, (Aralık 1996), 48.

³⁷⁴ Wolfgang Schulze, "The Byzantine 'Eagle' Countermark- Re-attributed From Egypt to Palestine", *Israel Numismatic Research*, 4, 2009, 114.

³⁷⁵ Tekin, "Aşağı Anzaf (Van) Kazısından İslami Kontrmarklı Bir Bizans Sikkesi", 48.

³⁷⁶ Schulze, "The Byzantine 'Eagle' Countermark- Re-attributed From Egypt to Palestine", 118.

³⁷⁷ Tekin, "Aşağı Anzaf (Van) Kazısından İslami Kontrmarklı Bir Bizans Sikkesi", 48.

³⁷⁸ Gökarp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 19.

(Marmara denizi ile Karadeniz Bölgesinin birleştiği alan), Suriye, Anadolu'nun güneydoğusu, Kıbrıs, Mısır, Lübnan, Ürdün, İsrail bu bölgelerden bazılarıdır³⁷⁹.

³⁷⁹ Wolfgang Schulze-Tony Goodwin, “Countermarking in Seventh Century Syria”, *Oriental Numismatic Society Newsletter*, 2005, 23.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TRABZON İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE SİKKE

5.1. TRABZON İMPARATORLUĞU'NUN TARİHİ

Trabzon İmparatorluğu, başkent Konstantinapolis'in 1204 yılında Latinler tarafından işgal edilmesinden sonra İznik ve Epiros Şehirlerinde olduğu gibi Trabzon'da yerel bir hanedanlık şeklinde kurulmuştur³⁸⁰. Ancak Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluş tarihi diğerler imparatorluklardan farklı olarak, Komnenoslar Hanedanlığı'nın son temsilcisi I. Andronikos Komnenos'a (1183-1185) kadar uzanmaktadır³⁸¹.

I. Andronikos Komnenos, Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un (1143-1180) bir akrabasıdır aynı zamanda imparatorun hizmetinde bulunan bir görevlidir. Çeşitli görevler için Anadolu'ya gönderilen Andronikos, Selçuklu Sultanı, Macar Kralı ve Alman İmparatoruyla iyi ilişkiler kurarak Trabzon ve çevresinde Manuel'in yönetimine karşı ayaklanmıştır. İmparator bu durum karşısında Andronikos'u yakalatarak 1155 yılında zindana hapsedirmiş olsa da Andronikos, 1164 yılında zindandan kaçmayı başarmıştır. Amacına ulaşmak için tüm fırsatları değerlendiren Andronikos Komnenos, Manuel'in ölümünden sonra imparator olan II. Aleksios Komnenos'u (1180-1183) öldürterek, Bizans tahtını ele geçirmiştir³⁸². Fakat Andronikos Komnenos yönetiminde uzun süre kalamayarak bir darbe ile görevinden azledilmiştir. Andronikos'un yerine geçen II. Isaakios Angelos (1185-1195) ileride kendisi için bir tehdit oluşturmaması için Andronikos'un ailesinden gelenleri öldürmüştür. Ancak bu katliamdan kaçmayı başaran Andronikos'un torunları Aleksios ve David, halaları olan Gürcü Kraliçesi Tamara'nın yanına sığınmışlardır³⁸³. 1204 yılına kadar bu iki kardeş hakkında bir bilgiye ulaşılamasa da bu tarihten sonra Gürcü birliklerinin yardımıyla, Trabzon ele geçirilerek burada bir imparatorluk kurulmuştur³⁸⁴.

³⁸⁰ A. A. Vasiliev, "The Foundation of The Empire of Trebizond (1204-1222)", *Speculum*, 11(1), 1936, 3.

³⁸¹ Haldon, 202.

³⁸² Fatih Aksoy, *Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ 2009, 51-53.

³⁸³ Yusuf Ayönü, "Türkiye Selçuklu Devleti İle Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hâkimiyet Mücadeleleri (1204/1243)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII (1), (Temmuz 2008), 17.

³⁸⁴ William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1461)*, (Çev.: Nurettin Süleymangil), Heyamola Yayınları, İstanbul 2007, 11-12.

1204 yılında “Büyük Komnenoslar” ismiyle kurulan Trabzon İmparatorluğu’nun³⁸⁵ yönetimine Aleksios geçerken, kardeşi David ise Gürcü ve diğer ücretli askerlerden oluşan ordusuyla imparatorluğun sınırlarını genişletmek için mücadele etmiştir³⁸⁶. Daha sonra Trabzon İmparatorluğu’nun yönetimine geçen ardıllar da Konstantinopolis’teki imparatorlardan kendilerini daha üstün görerek ve kendi ünvanlarından vazgeçmeyerek Karadeniz kıyı kuşağı boyunca yaklaşık iki yüz eli yıl boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir³⁸⁷.

Trabzon İmparatorluğu kurulduğu yıllarda sınırları doğuda Sivastopol’dan başlayarak, batıda Ereğli’ye kadar uzanırken zaman içinde imparatorluğun sınırları daralmaya başlamıştır³⁸⁸. Bu durumun yaşanmasında imparatorluğun güçlü rakipleri etkili olmuştur. İlk zamanlar Trabzon İmparatorluğu’na karşı Selçuklular ile İznik İmparatorluğu birlikte hareket etmiştir. Bu durumun sonucu olarak 1208 yılında İznik İmparatorluğu Karadeniz Ereğli’sine kadar gelen Trabzon İmparatorluğu’nu durdurmayı başarırken³⁸⁹, Selçuklularda 1214 yılında Sinop’u ele geçirerek, Trabzon İmparatorluğu’nu vergiye bağlamıştır³⁹⁰. Ancak mevcut dengeler Moğollar’ın 1243 yılında Anadolu’yu işgal etmesi sonucunda değişmiş ve bu tarihten sonra Trabzon yönetimi Moğollara tabi olmuştur. Fakat bu dönemin siyasi olaylarından istifade eden Trabzon, ekonomik anlamda gelişme göstermiştir³⁹¹.

1320 yılında Moğol baskılarının azalmasıyla birlikte bölgede Türkmen beylerinin akınlarına sahne olurken, 13. yüzyılın sonlarından itibaren Cenevizlerle de temas halinde olunmuştur. Ancak Cenevizlerle olan ilişkiler Türk ve Moğol ilişkilerinden farklı olarak iki devlet arasında ki münasebetler yalnızca ticari ve diplomasi boyutunda kalmıştır³⁹². Ayrıca Trabzon yönetimi sonraki dönemlerde Timur’la ve Osmanlılarla

³⁸⁵ Mustafa Daş, “Trabzon Komnenos Devleti Bir Rum İmparatorluğu Muydu?”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler*, I, Giresun Belediyesi Yayınları, Ankara 2009, 105.

³⁸⁶ Ayönü, 17-18.

³⁸⁷ Haldon, 202.

³⁸⁸ Miller, 13.

³⁸⁹ Keçiş, “Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, 157-158.

³⁹⁰ Muammer Gül, “XIII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri İle Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/ Fırat University Journal of Social Science*, 13(2), 2003, 425.

³⁹¹ Elizabeth A. Zachariadou, “Trabzon ve Türkler (1352-1402)”, (Çev.: Murat Keçiş), *OTAM*, (22), (Güz 2007), 222.

³⁹² Sever, 108-109.

mücadele ederek onlara haraç ödemeyi kabul etmiş³⁹³ ve varlığını 15 Ağustos 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethine kadar devam ettirmiştir³⁹⁴.

Trabzon İmparatorluğu'nun kurulduğu yıllan itibaren kronolojik olarak siyasi varlığını tehdit eden çok sayıda düşmanı olmasına karşılık varlığını uzun süre devam ettirmeyi başarabilmiştir. Bu durumun başlıca nedeni olarak Türk, Moğol ve Gürcü hükümdarlarla akıllıca yürütülen diplomasi ve evlilik bağı etkili olmuştur³⁹⁵. Ayrıca coğrafi konum ve önemli limanlara sahip olunması Trabzon İmparatorluğu'nu avantajlı bir duruma getirmiştir³⁹⁶. Özellikle Mısır ve Suriye limanlarının güvenlik zafiyeti yüzünden Kırım-Astana-Orta Asya yolunun önemsizleşmesi üzerine Trabzon-Şam, Trabzon-Basra ve Trabzon-Tebriz yolları ile önemi artmıştır³⁹⁷.

5.2. TRABZON İMPARATORLUĞU SİKKE METALİ VE BİRİMLERİ

1204 yılında Bizans İmparatorluğu'nun asıl varisi olduğunu iddia eden ve yerel bir hanedanlık şeklinde varlığını sürdüren Trabzon İmparatorluğu, ticari ilişkilerini devam ettirebilmek için sikke basımına ihtiyaç duymuştur. Trabzon İmparatorluğu'nun ilk yöneticileri Davit ve Aleksios Komnenos (1204-1222) kardeşler olmasına karşılık Trabzon İmparatorluğu'nun ilk sikkeleri içinde onların ismiyle basılan sikkelere rastlanmamıştır³⁹⁸. Fakat 1862 yılında bir çalışmada J. Sabatier, I. Aleksios Komnenos'un yönetimine atfettiği iki bakır sikke yayınlamıştır. Yine Sabatier'in 19. yüzyılın sonlarında yapmış olduğu çalışmada I. Aleksios Komnenos dönemi olduğunu ifade ettiği sikke örnekleri yayınlamıştır. W. Wroth de 1911 yılında yapmış olduğu çalışmada I. Aleksios'a ait sarayın zenginliğinin bilinmesinden dolayı ilk sikkelerin Aleksios Komnenos döneminde basılmış olabileceğinden söz etmektedir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında yapılan çalışmalarda ise basımı gerçekleşen ilk sikkelerin I. Aleksios Komnenos'un yerine I. Andronikos Gidon'un (1222-1235) ismi verilmiştir³⁹⁹. Trabzon sikkeleri ile ilgili son dönemde yapılan çalışmalarda da özellikle

³⁹³ Haldon, 204.

³⁹⁴ Daş, 103.

³⁹⁵ Herrin, 364.

³⁹⁶ Sever, 108.

³⁹⁷ Öztürk, 562.

³⁹⁸ Simon Bendall, *An Introduction to The Coinage Of The Empire Of Trebizond*, SPINK & SON LTD., London 2015, 10.

³⁹⁹ Ceren Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 149.

S. Bendall⁴⁰⁰ ve E. Georganteli'de İmparator I. Andronikos Gidon'a ait sikkelerden bahsetmektedir⁴⁰¹.

Trabzon İmparatorluğu tarafından bastırılan sikkeler Bizans İmparatorluğu sikkelerinden dizayn, içerik ve ağırlık bakımından oldukça farklılık gösterirken⁴⁰², sikke birimi bakımından da farklı olmuştur. Buna göre Trabzon İmparatorluğu'nun asıl sikke birimini gümüşten basılan asper sikkeler oluşturmaktadır⁴⁰³. Ancak bu sikkeler bir anda ortaya çıkmamış ve bu sikkelerden önce geçiş sikkeleri olarak kabul edilen gümüş scyphate trachea sikkeler basılmıştır⁴⁰⁴. Gümüş scyphate trachea sikkelerin, yoğun olarak basılmış oldukları kabul edilmelerine rağmen bu sikke örnekleri yalnızca beş definde tespit edilmiştir. Çıkarılan sikkeler üzerinde I. Andronikos Gidon'un ismi ve tasvir tiplerine rastlanmıştır. Böylece Trabzon İmparatorluğu'na ait ilk gümüş sikkeler I. Andronikos Gidon tarafından bastırılmış ve 13. yüzyılın ortalarına kadar bu sikkelerin kullanımına devam edilmiştir⁴⁰⁵. Basımı gerçekleşen gümüş scyphate trachea sikkelerin ön yüzünde Meryem orans duruşunda, tam boy ayakta veya bir taht üzerinde tasvir edilmiştir. Sikkenin arka yüzde ise İsa ve İmparator I. Andronikos Gidon aralarında labarum ya da anexikakia tutmaktadır. Başka örneklerde ise tek başına İsa Khalkites tasvirine yer verilmiştir⁴⁰⁶. Sikke üzerindeki bu tasvirlerle Trabzon imparatorluğu özgün sikke tipolojisi oluşturma hususunda Bizans İmparatorluğu sikke sistemi ve ikonografisinden açıkça yararlandığı görülmektedir. Bu durumun en önemli kanıtı sikkelerin hem çukur tarzda yapılmış olması, hem de sikke üzerinde görülen tasvirler açısından Geç Dönem Bizans sikkelerinde kullanılmış olması gösterilmektedir⁴⁰⁷.

Gümüş scyphate trachea sikkeleri ile birlikte 13. yüzyıldan itibaren özellikle yassı formda yine gümüşten üretilmiş asper isminde sikkeler kullanılmaya başlamıştır. Asperin ilk örnekleri 1235 yılında I. Ioannes tarafında bastırılmıştır. Böylece Trabzon

⁴⁰⁰ Bendall, *An Introduction to The Coinage of The Empire of Trebizond*, 10.

⁴⁰¹ Eurydice Georganteli, "Trapezuntine Money in The Balkans, Anatolia and The Black Sea, 13th-15th Centuries", (Ed.), *Trebizond and The Black Sea*, Thessaloniki 2010, 95.

⁴⁰² Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 337.

⁴⁰³ Warwick Wroth, *Catalogue of The Coins of The Vandals, Ostrogoths and Lombards and of The Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in The British Museum*, London 1911, lxxxiii.

⁴⁰⁴ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 337.

⁴⁰⁵ Bendall, *An Introduction to The Coinage Of The Empire Of Trebizond*, 10.

⁴⁰⁶ Numismatica Ars Classica NAC AG, *An Important Series of Late Roman and Byzantine Coins*, AUCTION 75, Zurich 2013, 135-137.

⁴⁰⁷ Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 149.

İmparatorluğu'nun kuruluşundan yaklaşık otuz yıl sonra kendine has özelliklerde sikkeler oluşturulmuştur⁴⁰⁸.

“Asper” sözcüğünün orijinali Latince kaba anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. Bu sözcük sikkeleri niteleyen bir sıfat olarak “sert”, “kabartmalı”, “kabartma içinde bir tasarım taşıyan” anlamındadır. Ayrıca “yeni basılmış” anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde Yunancaya çevrilen asper sözcüğü “beyaz” anlamına gelmekte olup, sikkelerde gümüşün renginden dolayı bu sözcük kullanılmıştır. Sikkelerden ise hem elektron hem de billion aspron trachy nomisma için bu sözcük tercih edilmiştir⁴⁰⁹. Bizans İmparatorluğu dışında Trabzon İmparatorluğu tarafından kullanılmakta olan yassı formdaki gümüş sikkeler, 1204 yılında Konstantinapolis'in Latinler tarafından işgal dildiği dönemde bastırılan Venedik gümüş grosso⁴¹⁰ ve 1170 yılında Selçuklu Türkleri tarafından basılan gümüş sikkelerde asper ismiyle anılmıştır⁴¹¹. Trabzon asperi, Venedik grosso ve Selçuklu dirheminin ağırlığı ile kıyaslandığında ilk zamanlar Trabzon asperinin ağırlığı 2.6-3.0, gram iken, 1235 yılında grosso 2.3 gram, dirhem'in ağırlığı da 2.8 gram olmuştur. Ağırlık bakımında Trabzon asperi, Selçuklu dirhemine daha yakın olmuştur⁴¹².

Erken dönem sikkelerinden gümüş scyphate trachea ve asper sikkelerinde ağırlıkları yüksek olarak belirlenmiştir. % 95 madenin saflık oranına sahip bu sikkeler yaklaşık ağırlıkları 3. gram olarak basılmışlardır. Ancak II. İonnes ve ardılları ile birlikte gümüş sikkelerin saflık oranı düşmeye başlamıştır. Bilhassa asper sikkeler de 2.9 gram ile 3. gram arasında değişen sikkelerin ağırlıkları en yüksek 2.8 gram kadar düşmüştür. II. Aleksiosla birlikte de asperin en yüksek ağırlığı 1.8 gram olduğu asperin ½ lik fraksiyonu tedavüle girmiştir. 14. yüzyılın sonlarından itibaren kısa bir dönem asper için bir canlanma olsa da III. Aleksios döneminde asper 2.0 ve 2.5 gram aralığında basılmıştır. Üstelik bu dönemde yarım asper ile birlikte çeyrek asper üretilmeye başlanmıştır. 14. yüzyılın bitimi 15. yüzyılın başlarında ise artık asper içindeki gümüş

⁴⁰⁸ Wroth, Ixxviii; Ünal, “Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper”, 147.

⁴⁰⁹ DOC 5/1, 38-39.

⁴¹⁰ Wroth, Ixxviii.

⁴¹¹ DOC 5/1, 39.

⁴¹² Ünal, “Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper”, 148.

miktarına bağılı olarak oldukça küçülmüş ve bu son dönemde artık sikkenin ağırlığı 1.8 gram olarak basılmaya başlanmıştır⁴¹³.

Trabzon İmparatorluğu tarafından kullanılan bir diğer sikke grubunu da bakır sikkeler oluşturmaktadır. W. Wroth Trabzon İmparatorluğuna ait bakır sikkelerin dönemi içinde çok sayıda basılmış olabileceği olasılığı üzerinde dururken, yapmış olduğu çalışmada sınırlı sayıda bakır sikke örneklerine yer vermiştir⁴¹⁴. S. Bendall ise bakır sikkelerin oldukça nadir olarak basıldığından bahsetmektedir. Basımı gerçekleşen bakır sikkeler I. Andronikos Gidon döneminde atfedilmektedir. Bu dönemde bakır sikke birimi olarak trachea ve tetarteron olmuştur. İlk zamanlar Trabzon İmparatorluğu döneminde görülen bu iki bakır sikke birimi, zamanla tek tip bakır sikke birimi tercih edilmiştir. Bu nedenle tetarteron sikkeler, scyphate tarzda basılan sikkelere oranla nadir olarak basılmışlardır. Ayrıca 13. yüzyılın sonlarında itibaren, büyük boyutlarda basılan bakır sikkeler piyasadan geri çekilerek yerine daha küçük bakır sikkeler tercih edilmiştir⁴¹⁵. İlk zamanlar büyük formda basılan bakır sikkeler üzerinde imparator ve Aziz Eugenius'a ait tasvirler yer alırken, sonraki sikkelerin arka yüzünde haç tasvirine yer verilmiştir⁴¹⁶.

5.3. TRABZON İMPARATORLUĞU SİKKE TİPLERİ VE YAZI

Trabzon sikkeleri ekonomik fonksiyonlarını bir kenara bırakıldığında, imparatorluk simgelerinin tanıtım ve yayılması için yaklaşık iki yüz elli yıl boyunca bir araç olarak görülmüştür. Kendine has özelliklerde oluşturulan bu sikkeler, Bizans İmparatorluğu sikkeleri⁴¹⁷ ile dönemin diğer çağdaşı Selçuklu, Gürcü ve Kilikya Ermeni sikkeleriyle de büyük oranda etkilenecek olmuştur⁴¹⁸.

Genel olarak Trabzon İmparatorluğuna ait sikkelerin üzerindeki tiplerin açık şekilde belirtilmemesi sikkelerin hangi imparatora ait olduğu konusunda tartışmaların

⁴¹³ Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yı Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 150.

⁴¹⁴ Wroth, Ixxvii.

⁴¹⁵ Bendall, *An Introduction to The Coinage of The Empire Of Trebizond*, 10-11.

⁴¹⁶ Wroth, Ixxvii.

⁴¹⁷ Georganteli, "Trapezuntine Money in The Balkans, Anatolia and The Black Sea, 13th-15th Centuries", 103-104.

⁴¹⁸ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 345.

yaşanmasına sebep olmuştur⁴¹⁹. Bununla birlikte sikkeler üzerinde aynı ismi taşıyan farklı imparatorların sikkelerinde de karışıklığa neden olmuştur⁴²⁰. Buna göre sikkeler üzerinde Aleksios olarak tanımlanan imparator isimlerinden dört tane, Manuel'e ait üç ve İonnes'e aitte dört isim tespit edilmiştir. Nümizmatlar ise çalışmalarında özellikle asper sikkeler üzerindeki imparatorları tasvir tiplerine göre ayırt etmişlerdir⁴²¹.

İlk dönem için oldukça kaba işçilik gösteren Trabzon sikkeleri, 14. yüzyıldan itibaren iyi kalitede işçilik gösteren sikkelere dönüşmüşlerdir. Bu sikkeler üzerlerinde taşımış oldukları tasvirler bakımından iki dönemde oluşmuştur. İlk dönem sikkelerde imparator ve dini tasvirler ayakta, tam boy cepheden verilirken, II. Aleksios'dan itibaren başlayan ikinci dönemde at üzerinde tasvirler tercih edilmiştir⁴²². Özellikle Selçuklu sikkelerinde sağ doğru hamle yapmış, kuyruğu bağlı bir at üzerinde başı haleli, süvari ya da avcı tipinde hükümdar tasvirine yer verilmesi⁴²³, at üzerinde tasvir şeklinin Selçukludan, Trabzon sikkelerine geçtiğinin en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir⁴²⁴.

Basılıp piyasaya sürülen Trabzon sikkelerinin ön yüzünde genellikle imparatora ait bir tasvir yer alırken, sikkenin ters yüzünde ise dini tasvirler yer verilmiştir⁴²⁵. Buna göre bakır ve bazı gümüş sikkeler üzerinde tam boy ayakta ve at üzerinde görülen imparator tasvirleri Tanrı'nın eli (Manus Dei) tarafından taçlandırılmaktadır. İmparatorun Manus Dei tarafından taçlandırılması Bizans sikkelerinden etkilenecek oluşturulmuştur. Bizans sikkelerinde de Manus Dei tek başına ya da Meryem'le birlikte tasvir edilen imparatoru taçlandırmaktadır. Bizans sikke ikonografisinin, Trabzon sikkelerine bir diğer etkisi de imparatorluk sembollerinin kullanılıyor olmasıdır⁴²⁶. Bakır ve gümüş sikkeler üzerinde imparator tek başına tam boy cephen verildiğinde,

⁴¹⁹ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 337.

⁴²⁰ Öztürk, 561.

⁴²¹ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 337.

⁴²² Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 151.

⁴²³ Şennur Şentürk, "At, Atlı ve Avcı Figürü/ Horse and Rider, Hunter Figures", Ersel Topraktepe (Ed.), *Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük: What the Coins Tell Us? Symbols And Multicultural Aspects In Medieval Anatolia Coins*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 71.

⁴²⁴ Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 153-154.

⁴²⁵ Wroth, Ixxxvi.

⁴²⁶ Eurydice Georganteli, "Transposed Images: Currencies and Legitimacy in the Late Medieval Eastern Mediterranean", Jonathan Harris, Catherine Holmes & Eugenia Russell (Ed.), *Byzantines, Latins, and Turks in the Eastern Mediterranean World after 1150*, Oxford 2012, 159, 162.

elinde imparator sembolü olarak labarum, haç, akakia, haçlı globus tutarken tasvir edilmiştir. At üzerinde imparator tasvirlerinde skepterin farklı formları kullanılmıştır⁴²⁷. İmparator ve dini tasvirlerin bir arada verildiği tasvirlerde ise imparator bir elinde akakia tutarken, bir elinde de dini tasvirle birlikte patrik haçı tutarken tasvir edildiği gibi bir elinde labarum diğer elinde de akakia tutar şekilde tasvir edilmiş örneklere de vardır⁴²⁸.

Trabzon İmparatorluğu'nun bastırmış olduğu hem bakır hem de gümüş sikkeler üzerinde dini tasvir olarak yoğunlukta Aziz Eugenios tasviri kullanılmıştır. Aziz Eugenios, Roma İmparatoru Diocletianus zamanında Trabzon'da yaşamıştır. I. Andronikos Gidon döneminde Selçuklular Trabzon'u kuşatmışlar ve Trabzon halkı, Aziz Eugenios'un ruhani desteğiyle bu kuşatmadan kurtulmuşlardır. Şehrin koruyucu hamisi olarak görülen Eugenios III. Aleksios tarafından aziz adına dini günler düzenlenmiş ve çeşitli yapılar inşa ettirilmiştir. Trabzon halkı için bu denli öneme sahip olan aziz, sikkeler üzerinde de gösterilmiştir. Sikkeler üzerinde Aziz Eugenios, genellikle tam boy cepheden, sakallı, nimbuslu ve üzerinde de bir broş ile tutturulmuş kostümü ile betimlenmiştir. 1297 yılından sonra da aziz at üzerinde tasvir edilmiştir. Bu durum sikkelerde pek alışık olunmayan bir tiptir⁴²⁹.

Aziz Eugenios tasvirinin yanı sıra Trabzon İmparatorluk sikkelerinde bir diğer aziz ise Aziz Georgios'dur. Anadolu Türkleri tarafından Hızır İlyas ile özdeşleştirilen Aziz Georgios Hristiyan âlemi tarafından büyük saygı duyulan asker azizlerindendir. Hayatı tam olarak bilinmese de imparator Diocletianus döneminde yaşadığına inanılmaktadır⁴³⁰. İmparator Georgios'un yönetimi sırasında basılan bazı bakır sikkelerin ters yüzünde görülmektedir. Bu tasvir tipi özellikle son dönem Trabzon sikkeleri üzerinde haç motifi ile birlikte kullanılmıştır⁴³¹.

Trabzon İmparatorluğuna ait sikkeler üzerinde, Bizans sikke tipolojisinden geçen İsa, Meryem, Vaftizci Yahya ve haç tasvirleri de kullanılmıştır. İsa tasviri ilk olarak I.

⁴²⁷ Wroth, Ixxxviii.

⁴²⁸ Numismatica Ars Classica NAC AG, 135.

⁴²⁹ Wroth, Ixxxvi- Ixxxvii.

⁴³⁰ Ayşe Aydın, "Antik Atlı Herosların Hristiyan Atlı Kahramanlara Dönüşümüne Bir Örnek: Tarsus Müzesi'ndeki Aziz Georgios Kabartması", *Kaam Yayınları*, XIX, 2011, 373-374.

⁴³¹ Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 153.

Andronikos Gidon’a ait sikkeler üzerinde İsa Khalkites tipinde verilmiştir⁴³². İsa’nın üzerinde ise tunik ve kolobion giyimli olarak verilmiştir. Yine I. Andronikos Gidon’a ait sikkelerde Meryem tasviride görülmektedir. Meryem bu sikkeler üzerinde başının etrafında nimbus olan, üzerinde maphorion ve tunik giyimli, orans duruşunda betimlenmiştir⁴³³. I. Manuel döneminde basılan gümüş trachy sikkeleri üzerinde Meryem tasviri taht üzerinde verilmiştir. Bu tasvir tipi olasılıkla Altın Başlı Meryem’e olan inancın bir göstergesi olmuştur⁴³⁴. Trabzon sikkeleri üzerinde İsa ve Meryem tasvirleri dışında nadir görülen tiplerden biride Vaftizci Yahya tipidir. II. İonnes (1280-1297) dönemine ait bakır sikkelerin ön yüzünde görülmüştür. Burada Vaftizci Yahya, nimbuslu olarak, sol elinde asa tutmakta, sağ eliyle de taktis işareti yaparken tasvir edilmiştir⁴³⁵.

Bizans İmparatorluğu döneminde çeşitli tiplerde kullanılan haç sembolü, Trabzon İmparatorluğuna ait sikkeler üzerinde de yaygın olarak kullanılmıştır. İlk olarak Basileios’a ait sikkeler üzerinde kullanılan haç sembolü, imparatorluğun son dönemlerinde çeşitli tiplerde kullanılmıştır. Bazı örneklerde haç kolları arasında Aziz Eugenios’un ismi geçerken, bazı örneklerde ise Trabzon surları üzerinde yükselen bir haç şeklindedir. Bu tip örneklere imparator II. Aleksios’un bastırılmış olduğu bakır sikkelerin arka yüzünde rastlanılmaktadır. Burada İmparator II. Aleksios’un ismiyle birlikte verilmiştir. Bu tasvir tipi III. Aleksios ve III. Manuel’e ait sikkeler üzerinde de tekrarlanmıştır⁴³⁶.

Dönemin çeşitli kıyafetleri ve süs eşyaları üzerinde kullanılan kartal tasviri, Trabzon sikkeleri üzerinde tasvir edilen en ilginç tipi oluşturmaktadır. III. Aleksios’a ait bazı sikkeleri üzerinde kanatlarını açmış kartal tasviri bulunurken, bazı sikkeler üzerinde de başı üzerinde haç taşıyan kartal tasvirine yer verilmiştir⁴³⁷. Basılan sikkeler

⁴³² Ünal, “Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi’ndeki Üç Adet Asper”, 152.

⁴³³ Numismatica Ars Classica NAC AG, 135-137.

⁴³⁴ Wroth, Ixxxvii.

⁴³⁵ Ünal, “Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi’ndeki Üç Adet Asper”, 153.

⁴³⁶ Ünal, “Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi’ndeki Üç Adet Asper”, 153.

⁴³⁷ Wroth, Ixxxvi- Ixxxvii.

içinde özellikle gümüş sikkeler üzerinde tasvir dışında çeşitli harf, nokta, yıldız, güneş ve bitkilerden oluşan sembollere yer verilmiştir⁴³⁸.

Trabzon İmparatorluğu tarafından bastırılan sikkeler üzerinde çeşitli tasvir tipleri ve semboller dışında imparator ve dini tasvirlerin kimliğini açıklayan lejanta yer verilmiştir. İsimler genellikle kısaltılmış şekilde verilirken, bazı sikkeler üzerinde de Komnenos sülalesinden geldiklerini belirten aile ismine de yer verilmiştir⁴³⁹. Trabzon sikkeleri üzerindeki yazılar şekil itibarıyla ise Gürcü ve Ermeni sikkeleriyle benzerlik göstermektedir⁴⁴⁰.

5.4. DARPANE

Bu sikke basımı için gerekli olan bakır madeni özellikle Karesus (Giresun), Philabonites (Harşit Vadisi), Rhizaion'dan (Rize) çıkarılırken, gümüş de Karadeniz sahilleri boyunca Argria (Halkavala), Tzanicha (Canca) etrafında, Zigana ve Paipertes arasında ve Khaldia'nın iç kısımlarından elde edilmiştir. Ayrıca Orta Karadeniz bölgesi ile İpek yolu boyunca Rusya, Kafkaslar, Anadolu'dan Trabzon İmparatorluğu'nun ihtiyacına göre metal gereksinimi karşılanırken, gerek duyulması halinde de Trabzon ve havalisindeki görkemli manastır ve kiliselerden gümüş tedarik edilmiştir⁴⁴¹.

Trabzon İmparatorluğuna ait darphanelerde basılan sikkelerin üzerinde çeşitli harf ve sembollerin darphane işareti olarak kullanılmıştır. Ancak yapılan çalışmalarda darphane işareti olarak kullanılan sembollerin ayrı ayrı darphane basılan sikkelerin özel işaretlerini yoksa tüm darphanelerin belli başlı sembolleri ortak mı kullandıkları tam olarak netlik kazanmamıştır⁴⁴².

⁴³⁸ Wroth, xc- xciii.

⁴³⁹ Wroth, lxxxix.

⁴⁴⁰ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 345.

⁴⁴¹ Georganteli, "Trapezuntine Money in The Balkans, Anatolia and The Black Sea, 13th-15th Centuries", 94-95.

⁴⁴² Wroth, xc-xci.

ALTINCI BÖLÜM

GİRESUN MÜZESİNDE BULUNAN SİKKELERİNİN DARP EDİLDİĞİ İMPARATORLAR DÖNEMİ

6.1. I. IUSTINOS (518-527)

İllirya'lı (Dalmaçya) Iustinos, 498 yılında Konstantinopolis'e gelerek imparator Anastasios'un ordusuna katılmıştır⁴⁴³. Burada saray muhafızlığı görevine yükselen Iustinos, aynı zamanda Anastasios'un savaşlarında kumandan olarak görev yapmıştır. Anastasios'un kendisinden sonra Bizans tahtına geçecek bir ardıl belirlememesi üzerine de, imparatorun 518 yılında ölümüyle birlikte senato tarafından imparator olarak seçilmiştir. Iustinos, iyi bir komutan olmasına rağmen okuması yazması olmaması nedeniyle yeğeni Iustinianos onun en büyük yardımcısı olmuştur⁴⁴⁴.

İmparator Iustinos yönetimi sırasında Balkanlar üzerinde Slavlar'a karşı Bizans'ın toprak güvenliği sağlanırken, doğu'da yaşanan problemler de çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Yine bu dönemde batı'da yaşanan dini anlaşmazlıklar barışçıl yollarla çözülmesi için Papa ile anlaşma yoluna gidilmiş ancak bu durum Bizans ile Ostrogotlar'ın arasını açmıştır⁴⁴⁵. Iustinos mali açıdan ise tutumlu davranmak yerine hazinedeki parayı kullanmayı tercih etmiştir. Böylece Anastasios'dan devralınan 320.000 altın libra'nın tamamına yakını bu dönemde tüketilmiştir. Bu durum ileride ekonomi için oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur.

I. Iustinos döneminde Konstantinopolis, Kyzikos, Thessaloniki, Nikomedia, Antiokheia darphanelerinde altın, gümüş ve bakırdan sikkeler basılmıştır⁴⁴⁶. Altın sikke olarak basılan solidusların birim değeri değişmeden devam ederken, üzerindeki tasvirlerde farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre Iustinos döneminde basılan soliduslar iki tipte oluşturulmuştur. Bunlardan ilki ön yüzde imparator portresi bulunurken, arka yüzde de Viktoria figürüne yer verilmiştir. Sikke üzerinde görülen imparator tasviri Anastasios'un sikkelerinde olduğu gibi 3/4 profilden verilirken, Viktoria ise sağ elinde

⁴⁴³ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar (İlk Çağ ve Asya-Afrika Devletleri)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, III, Ankara 2005, 430.

⁴⁴⁴ Gregory, 126-127.

⁴⁴⁵ Dikici, 112.

⁴⁴⁶ DOC I, 34-36.

uzun bir haç tutarken tasvir edilmiştir. İkinci tip solidusun üzerinde de birinci tip soliduslarda olduğu gibi ön yüzde imparator portresi yer alırken, arka yüzünde ise birinci tip solidustan farklı olarak Viktoria figürü sağ elinde uzun haç, sol elinde haçlı globus tutan erkek melek figürüne dönüşmüştür⁴⁴⁷. Sikke üzerinde görülen bu Viktoria figürünün, melek figürüne dönüşmesi ilk defa Iustinos ile başlamış ve iki yüz yıl boyunca bu kullanıma devam edilmiştir. Fakat Viktoria'nın Melek olarak değişmesi konusunda farklı görüşler olmuştur. Bazı araştırmacılar Viktoria'nın erkek melek figürüne dönüşmediğini, Hristiyan inancı içinde İsa'nın annesi Meryem'e dönüştüğü fikrini savunmaktadırlar.

I. Iustinos döneminde basılan gümüş sikkeler oldukça azdır. Bu sikkelerin ön yüzünde imparator büstü profilden verilirken, arka yüzde ise ya imparatorum tam boy tasviri ya da bir çelenk içinde adak yazısı kullanılmıştır⁴⁴⁸.

Bakır sikkelerde ise yine Anastasios döneminde basılan sikkelerde olduğu gibi ön yüzde profil büst uygulamasına devam edilirken, arka yüzde de sikkenin değer işaretini gösteren harfler bulunmaktadır. Bu işaretlerin sikkeler üzerinde değişmeden kullanılması, halkın büyük bir kısmının bu işaretlere alışmış olduğunu göstermektedir. Bu nedenle piyasaya sürülen sikkenin üzerinde çok az farklılık görülmüştür⁴⁴⁹. Sikkelerde tasvirlerin yanı sıra imparatorun kimliğini açıklayan ve kısaltmalardan oluşan **DN IVSTINVS P F AVG** lejantı da kullanılmıştır⁴⁵⁰.

6.2. I. IUSTINIANOS (527-565)

Bu kişi aslında I. Iustinos'un yeğenidir. İmparatorun çocuğu olmadığı için ileriki dönemlerde imparator olması için Konstantinopolis'e getirtilerek burada onun her türlü alanda yetişmesi sağlanmıştır. Eğitim süresi bittikten sonra saray muhafızlığı görevine yükselen Iustinianos, I. Iustinos'un sağlığı bozulunca imparatorun isteği üzerine 4 Nisan 527 yılında müşterek imparator olarak ilan edilerek, eşi Theodora ile birlikte taç giymiştir. 1 Ağustos 527 yılında Iustinos'un ölümü üzerine resmi olarak imparatorluk görevi başlamıştır⁴⁵¹. İmparatorluğu sırasında eşi Theodora kendisinin en büyük

⁴⁴⁷ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 45.

⁴⁴⁸ Ünal, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, 5.

⁴⁴⁹ Brubaker, Tobler, 583.

⁴⁵⁰ Harl, 13.

⁴⁵¹ Gregory, 127-129.

destekçilerinden biri olurken, imparatorun yeğeni Germanos, generallerinden Belisarios ve Narses, yönetici sınıfından Kapadokyalı Ioannes ve hukukçu Tribonianos'un da önemli katkıları olmuştur⁴⁵².

527-565 yılları arasında hüküm süren I. Iustinianos, devlet politikası olarak; Akdeniz'i içine alacak şekilde birleşik Roma İmparatorluğunu kurmaya çalışmıştır⁴⁵³. Bunun için ilk olarak doğuda sınır güvenliğini sağlamak istenmiştir. Bu nedenle Sasanilere haraç ödeme pahasına 532 yılında Edebi Barış⁴⁵⁴ isminde bir anlaşma imzalamıştır⁴⁵⁵.

Bizans'ın doğu sınırında bunlar yaşanırken Batı sınırında ise Bizans ordusu bütün Kuzey Afrika, İspanya'nın Akdeniz sahilleri, Dalmaçya ve İtalya'yı ele geçirilerek Bizans İmparatorluğunu en geniş sınırlarına ulaştırmıştır⁴⁵⁶. Fakat bu dönemde Bulgar, Slav, Hun ve Avar topluluklarının Bizans'ın Trakya toprakları üzerine yerleşmesine mani olunamamıştır.

İmparator Iustinianos, siyasi çalışmalarını yanı sıra ekonomik faaliyetlerde gerçekleştirmiştir. Bunun için memurların aşırı harcama yapmalarını yasaklamış ve ilk kez ipek üretimine geçilmiştir. Sonrasında ipekçilik alanında tek el oluşturularak mali bakımdan gelişme sağlanmaya çalışılmıştır⁴⁵⁷. Hukuk alanında ise bir komisyon kurularak, çok önceden beri kullanılmakta olan tüm yasalar yeniden elden geçirilerek Codex Iustinianos, Digest ve Pandects isimli yasa kitapları oluşturulmuştur.

Iustinianos döneminde yaşanan en büyük olumsuzluklar ise 532 yılında meydana gelen Nika isminde bir iç isyan ve uzun süre tüm halkı etkileyen salgın hastalıklar

⁴⁵² Ayşe Hür, "İustinianos I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul- Kültür Bakanlığı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, IV, 309.

⁴⁵³ T. Engin Akyürek, "Konstantinopolis'in İmparatorları", *İmparatorlar İstanbul'da Hitit'ten Osmanlı'ya/Emperors in İstanbul From The Hittites To The Ottomans*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2011, 160.

⁴⁵⁴ Sözü geçen anlaşma iki kez bozulsa da Bizans ödediği vergiyi artırmak suretiyle tekrardan 652 yılında elli yıllık bir anlaşma yapılmıştır. Böylece Sasanilerin, Bizans topraklarına saldırması önlenirken, Sasani topraklarında ise Hristiyan inancı için özgürlük tanınmıştır. Ayrıca Sasanilerin önceden belirlenmiş ticari gümrük bölgelerinden çekilmeleriyle de Bizans iktisadi ve idari kazanç sağlamıştır. Bk. Gürhan Bahadır, "Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), (winter 2011), 692.

⁴⁵⁵ Cengiz Yıldız, *VII.-X. YY. 'larda İpek Yolu Ticaretinin Türk Tarihine Etkileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı, İstanbul 2005, 25-26.

⁴⁵⁶ Akyürek, "Konstantinopolis'in İmparatorları", 160.

⁴⁵⁷ Hür, "İustinianos I", 309.

olmuştur⁴⁵⁸. Iustinianos yaşanan bu olumsuzlukların izlerini silmek için özellikle başkent olmak üzere pek çok yerde sayısız imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Iustinianos'un yapmış olduğu tüm bu çalışmalardan dolayı da son derece önemli bir şahsiyet olarak görülmüştür. Bu nedenle de Iustinianos'un asıl ünü savaşlarda kazandığı başarılarından ziyade, yapmış olduğu yapılar ve güçlü çalışmalarla öne çıkmıştır⁴⁵⁹.

I. Iustinianos adına bastırılan ilk sikkeler 4 Nisan 527 yılında I. Iustinos'un yönetimine ortak edildikten sonra basılan altın sikkeler olmuştur. Bu sikkelerin ön yüzünde iki imparator yan yana oturur şekilde tasvir edilmiştir. Büst şeklinde verilen İmparatorların ellerinde yaygın olmasa da globus tutarken betimlenmişlerdir. Ön yüzde tasvirlerin dışında **DN IVSTIN ET IVSTINIAN PP AVG** şeklinde bir de lejantta yer verilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Viktoria figürü ve bu figürün üzerinde **VICTORI AAVCCC** lejantına sahip olmuştur⁴⁶⁰.

I. Iustinianos, Iustinos'un ölümünün ardından kendi adına pek çok sikke piyasaya sürmüştür. Iustinianos'un tedavüle koyduğu sikkelerden altın birimi olarak solidus, semissis, tremissis ve aureus kullanılmıştır. Gümüş birimi olarak siliqua, yarım siliqua ve çift siliquadır. Bakır birimlerinde ise Anastasios'tan beri süre gelen birimlerin kullanımına devam edilmiştir⁴⁶¹. Ancak I. Iustinianos yönetimi süresince basılan follis ve fraksiyonların ağırlığında çeşitli dönemlerde düzenlemelere gidilmiştir. Buna göre 526-529 yılları arasında follisin ağırlığı 15 gram kadar indirilirken, 529-533 yılları arasında follisin ağırlığı 17 grama çıkarılmıştır. 533 ve 537 yıllarında follisin ağırlığı 13.5 gram düşürülse de I. Iustinianos'un batıda kazandığı son zaferle birlikte follisin ağırlığı 22 grama çıkarılmıştır. Ayrıca bu dönemde 5.25 gram ağırlığında duodecanummae = 12 nummi olarak isimlendirilen nadir bir birim ile 6 ve 3 nummi değerinde sikkelerde tedavüle koymuştur⁴⁶².

Iustinianos döneminde basılan sikkeler üzerinde artık Anastasios ve I. Iustinos döneminde görülen sikke ikonografyasından farklı özellikler taşıyan tasvirler de tercih edilmiştir. Bunun için sikke üzerinde görülen İmparator tasvirleri ¾ profilden verilmeye

⁴⁵⁸ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 46-47.

⁴⁵⁹ Bailly, 61-62.

⁴⁶⁰ DOC I, 57-58.

⁴⁶¹ Deniz Çantay, *Edirne-Makedonya Kulesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Bizans Sikkeleri ve Mühürleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2008, 105.

⁴⁶² Ünal, "Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianos ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri", 122.

başlanmıştır. Bu uygulama yalnızca soliduslar üzerinde görülürken, gümüş ve bakır sikkeler üzerinde yine imparator tasvirleri profilden resmedilme geleneğini devam ettirmiştir. Soliduslar üzerinde verilen $\frac{3}{4}$ cepheden profil tipi, I. Iustinianos'un yönetimi boyunca geliştirilerek Nisan 538 yılından sonra basılan sikkelerde imparator tasvirleri tam cepheden büst şeklinde verilmeye çalışılmıştır. Ancak sikkelerde görülen profilden verilme anlayışı tamamen ortadan kaybolmamıştır. Hristiyanlığın Bizans yaşantısında hızla kabul edilmesinin bir sonucu olarak sikkeler üzerinde bu dinin etkilerde görülmeye başlamıştır. Bu etkilerden ilk olarak çeşitli objeler üzerinde haç sembolünün görülmesidir⁴⁶³. Iustinianos sikkelerinde bir diğer önemli gelişme ise imparatorun iktidar yılının da sikkeler üzerinde belirtilmesidir. Iustinianos'un on ikinci iktidar yılından itibaren sikkenin arka yüzünde bulunan değer işaretinin sağ boşluğunda, Latince harflerle sayılara yer verilmiştir. Böylece sikkeler üzerine konulan bu işaretler sayesinde imparatorun bastırmış olduğu sikkelerin kaçınıcı hükümdarlık yılında tedavüle konulduğu kolaylıkla tespit edilebilmiştir⁴⁶⁴.

İmparator Iustinianos yönetimi süresince Konstantinopolis, Kartaca, Roma, Ravenna, Nikomedia, Kyzikos, Theopolis (Antiokheia), Khersonos, Thessaloniki, Perugia, Salona'da sikkeler basılmıştır⁴⁶⁵.

6.3. II. IUSTINOS (565-578)

I. Iustinianos'un çocuğu olmadığı için kız kardeşinin oğlu Iustinos'u kendine evlat edinmiştir. Iustinos'un eşi Sofia'da Theodora'nın yeğenidir. Iustinianos döneminde önemli görevlere getirilmesinden dolayı imparatorun ölümünden sonra Bizans tahtına geçmesi kolay olmuştur. 15 Kasım 565 yılında siyasi yönetimi başlayan II. Iustinos'un yönetimi süresince imparatorluk içinde ve dışında meydana gelen çeşitli problemlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. 568 yılından itibaren bir Germen topluluğu olan Lombardlar, Bizans topraklarını ele geçirmek için girişimlerde bulunurken Slavlar, Tuna sınırına ulaşarak o bölgede yerleşmelerine hız vermişlerdir. Kuzey Afrika'da da yine bu dönemde bir takım hareketlilik gözlenmiştir. Yaşanan bu olaylar devam ederken İmparator Sasanilere ödemekte olduğu yıllık vergiyi vermediği için I. Iustinianos

⁴⁶³ Ünal, "Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianos ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri", 120-121.

⁴⁶⁴ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 48.

⁴⁶⁵ Çantay, 106.

döneminde yapılan anlaşma bozmuştur⁴⁶⁶. Bu durum ise doğu sınırında devam eden sükûneti bozmuştur. İmparator mevcut durum karşısında uğraşırken, eşi Sofia'da teyzesi Theodora gibi imparatorun yanında yer alarak ona yardım etmiştir. Fakat II. Iustinos, yaşanan sorunların çözümünde gerekli beceri ve kabiliyeti gösterememiştir. Üstelik 574 yılından itibaren de akli dengesinde bozulmalar görülmeye başlamıştır. Bunun için Bizans yönetimini imparatoriçe ve saray muhafızlarından Tiberios devralmıştır. Bu düzen imparator'un 5 Ekim 578 yılında ölümüyle son bulmuştur⁴⁶⁷.

II. Iustinos döneminde piyasaya sürülen altın sikkelerin değerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Basımı yapılan altın sikkelerden özellikle semissis ve tremissis'in üzerindeki tasvirler bakımından kendinden önceki sikkelerle benzerlik gösterirken, soliduslar üzerinde bir takım farklılıklar görülmüştür. Buna göre solidusda görülen Viktoria tasviri yerine taht üzerinde oturan Konstantinopolis figürü tercih edilmiştir⁴⁶⁸. Ancak solidusun ön yüzünde yer alan imparator tasviri ise I. Iustinos döneminde basılan sikkelerdeki imparator tasviriyle oldukça benzerlik göstermiştir. Yine de iki döneme ait sikkeler birbirinden ayırt edilecek özelliklere sahip olmuşlardır. I. Iustinos'a ait sikkelerde imparator sağ elinde mızrak tutar şekilde tasvir edilirken, II. Iustinos'a ait sikkelerde ise imparator elinde mızrak yerine haçlı globus tutar şekilde verilmiştir⁴⁶⁹. Ayrıca II. Iustinos bastırmış olduğu sikkelerde **DN IVSTINVS PF AVG** ya da **DN IVSTINIS PIVS AVG** şeklinde imparator ismi bulunmaktadır⁴⁷⁰.

II. Iustinos döneminde tedavüle konulan gümüş sikkelerde ise imparatorluğun daha önce bastırdığı sikkelerin bir devamı niteliğindedir. Sikkenin ön yüzde imparator tasviri bulunurken, sikkenin arka yüzde de oturan Konstantinopolis tasvirine yer verilmiştir. Fakat gümüş sikke birimlerinden olan miliaresion üzerinde noktalardan oluşan bir bordürle kuşatılmıştır⁴⁷¹.

İmparatorun yönetimi süresince pek çok bakır para da piyasaya sürülmüştür. Fakat basılmış olan bu sikkelerin ağırlık birimleri I. Iustinianos döneminde basılan bakır paralara kıyasla oldukça düşürülmüştür. Buna göre follisin takas değeri 180'den 240'a,

⁴⁶⁶ Gregory, 150-151.

⁴⁶⁷ Dikici, 2007, 128-129.

⁴⁶⁸ Çantay, 109.

⁴⁶⁹ Ünal, "Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianos ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri", 126.

⁴⁷⁰ Harl, 2002, 13.

⁴⁷¹ Çantay, 110.

daha sonra da 288'e yükselmiştir. Bu durum sikkenin birim değerinin düştüğünün kanıtı olmuştur. Bakır paralar üzerindeki tasvirlerde de bazen imparator tek başına tasvir edilirken, bazende imparator eşi Sofia ile birlikte verilmişlerdir⁴⁷². İmparatoriçe Sofia teyzesi gibi önemli konularda imparatorun yanında yer almıştır. Ancak Sofia, Theodora'nın aksine önemli bir kişi olduğunu göstermek için sikkeler üzerinde imparatorun yanında tasvir edilmiştir. Özellikle Kartaca'da darp edilen sikkeler üzerinde Sofia'nın büstünün yanında **DN IVSTINO ET SOFIE VITA** lejantlıda tercih edilmiştir⁴⁷³.

II. Iustinos'a ait en önemli darphaneler ise Konstantinopolis, Kartaca, Thessaloniki, Kyzikos, Nikomedia, Antiokheia, Aleksandria, Roma, Ravenna olmuştur⁴⁷⁴.

6.4. II. TIBERIOS KONSTANTINOS (578-582)

II. Tiberios Konstantinos, II. Iustinos'un yönetiminin son dört yılında Caesar olarak imparatorun eşi Sofya ile birlikte Bizans yönetimini devralmıştır. II. Iustinos'un 578 yılında ölümünün ardından da yasal olarak imparatorluğu başlamıştır. II. Tiberios Bizans tahtına geçmesinin ardından ilk iş olarak Sofya ve taraftarlarını saraydan uzaklaştırmak olmuştur. Ardından da ülke içinde hazineyi güçlendirerek, senatonun daha fonksiyonel olarak işlev yapmasını sağlamıştır. Dini bakımdan ise hoşgörüyü esas alarak her türlü inanca saygı göstermiştir⁴⁷⁵. Ayrıca imparator bu dönemde ülke güvenliğini sağlamak adına Lombard, Avar, Slav ve Sasanilerle mücadele etmiştir⁴⁷⁶.

İmparator Tiberios Konstantinos'un kısa süren yönetimi boyunca Bizans sikke basımına ara vermeden devam edilmiştir. İlk zamanlar basılan sikkelerde imparator II. Iustinos ve eşi Sofya birlikte tasvir edilirken, sonraki sikkelerde imparator tek başına ya da kendi eşi Anastasia ile birlikte tasvir edilmiştir⁴⁷⁷. Ama bu dönemde basılan sikkeler üzerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. II. Tiberios'un tek başına konsül seçilmesi bu durum sikkeler üzerine yansımıştır. Buna göre mevcut sikkeler üzerinde imparator

⁴⁷² Ünal, "Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianos ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri", 126.

⁴⁷³ BM, xix.

⁴⁷⁴ Ünal, "Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianos ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri", 126.

⁴⁷⁵ Dikici, 129.

⁴⁷⁶ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 129.

⁴⁷⁷ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, 70.

tasvirleri hem cepheden hem de profilden verilmişlerdir. Sikke üzerindeki imparator tasvirlerinde de imparatorun üzerinde, tunik ve işlemeli atkıdan oluşan konsül elbisesi bulunmaktadır. Bu tasvir aynı zamanda bir elinde mappa, diğer elinde ise Bizans sikke ikonografisinde pek yaygın olmayan üzeri kartal şeklinde asa tutarken tasvir edilmiştir. Ayrıca II. Tiberios'a ait altın sikkelerin arka yüzünde ise tek başına haç motifine yer verilmiştir⁴⁷⁸.

II. Tiberios döneminde basımı gerçekleştirilen altın sikkeler başkent darphanesinde üretilmiştir. Bu sikkelerden altın solidusların ön yüzünde Tiberios'un cepheden büstü ve ona ait bir lejant bulunmaktadır. Burada imparatorun başının üzerinde bir taç vardır ki bu taç ön kısımda dairesel bir süs ve haç ile süslenmiştir. Tiberios üzerinde kıyafet olarak zırh ile verilmiştir. Bir elinde globus, diğer elinde de kalkan tutmaktadır. Solidusun arka yüzünde ise dört basamak üzerinde potent haç bulunmaktadır.

Konstantinopolis'te basılan altın sikkelerden semisis ve tremissis birim olarak birbirinden farklı olsalar da tip olarak birbirine benzer şekilde yapılmıştır. Her iki sikkenin ön yüzünde imparator tasviri ve lejant vardır. Sikkelerin arka yüzünde de yine birer lejant ile potent haç kullanılmıştır.

Tiberios döneminde basımı gerçekleşen sikkelerden biri de gümüş sikkelerdir. Bu sikkeler Konstantinopolis'te basıldığı gibi Kartaca ve Ravenna'da da basımı yapılmıştır. Yine bu dönemde follis basımına devam edilmiştir. Bu sikkelerin ön yüzünde imparatorun cepheden büstü vardır. İmparatorun üzerinde konsül olduğunu belirten giysilerini giymiştir. Başında ise tacı vardır. Taç soliduslarda olduğu gibi süslenmiştir. Bir elinde mappa, diğer elinde de kartal şeklinde asa tutmaktadır. Follislerin arka yüzünde ise sikkenin değer işareti, darphane işareti ve ışık işareti bulunmaktadır. Bu sikkeler daha sonra Mauricius Tiberios sikkelerine de model olmuştur⁴⁷⁹.

6.5. MAURICIUS TIBERIOS (582-602)

Aslen Kapadokyalı olan Mauricius, Bizans ordusu'nun oldukça yetenekli komutanlarından birisidir. II. Tiberios Konstantinos'un sağlığında Sasanilere karşı

⁴⁷⁸ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, 69.

⁴⁷⁹ BM, 105-108.

göstermiş olduğu başarılı savunma onun ön plana çıkmasını sağlamıştır. İmparator ölmeden önce 13 Ağustos 582’de Mauricius Tiberios’u Caesar makamına yükseltmiştir. Daha sonra Mauricius Tiberios imparatorun kızı ile evlenerek Bizans tahtına geçmiştir. I. Theodosios’tan uzun yıllar sonra ordusuna kumandanlık ederek sahada askerleri ile birlikte çarpışmalara katılan ilk yöneticidir. Mauricius Tiberios yönetimi süresince ordunun gücünü artırmak için bir takım düzenlemelere gitmiştir. İmparatorluğun batı topraklarında ve Afrika’da yeni bir idari mekanizma oluştururken, Ravenna ve Kartaca için “exarchate” (genel vali) adında özel bir valilik sistemi kurmuştur⁴⁸⁰. Böylece daha önceki devlet politikasından farklı şekilde askeri ve sivil otoriteyi aynı çatı altında toplamıştır. Bu sistem daha sonra oluşacak olan “thema” siteminin temellerini atmıştır⁴⁸¹.

Mauricius, Bizans sınırları etrafında yaptığı savaşlarda özellikle Sasanilere karşı başarılı sonuçlar elde etmiştir. Hatta Sasani Devleti içinde yaşanan taht kavgalarından yararlanarak Bizans lehine sonuçlar alınmasını sağlamıştır. Fakat Bizans’ın batı sınırında ise durum pek parlak olmamıştır. İspanyadaki son Bizans toprağı Vizigotların eline geçerken, Lombardlar İtalya’nın büyük bir kısmını işgal etmiştir. Kuzey Afrika’da ise Berberi kabilelerinin saldırılarına sahne olmuştur. Ayrıca Papa I. Gregory, Bizans otoritesinden ayrılarak 593’te Lombardlarla anlaşma yapmıştır. Bizans ordusunun maruz kaldığı bu savaşlar, ordu şartlarının kötüleşmesi, memur maaşlarının alınamaması ve bu dönemde Avarlarla yapılan savaşlarda 10 binden fazla Bizanslı’nın katledilmesi imparatora karşı bir isyanın patlamasına sebep olmuştur. Sonrasında da imparator Mauricius Tiberios bir darbe ile 25 Kasım 602 yılında Bizans tahtından uzaklaştırılmıştır⁴⁸².

Mauricius Tiberios döneminde çok sayıda sikke basımı gerçekleştirilmiştir. Bu sikkeler, imparatorun kendinden önce açılmış darphanelerde üretilmiştir. Ayrıca Mauricius döneminde Khersonos darphanesi de açılmıştır. Piyasaya sürülen sikkeler üzerinde tasvirler önceki dönemlerde olduğu gibi profilden resmedilme geleneği devam ettirirken, aynı zamanda cepheden betimi de görülmüştür. Mevcut tasvirler içinde

⁴⁸⁰ Dikici, 130.

⁴⁸¹ Gregory, 152.

⁴⁸² Dikici, 131- 132.

imparator tek başına yer aldığı gibi aile bireylerine ait betimlerde sikkeler üzerinde görülmüştür⁴⁸³.

Mauricius döneminde altın sikke basımı Konstantinopolis darphanesinde yapılmıştır. Burada basılan solidusların ön yüzünde **DNmrC TıbPP AVC** şeklinde bir lejant ile imparatorun tasvirine yer verilmiştir. Tasvirde Mauricius konsül olarak bir taht üzerinde oturmakta ve bir elinde mappa diğer elinde ise haç tutmaktadır. Başı üzerinde ise bir taç mevcuttur. Ancak bu tacın üzerinde üçlü bir yaprak tarzında süslemeye yer verilmiştir. İmparator üzerinde de konsül giysisi olan tunik ve üzeri nakışlı atkı giyimlidir. Sikkenin arka yüzünde ise Viktoria tasviri ile **VICTORI AAVCC** şeklinde bir lejant bulunmaktadır. Burada tasvir edilen Viktoria'nın bir elinde haç diğer elinde de globus ile tasvir edilmiştir. Bu tasvirin altında bir de **CONOB** şeklinde bir yazı yer almaktadır. Yine bu darphanede basılan semisis ve tremissisin ön yüzünde imparatora ait bir büst ve ona ait lejant bulunmaktadır. Burada imparator paludamentum ve zırhtan oluşan askeri bir kıyafet giyerken, başında da diademli bir taç takmış şekilde tasvir edilmiştir. Her iki sikkenin arka yüzünde ise soliduslarda olduğu gibi Viktoria tasviri ile ona ait birer lejant bulunmaktadır. Her bir lejant birbirinden farklılık gösterirken, Viktoria tasvirinin öne doğru ilerlerken arkaya dönüp bakması bakımından benzerlik göstermiştir. Fakat semisiste Viktoria elinde globus taşırken, tremisside potent haç tutmaktadır⁴⁸⁴.

Mauricius döneminde basılan sikkelerden gümüş olanlar Konstantinopolis'te basılmamıştır. Bunun yerine Ravenna ve Kartaca darphaneleri tercih edilmiştir. Bakır sikke basımı ise Konstantinopolis, Kyzikos, Antiokheia, Sicilya, Kartaca, Aleksandria ve Roma darphanelerinde olmuştur⁴⁸⁵. Bakır sikkeler üzerinde de yine imparator tasvirleri bulunmaktadır. Burada imparator tunik ve atkıdan oluşan konsül kıyafetiyle tasvir edildiği gibi askeri kıyafetlerle de tasvir edilmiştir. İmparatorun bir elinde mappa, diğer elinde ise kartal şeklide asa bulunmaktadır. Sikkenin diğer yüzünde de değer işaretlerinin yanında darphane işaretlerine de tercih edilmiştir⁴⁸⁶. Bakır sikkeler üzerinde ayrıca aile tasvirleri de bulunmaktadır. Buna göre imparatorun karısı Kostantina ve oğlu

⁴⁸³ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, 70.

⁴⁸⁴ BM, 127-129.

⁴⁸⁵ BM, ıxxvi-ıxxxı.

⁴⁸⁶ BM, 130-134.

Theodosios sikkeler üzerinde gösterilmiştir. Bu şekilde aile bireylerinin sikke üzerinde imparator ile birlikte tasvir edilmesi dönemi için yaygın bir uygulama olarak görülmemiştir⁴⁸⁷.

6.6. PHOKAS (602-610)

Phokas, Mauricius Tiberios'un bir darbe sonucu Bizans tahtından indirilmesi ile imparator olmuştur. Daha önce imparatorluk yönetimi konusunda Diocletianus gibi bilgi ve tecrübeye sahip olmayan Bizans tahtına geçen ikinci Bizans idarecisidir⁴⁸⁸. Bu nedenle de Phokas'ın yönetimi süresince ülke içinde toplumsal ilişkilerin azaldığı ve her türlü alanda şiddetin hâkim olduğu bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum ise zaman içinde imparatora karşı tepkileri artırmıştır⁴⁸⁹. İmparatorluk içinde bunlar yaşanırken, Bizans sınırlarında da askeri mücadeleler devam etmiştir. Bu dönemde Slavlar, Balkan topraklarında Bizans ordusuyla savaşıırken, imparatorluğun doğusunda ise Sasanilerle yapılan barış antlaşması bozulmuştur. Üstelik Sasaniler Anadolu içlerine kadar ilerlemişlerdir⁴⁹⁰.

Bizans İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri alanda bozulmuş olduğunun farkında olan Kartaca Valisi Herakleios'un oğlu 3 Ekim 610 yılında Konstantinopolis'e gelerek, burada halkında desteğiyle imparator olarak ilan edilmiştir. Böylece bir darbe ile yönetimi devralan Phokas 610 yılında yaşanan bir darbeye de Bizans tahtından uzaklaştırılmıştır. Yönetimde kaldığı süre boyunca ülke içinde çok büyük sorunlara yol açan Phokas, tahtan indirildikten sonra halk tarafından vücudu parçalanarak öldürülmüştür⁴⁹¹.

Bizans sikke ikonografisinde Phokas sikkeleri üslup olarak yeni bir sikke gelişimi başlatmıştır. Bu dönemde sikke üzerinde, gerçek tasvir uygulamasına gidilmiştir. Böylece sikke üzerinde yer alan imparator tasvirlerinde geleneksel üslup terk edilerek

⁴⁸⁷ Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, 70.

⁴⁸⁸ Dikici, 137.

⁴⁸⁹ Gregory, 155.

⁴⁹⁰ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 51.

⁴⁹¹ Dikici, 138-139.

realistik betimler ortaya çıkmıştır. Oldukça titizlikle yapılan tasvirler II. Iustinianos'a kadar devam etmiştir⁴⁹².

Phokas döneminde basılan sikkelerin diğer sikkelerden ayırt edilmesi için kendine has bir takım özelliklere sahip olmuştur. Phokas tarafından piyasaya sürülen ilk soliduslar **DmN** ile başlayan bir lejanta sahip olmuştur. İmparatorun ismi ise **FOCAE** olarak yazılmıştır. Ancak **DmN** ile başlayan lejant sonradan **ON** ile başlayacak şekilde değişiklikler göstermiştir⁴⁹³. Ayrıca ilk dönem sikkelerinin arka yüzünde Mauricius döneminde görülen **VICTORIA AVCC** lejantı varken yerine daha sonraları **VICTORIA AV** lejantı kullanılmıştır. **AV** lejantına sahip sikkeler 607-610 yılından itibaren imparator Phokas'ın tasvirlerinde başında pendilialı ya da pendiliasız bir taç ile tasvir edilmiştir. Fakat **AVCC** lejantına sahip olan sikkelerde ise imparator pendilialı bir taç ile tasvir edilmiştir. Phokas döneminde sikke üzerinde yer alan imparator lejantının kısaltması olan **PP** yerine biraz daha genişletilmiş **PCR (P)** yazısına yer verilmiştir. Bazı solidusların arka yüzünde **N** işareti bulunmaktadır. Bu harfler bazen **ON** yerine **dNN** ile başlamıştır. Fakat 607-610 yılları arasında basılan sikkelerde ise pek önemli olarak görülmez. Ancak bu dönemde **C** ve **I** gibi ofis işaretleri ön plana çıkmıştır⁴⁹⁴.

Phokas'ın yönetimi süresince başkent dışında ki darphanelerde de solidus basımı gerçekleştirilmiştir. Bu darphanelerden biri de Roma darphanesidir. Burada basılan solidusların ön yüzünde imparator tasviri yer alırken, sikkenin arka yüzünde de basım yılı belirtilmiştir. Ravenna'da basılan soliduslar da ise basım yılını belirten herhangi bir işaret yoktur. Bunu için Ravenna'da basımı gerçekleştirilen solidusları 602-610 yılları arasına tarihlendirilmektedirler. Solidusun basımının yapıldığı yerlerden biride Kıbrıs ve Kartaca darphaneleridir. Kıbrıs, Phokas ve Herakleios ayrıca Herakleios ve Pers mücadelelerinde stratejik bir noktada yer almıştır. Buna karşın Kıbrıs'ta altın sikke basımına devam edilmiştir. Kartaca'da basımı gerçekleştirilen solidus ilk zamanlar imparator Mauricius portrelerini hatırlatan tarzda olmuştur. Ancak buradaki imparator portrelerinde imparatorun başındaki taç pendiliası çok daha uzun olarak verilmiştir⁴⁹⁵.

⁴⁹² Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri* 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası, 16.

⁴⁹³ Çantay, 113-114.

⁴⁹⁴ DOC 2/1, 147-148.

⁴⁹⁵ Çantay, 115.

Basımı yapılan semissis ve tremissis de Phokas döneminde basımı yapılan sikkeler arasında yer almıştır. Bu sikkeler aynı tarzda üzerinde sakallı büst ve **FOCAE** yazısı ile betimlenmiştir. Sonraki formlarda solidus ile bağlantılı olarak sikkenin ön yüzünde **Є** ters yüzünde de **Θ** işaretlerine yer verilmiştir. Ravenna’da basılan tremissislerde üzerinde sakallı büst tasviri diğer imparator tasvirlerinden oldukça farklı bir tarzda yapılmıştır. Thessaloniki darphanesinde ise semissis diğer sikkelere oranla daha çok basılarak piyasaya sürülmüştür⁴⁹⁶.

Phokas döneminde gümüş sikke basımı devam etmiştir. Piyasaya sürülen bu sikkeler Mauricius Tiberios döneminde basılan sikkelerin devamı şeklinde olmuştur. Bu dönemde gümüş sikkelerin basımının Konstantinopolis, Kartaca ve Ravenna olmuştur. Konstantinopolis’te basılan gümüş sikkelerin ön yüzünde imparatorun sağ dönük profilden büstü yer alırken, arka yüzde de defne dallarıyla çerçevelenmiş haç tasvirine yer verilmiştir. Phokas dönemine ait bu sikkeleri Mauricius sikkelerinden ayırt edici özelliği imparatorun miğfersiz olarak tasvir edilmesi olmuştur. Ravenna’da basımı gerçekleştirilen sikkelerin ön yüzünde imparatorun sakallı büstü yer alırken, arka yüzde ise imparatorun isminin baş harfi olan **ΦK** harflerine yer verilmiştir. Kartaca’da basılan sikkelerde Konstantinopolis’te basılan sikkelerle aynı tarzda yapılırken, 607 yılından itibaren Victoria lejantı haç formunda yazıldığı ön yüzdede altın sikkelerine benzer bir imparator büstü tercih edilmiştir⁴⁹⁷.

Phokas döneminde bastırılan diğer bir grubu da bakır sikkeler oluşturmaktadır. Bakır sikkeler, altın sikkelere göre üzerindeki tasvirler açısından daha az karışıklık göstermektedir. Bakır sikkeler genel olarak iki tip olarak sınıflandırılmıştır. Birinci tip bakır sikkeler de imparator Phokas ve eşi Leontia’nın birlikte, ayakta durur şeklindedir⁴⁹⁸. İkinci tip bakır sikkeler ise Phokas’ın 603 yılında konsüllük görevine getirilmesinden sonra konsül kıyafeti giymiş ve sikkeler üzerinde de bu kıyafetle büst şeklindedir. Burada yer alan tasvirler II. Mauricius Tiberios’un üçte bir nummuslardan esinlenerek yapılmıştır. Phokas bir elinde mappa ya da mappa’nın yerine haç, diğer elinde de bir kartal şeklinde asa tutarken resmedilmiştir. Bu konsül tipi daha sonra doğuda ki darphanelerde de kabul edilmiştir. Antiokheia darphanesi bu formu direk

⁴⁹⁶ DOC 2/1, 149.

⁴⁹⁷ Çantay, 116.

⁴⁹⁸ DOC 2/1, 149.

Tiberios'dan model alarak yapmıştır. Bu darphanede aynı zamanda follisin üzerinde değer işaretini gösteren **M** işareti de yer almaktadır. Follisin diğer modellerinde ise **XXXX** şeklinde işaretler bulunmaktadır⁴⁹⁹.

Phokas döneminde Konstantinopolis, Thessaloniki, Nikomedia, Kyzikos, Antiokheia, Aleksandria, Kartaca, Kanaia, Roma, Ravenna, İspanya darphaneleri faaliyette bulunmuştur⁵⁰⁰.

6.7. HERAKLEIOS (610-641)

Bizans tarihinin en büyük hükümdarlarından biri olarak kabul edilen Herakleios Kartaca (Kuzey Afrika) valisinin oğludur. İmparator Phokas'ın (602-610) yönetimini devirmek için bir donanma ile Konstantinopolis'e gelerek, burada çeşitli siyasi grupların desteği ile 5 Ekim 610 yılında Bizans yönetimine geçmiştir⁵⁰¹.

Herakleios yönetimi süresince çok sayıda askeri, siyasi, ekonomik ve dini konularla uğraşmak zorunda kalmıştır. Doğuda Sasanilerle, batıda Slav ve Avarlara karşı mücadele etmiştir. Bu savaşların sonrasında Sasaniler yenilgiye uğratılmıştır. Yine Slavlar ve Avarlarla olan mücadelelerinde üstünlük sağlayarak Bizans egemenliğini yeniden kurmayı başarmıştır. Fakat parlak geçen bu dönem uzun süre devam etmemiştir. Sasanilerin yerine geçen Müslüman Araplar, doğu sınırında iyice güçlenerek Bizans topraklarını ele geçirmişlerdir. Böylece Bizans'ın doğudaki onca başarısı sonuçsuz kalmıştır. Bu dönemde Bizans'ın Anadolu toprakları üzerinde Thema adı verilen yeni bir uygulamaya da gidilmiştir. Herakleios döneminde kültürel anlamda da bir takım gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemde Latince yerine Grekçe devletin resmi dili olmuştur. Ayrıca Augustus gibi Latince ünvanlar yerine Basileus ünvanı tercih edilmiştir⁵⁰². Herakleios döneminin önemli olaylarından bir tanesi de yaşanan dini çatışmalardır. Hristiyanlık içinde yaşanan mezhep mücadeleleri imparatorluğun bütünlüğünü derinden sarsmıştır. Bu yüzden imparator bir bildiri yayınlarak uzlaşma

⁴⁹⁹ DOC 2/1, 147.

⁵⁰⁰ DOC 2/1, 151.

⁵⁰¹ Ayşe Hür, "Herakleios", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul- Kültür Bakanlığı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, IV, 53.

⁵⁰² Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 52-53.

yoluna gitmiştir. Ancak bu bildiriden istenilen sonuç alınamadığı gibi yaşanan kargaşa ortamından faydalanmak isteyen Arapların da ilerlemelerine zemin hazırlamıştır⁵⁰³.

Herakleios'un idari yönetimi devam ederken ilk karısı Fabia Eudocia'dan olan Herakleios Konstantinos 613 yılında Augustus olarak ilan edilmiştir. Ancak Herakleios Konstantinos sağlığı yerinde olmadığı için 638'de Herakleios'un ikinci evliliğinden olan Heraklonas'da yönetime ortak edilmiştir. İmparator Herakleios' un 11 Ocak 641'de ölümünden sonra, iki oğlu Heraklonas ile Herakleios Konstantinos çok kısa süreliğine Bizans'ın yönetimini ellerinde tutmuşlardır. Bizans idaresinde meydana gelen bu gelişmeler basımı yapılan sikkeler üzerine de yansımıştır⁵⁰⁴.

Herakleios döneminde basılan sikkeler diğer imparatorların bastırması olduğu sikkelerle karşılaştırıldığında oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu dönem sikkeleri Phokas döneminde basılan sikkelerde olduğu gibi portre anlayışını devam ettirmesine karşılık sikkeler de birtakım gelişmelerde kaydedilmiştir. Sikke üzerinde imparatorun portresinin yanı sıra onun ardılları da sikke üzerinde tasvir edilmişlerdir. Böylece tasvir edilen imparatorun durumu ve statüsüne göre portrelerde değişiklikler yapılmıştır⁵⁰⁵.

İmparator Herakleios döneminde soliduslar üzerinde standart bir uygulama devam edilmesine karşılık gümüş sikkelerde 615 yılında hexagram isminde yeni bir sikke tedavüle konulmuştur⁵⁰⁶. Bu dönemde bakır sikke basımı yapılabilse de, bölgede yaşanan toprak kayıpları darphaneleri etkilemiştir. Bu yüzden bakır sikkelerin küçük birimlerinde azalma olduğu gibi daha önceki sikkeler üzerine Herakleios'a ait işaretler yeniden darp edilerek piyasaya sürülmüştür. Eski sikkelerin bu şekilde damgalanması sikkelerin şekillerinin düzensiz olmasına neden olmuştur.

Herakleios dönemi sikkelerinin temel şekli 628 yılına kadar belirli standartlarda devam ederken 628 yılında yaşanan Sasani savaşlarından sonra imparator ve ardıllarının siyasi durumlarında değişiklik olmuştur. Bu değişimde özellikle soliduslar üzerine yansımıştır. Buna göre bazı soliduslar üzerinde imparator Herakleios ve oğlu Konstantin ile birlikte tasvir edilirken, bazı soliduslar üzerinde ise imparator oğullarından Herakleios Konstantinos ve Heraklonas'la tasvir edilmiştir. İlk zamanlar bu soliduslar

⁵⁰³ Hür, "Herakleios", 53.

⁵⁰⁴ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 53-54.

⁵⁰⁵ DOC 2/1, 217.

⁵⁰⁶ Ünal, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, 6.

üzerinde Herakleios ve ardılları kısa sakallı iken, sonraki sikkelerde Herakleios uzun sakallı olarak tasvir edilmiştir⁵⁰⁷.

Yoğunlukta olarak başkent darphanesinde basılan soliduslar kolayca tarihlendirilmelerine karşılık sikkeler üzerinde yeralan detaylardaki farklılıklar onların çeşitli sınıflara ayrılmasına neden olmuştur. Herakleios dönemi sikkeleri üzerinde çalışma yapan A. Bellinger Konstantinopolis'te basılan solidusları dört gruba ayırmıştır.

1. tip soliduslar, 610-613 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Sikkenin ön yüzünde tek başına Heraklius'un büstü ile **hERACUPCR** şeklinde bir lejanta yer verilmiştir. Lejant içinde geçen **PCR**, Phokas döneminin sikkelerinde uygulanan tarzda olurken, geleneksel olarak devam eden **PP** harfleri de yalın durumda ki imparator isminin yerini almıştır. Sikkenin ters yüzünde ise bir haç motifi ve onun altında da üç basamak konulmuştur.

2. tip soliduslar 613-629 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Sikke üzerinde Herakleios ve Herakleios Konstantinos'un büstü birlikte verilmiştir. Bu sikkeler I. tip sikkelerden alt grubu olmasıyla ayrılmaktadır. 2.a tip sikkelerde Konstantin yapılan betimlemelerde küçük boyutlarda gösterilmiştir. Ancak Herakleios Konstantin'in takmış olduğu taç ise ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. 2.b tip soliduslarda Herakleios Konstantinos küçük ebatlarda tasvir edilmesine devam edilmiştir. Bu sikkelerde imparatorun başının üzerinde taşımış olduğu 2.a sikkele göre oldukça basit tasarlanmıştır⁵⁰⁸. 2.c. tip soliduslarda Herakleios Konstantin tasviri büyümüştür. Konstantinos' un takmış olduğu taç ise 2.b tip soliduslarda olduğu gibi sade yapılmıştır.

3. tip sikkeler, 629-631 yıllarına tarihlendirilmektedir. Uzun bıyıklı tasviriyle Heraklios ile Herakleios Konstantinos birlikte tasvir edilmiştir. Bu tip sikke örnekleri oldukça nadir olarak piyasaya sürülmüştür.

4. tip sikkeler, 632-641 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Herakleios, Herakleios Konstantinos ve Heraklonas ayakta, birlikte tasvir edilmiştir. 4. tip solidusların ön yüzünde yazıya yer verilmemiştir. Bunun yerine sikkenin arka yüzünde Herakleios'a ait monogram bulunmaktadır. Monogramlar normal olarak haçın sol tarafında gösterilmiştir. Ancak bu durum 4. tip solidusların ilk grup sikkeleri için geçerli

⁵⁰⁷ DOC 2/1, 217.

⁵⁰⁸ DOC 2/1, 221.

olmuştur. Buna göre 4. tip soliduslarda iki alt gruba ayrılmaktadır. 4.a tip sikkeler üzerinde Heraklonas küçük boyutlarda tasvir edilmiştir ve başına ise bir başlık giymiştir. 4.b tipi soliduslarında da Heraklonas oldukça büyük tasvir edilmiştir. Heraklonas burada başının üzerinde taç ile tasvir edilmiştir. Tacın üzerinde de bir haça yer verilmiştir.

Herakleios'a ait sikkeler üzerinde çeşitli harfler bulunmaktadır. Bu harfler sikkeyi basan dökümcüler tarafından bir işaret olarak konulmuştur. 1, 2 ve 3. tip sikkeler üzerinde **Θ** harfine bulunmaktadır. Fakat bu harf sikkelerde oldukça nadirdir kullanılmıştır. 4. tip sikkeler üzerinde de **Θ, I, A, B** olanlar ortak **€** ve **K** de nadir bir şekilde sikkelerin küçük birimlerinde görülmüştür⁵⁰⁹.

Konstantinopolis dışında altın sikke basan darphanelerde mevcuttur. Bunlardan biride Alexandria darphanesidir. Bu darphanede basılan soliduslar üzerinde ki betimlemelere göre iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilk grup sikkeler Konstantinopolis'te basılan sikkelerden farklılık göstermiştir. Sikkeler üzerinde Herakleios'un tek başına büstü bulunmaktadır. İmparator portresi bakımından Phokas döneminde yapılan sikkelere benzemektedir. Bu sikkeler üzerinde de imparator Herakleios, Phokas gibi sakallıdır. İlk zamanlar sakal kısa iken, sonraları oldukça uzun olarak belirtilmiştir. Phokas tipi sikkelerden farklı olarak sikkenin arkasındaki tasvirlerde ayakta duran melek ve elinde de potent haç ile tasvir edilmiştir. Ayrıca Herakleios sikkelerinde dönemin olayları sikkelere yansımıştır. Alexandria darphanesinde basılan ikinci grup sikkeler üzerindeki tasvirlerle benzerlik gösterir. Fakat darphane işaretlerindeki farklılıklar sikkelerde ayırıcı bir özellik olmuştur⁵¹⁰.

Kartaca'da basılan soliduslar genel olarak 582-641 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bu darphanede basılan sikkeler ise üç imparatorun yan yana verilmesi yerine iki imparator betimlenmiştir. Kartaca da basılan sikkeler diğer yerlerde basılan sikkelerle karşılaştırıldığında çap olarak diğerlerinden oldukça küçük ebatlarda basılmışlardır⁵¹¹.

Ravenna'da basılan altın sikkeler ise yüksek kabartmalarla ve mevcut imparator kıyafetlerinde bir düzenleme yapılarak bu darphaneye özgü Herakleios sikkeleri

⁵⁰⁹ DOC 2/1, 223.

⁵¹⁰ DOC 2/1, 232-234.

⁵¹¹ DOC 2/1, 234.

oluşturulmuştur. Ravenna’da basılan sikkelerde diğer darphanelerde olduğu gibi çeşitli tiplere ayrılmıştır⁵¹².

Semissis ve tremissis Herakleios döneminde otuz yıl boyunca kullanımına devam etmiştir. Sikkeler üzerinde yer alan tipler Herakleios’un diğer sikkeleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak basılan bu sikkeleri üzerinde bulunan yazılara göre sınıflandırılmıştır. Birinci grupta sikkeler üzerinde **hERACLIPER** ya da **HERACLIHSP** şeklinde yazı yer alırken, ikinci grup sikkeler üzerinde de **HERACLIHSTPP** yazısına yer verilmiştir.

Herakleios döneminde gümüş sikke olarak 615 yılında hexagram isminde yeni sikke tedavüle konulmuştur. Üzerinde yer alan tasvirler bakımından daha önce basılmış gümüş sikkeler ile benzerlik göstermektedir⁵¹³.

Herakleios’un bakır sikkeleri altın sikkelerle paralellik göstermektedir. Bu sikkelerin aralarındaki tipolojik farklılıklara rağmen sikkeleri tanımlamak kolay olmamıştır. Üstelik bu dönemde basılan bakır sikkeler oldukça kötü kalitede olurken, eski sikkelerde kontrmark basılarak yeniden tedavüle konulmuştur. Politik ve askeri koşullara bağlı olarak darphanelerin elden çıkması bu duruma neden olmuştur. Bu yüzden 629-630 yılları arasında Konstantinopolis ve Alexandria darphaneleri bakır sikke için tek işletim yeri olmuştur. Thessaloniki, Nikomedia ve Kyzikos gibi darphaneler ise Herakleios dönemi boyunca sikke basımı olsa da aktivitelerinde bir takım aksaklıklar yaşanmıştır⁵¹⁴.

616-629 yılları arasına tarihlendirilen bakır sikkeler üzerinde tasvir olarak imparator ve eşi Martina tasvir edilirken, 632-641 yılları arasına tarihlendirilen bazı sikkeler de Herakleios ve Konstantinos birlikte tasvir edilmiştir. Yine bu dönemde Phokas döneminden itibaren devam eden büst uygulaması da yer verilmiştir. Ancak bu imparator büstleri üç farklı şekilde görülmüştür. Erken dönem sikkelerinde imparator tasviri sakalsızken, sonraki sikkelerde imparator kısa sakallıdır. Sasanilerle olan savaş sonra ise uzun sakallı ve bıyıklı olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerin üzerinde kıyafet olarak ise ilk dönem sikkelerinde imparator omuzlarına atılan bir paludamentum ve

⁵¹² DOC 2/1, 238.

⁵¹³ DOC 2/1, 238.

⁵¹⁴ I. Gabriela Bijovsky, *Gold Coin and Small Change: Monetary Circulation in Fifth- Seventh Century Byzantine Palestine*, EUT Edizioni Università di Trieste, Italy 2012, 382.

altında zırh ile tasvir edilirken, 613-614 yıllarından sonra imparator khlamys ve diveteson kullanmıştır. Böylece sikke ikonografisi içinde tasvirler üzerindeki kıyafetlerde bir takım değişmelerinde başlangıcı olmuştur⁵¹⁵.

6.8. III. KONSTANTINOS (II. KONSTANS) (641-668)

Heraklius Konstantinos'un oğlu olan Konstantinos, Bizans halkı tarafından Konstans olarak anılmaktadır. II. Konstans 641 yılında Heraklonas'ın yönetimine ortak edilerek Bizans tahtına çıkmıştır. Daha sonra İmparatoriçe Martina ikinci oğlu Davit Tiberios'u Bizans yönetimine üçüncü imparator olarak geçmesini sağlamıştır. Bu duruma büyük bir tepki gösteren halk, Ermeni komutan önderliğinde ayaklanarak İmparatoriçe Martina ile Heraklonas'ı Bizans yönetiminden uzaklaştırılarak on bir yaşındaki II. Konstans'ın tek başına Bizans tahtında kalmasını sağlamıştır. Ancak II. Konstans'ın yaşının küçük olması nedeniyle ilk zamanlar imparatorluk senato tarafından yönetilmiştir⁵¹⁶. Daha sonra II. Konstans tek başına idare ettiği Bizans İmparatorluk yönetimine, 654 yılında oğlu Konstantinos'u, 659 yılında Herakleios ve Tiberios'u dâhil etmiştir. II. Konstans, Bizans yönetiminde kaldığı süre boyunca Arap akınlarıyla mücadele ederken aynı zamanda Kuzey Afrika ve İtalya'da ortaya çıkan isyanları bastırmak için de uğraşmıştır⁵¹⁷.

II. Konstans'ın hâkimiyeti süresince altın, gümüş ve bakırdan sikkeler basılmaya devam edilmiştir. Basılan bu sikkeler II. Konstans'ın büyükbabası Heraclius döneminde piyasaya sürülen sikkelerle benzerlik göstermektedir. Buna göre sikkeler üzerinde imparator tasvirinin yanı sıra oğlu IV. Konstantinos Pogonatos, Herakleios ve Tiberios'a ait tasvirlere de yer verilir⁵¹⁸.

II. Konstans'a ait soliduslar 641-654, 654-659 ve 659-668 yılları arasına tarihlendirilmekte ve temel şekli itibarıyla bu sikkeler yedi tipe ayrılmaktadır. Buna göre solidusların sınıflandırılması şu şekilde olmuştur:

⁵¹⁵ DOC 2/1, 226-227.

⁵¹⁶ Ayşe Hür, "Herakleios Hanedanlığı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul- Kültür Bakanlığı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, IV, 53.

⁵¹⁷ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 55.

⁵¹⁸ BM, xxviii; Ünal, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, 72.

1. tip: 641-647 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Sikkeler üzerinde yer alan imparator sakalsız olarak, tek başına tasvir edilmiştir.

2. tip: 647-651 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Sikke üzerinde imparator büstü tektir. Üstelik imparator kısa sakallı olarak tasvir edilmiştir.

3. tip: 651- 654 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Tek figür vardır ve imparator oldukça uzun sakallı olarak tasvir edilmiştir.

4. tip: 654-659 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Sikke üzerinde imparator ve onun tek bir ardılı tasvir edilmiştir.

5. tip: 659- tam olarak kesin olmasa da 661 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bu sikkeler üzerinde iki büst ve iki ayakta tasvir vardır. Elllerinde ise haçlı globus tutmaktadırlar.

6. tip: tarihlendirme kesin olmasa da 661- 663 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bu tip sikkeler üzerinde 5. tip soliduslar da olduğu gibi benzer tasvirler vardır ancak buradaki tasvirler ellerinde haçlı globus yerine potent haç tutmaktadırlar.

7 tip: 663-668 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Mevcut sikkeler üzerinde bir büst ve üç tasvir ayakta verilmiştir⁵¹⁹.

Kartaca'da basılan soliduslar, genel olarak Konstantinopolis'te basılan sikkelerin altı tipiyle benzerlik gösterirken, son tipte sikkelere yer verilmemiştir. Bu sikkelerden 1, 2, 5 ve 6. tip sikkeler üzerinde tarihlendirme yapılmamışken, 3. ve 4. tip sikkeler üzerinde ise tarihe yer verilmiştir⁵²⁰. Syracuse'de basılan soliduslar üzerinde de yine tarihlendirme yapılmamıştır. Bunun yerine sikke üzerinde belirtilen tasvirler göre tarihlendirme yapılmıştır. Ancak burada basılan tipler diğer darphanelerde basılan tiplerden birtakım farklılıklar göstermektedir. Buna göre sikkenin ön yüzünde tasvirlerin başı üzerinde görülen miğfer yerine tac kullanılmışken, sikkenin arka yüzünde de küre üzerinde sade bir haç yerine potent haça yer verilmiştir.

⁵¹⁹ DOC 2/2, 402-405.

⁵²⁰ DOC 2/2, 412.

II. Konstans tarafından gümüş sikke olarak hexagram basımı gerçekleştirmiştir. Ancak bu sikkeler tüm darphanelerde ortak basım yapılmamış ve yalnızca birkaç tipte örneğe sahip olmuştur⁵²¹.

II. Konstans döneminde basımı gerçekleştirilen bir diğer sikke grubunu bakır sikkeler oluşturmaktadır. Bakır sikkeler temel olarak Konstantinopolis, Syracuse ve Kartaca'da basılmışlardır. Ancak Syracuse ve Kartaca'da basılan bakır sikkeler iyi tasarlanmış sikkeler durumunda iken Konstantinopolis'te basılan sikkeler ise bir o kadar düşük kalitede ve ağırlıkta olmuştur. Ayrıca bazı sikkeler, daha önce basımı yapılan sikkeler üzerine yeniden darp edilmiştir. II. Konstans döneminde Konstantinopolis'te basımı yapılan bakır sikkelerin ön yüzünde imparatorun standart tasviri ile **ЄN TŲTO NIKΑ** şeklinde lejant yer alırken, sikkenin arka yüzünde de khlamys giyimli, elinde uzun bir haç tutan imparator tasviri ile değer işareti ve **ANA** ve **ΝЄOς** yazısına yer verilmiştir. Kartaca'da basılan bakır sikkeler tipleri bakımında Konstantinopolis'te basılan sikke tipleriyle benzerlik göstermiştir. Ancak basılan follis ve yarım follisler üzerinde tarih belirtilmemiştir. Aleksandria'da basılan bakır sikkeler ise diğerlerinden kullanılan lejanta birtakım farklılıklar yapılmasıyla ayrılmıştır.

II. Konstans döneminde Alexandria, Kartaca, Syracuse, Naples, Roma ve Ravenna darphaneleri faaliyet göstermiştir⁵²².

6.9. BİZANS ANONİM FOLLİSLERİ (970-1092)

I. Ioannes Tzimiskes döneminden (969-976) itibaren bakır sikkeler üzerinde yeni bir uygulamaya gidilmiştir. “Anonim Follis” ismi verilen bu sikkeler, 1092 yılında I. Aleksios'un gerçekleştirdiği sikke reformuna kadar varlığını devam ettirmiştir⁵²³. Bu follislerin basılmasıyla ilgili olarak çeşitli edebi eserlerde atfedilen bilgilere göre I. Ioannes Tzimiskes tarafından Anonim Follislerin basıldığı doğrulanmaktadır. Bunun yanı sıra Tzimiskes'in kendi ismini taşıyan bakır sikkelerin olmaması ve en erken tarihli Anonim Follislerin VII. Konstantinos (913-959) ve II. Nikephoros Phokas'ın (963-969)

⁵²¹ DOC 2/2, 414.

⁵²² DOC 2/2, 405-406.

⁵²³ Gökalp, “Malatya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bizans Anonim Follisleri”, 218.

bakır sikkeleri üzerine basılmış olması, Anonim Follislerin Tzimiskes döneminde basılmaya başlandığını katlamaktadır⁵²⁴.

Anonim Follislerin ortaya çıkması konusunda çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Bu görüşlerden bir tanesi Ioannes Tzimiskes'in Bizans tahtına çıkmak için selefini acımasız bir şekilde öldürttüğü ve daha sonra yaşadığı pişmanlık nedeniyle dine yöneldiğidir. Bu durumun etkisiyle bastırılmış olduğu sikkeler üzerinde dini içerikli tasvirler yer vermiştir. Bir diğer görüşe göre de II. Nikephoros Phokas ve Ioannes Tzimiskes döneminde Araplar ile olan mücadelelerin devam etmesi bu savaşları bir mezhep savaşlarına dönüştürdüğü için Haçlı ordusunu motive etmesi amacıyla Anonim Follislerin bastırılmış olduğudur⁵²⁵.

970 yılında I. Ioannes Tzimiskes'in tarafından basımı gerçekleştirilen Anonim Follislerin diğer bakır sikkelerden farklı olarak, sikkenin ön yüzünde sikkeyi basan imparatorun ismi ve portresi yerine, İsa tasvirlerine yer verilmiştir. Ayrıca sikkenin arka yüzünde ise **ΙΗΣΥΣ ΧΡΙΣΤΥΣ ΒΑΣΙΛΕΥ ΒΑΣΙΛΕΥ** (Kralların kralı yüce İsa) şeklinde bir yazı ya da iki kelimeden oluşan **IS XS** kısaltmasının eklenmesiyle oluşmuştur. Bu şekilde yapılmış sikkelerin basımı yaklaşık doksan yıl boyunca devam etmiştir. Bu dönemde anonim sikkeleri basan ve piyasaya süren on bir imparator tespit edilmiştir. Bu imparatorlar I. Ioannes Tzimiskes (969-976) II. Basileios (976-1025), VIII. Konstantinos (1025-1028), III. Romanos Argyros (1028-1034), IV. Mikhail (1034-1041), V. Mikhail (1041-1042) Zoe (1042), IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055), Theodora (1055-1056), VI. Mikhail (1056-1057) ve I. Isaakios Komnenos'tur (1057-1059). Ancak X. Konstantinos Dukas (1059-1067) tarafından bastırılan Anonim Follisler de imparatorun ismi yeniden görülmeye başlamıştır⁵²⁶. X. Konstantinos Dukas'la başlayan bu durum (1059-1067), IV. Romanos (1068-1072), VII. Mikhail (1072-1078), III. Nikephoros (1078-1081), I. Aleksios (1081-1092), tarafından devam ettirilmiştir. Böylece bastırılan follislerin ön yüzünde İsa'nın büstü yer alırken, arka yüzde de imparatorun ismi ve tasvirine yer verilmiştir⁵²⁷.

Anonim Follisler üzerinde mevcut tasvirler göre bu sikkeler on beş gruba ayrılmakta ve son üç grubu dışında onların piyasaya sürülme sıraları günümüzde

⁵²⁴ DOC 3/2, 634.

⁵²⁵ DOC 3/2, 635.

⁵²⁶ DOC 3/2, 634.

⁵²⁷ Harl, 36-37.

bellidir. Ancak Anonim Follisler üzerinde çalışma yapan bazı araştırmacılara göre follislerin sınıflandırmasında ve sikkelerin hangi imparator tarafından basıldığı konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Sabatier, A, B, C, D, G ve K grubu follisleri imparator I. Ioannes Tzimiskes dönemine, H, I, J, K, L, M, N grup follisleri de 1204 de kurulan Latin imparatorluğuna atfetmektedir. W. Wroth tiplere göre yapılan gruplandırmayı kabul etmiştir fakat sikkelerin imparatorlar arasındaki dağılımı farklı yapmıştır. Sabatier'in Ioannes Tzimiskes dönemine tarihlendirdiği ilk grubu I. Ioannes Tzimiskes ile X. Konstantinos Dukas arasına tarihlendirirken, Wroth Anonim Follisleri belirli imparatorlara atfetmesi birbiri üzerine basılan tiplerin sıralamasını esas alınarak yapılmıştır. Bununla birlikte Whorty, Anonim Follisleri tarihlendirirken aynı dönemde basılan altın ve bakır sikkelerle eş zamanlı olması gerektiğini vurgulamıştır. A. R. Bellinger Anonim Follisleri sınıflandırırken Roma rakamı kullanmıştır. Thompson ise Roma rakamı yerine alfabetik sistemi kullanmıştır. Bugünde Anonim Follisleri sınıflandırırken aynı şekilde alfabetik sıralama yapılmaktadır⁵²⁸.

Genel olarak Anonim Follisler standart bir ağırlıkta ve ayarda olmamıştır. Ekonomik şartlara bağlı olarak 1028 yılından itibaren sikkenin ağırlığı sürekli olarak düşmüştür. Basımı gerçekleştirilen bu follislerin üzerinde herhangi bir darphane işaretine de yer verilmemiştir. Bunun için bu sikkelerin hangi darphane tarafından bastırıldığı tam olarak belli değildir. Bu konuda çalışma yapan Sabatier ve Wroth'i bu follislerin Konstantinopolis'te basıldığını iddia etmektedir. Ancak sikkeler üzerinde yer alan lejant, bezeme ve İsa tasvirlerinde görülen farklılıklar Anonim Follislerin tamamen Konstantinopolis' te basılmadığını ortaya koymaktadır⁵²⁹.

6.9.1. A2 Grubu Anonim Follisler

A2 sınıfı Anonim Follisler 976 (?) –1030/1035 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Wroth bu sikkeleri I. Ioannes Tzimiskes, III. Romanos dönemine tarihlendirirken, Bellinger II. Basileios, VIII. Konstantinos, Thompson ise II. Basileios, VIII. Konstantinos dönemine tarihlendirmektedir⁵³⁰.

⁵²⁸ DOC 3/2, 635- 636.

⁵²⁹ Gökalp, "Malatya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bizans Anonim Follisleri", 221.

⁵³⁰ DOC 3/2, 638.

Bu döneme ait A2 grubu Anonim Follislerin genel özelliği itibariyle ön yüzde **+ЄMMA NOVHA** (Tanrı bizimledir) lejantı yer almaktadır. Büstün iki yanında **IC XC** (İsa) monogramı ile İsa büstüne yer verilmiştir. İsa büstü ise pantokrator tipindedir⁵³¹. Ayrıca İsa, cepheden, sakallı ve başının arkasında haç nimbuslu olarak verilmiştir. Üzeri tunik ve himation giyimlidir. Sağ eliyle taktis pozisyonunda yukarı kaldırırken aynı zamanda kıyafetinin ucunu da tutmaktadır. Sol elinde ise kapağı noktalarla süslenmiş İncil vardır. Sikkenin sağ ve sol boşluklarında da yine noktalarla oluşturulmuş süslemelere yer verilmiştir. A2 grubu sikkelerin arka yüzünde ise dört satır halinde **+ IhsϞS/ XRISTYS/ bASILEϞ/ bASILE** ifadesi bulunmaktadır. Bu grupta yer alan sikkelerin elli bir alt grubu mevcuttur. Bu gruplama sikke üzerinde görülen süslemelere göre yapılmıştır⁵³².

6.9.2. B Grubu Anonim Follisler

B grubu Anonim Follisler 1030/1035- 1042 (?) yılları arasına tarihlendirilmektedir. Wroth ve Bellinger bu grup sikkeleri VI. Mikhail dönemine atfederken, Thompson III. Romanos dönemine tarihlendirmektedir⁵³³.

B grubu Anonim Follislerin ön yüzünde İsa'nın cepheden büstü görülmektedir. Başın gerisi haç nimbusludur. Haçın her bir kolunda “ □ ” şekillerden oluşan süslemeler yer almaktadır. Ayrıca haçın sağ ve sol kollarının yukarısında birer nokta bulunmaktadır. İsa'nın üzeri tunik ve himation giyimlidir. Sol elinde üzeri noktalardan oluşan süslemeleriyle İncil tutmaktadır. Sikkenin sağ ve sol boşluklarda İsa'ya ait **IC** ve **XC** şeklinde monogram yer alırken, **+ЄMMA NOVHA** lejantı da sikkenin bu yüzünde belirtilmiştir. Bu grup sikkenin diğer yüzünde ise iki basamaklı kaide üzerinde haç sembolü vardır. Haçın kollarının ucunda birer nokta bulunurken, haçın üst kolları arasında **IS-XS/ bASILEϞ /bASILE** lejantına yer verilmiştir⁵³⁴.

⁵³¹ DOC 3/2, 636-637.

⁵³² Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 173.

⁵³³ DOC 3/2, 638.

⁵³⁴ Gökalp, “Malatya Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Bizans Anonim Follisleri”, 234.

6.9.3. C. Grubu Anonim Follisler

C grubu Anonim Follisler 1042 (?) – 1050 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Wroth bu follisleri III. Teodora'ya, Bellinger IX. Konstantinos'a, Thompson da IV. Mikhaıl dönemine tarihlendirmektedir⁵³⁵. Ancak bu sikkeler üzerinde Zenon'un özel bir saygı duyduğu ve kendi adına bastırmış olduğu sikkelerde de görülen Antiphonetes İsa tasvirine yer verilmesi C grubu anonim sikkelerin Zenon'nun yönetiminde etkin olduğunu göstermektedir. Bu yüzden bu sikkelerin 1042-1050 yılları arasına tarihlendirilmesi uygun düşmektedir.

A2 ve B grubu Anonim Follisler üzerine basılan bu sikkelerin ön yüzünde⁵³⁶ Antiphonetes İsa tasviri cepheden ve başının arkasında haç nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbustaki haçın her bir kolunda ise tek noktadan oluşan süslemeler bulunmaktadır. İsa burada tunik ve himation giyimli, sağ elini taktis pozisyonunda yukarı kaldırırken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. İncil kapağı üzerinde süsleme olarak bordür içinde noktalara yer verilmiştir. Sikke'nin sağ ve sol boşluğunda **IC** ve **XC** monogramı yer alırken, sikke üzerinde **+CMMA NOVHA** lejantı bulunmaktadır. Sikke'nin arka yüzünde ise mücevherli taşlardan oluşan süslü haç sembolü vardır. Haç'ın kolları üzerinde birer nokta ve kollar arasında **IC** ve **XC** monogramına yer verilmiştir. Ayrıca **NIKA** lejantı da sikke üzerinde belirtilmiştir⁵³⁷.

6.9.4. D Grubu Anonim Follisler

D grubu Anonim Follisler yaklaşık olarak 1050-1060 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Whorty bu sikkeleri X. Konstantinos'a, Bellinger I. Isaakios Komnenos'a, Thomson ise IX. Konstantinos Monomakhos'a tarihlendirmektedir⁵³⁸. D grubu anonim follisler, C ve B grubu Anonim Follisler üzerine basılmışlardır⁵³⁹.

Bu grup Anonim Follislerin ön yüzünde yazı yoktur, bunun yerine yalnızca İsa tasvirine yer verilmiştir. İsa arkalıklı bir taht üzerine oturur şekilde, cepheden, sakallı olarak tasvir edilmiştir. İsa'nın başının arkası haç nimbusludur. Haçın her bir kolunda

⁵³⁵ DOC 3/2, 638.

⁵³⁶ Çantay, 162.

⁵³⁷ Gökalp, "Malatya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bizans Anonim Follisleri", 239.

⁵³⁸ DOC 3/2, 638.

⁵³⁹ Çantay, 163.

ise noktalardan oluşan süslemelere yer verilmiştir. İsa'nın üzeri tunik ve himation giyimlidir. Sağ elini taktis pozisyonunda yukarı göğsüne doğru kaldırırken, sol eliyle de üzeri noktalardan oluşan süslemeleriyle İncil tutmaktadır. Sikkenin sağ ve sol boşluğunda İsa'ya ait **IC XC** monogramı vardır. Sikkenin diğer yüzünde ise **IS-XS/ bASILE /bASILE** şeklinde lejant bulunmaktadır. Ayrıca bu yazının üzerinde - + - ve altında - ∪ - şeklinde süslemelere yer verilmiştir⁵⁴⁰.

6.9.5. G Grubu Anonim Follisler

G grubu Anonim Follisler 1065-1070 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Wroth'ı G grubu Anonim Follisleri IX. Konstantinos Monomakhos'a, Bellinger VII. Mikhail'e, Thompson da IV. Romanos dönemine tarihlendirmektedir⁵⁴¹.

G grubu Anonim Follislerin ön yüzünde yazı yerine yalnızca İsa tasvirine yer verilmiştir. İsa büstü cepheden, sakallı ve haç nimbusludur. Üzeri tunik ve himation giyimlidir. Sağ elini taktis pozisyonun da yukarı kaldırırken aynı zamanda kıyafetinin ucunu tutmaktadır. Sol elinde ise tomar bulunmaktadır. Sikke'nin sağ ve sol boşluğunda ise İsa'ya ait **IC XC** monogram bulunurken, sikkenin etrafı noktalı bordürlerle kuşatılmıştır. Sikkenin arka yüzünde de ön yüzde olduğu gibi yazı yoktur. Bu kısımda Meryem büstü cepheden, orans duruşlu ve nimbuslu olarak verilmiştir. Üzeri tunik ve maphorion giyimlidir. Sikkenin sağ ve sol boşluklarında **MP** ve **ΘV** (Tanrının annesi) monogramı yer alırken, sikkenin etrafı noktalı bordürlerle kuşatılmıştır⁵⁴².

6.9.6. I. Grubu Anonim Follisler

I grubu Anonim Follisler 1075-1080 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bu sikkeleri Wroth ve Bellinger I. Aleksios Komnenos'a, Thompson ise III. Nikephoros dönemine tarihlendirmektedir⁵⁴³.

I grubu Anonim Follisler C, G ve H grubu Anonim Follisler ile VII. Mikhail, X. Konstantinos ve Eudokia'nın sikkeleri üzerine basılmıştır⁵⁴⁴. Bu grup sikkelerin ön

⁵⁴⁰ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 182.

⁵⁴¹ DOC 3/2, 638.

⁵⁴² Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 183.

⁵⁴³ DOC 3/2, 638.

⁵⁴⁴ Çantay, 166.

yüzünde yazı yoktur. İsa'nın büstü cepheden, uzun sakallı ve başının arkası haç nimbuslu olarak verilmiştir. Haçın her bir kolunda ise birer noktadan oluşan süslemeler bulunmaktadır. İsa'nın üzeri tunik ve himation giyimlidir. Sağ eliyle taktis pozisyonu yaparken, aynı zamanda kıyafetinin de ucunu tutmaktadır. Sol eliyle de üzeri bezemeli İncil tutmaktadır. Sikkenin sağ ve sol boşluklarda İsa'ya ait **IC XC** monogramı bulunmaktadır. Sikkenin arka yüzünde ise Latin haçı vardır. Bu haçın her bir ucunda iki ufak nokta, arasında bir büyük nokta ve ortada da yine küçük bir haç vardır. Haçın alt ucunun her iki yanında birer nokta ile kenarda bitkisel süsleme yer alırken, yukarıdaki sağ ve sol boşluklarda birer hilal bulunmaktadır⁵⁴⁵.

6.10. X. KONSTANTINOS DUKAS (1059-1067)

İmparator I. Isaakios Komnenos, Bizans İmparatorluğu'nun yönetimine kendinden sonra geçmesi için X. Konstantinos Dukas'ı belirlemiştir. Böylece İmparator I. Isaakios Komnenos'un 1059 yılında ölümünün ardından X. Konstantinos Dukas Bizans tahtına çıkmıştır. X. Konstantinos Dukas dönemde, Güney İtalya toprakları Normanların eline geçerken, 1064 yılında Belgrat Macarlar tarafından işgal edilmiştir. Balkan yarımadasında ise Oğuz ve Peçenekler mevcut saldırılarına devam ederken, Selçuklular da Kayseri'ye kadar ulaşmışlardır⁵⁴⁶. Bizans toprakları üzerinde bunlar yaşanırken imparatorluk içinde de pek çok sıkıntıyla karşılaşmıştır. Özellikle aşırıya kaçan harcamalar Bizans ekonomisinin çökmesine sebep olmuştur. İmparator X. Konstantinos Dukas ekonomiyi iyileştirmek adına memuriyet payelerini satarak ve ordu içindeki asker sayısını azaltarak çözüm bulmaya çalışmasına rağmen ordu ve savunma gücünün ihmal etmesi Bizans sınır güvenliğini zor duruma düşürmüştür⁵⁴⁷.

X. Konstantinos Dukas döneminde altın sikke olarak histamenon ve tetarteron piyasaya sürülmüştür. Bu sikkelerden histamenon üzerindeki tasvirler bakımından iki farklı tipte olmuştur. 1. tip histamenonların ön yüzünde İsa kare arkalıklı bir taht üzerine otururken, sikkenin arka yüzünde imparator ayakta durur şekilde verilmiştir. Burada imparator elinde labarum tutmaktadır. Ancak labarum'un üzerinde görülen noktalı bezemeden dolayı birinci tip sikkeler kendi arasında da iki alt gruba ayrılmıştır. 2. tip

⁵⁴⁵ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 184.

⁵⁴⁶ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 78.

⁵⁴⁷ Dikici, 301-302.

histamenonlarda ise sikkenin ön yüzünde taht üzerine oturan İsa tasviri yer almaktadır. Fakat burada İsa'nın oturduğu taht birinci tip sikkelerden farklı olarak lir arkalıklı taht şeklinde olmuştur. Sikkenin diğer yüzünde ise Meryem imparatoru taçlandırırken tasvir edilmiştir⁵⁴⁸.

Tetarteron sikkeler, Dukas zamanın da oldukça az sayıda basılmıştır. Bu sikkelerin arka yüzünde imparator loros kıyafetlidir. Sağ elinde haçlı globus tutmakta ve sol eliyle de belirsiz bir imparatorluk sembolü tutmaktadır. Wroth'ye göre bu sembol kılıç kını ya da mappadır⁵⁴⁹.

X. Konstantinos Dukas döneminde gümüş sikke olarakta miliarsion bastırılmıştır. Bu sikke tip olarak diğer sikkelerden ayırt edilmesi daha kolay olmuştur. Tam miliarsionlar II. Basileios ve VIII. Konstantinos'a ait sikke modelinde benzerlik göstermesine karşılık sikkenin ön yüzünde imparatoriçe Eudokia'nın isminin geçtiği beş satırlık yazı ve arka yüzünde de üç basamaklı kaide üzerinde bir haç bulunmaktadır. Bu sikkelerin basımı ise oldukça nadirdir. Miliarsionların 3/2 birimdeki sikkelerin ön yüzünde, orans duruşunda Meryem tasviri ile imparatora ait lejant bulunmaktadır. Ancak bu lejant **+ΘCOTOK / ROHΘ** veya **+ ΘKΘ/ROHΘ** şeklinde gösterilmiştir. Sikkenin arka yüzünde de Dukas'ın aile adını taşıyan lejant yer almaktadır. 3/1'lik birime sahip miliarsionlar üzerinde de ön yüzde yine orans düşünde Meryem'e ait büst yer almaktadır⁵⁵⁰.

Dukas döneminde de normal follis basımı yapıldığı gibi Anonim Follis basımına da devam edilmiştir. Bazı araştırmacılar anonim D grubu ile F grubu follislerin bu dönemde bastırılmış olabileceğinden bahsetmektedirler. Ayrıca bu dönemde basımı gerçekleşen Anonim Follisler daha önce basılan Anonim Follislerden farklılık göstererek sikkeler üzerinde imparator isim ve tasviri yer almıştır. Bu dönemde basımı gerçekleştirilen follisler ise iki tipte basılmışlardır. 1. tip follislerin ön yüzünde kare sauppedium üzerinde ayakta cepheden İsa figürü, sikkenin diğer yüzünde de X. Konstantinos ve Eudokia ayakta, cepheden tasvir edilmiştir. 2. tip follislerin ön yüzünde ise İsa büstü cepheden verilmişken, sikkenin arka yüzünde de imparator cepheden

⁵⁴⁸ Zeliha Demirel Gökalp, "Malatya Arkeoloji Müzesi'ndeki X. Konstantinos Sikkeleri", Sema Doğan, Mine Kadiroğlu (Ed.), *Bizans ve Çevre Kültürler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, 158.

⁵⁴⁹ DOC 3/2, 765.

⁵⁵⁰ DOC 3/2, 765.

verilmiştir. Bu follislerin büyük bir kısmı Anonim Follislerden B, C, D ve E grubu sikkeler üzerine basılmıştır⁵⁵¹.

6.11. IV. ROMANUS DIOGENES (1068-1071)

X. Konstantinos'un ölümünün ardından, imparatorun çocukları Bizans tahtına çıkarken, İmparatoriçe Eudokia'da onların naipliğini üstlenmiştir. Bu dönemde askeri şartların yönetimi zorlaştırması, Bizans idaresi için kabiliyetli bir yöneticiyi zorunlu kılmıştır. Bunun için Eudokia, IV. Romanos ile evlenerek 1068 yılında Romanos'un Bizans tahtına çıkması sağlamıştır. IV. Romanos yönetimi süresince Eudokia'nın genç oğullarının komplolarıyla uğraşırken⁵⁵², aynı zamanda imparatorluğun doğusunda giderek güçlenen Selçuklu ordusuyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. IV. Romanos yapmış olduğu mücadelelerin sonunda Selçuklulara karşı önceleri geçici başarılar sağlasa da Malazgirt Ovası'nda yapılan savaşta Selçuklu Sultanı Alp Aslan'a esir düşmüştür. Sonrasında Romanos, Alparslan ile anlaşma yoluna giderek serbest kalmıştır. Ancak IV. Romanos'un serbest kaldığı haberi başkente ulaşmadan Konstantinopolis'te yönetici değişikliği yapılarak, IV. Romanos dönüş yolunda yeni imparator tarafından yakalatılarak bir adaya, sürgüne gönderilmiştir. Burada gözlerine mil çekilen Romanos kısa süre içinde hayatını kaybetmiştir⁵⁵³.

İmparator Romanos Diogenes'in yönetimi süresince diğer imparatorlar gibi kendi adına sikke bastırmıştır. İlk zamanlar bastırmış olduğu sikkeler, üzerindeki tasvirler bakımından çeşitlilik göstermiştir. Bazı sikkeler üzerinde yalnızca imparator tasvirinin bulunduğu sikkeler görülürken, bazı sikkelerde ise imparator eşi Eudocia ve aile bireyleriyle birlikte tasvir edildiği sikkelerde bastırmıştır. Buna göre sikkelerin ters yüzünde Eudocia ile X. Konstantinos'un çocukları tasvir edilirken, sikkenin ön yüzünde de İmparator Romanos ile eşi Eudocia ve onları taçlandıran Kurtarıcı İsa tasvirine yer verilmiştir⁵⁵⁴.

⁵⁵¹ DOC 3/2, 765-766; Zeliha Demirel Gökalp, "Malatya Arkeoloji Müzesi'ndeki X. Konstantinos Sikkeleri", 159.

⁵⁵² Gregory, 248.

⁵⁵³ Ayşe Hür, "Romanos IV Diogenes", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul- Kültür Bakanlığı Vakfı Yayınları İstanbul, VI, 1994, 344.

⁵⁵⁴ BM, Iviii.

Romanos döneminde altın sikke olarak histamenon ve tetarteron piyasaya sürülmüştür. Bu sikkelerden histamenon iki tipte basılmışlardır. Tip olarak bu sikkeler birbirinden farklılık gösterse de biçimsel olarak her ikisi de aynı formda yapılmıştır. Sikkeler arasında, tip olarak böyle bir farklılığın yaşanmasındaki en önemli gerekçe sikkelerin ayrı ayrı darphanelerde basılmaları gösterilmektedir. 1. tip histamenonların ön yüzünde merkezde Mikhail, sağında Andronicus, solunda da Konstantinus hiyerarşik düzene uygun şekilde verilmiştir. Ayrıca bu tasvirlerin her biri ayrı ayrı minderler üzerinde durmaktadır. Fakat bu minderler ayaklarının altında çizgisel birer hilal gibi verilmiştir. Sikkenin diğer yüzünde de Romanos ve Eudocia'nın birlikteliğini taçlandıran İsa tasviri bulunmaktadır. İsa, kare bir tabure üzerinde durmakta ve bu taburenin kenarları noktalı bordürlerle kuşatılmıştır. 2. tip histamenonların ön yüzünde de yine Mikhail, Andronicus ve Konstantinus yer almaktadır. Burada birinci tip sikkelerden farklı olarak tasvirlerin üzerinde durdukları minder tek bir kürsüye dönüşmüştür. Histamenon iki tipi arasındaki belirleyici bir diğer özellik de tasvir edilen tiplerin ellerinde taşımış oldukları haçlı küredir. Birinci tip sikkelerde haçlı küre üzerinde bulunan haç üç nokta ile bir piramit formu alırken, ikinci tip sikkeler üzerinde bu özellik kaybolmuştur. Çocuk imparatorların taşıdığı haçlı küreler de bütün haldedir. Romanos ve Eudocia'nın taşımış olduğu kürenin üzerinde ise dört noktadan oluşmaktadır⁵⁵⁵.

Romanos döneminde basılan tetarteronlar, histamenonlardan farklı olarak tek tipte basılmışlardır. Bu sikkelerin ön yüzünde Meryem bir madalyon içinde İsa tasvirini taşıırken, sikkenin diğer yüzünde ise ellerinde uzun bir haç ve küre taşıyan imparator ve imparatoriçe tasvirlerine yer verilmiştir⁵⁵⁶.

Gümüş sikke olarak IV. Romanos döneminde 3/1 ve 3/2 miliaresionlar tedavüle konulmuştur. Bu sikkelerden ise 3/2 miliaresionlar iki tipte basılmışlardır⁵⁵⁷.

Romanos Dönemi'nde de X. Konstantinos döneminde olduğu gibi Anonim Follis uygulamasına devam edilmiştir. Bu follisler üzerinde uygun bir yazıt ile imparatorun ayakta ya da büstü yerine sikkenin bir yüzünde İsa büstü, diğer yüzünde de Latin haçı vardır. Haçın kolları arasında ise çeşitli anlamlar ifade eden **CP/PA** harfleri

⁵⁵⁵ DOC 3/2, 786-787.

⁵⁵⁶ DOC 3/2, 787.

⁵⁵⁷ DOC 3/2, 787.

bulunmaktadır. Ayrıca G grubu Anonim Follisler üzerine X. Konstantinos'un olduğu gibi Romanos'a ait işaretlerde bulunmaktadır⁵⁵⁸.

6.12. VII. MIKHAIL DUKAS (1071-1078)

IV. Romanos Diogenos'un 1071 yılında Selçuklularla yapmış olduğu savaşta yenilmesi üzerine Konstantinopolis'te yönetici değişikliğine gidilerek, VII. Mikhail Dukas Bizans tahtına oturmuştur. VII. Mikhail yönetime getirildikten sonra kısa bir süre Eudokia'nın naipliği altında Bizans İmparatorluğu'nu yönetsede, Eudokia'nın bir manastıra kapatılmasının ardından tek başına Bizans idaresine geçmiştir⁵⁵⁹.

VII. Mikhail Bizans İmparatorluğu yönetimindeyken, Konya'ya kadar gelen ve orayı başken yapan Selçuklularla mücadele ederken, aynı zamanda ekonomi alanında yaşanan sıkıntılarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Mikhail Dukas ekonomiyi düzeltmek için sikkelerin değerini düşürürken, hububat ölçü boyutlarını “çeyrek modios” a kadar küçültmüştür. Alınan bu tedbirlere rağmen gerekli başarı sağlanamamış ve 1077 dolaylarında çıkan bir isyanla VII. Mikhail tahtan indirilmiştir⁵⁶⁰.

VII. Mikhail Bizans yönetimine geçtiğinde saflık değeri 16 karat olan bir nomisma miras almıştır. Ancak ekonomik sıkıntılar yüzünden birkaç yıl içinde histamenon'un değeri 12 karat ve atına düşmüştür⁵⁶¹. Şekil itibariyle bu sikkeler içbükey (konkav) olarak düzenlenmiş ve üzerindeki tasvirler bakımından da iki tipe ayrılmıştır. Mikhail döneminde piyasaya sürülen altın sikkelere oranla daha iyi kalitede altından yapılan birinci tip altın sikkelerin ön yüzünde, İsa arkalıklı bir taht üzerine otururken, ikinci tip sikkelerin ön yüzde İsa büst şeklinde tasvir edilmiştir. Her iki tip sikkelerin arka yüzünde ise imparator cepheden, elinde asası ve haçlı küre tutarken tasvir edilmişken, sikke üzerinde birde lejant yer almıştır. Bu sikkeleri inceleyen Wroth'i ikinci tip sikkeleri ön ve arka yüz detaylarına göre beş alt gruba ayırmaktadır⁵⁶².

⁵⁵⁸ DOC 3/2, 788.

⁵⁵⁹ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 79.

⁵⁶⁰ Gregory, 249.

⁵⁶¹ DOC 3/2, 799-800.

⁵⁶² DOC 3/2, 800; Zeliha Demirel Gökalp, “Battalgazi (Melitene) Definesi: VII. Mikhael Dukas'ın Histamenonları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2), (Aralık 2009), 87.

Diğer bir altın sikke grubu tetarterondur. Bu sikkeler incelendiğinde üç gruba ayrılmaktadır. Ancak bu dönemde basılan tüm tetarteronlar'ın ön yüzünde Meryem, İsa'yı bir madalyon içinde tutmaktadır. Sikkenin diğer yüzünde de imparator ve imparatoriçe tasvirlerine yer verilmiştir. Bu tasvirler aynı zamanda ellerinde haç tutmaktadır⁵⁶³.

VII. Mikhail Dukas'a ait gümüş sikkeler oldukça düşük kalitede olmuştur. Bu dönemde Tam miliaresion, 3/2 ve 3/1 miliaresionlar da tedavüle konulmuştur. Basımı gerçekleştirilen diğer sikkelerde olduğu gibi miliaresionlar da çeşitli gruplara ayrılmıştır. Tam miliaresion iki gruptan oluşmaktadır. Bunlardan bir tanesi düz iken diğeri ise konkav tarzda yapılmıştır. Birinci tip sikkelerde X. Konstantinos ve Eudocia görülürken, ikinci tip sikkelerde de IX. Konstantinos'un tiplerine bir geri dönüş yaşanmıştır. 3/2 miliaresionlar dört grupta incelenmişlerdir. Bu miliaresionlardan ilk iki tip geleneksel tipte olup, ön yüzde Meryem büstü, arka yüzde de birkaç satır yazı bulunmaktadır. Fakat yazıdaki süsleme ve bu alandaki semboller farklılıklar göstermektedir. Üçüncü tip sikkeler geleneksel miliaresionlarla yakından benzerlik göstermektedir. Dördüncü tip miliaresionlar ise ön yüzde arkalıksız bir taht üzerinde İsa tasvirine yer verilmiştir. Bu tasvir örneği gümüş sikkelerde daha önce görülmemiştir. 3/1 miliaresionlar ise üç grupta incelenmişlerdir. X. Konstantinos ve IV. Romanos'tan sonra basılan bazı örneklerle benzerlik göstermiştir⁵⁶⁴.

İmparator VII. Mikhail Dukas döneminde basımı gerçekleşen bir diğer sikke grubunu follisler oluşturur. Bu sikkelerin arka yüzlerinde imparator tasviri bulunurken, ön yüzde diğer follislerde olduğu gibi İsa portresine yer verilmiştir. Ancak buradaki tasvir diğerlerinden farklı olarak başının arkasında bulunan nimbus uygulamasından vazgeçilerek, haç sembolüne yer verilmiştir. Haçın üst kolları üzerinde **IC** ve **XC** monogramı bulunurken, bunların altında da iki yıldız motifi mevcuttur. Yine bu dönemde Anonim Follis basımına devam edilmiş ve G grubu Anonim Follisler VII. Mikhail döneminde piyasaya sürülmüştür⁵⁶⁵.

⁵⁶³ DOC 3/2, 800.

⁵⁶⁴ DOC 3/2, 801.

⁵⁶⁵ DOC 3/2, 802.

6.13. II. IOANNES KOMNENOS (1118-1143)

Komnenoslar sülalesinden, I. Aleksios Komnenos'un büyük oğludur. Aleksios öldükten sonra imparatorun kızı Anna Komnena, kocası Nikephoros Bryemios'un Bizans tahtına geçmesi için mücadele etmiştir. Ancak Anna Komnena'nın yapmış olduğu tüm çalışmalara rağmen II. Ioannes Komnenos Bizans yönetimine geçmeyi başarmıştır⁵⁶⁶.

II. Ioannes Komnenos, Bizans'ın güçlü yöneticilerinden biri olarak dönemi içinde pek çok düşmanı ile mücadele etmiştir. İlk olarak batıda Peçenekler üzerine akınlar düzenleyen II. Ioannes Komnenos, Peçeneklerin bir kısmı bozguna uğratılırken bir kısmı da Bizans ordusu içinde istihdam edilmiştir. Sonrasında Balkanlar üzerinde sorun yaratan Sırp ve Macarlarla olan problemler çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. II. Ioannes Komnenos'un batı siyaseti içinde almış olduğu en yanlış karar ise I. Aleksios Komnenos zamanında Venediklere tanınan ticari ayrıcalıkların kaldırılması olmuştur. Ancak bu konuda başarılı olunamamış ve 1126 yılında eski imtiyazları tanıyan yeni bir anlaşma yürürlüğe konulmuştur. Yine bu dönemde Bizans'ın doğu sınırında Danişmentliler, Ermeni Krallığı ve Haçlı birliklerine mücadele edilerek, Bizans İmparatorluğu'nun Orta ve Kuzey Anadolu topraklarında güçlenmesi sağlanmıştır⁵⁶⁷.

II. Ioannes Komnenos yönetiminde kaldığı süre boyunca sikke basımına ara vermeden devam etmiştir. Altın sikke olarak hyperpyron basılmıştır. Bu sikke şekil itibarıyla I. Aleksios dönemine ait hyperpyron sikkelerin devamı niteliğinde olsa da üzerindeki tasvirler bakımından farklılıklar göstermektedir. Genel olarak üç tipe ayrılmasına karşılık bu sikkeler birbirinden küçük farklılıklarla ayrılmaktadır. Buna göre ilk tip sikkelerin ön yüzünde İsa arkalıksız bir taht üzerine oturmaktadır. Sikkenin diğer yüzünde de Meryem ve imparator ayakta durmakta, aralarında ise patrik haçı bulunmaktadır. İkinci tip sikkelerin ön yüzünü birinci tip sikkelerle olduğu gibi tasarlanmıştır. Arka yüzde de Meryem, imparatoru taçlandırmaktadır. Üçüncü tip sikkeler üzerinde ise diğer iki tip sikke ile benzerlik göstermektedir. Ancak burada kullanılan tek fark İsa'nın oturduğu tahtın yüksek arkalıklı olarak yapılmasıdır.

⁵⁶⁶ Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri/Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 81-82.

⁵⁶⁷ Dikici, 329-332.

Sikkenin diğer yüzünde de yine Meryem ve imparator tasvirleri yer almaktadır. Fakat burada imparator sol elinde haçlı küre tutmaktadır⁵⁶⁸.

İmparator II. Ioannes Komnenos, I. Aleksios Komnenos gibi elektron aspron trachy ve billon aspron trachynin basımına devam etmiştir. Her iki birimde yapılan sikkeler incelendiğinde bu sikkelerde kendi içinde çeşitli tiplere ayrılmıştır. Elektron aspron trachylerin genellikle arka yüzünde imparator ve aziz ayakta ve aralarında patrik haçı tutar şekilde tasvir edilmiştir. Daha sonraki tasvirlerinde imparator ve aziz arasında tuttukları obje yerine haçlı küreye yer verilmiştir⁵⁶⁹. Sikkenin ön yüzünde de taht üzerinde oturan İsa tasviri görülmektedir. Billon aspron trachylerin ön yüzünde ise İsa tasviri yerine Meryem tasviri tercih edilmiştir. Diğer yüzde de imparatorun cepheden, ayakta durur şekilde tasvir edilmiştir.

II. Ioannes döneminde bakır sikke tetarteron ve yarım tetarteron bastırılıp piyasaya sürülmüştür. Tüm bu sikkelerin darphanesi olarak ise Konstantinopolis ve Thessaloniki darphaneleri olmuştur⁵⁷⁰.

6.14. III. IOANNES DOUKAS VATATZES (1222-1254)

Bizans İmparatorluğu Ortaçağ boyunca çeşitli yönlerden gelen akınlarla mücadele etmek zorunda kalırken, hiçbir dönemde başkent yabancı kuvvetlerin istilasına maruz kalmamıştır. Bu anlamda yaşanan ilk olay 1203-1204 yılları arasında Haçlı birliklerinin amacından saparak Konstantinopolis'i ele geçirmeleri gösterilmektedir. Bu olayın sonrasında Konstantinopolis'te 1204 yılında bir Latin Devleti ile kendini Bizans İmparatorluğu'nun asıl varisi olarak gören çeşitli imparatorluklarda kurulmuştur⁵⁷¹. Bu imparatorluklardan biride İznik İmparatorluğudur. I. Theodoros Laskaris tarafından, İznik merkez olmak üzere Kuzeybatı Anadolu toprakları üzerinde kurulmuştur. Laskaris'in ölümünün ardından, imparatorun damadı III. Ioannes Doukas Vatatzes 1222 yılında taç giyerek imparatorluğun başına geçmiştir. Son derece başarılı bir idareci olan Vatatzes otuz iki yıllık yönetimi süresince Epiros, Selanik, Bulgar, Selçuklu ve

⁵⁶⁸ Çantay, 188.

⁵⁶⁹ Michael F. Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081-1261*, Dumbarton Oaks Studies XII, Trustees For Harvard University, Washington 1969, 108.

⁵⁷⁰ Çantay, 188.

⁵⁷¹ Semavi Eyice, "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşünün Başlangıcı/The Beginning of The Demise of The Byzantine Empire", *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, (16), 2004/1, 183.

Latinlerle mücadele ederek imparatorluğun sınırlarını iki katına çıkarmıştır. III. Ioannes Doukas Vatatzes iç politikada ise bir takım gelişmelere imza atmıştır. Tarım ve sanayi ürünlerinde artış sağlayarak, İznik'in bir ilim merkezi haline gelmesi için çalışmıştır⁵⁷².

III. Ioannes Doukas Vatatzes döneminde altın, billon, elektron ve bakırdan sikkeler basılmıştır. Altın sikkeler dışında tüm sikkeler imparatorun kendine has özelliklerde bastırıldığı sikkelerden olmuştur. Altın sikke birimi olan hyperpyron, biçim ve üzerindeki tasvirler bakımından, II. Ioannes Komnenos'a (1118-43) ait hyperpyron sikkeleriyle benzerlik göstermektedir⁵⁷³. Bu nedenle ilk zamanlar Vatatzes'e ait sikkeler, II. Ioannes Komnenos'a atfedilmiştir. Ancak 1841 yılında Rolling bir definede ele geçen sikkeleri incelediğinde Dukas'a ait sikkeleri II. Ioannes sikkelerinden ayrı değerlendirmiştir. Wroth 1908 yılında yayınlamış olduğu British Museum Catalogue adlı eserinde III. Ioannes'e ait sikkeleri II. Ioannes'in 3. tip sikkeleri içinde değerlendirmiştir. Fakat Wroth bu sikkeler üzerinde yeniden çalışma yaparak 1911 yılında tekrar yayınladığı eserinde III. Ioannes Doukas Vatatzes'e ait sikkeleri ayrı başlık altında incelemiştir. 1960 yılında ise Metcalf'in bir makalesinde III. Ioannes'in sikkelerini Rolling gibi ayrı olarak değerlendirmiştir⁵⁷⁴.

II. Ioannes Komnenos tarafından üç tip hyperpyron sikke basılmıştır. Bunlardan ikisi Konstantinopolis'te diğeri Thessaloniki'de bastırılmıştır. III. Ioannes Doukas Vatatzes'e ait sikkeler ise iki tipte oluşturulmuş ve her ikisi de Magnesia'da basılmıştır. II. Ioannes'e ait olanlardan ilk tip sikkeler, imparatorunun yönetiminin beşinci yılından itibaren görülürken, ardından ikinci tip sikkeler basılmıştır. Üçüncü tip sikkelerde imparatorun yirmi ikinci iktidar yılında bastırılmıştır. III. Ioannes'e ait sikkelerden ilk tip sikkeler ise, III. Ioannes'in yönetiminin altıncı yılında bastırılırken, ikinci tip sikkelerde yirmi üçüncü iktidar yılında basılmaya başlanmıştır⁵⁷⁵. II. Ioannes'in Thessaloniki'de basılan sikkeleriyle III. Ioannes'in sikkeleri birbiriyle benzerlikleri açısından değerlendirildiğinde iki imparatora ait sikkelerin ön yüzünde bir taht üzerinde oturan İsa figürü vardır. Nimbuslu olarak, cepheden tasvir edilmiştir. Tasvirin üst kısmında **IC XC** şeklinde İsa'ya ait monogram yer alırken, sikkenin sağ boşluğunda

⁵⁷² Dikici, 2007, 380-383.

⁵⁷³ Eleni Liannta, "John II Comnenus (1118-43) or John III. Vatatzes (1222-54) ? (Distinguishing the Hyperpyra of John II From Those of John)", *The Numismatic Chronicle*, 166, 2006, 270.

⁵⁷⁴ Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire*, 246-247.

⁵⁷⁵ Liannta, 270-271.

HOEI şeklinde aşağı doğru uzanan dairesel lejant bulunmaktadır. Sikkenin diğer yüzde ise solda imparator, Meryem tarafından taçlandırılmaktadır. Meryem’de nimbuslu olarak verilmiştir. Burada tasvir edilen imparator sakallı, bir elinde labarum diğer elinde ise anexikakia (akakia) tutmaktadır. Ayrıca sikke üzerinde **IIICOL O Φ** lejantı ile **ΘV MP** şeklinde monogram da bulunmaktadır. Ancak bu iki imparatora ait sikkeler ağırlıkları, sikkeyi oluşturan diskin genişliği ve üzerindeki ayrıntılar özellikle İsa’nın nimbusunun şekli, nimbusun içindeki ışınlar, noktaların sayıları, taht üzerindeki detaylar ile imparatorun sakalı, başındaki tacının detayları, kıyafeti, elinde tuttuğu labarum ayırıcı özellikte oluşturmıştır⁵⁷⁶. III. Ioannes’in bastırmış olduğu sikkelerin en belirgin ayırt edici özelliği ise sikkelerin arka yüzünde verilen Meryem ve imparator tasvirlerinin ilk tipte yarım figür halde verilirken, ikinci tip sikkelerinde tam boy cepheden verilmiş olmasıdır.

III. Ioannes döneminde basılan sikke birimlerinden olan billon trachy üç ayrı tipte basılmıştır. Billon trachy sikkelerin ilk tipinde ön yüzünde arkalıksız taht üzerine oturan İsa, arka yüzde imparator ile Aziz Konstantinos tasviri vardır. İkinci tip sikkelerin ön yüzünde yüksek bir arkalıklı taht üzerinde oturan Meryem ve göğüs hizasında madalyon içinde İsa büstü yer alırken, sikkenin diğer yüzünde imparator ile İsa tasviri birlikte verilmiştir. Üçüncü tip billon trachy sikkelerin ön yüzünde arkalıksız taht üzerinde oturan İsa bulunurken, sikkenin arka yüzde de Aziz Theodoros tam boy cepheden verilmiştir. Bu üç ana tipin dışında daha az kalitede ve üzerinde farklı tipler bulunan sikkelerde piyasaya sürülmüştür⁵⁷⁷.

III. Ioannes Doukas Vatatzes tarafından bastırılan bakır sikkelerde diğer madenlerden yapılan sikkelerde olduğu gibi çeşitli gruplara ayrılmıştır. Genel olarak iki tip şeklinde belirlenen bu sikkelerin biri scyphate diğeri de yassı bir formda basılmıştır. Scyphate tarzında basılan ilk grup sikkeleri kendi arasında iki gruba ayrılmıştır. İlk grup scyphate sikkelerinin arka yüzünde imparator tasviri, ön yüzde İsa tasviri vardır. İkinci grup sikkelerin de ön yüzünde arkalıklı bir taht üzerinde İsa otururken, sikkenin arka yüzünde Aziz Demetrios askeri kıyafetiyle tasvir edilmiştir. Yassı formda basılan bakır sikkeler ise yine iki gruba ayrılmış ve her iki grup sikkelerin ön yüzünde ayakta durur vaziyette imparatorun tasviri yer alırken, arka yüz üzerinde de birinci tip sikkelerde

⁵⁷⁶ Liannta, 277-279.

⁵⁷⁷ Çantay, 199-200.

Aziz Demetrios yer alırken, ikinci tip sikkeler üzerinde de Aziz Georgeos tasvirine yer verilmiştir⁵⁷⁸.

6.15. I. IOANNES KOMNENOS (1235-1238)

Konstantinopolis'te 1204 yılında yaşanan Latin istilası sonrasında kurulan imparatorluklardan biri de Trabzon İmparatorluğu'dur. Kültürel anlamda Yunan dili ve kültürü üzerine kurulmuş olan bu imparatorluk, Hristiyanlığın etkisi ve Anadolu'da yaşayan topluluklarında katlılarıyla kendilerine has özellikler oluşturarak yaklaşık iki yüz elli yıl boyunca siyasi varlığını devam ettirmiştir⁵⁷⁹.

Trabzon İmparatorlarından biri olan I. Ioannes Komnenos, 1235 yılları arasında idari yönetimi devralarak Trabzon İmparatorluğu'nu 1238 yılına kadar yönetmiştir. I. Ioannes Trabzon İmparatorluğu'nun kurucularından biri olan I. Aleksios'un oğlu ve I. Andronikos Gidos'un da kardeşidir⁵⁸⁰.

Trabzon imparatorluğu siyasi anlamda İmparator Andronikos Gidos'un döneminde itibaren Selçuklular ile mücadele içinde olmuştur. Kısa süre bağımsızlığını koruyan Trabzon İmparatorluğu sonrasında dış siyasette Selçuklu yönetimine tabi olmuştur. Üstelik Trabzon İmparatorluğu anlaşma gereği belirli miktarda haraç ödemenin yanında, ihtiyaç halinde Selçuklulara askeri yardımda bulunmayı da kabul etmiştir. Trabzon İmparatorluğu ve Selçuklularla olan bu ilişkiler imparator I. Ioannes Komnenos dönemi boyunca devam etmiştir⁵⁸¹.

Trabzon İmparatorluğu bağımsızlığını ilan ettiği dönemden itibaren sikke basımı gerçekleştirmiştir. Gümüş sikke, Trabzon İmparatorluğunun temel sikke birimini olmuş ve 1235 yılında I. Ionnes Komnenos tarafından asper isminde yeni sikke birimi oluşturulmuştur⁵⁸². I. Ioannes Komnenos tarafından bastırılan asper sikkelerin ön yüzünde imparator ayakta ve cepheden tasvir edilirken, bir elinde uzun bir haç diğer elinde rulo tutar vaziyette verilmiştir. Burada imparator başında tacı, üzerinde tunik ve kolları kısa olarak tasarlanmış bir manto giymektedir. Sikkenin üzerinde imparator

⁵⁷⁸ Wroth, 217-219.

⁵⁷⁹ Charles King, Karadeniz, (Çev.: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, 119-124.

⁵⁸⁰ Wroth, 1911, Ixxviii.

⁵⁸¹ Ayönü, 29.

⁵⁸² Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 147-148.

tasviri dışında kalan boşluklarda noktalardan oluşan şekillere ya da harflere yer verilmiştir. Ayrıca imparator ismini belirten lejantta kullanılmıştır. Sikkenin arka yüzünde de Trabzon sikkelerinde yaygın olarak tasvir edilen Aziz Eugenius başının üzerinde nimbusu ile sakallı, ayakta durur vaziyette, cepheden verilmiştir. Tasvirin bir elinde uzun haç, diğer elinde ise kıyafetinin ucunu tutmaktadır. Sikkenin bu yüzünde de ön yüzünde olduğu gibi lejanta yer verilmiştir.

W. Wroth çalışmalarında I. Ioannes'e ait sikkeler içinde bakır sikkelerin basılmadığını belirtmesine karşılık Sabatier'ın çalışmasında bazı bakır sikkelerin bu imparator tarafından bastırıldığından bahsetmektedir⁵⁸³.

6.16. I. MANUEL KOMNENOS (1238-1263)

I. Manuel Komnenos, I. Aleksios Komnenos'un oğludur. I. Ioannes Komnenos'tan sonra Trabzon İmparatorluğu'nun yönetimini devralarak, yirmi beş yıl Trabzon ve çevresinde önemli bir güç olmuştur. İmparatorluğun güvenliği için Selçuklu ve Moğollarla ilişki içinde bulunmuştur⁵⁸⁴. I. Manuel dönemde yaşanan en büyük siyasi olayı 1243 yılında meydana gelen Köseadağ Savaşıdır. Güç dengelerinin büyük oranda değiştiği bu savaşta Trabzon İmparatorluğu, Selçukluların yanında yer almıştır. Aynı zamanda daha önce yapmış olan anlaşma gereği Trabzon İmparatorluğu, Selçuklulara askeri yardımda da bulunmuştur. Köseadağ Savaşı'nın ardından Anadolu'nun pek çok yeri Moğolların yönetimine geçerken, Trabzon İmparatorluğu da saf değiştirerek Moğol yönetiminin yanında yer almıştır. Yine bu dönemde Trabzon İmparatorluğu, bölgede yaşanan siyasi karışıklıktan yararlanarak Konstantinopolis'e ulaşmasını saylayacak olan kara yolu bağlantısı kurmak için Sinop'a akınlar düzenlenmiş ve Gürcülerin desteğini ile 1254 yılında Sinop'u ele geçirilmiştir. Ayrıca Konstantinopolis'i yeniden tesis eden Bizans İmparatorlarından Mikhail Palaiologosla olan ilişkilerini belirli bir düzeye getirilirken, kiliseler arasında yaşanan problemler çözülerek Trabzon İmparatorluğu yerel Piskoposların başı olması sağlamıştır⁵⁸⁵.

⁵⁸³ Wroth, 232-235.

⁵⁸⁴ Wroth, lxxviii.

⁵⁸⁵ Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2009, 152-163.

Çeşitli kaynaklarda Trabzon İmparatorluk tarihinin en zengin ve gelişmiş dönemi olarak I. Manuel Komnenos dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde çok sayıda sikke basımı gerçekleştirilmiştir. Bu sikkeler ilk zamanlar ticarete iyi bilinmekle beraber, imparatorluğun sınırları ötesinde kalan diğer yerlerde de bu sikkelerin dolaşımı sağlanmıştır. Aynı zamanda kullanıldığı ülkelerde taklitleri de yapılmıştır. I. Manuel döneminde piyasaya sürülen sikkeler Trabzon İmparatorluğu'nun genel karakterini taşıyan sikkeleri olduğu gibi, Bizans geleneklerinde yapılmış sikke özelliği de göstermektedir. Bizans tipinde basımı yapılan sikkeler bazı görüşlere göre I. Aleksios tarafında basılan sikkelerin bir devamı olarak görülür. Diğer bir görüşe göre ise Nikaia İmparatorluğu tarafından basılan sikkeleri taklit etmek maksadıyla bu sikkelerin basıldığı düşünülmektedir⁵⁸⁶.

Bizans sikkeleri modelinde yapılan gümüş sikkeler, scyphate tarzında düzenlenmiştir. Bu gümüş nomizmaların ön yüzünde imparator Manuel sakallı, cepheden, ayakta durur vaziyette tasvir edilmiştir. İmparatorun elinde labarum ve rulo tutmaktadır. Üzerinde kıyafet olarak tunik ve onun üzerinde kolları kısa manto giymiştir. Başında ise tacı bulunmaktadır. Ayrıca sikkenin sağ boşluğunda imparatoru taçlandıran Tanrı'nın eli bulunmaktadır. Sikkenin diğer yüzünde de Meryem ve ona ait monograma yer verilmiştir. Meryem burada arkalıklı bir taht üzerinde oturur ve kucağında da bebek İsa'yı tutmaktadır. Meryem'in başının arkası nimbusludur. Üzerinde ise baskılı mont ve tunik bulunmaktadır.

Trabzon sikkelerinin genel özelliklerini taşıyan asper ismindeki gümüş sikkeler ise yassı formda düzenlenmiştir. Bu sikkelerin ön yüzünde diğer gümüş nomizma da olduğu gibi imparator tasviri vardır. Sikkenin arka yüzünde de Meryem tasvirinin yerine Aziz Eugenius'un tasvirine yer verilmiştir. Tasvir edilen aziz sakallı, cepheden ve ayakta durur vaziyettedir. Bir elinde uzun bir haç, diğer elinde de kıyafetinin ucunu tutmaktadır. Nimbuslu olarak tasvir edilen azizinin üzerinde buroş ile tutturulmuş bir kıyafete yer verilmiştir.

⁵⁸⁶ Wroth, lxxviii-lxxix.

I. Manuel döneminde de bakır sikke basımına devam edilmiştir. Üzerinde bulunan mevcut tasvirlerde asper sikkelerin üzerinde bulunan sikkelerin devamı niteliğinde olmuştur⁵⁸⁷.

6.17. II. IOANNES KOMNENOS (1280-1297)

I. Manuel üç kez evlenmiştir. İlk iki evliliğini, Trabzon bölgesi'nin soylu ailelerinden Anna Xuloloe ve İrene Syrikaina ile yaparken, üçüncü evliliğini ise Gürcistan Prensesi Rusudan ile yapmıştır. II. Ioannes Komnenos, Manuel'in İrene ile yaptığı evliktten olan oğludur. I. Manuel'in ölümünün ardından sırasıyla II. Andronicus ve Georgios Trabzon yönetimine getirilmiş olmalarına karşın⁵⁸⁸ bu yöneticilerin çeşitli nedenlerle Trabzon tahtından uzaklaştırılmasından sonra II. Ioannes Komnenos Trabzon İmparatorluğu'nun yönetimine geçmiştir. II. Ioannes siyasi politikası itibarıyla kardeşi Georgios'un Moğol, Palaiologos ve Patrik karşıtı tutumundan kaynaklanan tehlikeyi ortadan kaldırmak için mücadele etmiştir. Bu nedenle II. Ioannes Komnenos, Trabzon İmparatorluğu'nun siyasi tarihinde bir ilk olarak, Bizans'ın asıl varisi olma iddiasından vazgeçerken, Palaiologos Hanedanlığından VIII. Mikhail ile anlaşma yoluna gitmiştir. Ayrıca Memlûklülere karşı yapılan savaşlarda İlhanlıların destekçisi olurken, Gürcülerle de askeri mücadeleler içinde bulunmuştur. Böylece dış siyasette olan ilişkiler yeniden şekillenmiştir. Trabzon İmparatorluğu'nun dış politikasında bunlar yaşanırken, ülke toprakları içinde de imparatorun kardeşleri yönetimde söz sahibi olmak için çok sayıda isyanda bulunmuşlardır. II. Ioannes, George'nin yeniden Trabzon tahtına çıkma amacını sonuçsuz bıraksa da, kız kardeşi Theodora'nın birkaç ay yönetimde kalmasını engelleyememiştir⁵⁸⁹.

13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trabzon'da ticaret oldukça gelişmiştir. Batılı ve Müslüman tüccarların Trabzon ve çevresinde faaliyet göstermeleri buradaki limanın önemini artırmıştır. Bu durum Trabzon sikkelerine de yansımıştır. Böylece imparatorluk içinde alım-satımın gerçekleşmesi için çok sayıda ve çeşitli tipte gümüş sikke basımı gerçekleştirilmiştir⁵⁹⁰.

⁵⁸⁷ Wroth, 236-237.

⁵⁸⁸ Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 155.

⁵⁸⁹ Murat Keçiç, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404*, 174-176.

⁵⁹⁰ Wroth, lxxx.

II. Ioannes Komnenos döneminde asper sikkelerin basımı devam etmiştir. İmparator Manuel tarafında basılan scyphate tarzında sikkeler ise bu dönemde görülmemiştir. Sikkeler üzerinde betimlenen tasvirler bakımından Manuel'in sikkeleriyle benzerlik göstermiştir. Bu sikkelerin arka yüzünde Aziz Eugenius, ön yüzünde de imparator tasvirine yer verilmiştir. Ancak I. Manuel sikkelerinden farklı olarak imparator elinde kısa saplı bir labarum ve haçlı küre tutmaktadır. Üstelik sikke üzerindeki imparatora ait lejant bulunması bu sikkeler için belirleyici özellik olmuştur. II. Ioannes zamanında basılan bakır sikkeler de çok yaygın olarak kullanımlarına devam etmiştir. Bakır sikkeler düz formunda yapılmasının aksine Scyphate tarzında yapılmışlardır. Genel olarak ön yüzünde verilen imparator tasviri cepheden, ayakta durur vaziyette ve sakallıdır. Kısa sapıyla bir elinde labarum, diğer elinde haçlı globus tutmaktadır. İmparator başında tacı, üzerinde de çizgili bir tunik giymiştir. Belinde de sarkan bir kuşak vardır. Sikkenin diğer yüzünde ise Vaftizci Yahya tasviri yer almaktadır. Sakallı ve başının arkası nimbuslu olarak verilmiştir. Bir eliyle taktis işareti yaparken, diğer eliyle de uzun bir haç tutarken tasvir edilmiştir⁵⁹¹.

6.18. II. ALEKSİOS KOMNENOS (1297-1330)

II. Ioannes'in büyük oğludur. II. Aleksios Komnenos dış politikada, evrensellik iddiasından vazgeçerek, Trabzon İmparatorluğu'nun yerel bir imparatorluk olduğunu kabul etmiştir. II. Aleksios döneminde Cenevizler'in saldırılarına karşı Sinop'un hamisi Mesud Bey'in oğlu Gazi Çelebi ile ittifak kurmuştur. Yine bu dönemde Çepni Türkleri Sinop'a doğru ilerlerken, batıda da Gürcü saldırılarından kaçan Ortodoks Kıpçak Türkleri, Trabzon İmparatorluğu topraklarına yerleşmeye başlamışlardır. Bu durum sonrasında Rumlar merkeze doğru çekilirken, onların çekildikleri topraklar üzerinde çeşitli Türk toplulukları yerleşerek bölgenin Türk yurdu haline gelmesinde önemli rol oynamışlardır⁵⁹². Yine bu dönemde Papa XXII. İonnes, Trabzon kiliselerini Roma Katolik kiliselerine bağlamak için 1329 yılında imparatoru Katolik dinine dönmeye davet etmiştir. Fakat bu davet Aleksios Komnenos tarafından geri çevrilmiştir⁵⁹³.

⁵⁹¹ Wroth, 257-276.

⁵⁹² Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404*, 180-181.

⁵⁹³ Öztürk, 568.

II. Aleksios Komnenos döneminde asperin üretimine devam edilse de eskisi kadar bu sikkeler değerli olmamıştır. Asperin yerine bu dönemde yeni bir sikke olan yarım asperin üretimine başlanmıştır⁵⁹⁴. Bu nedenle sikkenin ağırlığı % 15 civarında düşürülürken, sikke üzerindeki geleneksel tasvirlerde değişmeye başlamıştır. Buna göre ayakta verilen imparator ve aziz tasvirleri, bundan sonra at üzerinde tasvir edilmeye başlanmıştır⁵⁹⁵. Tasvirlerin bu şekilde verilmesi 12. ve 14. yüzyıllar arasında Selçuklular ile kültürler arası etkileşimin sikke ikonografisine yansımaları olarak görülmüştür. Üstelik asperin birim ağırlığının ortalama 2.8 gram olması bu sikkelerin dirhem ağırlığına da benzer olduğunu göstermiştir. Bu durum tasvir benzerliğinin yanı sıra sikke ağırlığının da Selçuklu'dan etkilenildiğinin bir göstergesi olmuştur⁵⁹⁶. Aleksios döneminde basılan sikkeler üzerinde imparator genç ve sakalsız şekilde verilirken, aynı zamanda Komnenoslar sülalesinin adı da belirtilmiştir. Daha önceki sikkeler üzerinde görülen Tanrı'nın eli (Manus Dei) tasviri bu sikkelerde kalkmıştır. Sikkenin arka yüzünde tasvir edilen atın bacakları altında ise çeşitli bitkisel formda ve noktalardan oluşan süslemelere yer verilmiştir⁵⁹⁷.

6.19. IV. ALEKSİOS KOMNENOS (1416-1429)

Trabzon İmparatorlarından, III. Manuel'in oğludur. IV. Aleksios Komnenos döneminin en önemli siyasi olayı, babası zamanında Büyük Asya toprakları üzerinde başlayan Moğol istilası onun döneminde sona ermiştir⁵⁹⁸. Fakat Cenevizler ile olan mücadelelerde, Trabzon İmparatorluğu dört yıl boyunca şarap ve fındık olarak vergi vermeye zorlanmıştır. Ayrıca IV. Aleksios Komnenos bu dönemde kızlarından birini Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf'un oğlu Cihan Şah ile evlendirmiş, diğer kızlarını da varlıklı zenginlerle evlendirerek bu sayede güçlü müttefikler elde etmeye çalışmıştır⁵⁹⁹.

⁵⁹⁴ Wroth, Ixxx-Ixxxi.

⁵⁹⁵ Simon Bendall, "The Earliest Asper of Alexius II of Trebizond (1297-1330)", *SPINK, Numismatic Circular*, Cxvi (3), (June 2008), 118.

⁵⁹⁶ Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 153-154.

⁵⁹⁷ Bendall, "The Earliest Asper of Alexius II of Trebizond (1297-1330)", 118; Worwich Wroth, 278.

⁵⁹⁸ Wroth, Ixxxii.

⁵⁹⁹ Öztürk, 576.

IV. Aleksios Komnenos döneminde asper ve yarım asper sikke birimleri basılmaya devam edilmiştir⁶⁰⁰. Piyasaya sürülen sikkeler üzerindeki tasvirler bakımından II. Aleksios Komnenos döneminde başlatılan at üzerinde tasvir geleneğini devam ettirmiştir. Ancak bu sikkeler diğer sikkelerden, atın ayakları altındaki motiflerden ve imparatorun tuttuğu asa formundan ayırt edilmektedir⁶⁰¹.

⁶⁰⁰ Ünal, “Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi’ndeki Üç Adet Asper”, 150.

⁶⁰¹ Wroth, ıxxvi.

YEDİNCİ BÖLÜM

KATALOG VE DEĞERLENDİRME

7.1. KATALOG

Kat. No	: 1		
Müz. Env. No	: 3515/25.305.2006		
Müz. Gel. Şek. ve Tarihi	: Satın alma, 12.10.2004		
Dönemi	: I. Iustinos (518-527)		
Madeni	: AE	Çapı: 30.10 mm.	Ağırlığı: 15.74 gr.
Birimi	: Follis (518-527)		
Darphasi	: Nikomedia		
Ref	: DOC 1, 48, no: 28a.1		
Ön Yüz	: İmparator sağ dönük, profilden, büst şeklinde verilmiştir. Başında diadem, üzerinde paludamentum bulunmaktadır. Büstün üst kısmında lejant olarak DNIV... ifadesi mevcuttur.		
Arka Yüz	: Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük M harfi yer almaktadır. Bu değer işaretinin üst kısmında bir haç bulunurken, sol tarafında bir yıldız, alt kısmında da atölye ile darphane işareti bulunmaktadır. Darphane işareti silik olsa da IK harfleri okuna bilmektedir.		

Kat. No : 2

Müz. Env. No : 3555/25.345.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Iustinos (518-527)

Madeni : AE **Çapı:** 30.01 mm. **Ağırlığı:** 16.50 gr.

Birimi : Follis (518-527)

Darphane : Konstantinopolis

Ref. : DOC 1, 41, no: 12.1

Ön Yüz : İmparator sağ dönük, profilden, büst şeklinde verilmiştir. Başında diadem, üzerinde paludamentum bulunmaktadır. Büstün üst kısmında lejant olarak NVSPPAV.. ifadesi mevcuttur.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük **M** harfi yer almaktadır. Bu değer işaretinin üst kısmı ile sağ ve sol kısımlarında birer haç işareti ile alt kısımda darphane işaretine yer verilmiştir.

Kat. No : 3

Müz. Env. No : 5164

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Iustinianos (527-565)

Madeni : AV Çapı: 21.92 mm. Ağırlığı: 4.4 gr.

Birimi : Solidus (545-565)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 1, 71, no: 9i.1

Ön Yüz : İmparator sakalsız, cepheden büst şeklinde tasvir edilmiştir. Başında tüy sorguçlu miğfer, üzerinde de bezemeli bir zırh bulunmaktadır. Sağ elinde haçlı globus tutarken, sol elinde ise üzerinde hamle yapan bir süvari tasviri bulunan kalkan tutmaktadır. Büstün üst kısmında da **DNIVSTINI AVSPPAVC** şeklinde bir lejant bulunmaktadır.

Arka Yüz : Ayakta duran, cepheden melek tasvir edilmiştir. Bu tasvirin üzerinde uzun tunik ve pallium bulunmaktadır. Meleğin sağ elinde asanın baş kısmı P şeklinde sonlanmış skepter tutarken, sol eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Sağ boşlukta yıldız şekli bulunurken, en alt kısımda darphane ismi bulunmaktadır. Lejant olarak **VICTORI AAVCCC** yer verilmiştir. Ayrıca lejantın sonunda atölye işareti de mevcuttur.

Kat. No : 4

Müz. Env. No : 3514/25.304.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Iustinianos (527-565)

Madeni : AE **Çapı:** 31.22 mm. **Ağırlığı:** 10.26 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Kyzikos

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakalsız, cepheden büst şeklinde tasvir edilmiştir. Başında tüy sorguçlu miğfer, üzerinde zırh ve paludamentum bulunmaktadır. Sağ elinde haçlı globus tutarken, sol omzunda kalkan tutmaktadır. Üst kısımda **D.....T.... ANVSPP....** şeklinde lejanta yer verilmiştir. Fakat bu yazı tam olarak belirgin değildir.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük **M** harfi vardır. Bu değer işaretinin üst kısmında bir haç görülürken, sol tarafında yukarıdan aşağıya doğru **A/N/N/O** yazısı, sağ tarafında ise **II** şeklinde imparatorun iktidar yılına yer verilmiştir. Değer işaretinin altında da atölye işareti ile en altta darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No	: 5		
Müz. Env. No	: 3517/25.307.2006		
Müz. Gel. Şek. ve Tarihi	: Satın alma, 12.10.2004		
Dönemi	: I. Iustinianos (527-565)		
Madeni	: AE	Çapı: 32.18 mm.	Ağırlığı: 15.20 gr
Birimi	: Follis (527-538)		
Darphanesi	: Konstantinopolis		
Ref.	: DOC 1, 78, no: 28b.2		
Ön Yüz	: İmparator sağ dönük, profilden, büst şeklinde verilmiştir. Başında diadem, üzerinde paludamentum bulunmaktadır. Tasvirin üst kısmında ise DNIVISTINI ..VSPPAV... şeklinde bir lejant bulunmaktadır.		
Arka Yüz	: Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük M harfi yer almaktadır. Bu değer işaretinin üst kısmında haç ya da yıldız olduğu belirlenemeyen bir işaret bulunmaktadır. Buna karşın sol tarafında yıldız, sağ tarafında ise bir haç işareti mevcuttur. Değer işaretinin altında ise atölye işareti ile en altta darphane ismi bulunmaktadır.		

Kat. No : 6

Müz. Env. No : 3604/25.394.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Iustinianos (527-565)

Madeni : AE **Çapı:** 25.67 mm. **Ağırlığı:** 9.12 gr.

Birimi : Yarım Follis (C sınıfı) (547-548)

Darphanesi : Antiokheia

Ref. : DOC 1, 149, no: 238.2

Ön Yüz : İmparator sakalsız, cepheden büst şeklinde verilmiştir. Başında tüy sorguçlu miğfer, üzerinde zırh bulunmaktadır. Sağ elinde haçlı globus tutarken, sol omzunda ise kalkan tutmaktadır. Sikkenin sağ boşluğunda da bir haç bulunmaktadır.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 20 nummi değerinde büyük **K** harfi yer almaktadır. Bu değer işaretinin üst kısmında bir haç görülürken, sol tarafında yukarıdan aşağıya doğru **A/N/N/O** yazısı, sağ tarafında ise **XXI** şeklinde imparatorun iktidar yılına yer verilmiştir. Değer işaretinin altında atölye işareti ile en altta darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 7

Müz. Env. No : 5163

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Iustinus (565-578)

Madeni : AV **Çapı:** 20.46 mm. **Ağırlığı:** 4.5 gr.

Birimi : Solidus (565-578)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 1, 199, no: 4g

Ön Yüz :İmparator sakalsız, cepheden, büst şeklinde verilmiştir. Başında diadem ve sorguç miğfer, üzerinde de zırh bulunmaktadır. Sağ elinde üzerinde Viktoria olan bir globus tutarken, sol omzunda ise süvari betimli kalkan tutmaktadır. Tasvirin üst kısmında ise **DNIVSTI NVSPPAVI** şeklinde bir lejanta yer verilmiştir.

Arka Yüz :Konstantinopolis tasviri oturur vaziyette ve sağ doğru bakmaktadır. Başında miğfer, üzerinde tunik ve manto bulunmaktadır. Konstantinopolis sağ eliyle mızrağa yaslanmakta, sol eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Ayrıca sağ omzunda aigisa yer almaktadır. Sikkenin en alt kısmında ise darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 8

Müz. Env. No : 3518/25.308.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Iustinos (565-578)

Madeni : AE **Çapı:** 28.80 mm. **Ağırlığı:** 13.66 gr.

Birimi : Follis (569-570)

Darphanesi : Nikomedia

Ref. : DOC 1, 227, no: 95a.2

Ön Yüz : İmparator Iustinos ve Sophia birlikte cepheden, tahta oturur şekilde verilmiştir. Iustinos sağ elinde haçlı globus tutarken, Sophia ise sağ elinde haçlı asa tutmaktadır. Her iki tasvirin başında nimbusa yer verilmiştir. Ayrıca tasvirlerin baş hizasında aralarında bir haç mevcuttur. Tasvirlerin üst kısmında ise **DNIVSTI NVSPPA...** şeklinde bir lejantta yer verilmiştir.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük **M** harfi vardır. Bu değer işaretinin üst kısmında bir haç görülürken, sol tarafta yukarıdan aşağıya doğru **A/N/N/O** yazısı, sağ taraf ise **Ϟ** şeklinde imparatorun iktidar yılına yer verilmiştir. Değer işaretinin altında atölye işareti ile en altta darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 9

Müz. Env. No : 3537/25.327.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Iustinos (569-570)

Madeni : AE **Çapı:**28.80 mm. **Ağırlığı:** 13.66 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Theuopolis/Antiokheia

Ref. : DOC 1, 243, no: 150c

Ön Yüz : İmparator Iustinos ve Sophia birlikte, cepheden, tahta oturur şekilde verilmiştir. Iustinos sağ elinde mızrak tutarken, Sophia'da sol elinde haçlı asa tutmaktadır. Aralarında ise uzun haçlı globus mevcuttur. Her iki tasvirinde başında nimbusa yer verilmiştir. Tasvirin üzerinde ise **DNIVSTI** şeklinde bir lejant bulunmaktadır.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük **M** harfi vardır. Bu değer işaretinin üst kısmında bir haç görülürken, sol tarafta yukarıdan aşağıya doğru **A/N/N/O** yazısı, sağ tarafta ise **II/III** şeklinde imparatorun iktidar yılına yer verilmiştir. Değer işaretinin altında atölye işareti ile en altta darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 10

Müz. Env. No : 3548/25.338.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Iustinos (565-578)

Madeni : AE **Çapı:**31.58 mm. **Ağırlığı:**14.30 gr.

Birimi : Follis (572-573)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 1, 210, no: 34e

Ön Yüz : İmparator Iustinos ve Sophia birlikte cepheden, tahta oturur şekilde verilmiştir. Iustinos sağ elinde haçlı globus tutarken, Sophia ise sağ elinde haçlı asa tutmaktadır. Her iki tasvirin başında nimbusa yer verilmiştir. Tasvirlerin üst kısmında lejant bulunmaktadır. Ancak lejant tam olarak okunamamaktadır.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük **M** harfi yer almaktadır. Üst kısımda ✠ şeklinde kristogram bulunurken, sol tarafta yukarıdan aşağıya doğru **A/N/N/O** yazısı, sağ tarafta ise **II** şeklinde imparatorun iktidar yılına yer verilmiştir. Değer işaretinin altında atölye işareti ile en altta darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 11

Müz. Env. No : 3519/25.309.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Tiberios Konstantinos (578-582)

Madeni : AE **Çapı:** 30.43 mm. **Ağırlığı:** 12.84 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Theuopolis/Antiokheia

Ref. : BM, 117, no: 89

Ön Yüz : İmparator cepheden büst şeklinde, başında pendialı tacı, üzerinde süslemeli konsül giysisi ile tasvir edilmiştir. İmparatorun sağ elinde mappa tutarken, sol eliyle de kartallı asa tutmaktadır. Tasvirin üst kısmında da **HINOCN** ... şeklinde bir lejant bulunmaktadır.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük **M** harfi yer almaktadır. Bu değer işaretinin üst kısmında bir haç görülürken, sol tarafta yukarıdan aşağıya doğru **A/N/N/O** yazısı, sağ tarafta ise **II/II** şeklinde imparatorun iktidar yılına yer verilmiştir. Değer işaretinin altında da darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 12

Müz. Env. No : 3562/25.352.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Tiberios Konstantinos (578-582)

Madeni : AE **Çapı:** 31.27 mm. **Ağırlığı:** 11.48 gr.

Birimi : Follis (578-579)

Darphanesi : Theuopolis/Antiokheia

Ref. : BM, 117, no: 93

Ön Yüz : İmparator cepheden büst şeklinde, başında pendiali tacı, üzerinde süslemeli konsül giysisi ile tasvir edilmiştir. İmparator sağ elinde mappa tutmaktadır. Tasvirin sol tarafı silinmiş olduğundan bu elinde tuttuğu obje belli değildir. Üst kısmında ise **IIIN....** şeklinde bir lejant yer almaktadır.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük **M** harfi yer almaktadır. Bu değer işaretinin sol tarafta yukarıdan aşağıya doğru **A/N/N/O** yazısı bulunur. Sikkenin üst kısmındaki şekil ve sağ tarafta imparatorun iktidar yılı silinmiştir. Değer işaretinin alt kısmında ise darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 13

Müz. Env. No : 3516/25.306.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : Mauricius Tiberios (582-602)

Madeni : AE **Çapı:** 29.31 mm. **Ağırlığı:** 10.82 gr.

Birimi : Follis (590-591)

Darphanesi : Kyzikos

Ref. : DOC 1, 332, no: 126a.1

Ön Yüz : İmparator cepheden büst şeklinde tasvir edilmiştir. Başında tüy sorguçlu, pendiali tac, üzerinde de zırh bulunmaktadır. İmparator sağ elinde haçlı globus tutarken, sol omuzunda ise kalkan taşımaktadır. Üst kısımda ϢNmAVRICI şeklinde bir lejant bulunmaktadır.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük M harfi yer almaktadır. Bu değer işaretinin üst kısmında bir haç görülürken, sol tarafta yukarıdan aşağıya doğru A/N/N/O yazısı, sağ tarafta ise Ϣ/III şeklinde imparatorun iktidar yılına yer verilmiştir. Değer işaretinin altında atölye işareti ile en altta darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 14

Müz. Env. No : 3600/25.390.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : Mauricius Tiberios (582-602)

Madeni : AE **Çapı:** 30.61 mm. **Ağırlığı:** 10.72 gr.

Birimi : Follis (601-602)

Darphanesi : Theuopolis/Antiokheia

Ref. : DOC 1, 345, no: 172d

Ön Yüz : İmparator cepheden büst şeklinde, başında pendiali haçlı tacı, üzerinde süslemeli konsül giysisi ile tasvir edilmiştir. İmparator sağ elinde mappa, sol elinde de kartallı asa tutmaktadır. Tasvirin üst kısmında ise **ϢNMAVRI CIPPAVI** şeklinde bir lejant yer almaktadır.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında 40 nummi değerinde büyük **M** harfi yer almaktadır. Bu değer işaretinin üst kısmında bir haç görülürken, sol tarafında yukarıdan aşağıya doğru **A/N/N/O** yazısı, sağ tarafta ise **X/X** şeklinde imparatorun iktidar yılına yer verilmiştir. Değer işaretinin altında da atölye işareti ile en altta darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 15

Müz. Env. No : 5165

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : Phocas (602-610)

Madeni : AV **Çapı:** 21.97 mm. **Ağırlığı:** 4.2 gr.

Birimi : Solidus (IV. sınıf) (607-610)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 2/1, 157, no: 10g

Ön Yüz : İmparator sivri sakalı ve dağınık saçlarıyla cepheden, büst şeklinde tasvir edilmiştir. İmparatorun başında üzerinde haç ile pendilialli tacı, üzerinde de zırh ve paludamentum bulunmaktadır. Sağ elinde haç taşımaktadır. Üst kısımda ise **ONFOCAS PERPAVC** şeklinde bir lejant mevcuttur.

Arka Yüz : Melek tasviri ayakta, cepheden verilmiştir. Üzerinde tunik bulunmaktadır. Sağ elinde ucu **⚡** şeklinde uzun bir asa, sol elinde de haçlı globus tutmaktadır. **VICTORI AAVCC** şeklinde bir lejant mevcuttur. Lejantın bittiği yerde atölye işareti ve tasvirin en altında da darphane ismi bulunmaktadır.

Kat. No : 16

Müz. Env. No : 5166

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : Phokas (602-610)

Madeni : AV **Çapı:** 20.14 mm. **Ağırlığı:** 4.5 gr.

Birimi : Solidus (III. sınıf) (603-607)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 2/1, 154, no: 5j.2

Ön Yüz : İmparator sivri sakalı ve dağınık saçlarıyla cepheden, büst şeklinde tasvir edilmiştir. İmparatorun başında üzerinde haç bulunan pendiliyasız bir taç, üzerinde ise zırh ve paludamentum bulunmaktadır. Sağ elinde haç taşımaktadır. Üst kısmında **DNFOCAS PERPAVC** şeklinde lejanta yer verilmiştir.

Arka Yüz : Melek tasviri ayakta, cepheden verilmiştir. Üzerinde tunik bulunmaktadır. Sağ elinde ucu **⚡** şeklinde sonlanan uzun bir skepter, sol elinde ise haçlı globus vardır. Üst kısımda **VICTORI AAVCC** lejantı bulunmaktadır. Lejantın bittiği yerde atölye işareti ve tasvirin en altında da darphane ismine yer verilmiştir.

Kat. No : 17

Müz. Env. No : 5171

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : Herakleios (610-641)

Madeni : AV **Çapı:** 20.84 mm. **Ağırlığı:** 4.4 gr.

Birimi : Solidus (IV. Sınıf, B(g) varyasyonu) (637-638 (?))

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 2/1, 260, no: 39d

Ön Yüz : Herakleios, Herakleios Konstantinos, Heraklonas üçü birlikte ayakta, tam boy cepheden tasvir edilmişlerdir. Herakleios ortada bıyıklı uzun sakallı, sağında Herakleios Konstantinos sakalsız, solda ise Heraklonas biraz daha küçük ve sakalsızdır. Hepsinin üzerinde khlamys, başlarında da üzerinde haç bulunan pendiliyasız taç bulunmaktadır. Yine bu tasvirlerin üçü de sağ ellerinde haçlı globus, sol elleri de vücutlarının ön kısmında tutmaktadırlar.

Arka Yüz : Üç basamaklı bir kaide üzerinde potent haç bulunmaktadır. Bu haçın sol ve sağ boşluğunda birer monogram yer almaktadır. Bu haçın etrafında ise **VICTORIA AVGVSTAE** lejantı ve lejantın sonunda da atölye işareti vardır. En alt kısımda da darphane ismine yer verilmiştir.

Kat. No : 18

Müz. Env. No : 5167

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : III. Konstantinos (II. Konstans) (641-668)

Madeni : AV **Çapı:** 21.63 mm. **Ağırlığı:** 4.3 gr.

Birimi : Solidus (IV. sınıf (a)) (654-659)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 2/2, 427, no: 25.c

Ön Yüz : II. Konstans ve IV. Konstantine birlikte cepheden, büst şeklinde tasvir edilmiştir. II. Konstans solda diğer tasvire göre oldukça büyük olarak verilmiştir. Ayrıca uzun sakalı ve bıyığıyla diğerine göre ön plandadır. IV. Konstantine ise sağda, sakalsız olarak verilmiştir. Her iki imparatorun başında haçlı tacı ve üzerlerinde de fibula ile tutturulmuş khlamysi bulunmaktadır. Bu iki tasvir arasında birde haç bulunmaktadır. Üst kısımda ise **τΙΝϞ S C CONSTAN** şeklinde bir lejant vardır.

Arka Yüz : Üç basamaklı kaide üzerinde potent haça yer verilmiştir. Bu haçın etrafında **VICTORIA AVϞϞ** lejantı ve lejantın sonunda da atölye işareti vardır. Haçın altında ise darphane ismine yer verilmiştir.

Kat. No : 19

Müz. Env. No : 6191

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 29.09.2005

Dönemi : III. Konstantinos (II. Konstans) (641-668)

Madeni : AV **Çapı:**18.56 mm. **Ağırlığı:** 2.1 gr.

Birimi : Semissis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 2/2, 435, no: 44.1

Ön Yüz : İmparatorun sağ dönük profilden, büst şeklinde verilmiştir. Başında diadem, üzerinde de paludamentum bulunmaktadır. Tasvirin üst kısmında **ΘNCONSτAN** şeklinde bir lejant yer almaktadır.

Arka Yüz : Globus üzerinde potent haç bulunmaktadır. Haçın üzerinde de **VICTORIAAVÇS** şeklinde bir lejant vardır.

Kat. No : 20

Müz. Env. No : 3521/25.311.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : A2 Grubu Anonim Follisler (976 (?)-1030/1035)

Madeni : AE **Çapı:** 32.43 mm. **Ağırlığı:** 15.34 gr.

Birimi : Follis (3. varyasyon)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 651, no: A₂.3.5

Ön Yüz : İsa'nın cepheden büstü, sakallı ve haç nimbusludur. Nimbusta yan yana iki noktadan oluşturulmuş bezeme bulunmaktadır. Nimbusun sağında ve solunda **IC XC** şeklinde İsa'ya ait monograma yer verilmiştir. İsa'nın üzerinde tunik ve himation bulunmaktadır. Fakat kıyafetin ayrıntıları belirgin değildir. Sol elinde İncil tutmaktadır. Yine kitap ve üzerindeki süslemeler silinmiştir. Tasvirin üzerinde ise **NOV** lejantı bulunmaktadır.

Arka Yüz : Dört satır **IHS X P B ASILEY BASILEY** yazısı alt alta sıralanmıştır. Ayrıca yazının altında da tek bir nokta bulunmaktadır.

Kat. No : 21

Müz. Env. No : 3523/25.313.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : A2 Grubu Anonim Follisler (976 (?)-1030/1035)

Madeni : AE **Çapı:** 29.21 mm. **Ağırlığı:** 9.96 gr.

Birimi : Follis (32. varyasyon)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 663, no: A₂.32.1

Ön Yüz : İsa'nın cepheden büstü, sakallı ve haç nimbusludur. Nimbusta haç ile oluşturulmuş bezeme bulunmaktadır. Nimbusun sol tarafında ise **XC** şeklinde monogram bulunmaktadır. İsa'nın üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sol elinde İncil tutmaktadır. Fakat kitap üzerindeki süslemeler silinmiştir.

Arka Yüz : Sikkenin üzerinde yazı vardır. Ancak bu kısmın üzeri çizildiği için yazıların şekli bozulmuştur. Bu yüzden yazılar tam anlamıyla okunamamaktadır.

Kat. No : 22

Müz. Env. No : 3558/25.348.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : A2 Grubu Anonim Follisler (976 (?)-1030/1035)

Madeni : AE **Çapı:** 26.81 mm. **Ağırlığı:** 8.84 gr.

Birimi : Follis (40. varyasyon)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 667, no: A₂.40a.4

Ön Yüz : İsa'nın cepheden büstü, sakallı ve haç nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbusun üzeri noktalardan oluşturulmuş bezemelere yer verilmiştir. İsa'nın üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sol elinde İncil tutmakta ve İncil'in kapağında şeklinde oluşturulmuş süslemeler bulunmaktadır. Üst kısımda ise **EMMA** şeklinde yazılmış bir lejanta yer almaktadır.

Arka Yüz : Dört satır **ΙΗSC/XRISTOC/BASILEC/BASILEC** yazısı alt alta sıralanmıştır. Yazının altında da şeklinde oluşturulmuş süsleme yer almaktadır.

Kat. No : 23

Müz. Env. No : 3535/25.325.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : B Grubu Anonim Follis (1030/1035-1042(?))

Madeni : AE **Çapı:** 30.35 mm. **Ağırlığı:** 9.04 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 677, no: B.8

Ön Yüz : İsa'nın cepheden büstü, sakalsız ve nimbuslu olarak verilmiştir. Ancak nimbus ve üzerindeki süslemeler silinmiştir. İsa üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sol elinde kapağında ✠ şeklinde süslemeleri bulunan İncil tutmaktadır.

Arka Yüz : İki basamaklı bir kaide üzerinde haç vardır. Haçın kolları arasında IS-XS/bAS-ILC/ bAS-ILC yazılıdır.

Kat. No : 24

Müz. Env. No : 3543/25.333.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : C Grubu Anonim Follis (1042(?)-1050)

Madeni : AE **Çapı:** 30.53 mm. **Ağırlığı:** 8.70 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 682, no: C.9

Ön Yüz : İsa Antiphonetes'in dizlerine kadar betimlenmiş figürü, cepheden sakallı, haç nimbuslu olarak tasvir edilmiştir. Üzerinde tunik ve himation bulunmaktadır. Sağ elini taktis pozisyonunda yukarı kaldırmış, sol eliyle de İncil tutmaktadır. İsa tasvirinin üzerinde +C.... lejantı bulunmaktadır.

Arka Yüz : Mücevher taşlar ile süslü bir haç mevcuttur. Haçın kolları ucunda birer nokta ve kollar arasında da IC-XC/NI-KA şeklinde yazılmış monogram bulunmaktadır.

Kat. No : 25

Müz. Env. No : 3552/25.342.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : D Grubu Anonim Follis (1050-1060)

Madeni : AE **Çapı:** 28.78 mm. **Ağırlığı:** 9.94 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 686, no: D.20

Ön Yüz : İsa kare arkalıklı tahta oturur vaziyette, cepheden, sakallı ve haç nimbuslu olarak verilmiştir. İsa'nın sağ eli göğsünün üzerinde, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Kitabın kapağında ise noktalardan oluşturulmuş bezeme vardır. İsa'nın sol ayağı diğer ayağına göre biraz daha öne uzatılmış vaziyettedir. İsa'nın sağ ve sol omuz hizasında ise **IC XC** monogramı bulunmaktadır.

Arka Yüz : **IS-XS/ bASILC /bASILC** yazısı vardır. Bu yazının üzerinde - + - ve altında da - u - şeklinde bir süslemeye de yer verilmiştir.

Kat. No : 26

Müz. Env. No : 3551/25.341.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : G Grubu Follis (1065-1070)

Madeni : AE **Çapı:** 25.80 mm. **Ağırlığı:** 8.04 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 692, no: G.1

Ön Yüz : İsa cepheden, sakallı ve haç nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbusun sağ ve sol yanında **IC XC** monogramı bulunmaktadır. İsa'nın üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli taktis pozisyonun da yukarı kaldırmış pelerinin kenarını tutarken, sol eliyle de rulo tutmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Meryem büstü cepheden, orans duruşlu ve nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbusun sağ ve sol boşluğunda **MP ΘV** monogramı bulunmaktadır. Üzerinde ise tunik ve maphoriona yer verilmiştir. Sikkenin etrafı noktalı bordürler ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 27

Müz. Env. No : 3554/25.344.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : G Grubu Follis (1065-1070)

Madeni : AE **Çapı:** 27.94 mm. **Ağırlığı:** 9.56 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 692, no: G.1

Ön Yüz : İsa cepheden, sakallı ve haç nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbusun sağ ve sol boşluklarında **IC XC** monogramı bulunmaktadır. İsa'nın üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli taktis pozisyonunun da yukarı kaldırmış pelerinin kenarını tutarken, sol eliyle de rulo tutmaktadır. Sikkenin etrafı noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Meryem büstü cepheden, orans duruşlu ve nimbuslu olarak tasvir edilmiştir. Nimbusun sağ ve sol boşluklarında **MP ΘV** monogramı mevcuttur. Meryem üzerinde ise tunik ve maphorion giyimlidir. Sikkenin etrafı noktalı bordürler ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 28

Müz. Env. No : 3559/25.349.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : G Grubu Follis (1065-1070)

Madeni : AE **Çapı:** 27.02 mm. **Ağırlığı:** 5.72 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 693, no: G.15

Ön Yüz : İsa cepheden, sakallı ve haç nimbuslu olarak verilmiştir. Bu tasvir sikke üzerine iki kez basılmıştır. Nimbusun sağ ve sol boşluklarında **IC XC** monogramı bulunmaktadır. İsa'nın üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli taktis pozisyonun da yukarı kaldırmış pelerinin kenarını tutarken, sol eliyle de rulo tutmaktadır. Sikkenin etrafı noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Sikkenin ön yüzde olduğu gibi bu yüzdede aynı tasvir üst üste iki kez basılmıştır. Ancak sikke üzerindeki tasvirlerde kayma olmuştur. Bu tasvirde tek bir tasvir gibi değerlendirilirse sikkenin üzerinde Meryem büstü cepheden, orans duruşlu ve nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbusun sağ ve sol boşluklarında ise **MP ΘV** monogramı vardır. Meryem bura da tunik ve maphorion kıyafetlidir. Sikkenin etrafı noktalı bordürler ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 29

Müz. Env. No : 3607/25.397.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : G Grubu Follis (1065-1070)

Madeni : AE **Çapı:** 25.70 mm. **Ağırlığı:** 4.06 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 692, no: G.1

Ön Yüz : İsa cepheden, sakallı ve haç nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbusun sağ ve sol boşluklarında **IC XC** monogramı mevcuttur. İsa'nın üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli taktis pozisyonunun da yukarı kaldırmış pelerinin kenarını tutarken, sol eliyle de rulo tutmaktadır. Sikkenin etrafı noktalı bordürle kuşatılmıştır

Arka Yüz : Meryem büstü cepheden, orans duruşlu ve nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbusun sağ ve sol boşluklarında **MP ΘV** monogramı vardır. Meryem tunik ve maphorion kıyafetlidir. Sikkenin etrafı noktalı bordürler ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 30

Müz. Env. No : 3617/25.407.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I Grubu Anonim Follis (1075-1080)

Madeni : AE **Çapı:** 25.48 mm. **Ağırlığı:** 4.78 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 697, no: I.19

Ön Yüz : İsa cepheden, sakallı ve haç nimbuslu olarak verilmiştir. Nimbus üzerinde noktalardan oluşmuş bezeme vardır. Ayrıca nimbusun sağ ve sol boşluklarında **IC XC** monogramı mevcuttur. İsa'nın üzerinde tunik ve himation bulunmaktadır. Sağ elini taktis pozisyonunda pelerinin kenarını tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Kitabın üzerinde ☩ şeklinde süsleme vardır.

Arka Yüz : Sikkenin ortasında Latin haçı bulunmaktadır. Haçın her bir ucunda iki ufak nokta arasında bir büyük nokta mevcuttur. Ortada küçük haç, aşağıda haçın alt kolunun iki yanında birer nokta ve bitkisel bezeme yer almaktadır. Yukarıda sağ ve sol boşluklarda ise birer hilal bulunmaktadır.

Kat. No : 31

Müz. Env. No : 5155

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AV **Çapı:** 26.61 mm. **Ağırlığı:** 4.3 gr.

Birimi : Histamenon (II. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 769, no: 2.1

Ön Yüz : İsa lir arkalıklı tahta oturur vaziyette, sakallı ve haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Üzerinde tunik ve himationludur. Sağ eli dua eder pozisyonda yukarı kaldırmış, sol elide dizinin üzerindeki İncili tutmaktadır. Kitabın üzerinde ✠ şeklinde bezeme vardır. Üst kısımda **+İRSIXSRCX** şeklinde lejant bulunmaktadır. Sikkenin etrafı çift noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : İmparator ve Meryem tasvirleri birlikte verilmiştir. Buna göre solda imparator ayakta, cepheden, pendilia tacı ve üzerinde loros ile verilmiştir. Sağ eli göğsünde, sol elinde haçlı globus taşımaktadır. Sağ tarafta Meryem, cepheden, nimbuslu, üzerinde tunik ve maphorion giyimlidir. Meryem'in nimbusunun sağ boşluğunda **M** monogramı bulunmaktadır. Sağ eliyle imparatoru taçlandırırken, sol elide göğsünün üzerindedir. Üst kısımda ise **+KΩNRACA..** şeklinde bir lejant bulunmaktadır.

Kat. No : 32

Müz. Env. No : 6172

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 29.09.2005

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AV **Çapı:** 27.95 mm. **Ağırlığı:** 4.4 gr.

Birimi : Histamenon (II. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 769, no: 2.1

Ön Yüz : İsa lir arkalıklı tahta oturur vaziyette, sakallı ve haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Üzerinde tunik ve himation bulunmaktadır. Sağ eli dua eder pozisyonda yukarı kaldırmış, sol elide dizinin üzerindeki İncili tutmaktadır. Kitabın üzerinde ✠ şeklinde bezeme vardır. Üst kısımda ise **+IrSIXSRCX RCÇNANTİhm** olarak yazılmış bir lejant bulunmaktadır. Sikkenin etrafı çift noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : İmparator ve Meryem tasvirleri birlikte verilmiştir. Solda imparator ayakta, cepheden, pendilia tacı ve üzerinde loros ile verilmiştir. Sağ eli göğsünde, sol eliyle de haçlı globus taşımaktadır. Sağ tarafta Meryem, cepheden, nimbuslu, üzerinde ise tunik ve maphorion ile tasvir edilmiştir. Nimbusunun sağ boşluğunda **M** monogramı vardır. Sağ eliyle imparatoru taçlandırırken, sol elide göğsünün üzerindedir. Üst kısımda **+Kω...** şeklinde bir lejant bulunmaktadır.

Kat. No : 33

Müz. Env. No : 6175

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 29.09.2005

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AV **Çapı:** 27.24 mm. **Ağırlığı:** 4.2 gr.

Birimi : Histamenon (II. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 769, no: 2.4

Ön Yüz : İsa lir arkalıklı tahta oturur vaziyette, sakallı ve haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Üzerinde tunik ve himationludur. Sağ eli dua eder pozisyonda yukarı kaldırmış, sol elide dizinin üzerindeki İncili tutmaktadır. Kitabın üzerinde ✠ şeklinde bezeme vardır. Üst kısımda **...NANTIhm** şeklinde bir lejant bulunmaktadır. Sikkenin etrafı çift noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : İmparator ve Meryem tasvirleri birlikte verilmiştir. Buna göre solda imparator ayakta, cepheden, pendilia tacı ve üzerinde de loros ile verilmiştir. Sağ elini göğsü üzerinde tutarken, sol eliyle de haçlı globus taşımaktadır. Sağ tarafta Meryem, cepheden, nimbuslu, üzerinde ise tunik ve maphorion ile tasvir edilmiştir. Nimbusunun sağ boşluğunda **M** monogramı bulunmaktadır. Meryem sağ eliyle imparatoru taçlandırırken, sol elide göğsünün üzerindedir. Üst kısımda **+KōNRACA OAOVKAC** şeklinde lejant bulunmaktadır.

Kat. No : 34

Müz. Env. No : 6189

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 29.09.2005

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AV **Çapı:** 25.43 mm. **Ağırlığı:** 4.2 gr.

Birimi : Histamenon (I.(b) sınıfı)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 768, no: 1b.5

Ön Yüz : İsa kare arkalıklı taht üzerine oturur vaziyette, sakallı ve haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Üzerinde tunik ve himationludur. Sağ eli dua eder pozisyonda yukarı kaldırmış, sol eliyle de dizinin üzerindeki İncili tutmaktadır. Kitabın üzerinde ✠ şeklinde bezeme vardır. Üst kısımda **+IrISIXSRCX** **RCÇNANTIhm** lejant bulunmaktadır. Sikkenin etrafı çift noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : İmparator ayakta, sakallı, başında pendiliali tacı, üzerinde lorosu ile cepheden verilmiştir. Sağ elinde gövdesinde noktalı bezemeli labarum, sol elide haçlı globus tutmaktadır. Üst kısımda **+KϞNRACA OΔOVKAC** oluşturulmuş lejant bulunmaktadır. Sikkenin etrafında çift noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 36

Müz. Env. No : 3532/25.322.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AE **Çapı:** 26.57 mm. **Ağırlığı:** 6.24 gr.

Birimi : Follis (II. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 777, no: 9.1

Ön Yüz : İsa uzun sakallı ve haç nimbuslu olarak cepheden büst şeklinde verilmiştir. Nimbusun içindeki haçın kollarında birer nokta bulunmaktadır. Üstelik sağında ve solunda ki boşluğunda **IC XC** monogram bulunmaktadır. İsa'nın üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli taktis pozisyonunda tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Sikkenin üst kısmında **+CMM..** lejantı bulunmaktadır.

Arka Yüz : İmparator sakallı olarak cepheden büst şeklinde verilmiştir. Başında pendiali tacı, üzerinde loros bulunmaktadır. Sağ elinde uzun haç, sol elinde ise akakia tutmaktadır.

Kat. No : 37

Müz. Env. No : 3520/25.310.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AE **Çapı:** 30.80 mm. **Ağırlığı:** 8.54 gr.

Birimi : Follis (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 775, no: 8.2

Ön Yüz : Kare Souppedion üzerinde ayakta İsa, sakallı, başında haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Nimbusun içindeki haçın kollarında birer nokta, sağ ve sol boşluğunda da **IC XC** monogramı bulunmaktadır. Tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli ile pelerini, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Sikkenin üst kısmında **+CMMA N...** lejantı vardır.

Arka Yüz : İmparator ve eşi Eudokia birlikte tasvir edilmiştir. Buna göre sağda Konstantinos ayakta, cepheden, başında tacı, üzerinde loros ile verilmiştir. Solda da Eudokia bulunmaktadır. Oda ayakta, cepheden, üzerinde lorosuyla verilmiştir. İmparator ve eşi aralarında üç basamaklı kaide üzerinde yükselen bir labarum tutarlarken diğer ellerini ise göğüs hizasında tutmaktadırlar. Üst kısımda ise **ΕΥΔΚΑΥΤΟ** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 38

Müz. Env. No : 3525/25.315.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AE **Çapı**: 33.15 mm. **Ağırlığı**: 11.66. gr.

Birimi : Follis (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 775, no: 8.2

Ön Yüz : Kare Souppedion üzerinde ayakta İsa, sakallı, başında haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Nimbusun içindeki haçın kollarında birer nokta, sağ ve sol boşluğunda da **IC XC** monogramı bulunmaktadır. Tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli ile pelerini tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Sikkenin üst kısmında da **+CMMA NOVHA** lejantına yer verilmiştir.

Arka Yüz : İmparator ve eşi Eudokia birlikte tasvir edilmiştir. Buna göre sağda Konstantinos ayakta, cepheden, başında pendiali tacı üzerinde loros ile verilmiştir. Solda da Eudokia bulunmaktadır. Oda ayakta, cepheden başında pendiali tacı, üzerinde lorosuyla verilmiştir. İmparator ve eşi aralarında üç basamaklı kaide üzerinde yükselen bir labarum tutarlarken, diğer ellerini ise göğüs hizasında tutmaktadırlar. Sikkenin üzerinde ise **CVAKAVTO KWNTAK** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 39

Müz. Env. No : 3529/29.319.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AE **Çapı:** 29.85 mm. **Ağırlığı:** 7.68 gr.

Birimi : Follis (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 775, no: 8.2

Ön Yüz : Kare Souppedion üzerinde ayakta İsa, sakallı, başında haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Nimbusun içindeki haçın kollarında birer nokta, sağ ve sol boşluğunda da **IC XC** monogram bulunmaktadır. Tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli ile pelerini tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Sikkenin üst kısmında ise **+CMMA NOVHA** lejantı bulunmaktadır.

Arka Yüz : İmparator ve eşi Eudokia birlikte tasvir edilmiştir. Sağda Konstantinos ayakta, cepheden, başında pendiali tacı, üzerinde ise loros ile verilmiştir. Solda da Eudokia bulunmaktadır. Oda ayakta cepheden başında pendiali tacı, üzerinde lorosuyla verilmiştir. İmparator ve eşi aralarında kaide üzerinde yükselen bir labarum tutarlarken diğer ellerini ise göğüs hizasında tutmaktadırlar. Sikkenin üzerinde **EVA.....** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 40

Müz. Env. No : 3533/25.323.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AE **Çapı:** 28.63 mm. **Ağırlığı:** 10.32 gr.

Birimi : Follis (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 775, no: 8.2

Ön Yüz : Kare Souppedion üzerinde ayakta İsa, sakallı, başında haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Nimbusun içindeki haçın kollarında birer nokta, sağ ve sol boşluğunda da **IC XC** monogramı vardır. Tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli ile pelerini tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Sikkenin üst kısmında **+CMMA NOVHA** lejanti bulunmaktadır.

Arka Yüz : İmparator ve eşi Eudokia birlikte tasvir edilmiştir. Buna göre sağda Konstantinos ayakta, cepheden, başında pendiali tacı üzerinde ise loros ile tasvir edilmiştir. Solda da Eudokia bulunmaktadır. Oda ayakta cepheden başında pendiali tacı, üzerinde lorosuyla verilmiştir. İmparator ve eşi aralarında kaide üzerinde yükselen bir labarum tutarlarken diğer ellerini ise göğüs hizasında tutmaktadırlar. Sikkenin üzerinde **ΕΥΔΚΑΥΤΟ ΚΩΝΤΑΚ** lejanti bulunmaktadır.

Kat. No : 41

Müz. Env. No : 3550/25.340.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AE **Çapı:** 29.40 mm. **Ağırlığı:** 8.42 gr.

Birimi : Follis (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 775, no: 8.2

Ön Yüz : Kare Souppedion üzerinde ayakta İsa, sakallı, başında haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Nimbusun içindeki haçın kollarında birer nokta, sağ ve sol boşluğunda da **IC XC** monogramı bulunmaktadır. Tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli ile pelerini tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Sikkenin üst kısmında **+CMMMA** lejantı bulunmaktadır.

Arka Yüz : İmparator ve eşi Eudokia birlikte tasvir edilmiştir. Buna göre sağda Konstantinos ayakta, cepheden, başında pendiali tacı üzerinde loros ile verilmiştir. Solda da Eudokia bulunmaktadır. Oda ayakta cepheden başında pendiali tacı, üzerinde lorosuyla verilmiştir. İmparator ve eşi aralarında üç basamaklı kaide üzerinde yükselen bir labarum tutarlarken diğer ellerini ise göğüs hizasında tutmaktadırlar. Sikkenin üzerinde **ЄΥΔΟΚΑΥΤΟ** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 42

Müz. Env. No : 3556/25.346.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AE **Çapı:** 28.23 mm. **Ağırlığı:** 6.44 gr.

Birimi : Follis (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 775, no: 8.2

Ön Yüz : Kare Souppedion üzerinde ayakta İsa, sakallı, başında haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli ile pelerini tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Sikkenin üst kısmında +..... VHA lejantı bulunmaktadır.

Arka Yüz : İmparator ve eşi Eudokia birlikte tasvir edilmiştir. Buna göre sağda Konstantinos ayakta, cepheden, başında pendiali tacı üzerinde loros ile verilmiştir. Solda da Eudokia bulunmaktadır. Oda ayakta cepheden başında pendiali tacı, üzerinde lorosuyla verilmiştir. İmparator ve eşi aralarında kaide üzerinde yükselen bir labarum tutarlarken diğer ellerini ise göğüs hizasında tutmaktadırlar. Sikkenin üzerinde **ΕΥΔΟΚΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 43

Müz. Env. No : 3563/25.359.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : X. Konstantinos Dukas (1059-1067)

Madeni : AE **Çapı:** 27.74 mm. **Ağırlığı:** 9.36 gr.

Birimi : Follis (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 775, no: 8.2

Ön Yüz : Sikkenin üzerinde tasvir ve lejant büyük oranda silinmiştir. Buna rağmen kare Souppedion üzerinde ayakta İsa, sakallı, başında haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Üzerinde tunik ve himation bulunmaktadır. Sağ eli ile pelerini tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır.

Arka Yüz : İmparator ve eşi Eudokia birlikte tasvir edilmiştir. Sağda Konstantinos ayakta, cepheden, başında pendiali tacı, üzerinde loros ile verilmiştir. Solda ise Eudokia bulunmaktadır. Oda ayakta, cepheden, başında pendiali tacı, üzerinde lorosuyla verilmiştir. İmparator ve eşi aralarında kaide üzerinde yükselen bir labarum tutarlarken, diğer ellerini ise göğüs hizasında tutmaktadırlar. Sikkenin üzerinde **ΕΥΑΚΑΥΤΟ ΚΩΝΤΑΚ** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 44

Müz. Env. No : 5150

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : IV. Romanos (1068-1071)

Madeni : AV **Çapı:** 26.20 mm. **Ağırlığı:** 3.7 gr.

Birimi : Histamenon (II. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 790, no: 2.2

Ön Yüz: Kare bir kürsü üzerinde ortada Mikhail, sağda Andronikos, solda Konstantinos ayakta cepheden verilmiştir. Her birinin başında pendilialı taç, üzerlerinde loros bulunmaktadır. VII. Mikhail sağ elinde labarum, sol elinde akakia tutmaktadır. Andronikos sağ elinde akakia, sol elinde globus, Konstantinos ise sağ elinde haçlı globus, sol eliyle de akakia tutmaktadır. Sikkenin üst kısmında da **KΘN MX ...** lejantı vardır. Sikke çift sıra noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Üç figür ayakta cepheden verilmiştir. Merkezde kara Souppedion üzerinde, başı nimbuslu, üzerinde tunik ve himation giysili İsa figürü vardır. Nimbusun sağ ve sol boşluğunda da **IC XC** monogramı mevcuttur. İsa sol tarafında Romanos'u, sağ tarafında Eudokia'yı taçlandırmaktadır. Romanos üzerinde loros, başında pendilialı tacı ile sağ eli göğsü üzerinde, sol eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Eudokia ise üzerinde loros, başında tırtıklı ve pendilialı tacı ile sol eli göğsünde diğer eliyle de haçlı globus tutmaktadır.

Kat. No : 45

Müz. Env. No : 5152

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : IV. Romanos (1068-1071)

Madeni : AV **Çapı:** 26.65 mm. **Ağırlığı:** 4.4 gr.

Birimi : Histamenon (II. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 790, no: 2.1

Ön Yüz : Kare bir kürsü üzerinde ortada Mikhail, sağda Andronikos, solda Konstantinos ayakta cepheden verilmiştir. Her birinin başında pendilialı bir tac, üzerlerinde loros bulunmaktadır. VII. Mikhail sağ elinde labarum, sol elinde de akakia tutmaktadır. Andronikos sağ elinde akakia, sol elinde globus tutarken, Konstantinos ise sağ elinde haçlı globus, sol elinde akakia tutmaktadır. Üzerinde **KON MX ANA** lejantı vardır. Sikke çift sıra noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Üç figür ayakta cepheden verilmiştir. Merkezde kara Souppedion üzerinde, başı nimbuslu, üzerinde tunik ve himation giysili İsa figürü ve boşlukta ona ait monogram vardır. Sol tarafında Romanos'u, sağ tarafında Eudokia'yı taçlandırmaktadır. Romanos üzerinde loros, başında pendilialı tacı ile sağ eli göğsü üzerinde sol eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Eudokia üzerinde ise loros, başında tırtıklı ve pendilialı tacı ile sol eli göğsünde diğer eliyle de haçlı globus tutmaktadır.

Kat. No : 46

Müz. Env. No : 6171

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 29.09.2005

Dönemi : IV. Romanos (1068-1071)

Madeni : AV **Çapı:** 25.58 mm. **Ağırlığı:** 4.5 gr.

Birimi : Histamenon (II. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 790, no: 2.1

Ön Yüz : Kare bir kürsü üzerinde ortada Mikhael, sağda Andronikos, solda Konstantinos ayakta durur vaziyette cepheden verilmiştir. Her birinin başında pendilialı bir taç, üzerlerinde loros bulunmaktadır. VII. Mikhael sağ elinde labarum, sol elinde de akakia tutmaktadır. Andronikos sağ elinde akakia, sol elinde globus tutarken, Konstantinos ise sağ elinde haçlı globus, sol elinde de akakia tutmaktadır. Sikkenin etrafında çift sıra noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Üç figür ayakta cepheden verilmiştir. Merkezde kara souppedion üzerinde, başı nimbuslu, üzerinde tunik ve himation giysili İsa vardır. Nimbusun sağ ve sol boşluğunda da **IC XC** monogramı mevcuttur. Sol tarafında Romanos'u, sağ tarafında Eudokia'yı taçlandırmaktadır. Romanos üzerinde loros, başında pendilialı tacı ile sağ eli göğsü üzerinde, sol eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Eudokia üzerinde ise loros, başında tırtıklı ve pendilialı tacı ile sol eli göğsünde diğer eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Üst kısımda **+POMANS EVΔUKIA** şeklinde lejanti vardır.

Kat. No : 47

Müz. Env. No : 6173

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 29.09.2005

Dönemi : IV. Romanos (1068-1071)

Madeni : AV **Çapı:** 26.71 mm. **Ağırlığı:** 4.3 gr.

Birimi : Histamenon (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 790, no: 1.4

Ön Yüz : Ortada Mikhail, sağında Andronikos, solunda Konstantinos ayrı ayrı yuvarlak souppedion üzerinde, ayakta, cepheden verilmiştir. Üçünün de başında pendiliali taç, üzerlerinde loros vardır. VII. Mikhail sağ elinde labarum, sol elinde de akakia tutmaktadır. Andronikos sağ elinde akakia, sol elinde globus tutarken, Konstantinos ise sağ elinde haçlı globus sol elinde akakia tutmaktadır. Üzerinde **MX ANA** lejantı vardır. Sikkenin etrafında çift sıra noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Üç figür ayakta cepheden verilmiştir. Merkezde kare Souppedion üzerinde, başı nimbuslu, üzerinde tunik ve himation giysili İsa vardır. Nimbusun sağ ve sol boşluğunda da **IC XC** monogramı mevcuttur. Sol tarafında Romanos'u, sağ tarafında Eudokia'yı taçlandırmaktadır. Romanos üzerinde loros, başında pendiliali tacı ile sağ eli göğsü üzerinde, sol eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Eudokia üzerinde ise loros, başında tırtıklı ve pendiliali tacı ile sol eli göğsünde diğer eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Üst kısımda **+POMANS EVAUKIA** lejantı vardır.

Kat. No : 48

Müz. Env. No : 6174

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 29.09.2005

Dönemi : IV. Romanos (1068-1071)

Madeni : AV **Çapı:** 28.50 mm. **Ağırlığı:** 4.4 gr.

Birimi : Histamenon (II. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 790, no: 2.1

Ön Yüz : Kare bir kürsü üzerinde ortada Mikhail, sağında Andronikos, solunda Konstantinos kare bir tabure üzerinde, ayakta cepheden verilmiştir. Her birinin başında pendilialı bir taç, üzerlerinde loros bulunmaktadır. VII. Mikhail sağ elinde labarum, sol elinde de akakia tutmaktadır. Andronikos'da sağ elinde akakia, sol elinde globus tutarken, Konstantinos ise sağ elinde haçlı globus, sol elinde akakia tutmaktadır. Üzerinde **KΩN MX ANΔ** lejantı vardır. Sikkenin etrafında çift sıra noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Üç figür ayakta cepheden verilmiştir. Merkezde kare Souppedion üzerinde başı nimbuslu, üzerinde tunik ve himation giysili İsa vardır. Nimbusun sağ ve sol boşluğunda ise **IC XC** monogramı mevcuttur. Ayrıca sol tarafında Romanos'u, sağ tarafında Eudokia'yı taçlandırmaktadır. Romanos üzerinde loros, başında pendilialı tacı ile sağ eli göğsü üzerinde, sol eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Eudokia üzerinde ise loros, başında tırtıklı ve pendilialı tacı ile sol eli göğsünde, diğer eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Üst kısımda **+PΩMANS CVAUKIA** lejantı vardır.

Kat. No : 49

Müz. Env. No : 3608/25.398.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : IV. Romanos (1068-1071)

Madeni : AE **Çapı:** 26.23 mm. **Ağırlığı:** 6.48 gr.

Birimi : Follis

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 796, no: 8.2

Ön Yüz : İsa uzun sakallı ve haç nimbuslu olarak cepheden, büst şeklinde verilmiştir. Nimbusun sağ ve solunda **IC XC/ NI KA** monogramı bulunmaktadır. İsa'nın üzerinde tunik ve himation giyimlidir. Sağ eli ile pelerinini, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Kitabın üzerinde de noktalardan oluşturulmuş bezeme vardır.

Arka Yüz : Latin haçı yer almaktadır. Haçın ortasında **X** bulunurken, haçın her bir kolunun ucunda biri büyük ikisi küçük nokta mevcuttur. Üstelik yukarıda ki haçın solunda **C**, sağında **R**, aşağıda ki kolun solunda **P**, sağında **Δ** harfi bulunmaktadır. Haçın alt kolunun sağ ve solunda ise – şekli bulunmaktadır. Sikkenin üzerinde lejant yoktur ve sikkenin etrafında da tek sıra halinde noktalı bordüre yer verilmiştir.

Kat. No : 50

Müz. Env. No : 6177

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 29.09.2005

Dönemi : VII. Mikhail (1071-1078)

Madeni : AV **Çapı:** 27.60 mm. **Ağırlığı:** 4.4 gr.

Birimi : Histamenon (I. sınıf)

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : DOC 3/2, 803, no: 1.1

Ön Yüz : İsa kara arkalıklı tahta oturur vaziyette, sakallı ve haç nimbuslu olarak cepheden verilmiştir. Nimbusun sağ ve solunda **IC** ve **XC** şeklinde monogram bulunmaktadır. İsa üzerinde tunik ve himation giyimli olarak sağ eli dua eder pozisyonda, sol eli ise dizinin üzerindeki İncili tutmaktadır. Kitabın üzerinde ise bezemeli olarak verilmiştir. Sikkenin etrafında çift noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : İmparatorun sakallı cepheden büstü yer almaktadır. Başında pendilialı tacı, üzerinde yakalıklı loros bulunmaktadır. Tacın üzerinde de haç yer alır. İmparator sağ elinde labarum, sol elinde ise haçlı globus tutmaktadır.

Kat. No : 51

Müz. Env. No : 3327/25.118.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes (1118-1143)

Madeni : EL **Çapı:** 32.50 mm. **Ağırlığı:** 4.22 gr.

Birimi : Elektron Aspron Trachy

Darphanesi : Konstantinopolis

Ref. : Hendy, 104, levh. 10.1-2

Ön Yüz : İsa sakallı, nimbuslu olarak arkalıksız bir taht üzerinde oturur vaziyette cepheden verilmiştir. Nimbusun sağ ve solunda **IC XC** monogramı bulunmaktadır. İsa'nın üzerinde tunik ve cobion giyimlidir. Sağ eli taktis pozisyonunda yukarı kaldırmış, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Kitabın üzerinde ise şeklinde bezeme vardır.

Arka Yüz : İmparator ile Aziz Georgios birlikte verilmiştir. İmparator solda, başında pendilialı tacı, üzerinde stemma, divetesion ve khlamys bulunmaktadır. Sağ eli göğsü üzerinde, sol eliyle de azizle birlikte labarum tutmaktadır. Aziz ise sağda, başında nimbusu, üzerinde kısa askeri tunik, zırh ve sagion bulunmaktadır. Sol elinde kılıç tutmaktadır. Sikke üzerinde sol tarafta yukarıdan aşağı doğru **Ιω/ΔΕC/ΠΟ/ΤΗ** lejanti yer almaktadır.

Kat. No : 52

Müz. Env. No : 5154

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : III. Ioannes Doukas Vatatzes (1222-1254)

Madeni : AV **Çapı:** 26.46 mm. **Ağırlığı:** 4.3 gr.

Birimi : Hyperpyron (II. sınıf sikkelerden Geçiş ya da Geç tip)
(1232-1254?)

Darphanesi : Magnesia

Ref. : DOC 4/2, 490, no: 14.a

Ön Yüz : İsa sakallı, nimbuslu olarak arkalıksız bir taht üzerinde oturur vaziyette cepheden verilmiştir. Nimbusun sağ ve solunda IC XC monogramı vardır. İsa'nın üzerinde tunik ve cobion giyimlidir. Sağ eli taktis pozisyonunda yukarı kaldırmış, sol elinde de İncil tutmaktadır. Kitabın üzerinde ise ✠ şeklinde bezeme vardır. Lejantı ise silinmiştir.

Arka Yüz : İmparator ve Meryem birlikte ayakta, cepheden verilmiştir. Meryem, sağ tarafta, başında nimbus, üzerinde tunik ve maphorion giyimli olarak sol taraftaki imparatoru taçlandırmaktadır. Nimbusun yanında Θ monogramı vardır. İmparatorda başında pendilialı tacı, üzerinde ise divetesion ve yakalıklı lorosu bulunmaktadır. Sağ elinde labarum, sol elinde ise anexikakia vardır. Lejant büyük oranda silinmiştir. Yalnızca ω/€ harfleri okunabilmektedir.

Kat. No : 53

Müz. Env. No : 5156

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : III. Ioannes Doukas Vatatzes (1222-1254)

Madeni : AV **Çapı:** 31.45 mm. **Ağırlığı:** 4.2 gr.

Birimi : Hyperpyron (II. sınıf sikkelerinden İlk tip) (1232-1254?)

Darphanesi : Magnesia

Ref. : DOC 4/2, 483, no: 4a*

Ön Yüz : İsa, sakallı, haç nimbuslu, arkalıksız bir taht üzerinde cepheden verilmiştir. Nimbusun sağ ve solunda **IC XC** monogramı bulunmaktadır. Üzerinde tunik ve colobion bulunmaktadır. Sağ elini kaldırmış takdis pozisyonunda iken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Kitabın kapağı üzerinde de ✠ şeklinde bir bezeme bulunmaktadır.

Arka Yüz : İmparator ve Meryem birlikte ayakta, cepheden verilmiştir. Meryem, sağ tarafta başında nimbus, üzerinde tunik ve maphorion giyimli olarak sol taraftaki imparatoru taçlandırmaktadır. Nimbusun yanında **MP** monogramı vardır. İmparatorda başında pendilialı tacı, üzerinde ise divetesion ve yakalıklı lorosu bulunmaktadır. Sağ elinde labarum tutarken, sol eliyle de anexikakia tutmaktadır. Sağda **ΙΩ/ΔΕC/ΠΟΤ/ΤΩ/Π**, solda **ΦV/ΡΟ/ΓΕ/ΝΗ/Τ** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 54

Müz. Env. No : 5157

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : III. Ioannes Doukas Vatatzes (1222-1254)

Madeni : AV **Çapı:**25.29 mm. **Ağırlığı:**4.4 gr.

Birimi : Hyperpyron (II. sınıf sikkelerden Geçiş ya da Geç tip)
(1232-1254?)

Darphanesi : Magnesia

Ref. : DOC 4/2, 486, no: 6b.1

Ön Yüz : İsa sakallı, nimbuslu olarak, arkalıksız bir taht üzerinde oturur vaziyette, cepheden verilmiştir. İsa'nın üzerinde tunik ve cobion giyimli olarak sağ elini taktis pozisyonunda yukarı kaldırmış, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Kitabın üzerinde ✠ şeklinde bezeme vardır. Lejant ve İsa'ya ait monogram ise silinmiştir.

Arka Yüz : İmparator ve Meryem birlikte ayakta, cepheden verilmiştir. Meryem, sağ tarafta başında nimbus, üzerinde tunik ve maphorion giyimli olarak sol taraftaki imparatoru taçlandırmaktadır. Nimbusun yanında **MP** monogramı vardır. İmparator'da başında pendilialı tacı, üzerinde ise diveteson ve yakalıklı lorosu bulunmaktadır. Sağ elinde labarum tutarken, sol eliyle de anexikakia tutmaktadır. Sikke üzerindeki lejant ise okunamamaktadır. Lejant büyük oranda silinmiştir. Yalnızca ω/€ harfleri okunabilmektedir.

Kat. No : 55

Müz. Env. No : 3359/25.150.2006

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2006.

Dönemi : III. Ioannes Doukas Vatatzes (1222-1254)

Madeni : AR **Çapı:** 26.76 mm. **Ağırlığı:** 3.28 gr.

Birimi : Billon Aspron Trachy

Darphanesi : Magnesia

Ref. :

Ön Yüz : İsa, sakallı, haç nimbuslu, arkalıksız bir taht üzerinde cepheden verilmiştir. Nimbusun sağ ve solunda **IC XC** monogramı bulunmaktadır. Üzerinde tunik ve colobion bulunmaktadır. Sağ elini kaldırmış takdis pozisyonunda tutarken, sol eliyle de İncil tutmaktadır. Kitabın kapağı üzerinde de ✠ şeklinde bir bezeme bulunmaktadır.

Arka Yüz : İmparator ve Meryem birlikte ayakta, cepheden verilmiştir. Meryem, sağ tarafta üzerinde tunik ve maphorion giyimli olarak sol taraftaki imparatoru taçlandırmaktadır. İmparatorunda başında pendilialı tacı, üzerinde ise diveteson ve yakalıklı lorosu bulunmaktadır. Sağ elinde labarum tutarken, sol eliyle de anexiakia tutmaktadır. Sikke üzerindeki lejant ise okunamamaktadır.

Kat. No : 56

Müz. Env. No : 5059

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Ioannes Komnenos (1235-1238)

Madeni : AR **Çapı:** 24.14 mm. **Ağırlığı:** 2.88 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Retowski, 14-15, no: 16

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzerinde ✠ şeklinde bezemelidir. İmparator sağ elinde scepter tutmaktadır. Scepterin tepesinde haç ve onun altında yarım hilal bulunmaktadır. Sol elinde ise akakia tutmaktadır. Scepterin sol alt yanında tek bir noktada mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **ΙΩΑΝΝΙC**, sağ altta **ΟΚΗΝ** lejantı yer alır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan scepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Scepterin sağ tarafında alt alta sıralanmış dört nokta bulunmaktadır. Sikkenin sol tarafında **ΟΑΓΙΟC**, sağ tarafında da **ΕΥΓΕΝΙΟ** lejantı vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 57

Müz. Env. No : 5044

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.36 mm. **Ağırlığı:** 2.80 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Retowski, 48, no: 133.

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde labarum tutmaktadır. Labarumun asa kısmında üç nokta, sağ boşluğunda da iki nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında N...., sağ altta lejantı vardır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin gövdesinde üç nokta, sağ boşluğunda da yine üç nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında AFI., sağ tarafında ise lejanı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 58

Müz. Env. No : 5048

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.10 mm. **Ağırlığı:** 2.94 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun üzerinde dört, sağ alt boşluğunda üç, üst boşlukta ise tek nokta bulunmaktadır. Sikkenin sol tarafında ΜΝ...., sağ altta ΟΚΗ lejanti mevcuttur. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin üzerinde ve sağ alt boşluğunda üçer nokta, sol üst boşlukta ise tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında ΟΑΓΙ, sağ tarafında da ✠ ΕΥΓΕΝ... lejanti bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 59

Müz. Env. No : 5050

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.84 mm. **Ağırlığı:** 2.88 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Retowski, 36, no: 71

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri şeklinde, alt kısmında da dikey noktalardan oluşmuş bezeme vardır. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ alt boşluğunda haç onun altında da üç nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında , sağ altta **OK.** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ alt boşluğunda haç bulunmaktadır. Sikkenin sol tarafında **ΟΑΓΙ.**, sağ tarafında ise lejantı mevcuttur. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 60

Müz. Env. No : 5055

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 20.25 mm. **Ağırlığı:** 2.82 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 246, no: 51

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde labarum tutmaktadır. Labarumun sağ alt boşluğunda dört nokta vardır. Sikkenin sol tarafında lejant silinmiş, sağ altta **.OKHNI** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında lejant silinmiş, sağ tarafında ise **Ε..Γ..Ν** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 61

Müz. Env. No : 5056

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.99 mm. **Ağırlığı:** 2.92 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia, sağ elinde labarum tutmaktadır. Labarumun sol alt boşluğunda iki nokta vardır. Sikkenin sol tarafında IA, sağ altta OKH lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ alt boşluğunda ise iki nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında OAGI, sağ tarafında da ⬥ CVTCNI lejantı vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 62

Müz. Env. No : 5057

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.85 mm. **Ağırlığı:** 2.80 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 240, no: 23

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde ise labarum tutmaktadır. Labarumun sağ alt boşluğunda harfi, sağ üst boşlukta da bir nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında NIA, sağ altında lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ üst boşluğunda tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında OΛΓΙΟ, sağ tarafında EVTEN... lejantı vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 63

Müz. Env. No : 5058

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.82 mm. **Ağırlığı:** 2.92 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde labarum tutmaktadır. Labarumun sağ ve sol üst boşluğunda üç nokta, sol altta **B** harfi, onunda üzerinde tek nokta vardır. Sol elinin üzerinde ise üç nokta, altında tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **·:·hN...**, sağ altta **OK** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ alt boşluğunda **B** harfi mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **OAGI**, sağ tarafta ise okunamayan bir lejant vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 64

Müz. Env. No : 5064

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 23.47 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Retowski, 30, no: 31

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia, sağ elinde labarum tutmaktadır. Labarumun asa kısmında iki nokta ve sağ boşluğunda **K** harfi ile onun üzerinde de tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **HNIA**, sağ altta ... **KH**... lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin gövdesinde ve sağ alt boşluğunda ikişer nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **ΟΛΓΙΟ**, sağ tarafında da **.Ε.. Γ..Ν..** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 65

Müz. Env. No : 5067

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.38 mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 240, no: 22

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ alt boşluğunda ^K harfi, sağ üst boşlukta da bir nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **MANI...**, sağ altta **OK...** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ üst boşluğunda tek nokta bulunur. Sikkenin sol tarafında **ΟΛΓΙΟ**, sağ tarafında da **.....ΓΕΝ..** lejantı vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 66

Müz. Env. No : 5069

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.02 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 240, no: 22

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ alt boşluğunda ^K harfi, sağ üst boşluğunda da bir nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında ^HN, sağ altta OKN lejanti bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ üst boşluğunda tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında OΛΓΙΟ, sağ tarafında ✠ CVTENIO lejanti bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 67

Müz. Env. No : 5070

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.05 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 252, no: 83

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ üst boşluğunda tek nokta, altında Λ harfi mevcuttur. Akakianın da sol tarafında ✠ şekli vardır. Sikkenin sol tarafında MN, sağ altta OKN lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ üst boşluğunda tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında OΛΓΙΟ, sağ tarafında da ..ΕΥΓΕΝΙΟ lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 68

Müz. Env. No : 5073

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 23.30 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi

Ref. : Retowski, 30, no: 31

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun asa kısmında iki nokta ve sağ boşluğunda **K** harfi mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **HNIA**, sağ altta **OKHN** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin gövdesinde ve sağ alt boşluğunda ikişer nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **ΟΑΓΙΩ**, sağ tarafında da **.ΕΥΓΕΝΙ** lejantı vardır.

Kat. No : 69

Müz. Env. No : 5074

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.51 mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Retowski, 36, no: 71

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Bu giysinin üst kısmında ✕ şeklinde, alt kısmında da dikey noktalardan oluşmuş bezeme vardır. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ alt boşluğunda haç, onun altında da üç nokta vardır. Sağ üstte Manus Dei imparatoru taçlandırırken, onun altında ise **OK** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ alt boşluğunda haç bulunmaktadır. Sikkenin sol tarafında **ΟΑΓΙΟ**, sağ tarafında **Ε** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 70

Müz. Env. No : 5076

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.64 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 247, no: 59

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ en alt boşluğunda üç nokta, sağ üstünde de tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında ΜΝ..Α, sağ altta ΟΚΗ lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ üst boşluğunda tek nokta bulunmaktadır. Sikkenin sol tarafında ΟΛΓΙΟ, sağ tarafında da .• ΕΥΓΕΝΙ lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 71

Müz. Env. No : 5078

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.63 mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 242, no: 32

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ elinde de labarum tutmaktadır. Labarumun üzerinde X harfi vardır. Akakianın da sağ boşluğunda ⋈ şeklinde haç mevcuttur. Sikkenin sol tarafında ΜΝΙΑ, sağ altta ΟΚΜΝ lejanı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ üst boşluğunda tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında ΟΑΓΙΟ, sağ tarafında .ΕΥΓΕΝΙ lejanı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 72

Müz. Env. No : 5087

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.25 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ eli ile de labarum tutmaktadır. Akakianın sol boşluğunda ✠ şekli ve sol kolun üzerinde de tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında ✠ ΜΝ., sağ altta ΟΚΗ lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ alt boşluğunda ✠ şekli ve altında da tek nokta bulunmaktadır. Sikkenin sol tarafında ΟΑΓΙ, sağ tarafında da ✠ ΕΥΝΗ lejantı mevcuttur. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 73

Müz. Env. No : 5092

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.15 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 254, no: 94

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üst ve alt kısmında dikey noktalardan, orta kısımda da ••• şeklinde bezemelerden oluşur. Sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, elinde ise haçlı globus tutmaktadır. Sağ elinde de labarum tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **HNHA.**, sağ altta **KHN** lejanti mevcuttur. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında, **Ⓐ** **CVT**, sağ tarafında da **OTI♦ITI** lejanti vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 74

Müz. Env. No : 5094

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.92 mm. **Ağırlığı:** 2.80 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Retowski, 66, no: 212

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin detayları silinmiştir. Sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, elinde ise haçlı globus tutmaktadır. Sağ elinde de labarum tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **MAN..A**, sağ altta **OKHN** lejantı vardır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde ki giysinin detayları silinmiştir. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutmakta, sol eli ve tuttuğu obje ise sikke üzeri silindiği için tespit edilememiştir. Sikkenin sağ tarafında **CVT No...** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 75

Müz. Env. No : 5099

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.96 mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 252, no: 85

Ön Yüz : İmparator tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin detayları silinmiştir. Sol elinde akakia tutarken, sağ eliyle de labarum tutmaktadır. Akakianın sol tarafında şekli vardır. Sikkenin sol tarafında N, sağ altta **OKN** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Sağ omzunun üst boşluğunda tek bir nokta bulunmaktadır. Sikkenin sol tarafında **ΟΑΓΙΟ**, sağ tarafında da **•ΕΥΓΕΝΙΟ** lejantı vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 76

Müz. Env. No : 5100

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.30 mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 252, no: 84

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ eliyle de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ üst boşlukta tek nokta mevcutken, akakianın da sol tarafında ✠ şekli vardır. Sikkenin sol tarafında **HN**, sağ altta **OKH** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ üst boşluğunda tek nokta vardır. Sikkenin sol tarafında **ΟΑΓΙ**, sağ tarafında da **••** **ΕΥΓΕΝΙΟ** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 77

Müz. Env. No : 5105

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.92 mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ eliyle de labarum tutmaktadır. Akakianın sol boşluğunda ✠ şekli ve sol kolun üzerinde de tek nokta bulunmaktadır. Sikkenin sol tarafında ✠ ΜΝ., sağ altında ΟΚΗ lejantı vardır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ alt boşluğunda ✠ şekli ve altında da tek nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında ΟΑΓΙ, sağ tarafında da ✠ ΕΥΝΗ . lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 78

Müz. Env. No : 5108

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.69 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 240, no: 23

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ eliyle de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ alt boşluğunda ^K harfi, sağ üst boşluğunda da bir nokta mevcuttur. Sikkenin sol tarafında ^MNL., sağ altta OK^M lejanti vardır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Skepterin sağ üst boşluğunda tek nokta vardır. Sikkenin sol tarafında OAGI., sağ tarafında da •• EVGENIO lejanti bulunmaktadır.

Kat. No : 79

Müz. Env. No : 5110

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 20.35 mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 240, no: 21

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ eliyle de labarum tutmaktadır. Labarumun sağ üst boşluğunda tek nokta bulunmaktadır. Sağ üstte Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Onun altında da **OKH** lejantı vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Sağ omzunun üst boşluğunda tek bir nokta mevcuttur. Sikkenin sağ tarafında **•EVTENIO** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 80

Müz. Env. No : 5111

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 22.73 mm. **Ağırlığı:** 3.0 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 246, no: 52

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde ise uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✕ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ eliyle de labarum tutmaktadır. Labarumun asa kısmında ✕ şekli mevcutken, sağ alt boşluğunda da ^ harfi mevcuttur. Sikkenin sol tarafında HNI, sağ altında OKH lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında OAFI., sağ tarafında da .EVTENI lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 81

Müz. Env. No : 5113

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : I. Manuel Komnenos (1238-1263)

Madeni : AR **Çapı:** 21.47mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Retowski, 37, no: 76

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sol elinde akakia tutarken, sağ eliyle de labarum tutmaktadır. Labarumun asa kısmında haç işareti mevcutken, sağ boşluğunda da ✠ şekli vardır. Sikkenin sol tarafında **MANIAO**, sağ altta **OKMNO** lejanti bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Sağ elinde tepesinde haç bulunan scepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Scepterin üzerinde de nokta vardır. Sikkenin sol tarafında **OAGIO**, Sağ tarafında da **EVGENIO** lejanti bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 82

Müz. Env. No : 5045

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 24.33 mm. **Ağırlığı:** 2.66 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 275, no: 80

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto giymiştir. Bu giysinin üzerinde noktalardan oluşmuş dikey bezeme vardır. Sağ elinde labarum, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, elinde de haçlı globus tutmaktadır. Sağ üstte Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sağ altta da **NOC** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde kare formunda süsleme görülmektedir. Sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Sikkenin sağ tarafında **EVTENIO** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 83

Müz. Env. No : 5051

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 22.75 mm. **Ağırlığı:** 2.94 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 261, no: 10; Retowski, 80, no: 16

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto giymiştir. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sağ elinde labarum tutarken, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **IOHANNES**, sağ altta **NOC** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzeri broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde dört nokta ve iki çizgiden oluşan süsleme görülmektedir. Sağ elinde tepesinde ve alt kısmında haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de pelerini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **ⓐ**EV, sağ tarafında **ΓΕΝΙΟΣ** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 84

Müz. Env. No : 5053

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 24.12 mm. **Ağırlığı:** 2.80 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 275, no: 81; Retowski, 92, no: 78

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto giymiştir. Bu giysinin üzerinde noktalardan oluşmuş dikey bezeme vardır. Sağ elinde labarum tutarken, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **Iωακωμ**, sağ altta **NOC** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzeri broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde dört noktadan oluşan süsleme görülmektedir. Sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de pelerinini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **ΑΕΥ**, sağ tarafında **ΓΕΝΙΟ** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 85

Müz. Env. No : 5065

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 24.33 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 259, no: 1; Retowski, 82, no: 28

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sağ elinde labarum tutarken, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **IΩΩK...**, sağ altta **NO** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde tek nokta ve iki çizgiden oluşan süsleme görülmektedir. Sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de pelerinini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **A**EV, sağ tarafında **ENIO** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 86

Müz. Env. No : 5066

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 22.41mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 261, no: 10; Retowski, 81, no: 21

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto giymiştir. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sağ elinde labarum tutarken, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **IOHANNES**, sağ altta **NOC** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde iki nokta ve iki çizgiden oluşan süsleme vardır. Sağ elinde tepesinde ve alt kısmında haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de pelerinini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **Ⓐ** **EV**, sağ tarafında **ΓΕΝΙΟ** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 87

Müz. Env. No : 5083

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 24.05 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 261, no: 11; Retowski, 80, no: 16

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Giysinin üzeri ✠ şeklinde bezemelidir. Sağ elinde labarum tutarken, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **IOHANNES**, sağ altta **NOC** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde dört noktadan oluşan süsleme mevcuttur. Sağ elinde tepesinde ve alt kısmında haç bulunan skepter tutarken, sol eliyle de pelerini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **EUGENIOS**, sağ tarafında **IKOMNENOS** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 88

Müz. Env. No : 5104

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 21.87 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 260, no: 9

Ön Yüz : İmparator tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto giymiştir. Giysinin üzeri ✕ şeklinde bezemelidir. Sağ elinde labarum tutarken, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **IΩΩKO**, sağ altta **N** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde dört nokta ve iki çizgiden oluşmuş süsleme görülmektedir. Sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de pelerinini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **A**EV, sağ tarafında **ΓENIO** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 89

Müz. Env. No : 5106

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 22.77 mm. **Ağırlığı:** 2.9 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 270, no: 59; Retowski, 95, no: 92a.

Ön Yüz : İmparator sakallı, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Bu giysinin üzerinde noktalardan oluşmuş dikey bezeme vardır. Sağ elinde labarum tutarken, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Ayrıca sol elinin altındaki boşlukta ✠ şekli mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **IOHANNES** sağ altta **NOC** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde üç noktadan oluşan süslemede görülmektedir. Sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de pelerini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **ΕΥ**, sağ tarafında **ΓΕΝΙΟC** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 90

Müz. Env. No : 5107

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 12.10.2004

Dönemi : II. Ioannes Komnenos (1280-1297)

Madeni : AR **Çapı:** 23.68 mm. **Ağırlığı:** 2.8 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 275, no: 81; Retowski, 92, no: 78

Ön Yüz : İmparator, tam boy, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto giymiştir. Bu giysinin üzerinde noktalardan oluşmuş dikey bezeme vardır. Sağ elinde labarum tutarken, sol kolu üzerinde mantonun kumaşını, eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **IOHANNES**, sağ altta **NOC** lejantı bulunmaktadır. Sağ üstte ise Manus Dei imparatoru taçlandırmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, tam boy, cepheden nimbusludur. Üzerinde broş ile birbirine tutturulmuş pelerin ve tunik bulunmaktadır. Tunik üzerinde dört noktadan oluşan süslemeler görülmektedir. Sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de elbisesini tutmaktadır. Sikkenin sol tarafında **ΑΕΥ**, sağ tarafında **ΓΕΝΙΟC** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 91

Müz. Env. No : 6265

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : II. Aleksios Komnenos (1297-1330)

Madeni : AR **Çapı:** 16.72 mm. **Ağırlığı:** 1.7 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de dizgini yutmaktadır. Atın ayakları arasında Σ şeklinde bitkisel süsleme mevcuttur. Sikkenin sol tarafında da **ΑCΝ**, sağ tarafında **ΗΝ** lejantı bulunmaktadır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan skepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ayakları arasında **Β** harfi mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **Ⓐ CVT**, sağ tarafında **N** lejantı bulunmaktadır.

Kat. No : 92

Müz. Env. No : 6898

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : II. Aleksios Komnenos (1297-1330)

Madeni : AR **Çapı:** 16.76 mm. **Ağırlığı:** 1.2 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 282, no: 15

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerin Ψ şeklinde scepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ayakları arasında Ψ şeklinde bitkisel süsleme mevcutken, sikkenin sağ tarafında MN lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan scepter tutarken, sol eliyle de dizginleri tutmaktadır. Atın ayakları arasında Ψ şeklinde bitkisel süsleme vardır. Sikkenin sol tarafında Ⓐ VT, sağ tarafında ise NH lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 93

Müz. Env. No : 6249

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : IV. Aleksios Komnenos (1330-1332)

Madeni : AR **Çapı:** 17.28 mm. **Ağırlığı:** 1.3 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 306, no: 2

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında pendiliali tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzeri ⌘ şeklinde skepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında ✱ şekli, arka ayakları arasında ise üç nokta vardır. Sikkenin sol tarafında Α Λ Ε , sağ tarafında Η lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan skepter tutarken, sol eliyle dizgini tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında ✱ şekli, arka ayakları arasında üç nokta vardır. Sikkenin sol tarafında Ⓐ ΕΥΓ , sağ tarafında Ν lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 94

Müz. Env. No : 6250

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : IV. Aleksios Komnenos (1330-1332)

Madeni : AR **Çapı:** 18.43 mm. **Ağırlığı:** 1.5 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 306, no: 3

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzeri ☩ şeklinde skepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında * şekli, arka ayakları arasında K gövde ile baş arasındaki sağ boşlukta da B harfi mevcuttur. Sikkenin sağında VH lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan skepter tutarken, sol eliyle de dizginleri tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında Y şekli, arka ayakları arasında K harfi ve gövde ile baş arasındaki sağ boşlukta da B harfi mevcuttur harfi vardır. Sikkenin sol tarafında da ⒶCVT, sağ tarafında V lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 95

Müz. Env. No : 6444

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : IV. Aleksios Komnenos (1330-1332)

Madeni : AR **Çapı:** 16.82 mm. **Ağırlığı:** 1.5 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 306, no: 3

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında pendiliali tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzeri ☩ şeklinde skepter tutarken, sol elinde dizgini tutmaktadır. Atın ayakları arasında * şekli, gövde ile baş arasındaki sağ boşlukta da **B** harfi mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **A** ⚡, sağ tarafında **h** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan skepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında ✠ şekli, arka ayakları arasında **K** harfi, gövde ile baş arasındaki sağ boşlukta da **B** harfi vardır. Sikkenin solunda ⓐ **CV**, sağ tarafında **h** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 96

Müz. Env. No : 6715

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : IV. Aleksios Komnenos (1330-1332)

Madeni : AR **Çapı:** 15.20 mm. **Ağırlığı:** 1.0 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında pendiliali tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzeri ⌘ şeklinde skepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ayakları arasında ✱ şeklin yarısı, gövde ile baş arasındaki sağ boşlukta da **B** harfi vardır. Sikkenin solunda C, sağında **VH** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan skepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında ✱ şekli mevcuttur. Sikkenin sol tarafında **Ⓐ** **CVT** lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 97

Müz. Env. No : 6901

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : IV. Aleksios Komnenos (1330-1332)

Madeni : AR **Çapı:** 15.92 mm. **Ağırlığı:** 1.0 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde cepheden, verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzeri ⦿ şeklinde scepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ayakları arasında ✱ şekli, gövde ile baş arasındaki sağ boşlukta da **B** harfi vardır. Sikkenin sağ tarafında Ⓜ lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan scepter, sol eliyle dizginleri tutmaktadır. Atın baş ile bacakları arasında **B** harfi varken, bacakları arasında da ✱ şekli vardır. Sikkenin sol tarafında Ⓐ ...Γ, sağ tarafında Ⓜ lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 98

Müz. Env. No : 6903

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : IV. Aleksios Komnenos (1330-1332)

Madeni : AR **Çapı:** 18.10 mm. **Ağırlığı:** 1.6 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 306, no: 3

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında pendiliali tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzeri ⌘ şeklinde skepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Sikkenin sağ tarafında ⌘ lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan skepter tutarken, sol eliyle de dizginleri tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında ⌘ şekli, arka ayakları arasında K harfi, gövde ile baş arasındaki sağ boşlukta da B harfi vardır. Sikkenin sağ tarafında ⌘ lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 99

Müz. Env. No : 6904

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : Satın alma, 19.09.2005

Dönemi : IV. Aleksios Komnenos (1330-1332)

Madeni : AR **Çapı:** 16.18 mm. **Ağırlığı:** 1.3 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. :

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında pendilialı tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzeri ☩ şeklinde skepter tutarken, sol elinde dizgini tutmaktadır. Atın ayakları arasında bir şekil vardır ancak tam olarak belli değildir. Sikkenin sağ tarafında H lejantı bulunmaktadır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan skepter tutarken, sol eliyle dizginleri tutmaktadır. Atın bacakları arasında Y şekli vardır. Sikkenin sol tarafında ⌘ €, sağ tarafında N , lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Kat. No : 100

Müz. Env. No : 6905

Müz. Gel. Şek. ve Tarihi : satın alma, 19.09.2005

Dönemi : IV. Aleksios Komnenos (1330-1332)

Madeni : AR **Çapı:** 16.51 mm. **Ağırlığı:**1.0 gr.

Birimi : Asper

Darphanesi : Darphanesi Bilinmiyor

Ref. : Wroth, 306, no: 2

Ön Yüz : İmparator sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında pendiliali tacı, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzeri ⚡ şeklinde skepter tutarken, sol eliyle de dizgini tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında ✱ şekli, arka ayakları arasında ise üç okta vardır. Sikkenin sağ tarafında ⚡ lejantı bulunmaktadır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

Arka Yüz : Aziz Eugenios sakallı, sağ doğru yürür vaziyette, at üzerinde, cepheden verilmiştir. Başında nimbus, üzerinde tunik vardır. Sağ elinde üzerinde haç olan skepter, sol eliyle dizginleri tutmaktadır. Atın ön ayakları arasında ✱ şekli, arka ayakları arasında üç nokta vardır. Sikkenin sol tarafında ⚡ ⚡, sağ tarafında ⚡ lejantı vardır. Sikke noktalı bordür ile kuşatılmıştır.

7.2. DEĞERLENDİRME

Define ve kazılar aracılığıyla ele geçen sikkeler, bulundukları bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı hakkında bilgi vermenin yanı sıra başka sikkeler ile karşılaştırma yapılması bakımından da önemli olarak görülmüşlerdir. Buna karşın satın alma yoluyla elde edilen sikkeler buluntu yerleri tam olarak bilinmediği için onlar hakkındaki bilgiler eksik kalmaktadır. Yine de bu şekilde elde edilen sikkeler kendi içinde önemli bilgiler taşımaktadır⁶⁰². Buna göre Giresun Müzesi'nde incelemiş olduğumuz sikkelerin tamamı 10.12.2004 ile 19.09.2005 yıllarında Mustafa Yücel ve Mehmet Gökçe'den satın alınmıştır. Müze kayıtlarında sikkelerin buluntu yerleri Alucra ve Güce olarak geçmektedir. Fakat bilimsel bir çalışma sonucu veya bir definenin parçası olarak ele geçmedikleri için sikkelerin buluntu yeri tartışmalıdır. Ancak mevcut sikkeler içinde özellikle Trabzon İmparatorluğuna ait sikkelerin bölgesel özellik taşıması ve Trabzon'dan sonra Giresun şehrinin ikinci merkez olması bununla birlikte sikkeleri müzeye satan kişilerin de Giresun'da yaşıyor olmaları müzeye kazandırılan sikkelerin bulunduğu söylenen yer olma olasılığını artırmaktadır.

Giresun Müze kapsamında incelemiş olduğumuz Bizans sikkeleri ve İznik İmparatorluğu'na ait sikkelerin referans bilgileri için daha önce yapılmış çalışmalar ve katalogları oluşturulan sikkeler dikkate alınmıştır. Buna göre A. Bellinger, P. Grierson ve M. F. Hendy tarafından yapılan Dumbarton Oaks koleksiyon çalışmaları ile W. Wroth'ye ait British Müzesi koleksiyonu çalışması dikkate alınmıştır. Bu kaynakların detaylı olmaları ve yurt içinde ve yurt dışında yapılan çalışmalara da kaynak olarak gösterilmeleri nedeniyle özellikle bu kaynaklara yönelinmiştir. Fakat Giresun Müzesi'nde incelenen sikkelerden, Katalog No:4, 35 ve 55 olan sikke örneklerine bu kitaplarda rastlanılmamıştır.

Trabzon İmparatorluğu'na ait sikkeler için W. Wroth'in "Catalogue of The Coins of The Vandals, Ostrogoths and Lombards and of The Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in The British Museum" adlı eseri ile O. Retowski ait "Die Münzen Der Komnenen Von Trapezunt" adlı eser dikkate alınmıştır. Çünkü Trabzon sikkeleri ile ilgili yapılan çalışmalar 19. yüzyılın ortalarından itibaren başladığından Trabzon

⁶⁰² Zeynep Çizmeli Ögün-Canan Özbil, "Çorum Müzesi Sikke Koleksiyonunda Bulunan Antik Sikkeler", Önder İpek (Haz.), 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları No: 6, Çorum 2012, 156.

sikkeleri hakkında günümüzde yeteri düzeyde katalog çalışması ve yayın yoktur. Bu konu üzerine ilk çalışma 1851 yılında Baron de Marchant yapmıştır. Daha sonra Mikhael Panaretos, J. Sabatier, G. Blau, W. Wroth ve O. Retowski çalışma yapmışlardır⁶⁰³. Ülkemizde ise C. Ünal, O. Tekin, H. Özcan Özyurt ait çalışmalar vardır. Ancak Rusya'daki koleksiyonlara dayanarak oluşturulan O. Retowski ait çalışma Trabzon sikkeleri hakkında en detaylı kaynağı oluşturmaktadır. Buna rağmen Giresun Müzesi'nde bulunan sikkelerden Katalog No:58, 61, 63,72, 77, 91, 96, 97, 99, ait olan sikkelerin benzerlerine bu çalışmada ve W. Wroth'in eserinde rastlanmamıştır.

Dönemlere Göre

Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak görülen Bizans İmparatorluğu, pek çok alanda olduğu gibi sikke oluşumunda da Roma geleneklerinden etkilenmiştir. Bu nedenle 17. ve 18. yüzyılda çeşitli uzmanların yapmış oldukları çalışmalarda Roma ve Bizans sikkeleri arasında herhangi bir ayrım gözetmemişlerdir. Sonraki dönemlerde yapılan çalışmalarda Roma ve Bizans sikkeleri birbirinden ayrı olarak değerlendirilmelerine karşın Bizans sikke tarihinin başlangıcı konusunda bir birliktelik sağlanamamıştır. F. Sabatier⁶⁰⁴ ve S. Mutlu⁶⁰⁵ gibi bazı araştırmacılar Arkadios (395-408) dönemi ile Bizans sikke tarihini başlatırlarken, W. Wroth, A. R. Bellinger, P. Grierson, O. Tekin, Z. D. Gökalp, C. Ünal, gibi araştırmacılar ise I. Anastasios'un (491-518) yapmış olduğu sikke reformuyla başlatmaktadırlar⁶⁰⁶.

Anastasios'un sikke reformu ile başlatılan Bizans sikkeleri, 1453 yılında Konstantinopolis'in Türkler tarafından fed edilmesine kadar istikrarlı bir şekilde basımı gerçekleştirilmiştir. Fakat başkentin 1204 yılında Latinler tarafından ele geçirmesinin ardından Bizans toprakları üzerinde varlık gösteren ve kendilerini Bizans'ın asıl varisi olarak gören İznik, Epiros, Thessaloniki ve Trabzon İmparatorluğu sikkeleri de Bizans sikkeleri kapsamında ele alınmıştır.

⁶⁰³ Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 144-146.

⁶⁰⁴ Çantay, 220,

⁶⁰⁵ Sena Mutlu, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Bizans Altın Sikkeleri", *Anadolu Medeniyetler Müzesi 1988 Yıllığı*, Dönmez Offset Müze Eserleri Turistik Yayınları, Ankara 1989, 67.

⁶⁰⁶ BM, 1966; DOC I, 1966; Grierson, *Byzantine Coinage*, 1999; Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri /Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, 1999; Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, 2009; Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 2010.

Müze kapsamında 100 adet sikkede Anastasios'un sikke reformu dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Buna göre Bizans İmparatorluğu'na ait 51 adet sikke tespit edilirken, İznik İmparatorluğu'na ait dört 4 sikke, Trabzon İmparatorluğu'na da 45 adet sikke tespit edilmiştir (Grafik 1).

Bizans sikkeleri kendi içinde Erken Bizans dönemi (491-641), Karanlık Bizans dönemi (641-842), Orta Bizans dönemi (842-1204) Kayıp 13. yüzyıl (1204-1261) ve Geç Bizans dönemi (1261-1453) sikkeleri olarak değerlendirilmektedir. Buna göre Giresun Müzesi'nde incelenen sikkeler içinde, Bizans ekonomisinin güçlü olduğu Erken Bizans dönemine ait toplamda 17 sikke vardır. Bu sikkelerden 2 tanesi I. Iustinos'a (Kat. No:1, 2), 4 tanesi I. Iustinianos'a (Kat. No:3, 4, 5, 6), 4 tanesi II. Iustinos'a (Kat. No:7, 8, 9, 10), 2 tanesi II. Tiberios Kostantinos'a (Kat. No:11, 12) 2 tane Mavrikos Tiberios'a (Kat. No:13, 14), 2 tanesi Phokas'a (Kat. No:15, 16) aitken, 1 tanesi de Herakleios'a (Kat. No:17) aittir.

Bizans İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik olarak büyük oranda gerilediği 641-842 yılları arasına “Karanlık dönem” olarak ifade edilmektedir. Genel olarak bu dönemde sikke dolaşımı azalmıştır. Bu durumun en önemli kanıtı çeşitli bölgelerde yapılan kazı çalışmaları sonucunda Karanlık döneme ait sikkelerin çok az sayıda bulunmuş olmasıdır⁶⁰⁷. Giresun Müzesi'nde bulunan sikkeler dönemi ile uyum göstererek, toplamda 2 sikke tespit edilmiştir. Bu sikkelerin her ikisi de imparator II. Konstans'a (Kat. No:18, 19) ait sikkelerdir.

9. yüzyıl sonu ve 10. yüzyılın başlarından itibaren Bizans İmparatorluğu ekonomik anlamda olumlu gelişmeler göstermiştir. Bu durum sikkeler üzerinde artış yaşanmasına neden olmuştur. Orta Bizans döneme ait Giresun Müzesi'nde 32 sikke tespit edilmiştir. Bu sikkelerden 11 adedi Anonim Follis'dir. Anonim Follisler kendi içinde sınıflandığında A2 Grubu 3 sikke (Kat. No:20, 21, 22), B Grubu 1 sikke (Kat. No:23), C Grubu 1 sikke (Kat. No:24), D Grubu 1 sikke (Kat. No:25), G Grubu 4 sikke (Kat. No:26, 27, 28, 29) ve I Grubu 1 sikkeden (Kat. No:30) oluşmaktadır. Orta Bizans Dönemine ait diğer sikkeleri ise X. Konstantin Dukas'a ait 13 (Kat. No:31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43) sikke, VI. Romanos'a ait 6 (Kat. No:44, 45, 46, 47,

⁶⁰⁷ Lightfoot, 23.

48, 50) sikke, VII. Mikhail (Kat. No:51) ve II. Ioannes (Kat. No:51) de ait 1'er adet sikke tespit edilmiştir.

1204 yılında Konstantinopolis'in Latinlerin eline geçmesi, Türklerin Bizans topraklarının büyük bir kısmını işgal etmesi ve Akdeniz ile Karadeniz üzerinde İtalyan tüccarların etkinliğini artırdıkları "Bizans ekonomisinde kayıp 13 yüzyıl" olarak ifade edilmesine neden olmuştur. Bu dönemde Bizans ekonomisi ve sikke basımı hakkında yeterli düzeyde bilgi yoktur. Yalnızca Konstantinopolis dışında kalan Bizans topraklarında parçalı bir yönetim olduğu ve ekonomik ve siyasi anlamda bir birliktelik sağlanamadığı bilinmektedir.

1261 yılında Konstantinopolis'te yeniden Bizans yönetimi tesis edilmesiyle Bizans ekonomisi için Geç Bizans dönemi başlamıştır. Ancak bölgesel savaşlar ve büyük toprak kayıpları ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkileyerek daha az sayıda ve düşük kalitede sikke basımına neden olmuştur⁶⁰⁸. Tüm bu gelişmelerden dolayı Giresun Müzesi'nde Kayıp Yüzyıl ve Geç Bizans dönemine ait sikke tespit edilememiştir. Ancak Bizans sikkeleri içinde değerlendirilen İznik ve Trabzon İmparatorluklarına ait 49 sikke bulunmaktadır. Bu sikkeler kendi içinde değerlendirildiğinde 4 adet sikke İznik İmparatorluğu'na aitken, 45 adet sikke ise Trabzon İmparatorluğuna aittir. Sikkeler imparatorlarına göre değerlendirildiğinde İznik İmparatorluğu'na ait sikkelerin tamamını III. Ioannes Doukas Vatatzes'e (Kat. No:52, 53, 54, 55) aitken, Trabzon İmparatorluğuna ait sikkelerin 1 adedini I. Ioannes Komnenos (Kat. No:56), 25 adedini I. Manuel Komnenos (Kat. No:57, 58, 59, 60, 61, 62,63, 64, 65, 66 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81), 9 adedini II. Ioannes Komnenos (Kat. No:82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90), 2 adedini II. Aleksios Komnenos (Kat. No:91, 92) ve 8 adedi de IV. Aleksios Komnenos'a (Kat. No:93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100) ait sikkelerdir.

Metallere Göre Dağılımı

Bizans ekonomisi için altın ve bakırdan yapılan sikkeler ticaretin simgesi olurken, gümüşten yapılan sikkeler ise ilk zamanlar törensel amaç için kullanılmışlardır. Bu durum tez kapsamı içinde değerlendirilen sikkelere belirgin bir şekilde yansımıştır. Ancak gümüşten üretilen sikkeler özellikle Trabzon İmparatorluğu döneminde yoğun

⁶⁰⁸ Gökalp, "Bizans Ekonomisi", 212-213.

olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun başlıca nedeni olarak, Trabzon İmparatorluğu dışı bağımlı olmamak için sınırları içinde yoğun olarak çıkarılan gümüş madenine yönelmiştir. Böylece bakır sikke basımı yapılsa da asıl sikke birimini gümüşten üretilen sikkeler oluşturmuştur. Giresun Müzesi kapsamında incelenen sikkelerin metallere göre dağılımı şu şekilde olmuştur: Altın metalinden yapılan sikke sayısı 20 (Kat. No:3, 7, 15-19, 31-34, 44-48, 50-54) gümüş metalinden 46 (Kat. No:35, 56-100), bakır metalinden 32 (Kat. No:1,2, 4-6, 8-14, 20-30, 36-43, 49) sikke bulunmaktadır. Ayrıca I. Aleksios Komnenos döneminde ekonomik kaygılarla birlikte altın ve gümüş madeninin alım gücünü azaltılarak elektron ve billon'dan basılan sikkeler piyasaya sürmüştür. Buna göre müze kapsamında ayarı düşük altın (Kat. No: 51) ve gümüşten (Kat. No: 55) üretilen 1'er adet sikkede tespit edilmiştir.

Birimlere Göre Dağılımı

Bizans sikkeleri içinde en önemli grubu solidus olarak ifade edilen altın sikkeler oluşturmaktadır. Bunun dışında altın sikke olarak hafif solidus, semisis, tremisis, histamenon, tetarteron, hyperpyron ve elektron Aspron trachy isminde sikkeler basılmıştır. Ancak hafif solidus, tremisis ve tetarteron isminde sikkeler müze kapsamında tespit edilmezken, 6 solidus (Kat. No:3, 7, 15-18), 1 semisis (Kat. No:19), 10 histamenon (Kat. No: 31-34, 44-48, 50), 3 hyperpyron (Kat. No: 52-54) ve 1 adet de elektron Aspron trachy (Kat. No:51) tespit edilmiştir. Bu sikkelerde kendi arasında sınıflandırıldığında soliduslar Kat. No: 15 IV. sınıf, Kat. No:16 III. sınıf, Kat. No:17 IV sınıf B (g) varyasyonu, Kat. No:18 IV (a) varyasyonundan oluşmaktadır. Histamenonlardan Kat. No:47-50 I. sınıf, Kat. No:34 I. (b) sınıfı, Kat. No:31-33,44-46, 48 II. sınıf sikkelerden oluşmaktadır. Histamenon sikkeler ise Kat. No: 52, 54 II. sınıf sikkelerden geçiş ya da geç tip sikkeleri oluştururken, Kat. No: 53 II. sınıf sikkelerden ilk tip sikkeleri oluşturmaktadır (Tablo 1.).

Gümüş sikkelerden 1 adet miliaresion (Kat. No: 35), 1 adet billon asper trachy (Kat. No:55) ve 45 (56-100) adette asper tespit edilmiştir. Bu sikkelerin kendi içinde sınıfları yoktur (Tablo 2).

Tez kapsamında incelenen bakır sikkeler ise kendi arasında değerlendirildiğinde 20 adet 40 nummi (Kat. No:1, 2-5, 8-14, 36-43, 49) değerindeki sikkeler oluştururken, 1 adet sikkede 20 nummi (Kat. No:6) değerindedir. Ayrıca 11 adet sikke Anonim

Follis'den (Kat. No:20-30) oluşturmaktadır. Bu sikkeler kendi içinde sınıflandırıldığında tam follislerden Kat. No: 37-43 I. sınıf follisleri oluştururken Kat. No:36 II. sınıf follisleri oluşturmaktadır. Tek bir örneği bulunan yarım follis C sınıfı follisleri oluştururken, Anonim Follislerden Kat. No:20 3. varyasyon, Kat. No:21 32. varyasyon ve Kat. No:22 40. varyasyonda basılan sikkeleri oluşturmaktadır (Tablo 3).

Tiplere Göre Dağılımı

Bizans İmparatorluğu, Geç Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğu için sikke sistemi ve ikonografisi bakımından benzerlik göstermiştir. I. Anastasios'un 498 ve 512 yıllarında olmak üzere iki dönemde gerçekleştirdiği sikke reformuyla yeni tasvirler ortaya çıkmıştır. Ayrıca Hristiyanlık öğretilerinin Bizans toplumu içinde daha yaygın hale gelmesiyle bu dinin etkileri sikkeler üzerine yansımıştır. Böylece Bizans sikke ikonografisi, Roma İmparatorluğu sikkelerinden farklı olarak gelişmiştir. Bizans sikkelerinden ayrı düşünemediğimiz Giresun Müzesi'nde bulunan sikkeleri de döneminin tüm özelliklerini yansıtmıştır. Buna göre ilk zamanlar Roma sikkelerinde çokça karşılaşılan tipler zamanla yerini Hristiyanlıkta önemli olarak görülen kişilere ve sembollere bırakmıştır.

Katalog No:1'den 55 kadar olan sikkelerde Bizans İmparatorluğu'na ait asıl sikkeler ile İznik İmparatorluğuna ait sikkeleri oluşturmaktadır. Sikkenin ön yüzü ikonografi açısından asıl yüzü oluşturduğu için bu kısımda önceleri imparator tasvirleri yer alırken, arka yüzde de sikkenin değer işaretleri, Konstantinapolis, Viktoria, melek, haç ve kristogram gibi tasvir ve sembollere yer verilmiştir. Zamanla İsa, Meryem ve aziz gibi tasvirlerin önem kazanmasıyla birlikte ön yüzdeki imparator tasvirleri sikkenin arka yüzüne taşınırken, ön yüzde ağırlıklı olarak İsa ve Meryem gibi tasvirlerle yer verilmiştir. Bu durum tezimizde Katalog No:1'den 19'a kadar olan sikkelerin ön yüzde imparator tasvirleri oluştururken, Katalog No:20'den 44'e ve 49'dan 55 kadar olan sikkelerde İsa tasvirine yer verilmiştir. Her ne kadar sikkelerin ön yüzünde dini tasvirler ön plana çıksa da Kat. No: 44'den 48 kadar olan sikkelerde olduğu gibi imparator tasvirleri tamamiyle sikkenin arka yüzüne taşınmamıştır.

Tez kapsamında incelenen sikkeler üzerinde yer alan imparator tasvirleri tek başlarına tasvir edildiğinde profilden büst (Kat. No:1, 2, 5, 19), ve cepheden büst şeklinde (Kat. No:3, 4, 6, 7, 11-16, 50) ayrıca tam boy ayakta (Kat. No:34) olacak

şekilde de verilmişlerdir. İmparator eşi, çocukları, kardeşleri ile birlikte veya İsa, Meryem ve azizler tarafından taçlandırılırken de ayakta (Kat. No:17, 31-33, 35, 37-48, 51-55), oturur vaziyette (Kat. No:8-10) ve cepheden büst şeklinde (Kat. No: 18) verilmiştir.

Sikke üzerinde imparator ardılları ile verildiğinde asıl imparator diğerlerinden sakalı ile ayırt edilmektedir. Katalog No: 17 ve 18 de bu durum belirgin bir şekilde görülmektedir. Ayrıca hiyerarşik sıraya uygun olarak verilen örneklerde de asıl imparator ortada, diğerlerine göre belirgin olarak verilmiştir. Katalog No: 17, 44-48 ait sikkelerde örneklerine rastlanmaktadır.

Dini tasvirlerden olan ve Roma İmparatorluğu döneminde çok fazla tasvir edilen Konstantinopolis ve Viktoria yalnızca Kat. No:7'ye ait sikkenin ön ve arka yüzünde tasvir edilmişlerdir. İsa'yı temsil eden kristogram I. Iustinianos'a ve Phokas'a ait sikkenin arka yüzündeki melek tasvirinin elinde tuttuğu asanın üzerinde (Kat. No:3, 15, 16) ve II. Iustinos'a ait sikkenin değer işareti üzerinde kullanılmıştır. Melek tasviri I. Iustinianos (Kat. No:3) ve Phokas'a (Kat. No:15, 16) ait sikkelerde görülmüştür. İncelenen hemen hemen tüm sikkelerin üzerinde görülen haç sembolü tek başına kullanıldığı gibi çeşitli objeler üzerinde de kullanılmıştır.

Bizans sikkeleri üzerinde çokça tasvir edilen tiplerden biri Meryem bir diğeri ise İsa tasviridir. İsa Anonim Follislerde, X. Konstantinos Dukas, IV. Romanos, VII. Mikhaıl, III. Ioannes Doukas Vatatzes'e ait sikkeler üzerinde rastlanmıştır. Bu sikkeler üzerinde İsa cepheden büst şeklinde (Kat. No:20-23, 26, 27-30, 36, 49) tasvir edildiği gibi ayakta ve oturur şekilde tasvir edilmiş örneklerine de rastlanılmaktadır. Oturur şekilde verilen örneklerde İsa lir arkalıklı (Kat. No:31-33, 35), kare arkalıklı (Kat. No:25, 34, 50) ya da arkalıksız (Kat. No:51-55) bir taht üzerindedir. İsa'nın ayakta durduğu örneklerde ise tek başına (Kat. No:24,37-43) veya İmparator ve ardıllarının (Kat. No:44-48) birlikte tasvir edildiği örneklerde vardır.

Meryem tasviri ise G grubu Anonim Follisler (Kat. No:26-29), X. Konstantinos Dukas (Kat. No:31-33, 35) ve III. Ioannes Doukas Vatatzes'e (Kat. No:52-55) ait sikkelerin arka yüzünde tasvir edilmiştir. Ancak G grubu Anonim Follisler üzerinde Meryem tasviri orans duruşlu, cepheden verilirken, X. Konstantinos Dukas ve III. Ioannes Doukas Vatatzes'e ait sikkeler üzerinde Meryem, imparator tasvirini

taçlandırmakta ve burada tam boy ayakta olarak verilmiştir. Bizans sikkelerinde dini tasvir olarak kullanılan aziz tasvirleri ise Giresun Müzesi sikkeleri içinde yalnızca II. Ioannes'e (Kat. No:51) ait sikke üzerinde görülmüştür. Sikkenin ters yüzünde imparator ile Aziz Georgios birlikte verilmiştir.

Sikkeler üzerinde imparator ve dini tasvirler üzerindeki giysi ve ellerinde tuttıkları objeler bakımından şu şekildedir; İmparator tasvirleri başlarında diadem, taç ve miğfer görülürken, üzerlerinde ise zırh, paludamentum, khlamys, konsül giysisi, loros, divetesion ve stemma giyimlidir. Elllerinde de kalkan, mızrak, mappa, haç, haçlı globus, skepter, üzerinde kartal bulunan skepter, labarum, akakia taşımaktadırlar. Dini tasvirlerden Viktoria tunik giyimli, elinde çelenk tutmaktadır. Konstantinopolis tasviri üzerinde tunik ve manto giyimli, başında miğferi bulunmaktadır. Sağ elinde mızrak tutarken, sol eliyle de haçlı globus tutmaktadır. Melek tasviri üzerinde uzun tunik giyimli, bir elinde üzerinde kristogram işareti bulunan uzun bir asa, diğer eliyle de haçlı globus tutmaktadır. İsa tunik ve himation giyimli, sol elinde rulo ya da İncil bulunmaktadır. Sikkeler üzerinde görülen bir diğer dini tasvir ise Meryem'dir. Meryem tunik ve himation giyimli, elinde ise herhangi bir obje yoktur.

Tez kapsamında Bizans ve İznik İmparatorluğu'na ait sikkelerden sonra Trabzon İmparatorluğuna ait sikkeler oluşturmaktadır. Katalog içinde Kat. No:56'dan 100'e kadar olan sikkeleri kapsamaktadır. Bu sikkeler ikonografik açıdan değerlendirildiğinde sikkenin asıl yüzünü diğer sikkelerde olduğu gibi ön yüz oluşturmaktadır. Sikkelerin ön yüzünde W. Wroth ve O. Retowski imparator tasvirlerinin olduğundan bahsetmektedirler. Ancak C. Ünal'a Trabzon sikkeleri hakkında yazmış olduğu bir makalede D. Sear'ın çalışması dayanak gösterilerek ön yüzde Bizans sikkelerinde olduğu gibi kutsal kişi ve göksel varlıkların yer aldığını, sikkenin arka yüzde de imparator ve ardılları ile birlikte iktidar nişanlarının yer aldığından söz etmektedir⁶⁰⁹. Tez kapsamı içinde katalog oluştururken W. Wroth ve O. Retowski'nin çalışmaları referans alındığı için incelemiş olduğumuz sikkelerin öz yüzünü imparator tasvirleri oluşturmaktadır. Bu kısımda imparatorlar sakallı olarak tam boy cepheden (Kat. No: 56-90), ve at üzerinde (Kat. No:91-100) verilmiştir.

⁶⁰⁹ Ünal, "Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir, Kuva-Yi Milliye Müzesi'ndeki Üç Adet Asper", 150.

Trabzon sikkelerinde, Bizans sikkelerinde olduğu gibi İsa, Meryem, aziz ve haç gibi dini tipler ve semboller kullanılmasına karşılık müze kapsamında incelenen asper sikkeler üzerinde yalnızca Aziz Eugenios tasvirine yer verilmiştir. İmparator tiplerinde olduğu gibi aziz Eugenios da sakallı olarak tam boy cepheden ve at üzerinde verilmiştir.

Trabzon sikkelerinde imparatorlar tasvirleri başında pendiali tacı, üzerinde uzun tunik ve kolsuz manto bulunmaktadır. Aziz'in başı üzeri nimbuslu, üzerinde broş ile tutturulmuş bir pelerin ve onun altında da bol bir giysi bulunmaktadır. Her iki tasvir üzerindeki giysiler üzerinde noktalardan oluşan süslemeler görülmektedir. Retowski sikkeleri sınıflandırırken giysiler üzerinde bulunan bu süslemeleri dikkate alarak çalışmasını tamamlamıştır. Bizim çalışmamızda Retowski'nin çalışmasını referans aldığımız sikke örneklerinde bu hususa dikkat edilmiştir.

Trabzon İmparatorları cepheden verildiklerinde, imparatorluk sembolü olarak skepter, labarum, akakia ve haçlı globus tutmaktadır. At üzerinde verilen örneklerde de sağ elinde skepter tutarken, sol eliyle de atın dizginlerini tutmaktadır. Aziz Eugenios ise cepheden verildiğinde sağ eliyle skepter tutarken, sol eliyle pelerinin ucunu tutmaktadır. Eugenios'un at üzerinde verildiği örneklerde ise aziz sağ eliyle skepter tutarken, sol eliyle de atın dizginlerini tutmaktadır.

Darphanelere Göre Dağılımı

Giresun Müzesi'nde başta Konstantinopolis olmak üzere beş darphane yeri tespit edilmiştir. Bunlar Nikomedia, Kyzikos, Antiokheia ve Magnesia darphanesidir. Konstantinopolis darphanesinde ait 42 (Kat. No: 2, 3, 5, 7, 10, 15-51) sikke, Antiokheia darphanesine ait 5 (Kat. No:6, 9, 11, 12, 14) sikke, Magnesia darphanesine ait 4 (Kat. No:52-55) sikke, Nikomedia (Kat. No: 1, 8) ve Kyzikos (Kat. No:4, 13) darphanelerine ait 2'şer sikke tespit edilmiştir. Ancak müze kapsamında incelenen Trabzon İmparatorluğu'na ait 45 (Kat. No:56-100) adet sikkenin üzerinde darphane işareti olabilecek bir takım işaretler olmasına karşın bunların anlamları tespit edilemediği için darphane yerleri tam olarak bilinmemektedir.

Büyük Kostantinos'un, başkent Konstantinopolis'i tesis etmesinden, 1453 yılında Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar geçen sürede Konstantinopolis darphanesi çok sayıda sikke basımı gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan yapılan Arkeolojik kazı ve define buluntusu içinde bu darphanede basımı sikkelere yoğun olarak rastlanmaktadır.

Giresun Müzesi'nde bulunan sikkeler içinde de Konstantinopolis darphanesinde basılan sikkeler yoğunlukta olmuştur. Sikkeler üzerinde darphanenin isminin ve işlik numaralarına rastlandığı gibi bu işaretlerin basılmadığı sikkelerde olmuştur. Anonim Follis olarak ifade edilen bakır sikkelerin üzerinde de darphane işareti olmamasına karşılık bu sikkelerin Konstantinopolis darphanesinde basıldıkları hususunda genel bir görüş vardır. Bu nedenle tez kapsamında yer alan Anonim Follisleri Konstantinopolis darphanesi kapsamında değerlendirilmektedir.

Tez kapsamında yoğunlukta olarak basılan bir diğer darphane ise Antiokheia darphanesidir. Antiokheia darphanesi 528 yılında büyük bir depremde yıkılmasından sonra I. Iustinianos tarafından yeniden yapılarak ismi bu defa Theuopolis olarak değiştirilmiştir. Darphanelerin önceki ve sonraki isimlerine göre kısaltma yapılarak sikkeler üzerinde verilmesi bakımından sikkelerin depremden öncemi yoksa sonramı basıldıklarının tespit edilmesi bakımından kolaylık olmuştur. Buna göre yapmış olduğumuz çalışmada Kat. No: 6 olan sikke depremden önce basılırken, katalog çalışması içinde darphane ismi olarak Antiokheia ismi verilmiştir. Kat. No:9, 11, 12, 14 olan sikkeler ise depremden sonra basılmışlardır ve katalog içinde darphane yeri olarak Theuopolis/Antiokheia olarak belirtilmiştir.

Çalışma içinde incelenen sikkelerden Kyzikos ve Nikomedia darphanelerine ait sikkeler az sayıda bulunmalarına karşılık başka defnelerde ise yoğunlukta olmuşlardır. Bu sikkelerin teşhis edilmesinde ise darphane isimlerinin kısaltmasından faydalanılmıştır. Ancak Magnesia darphanesi olarak tespit edilen sikkelerin üzerinde darphane işaretinin olmaması nedeniyle bu dönemde hangi darphanelerin açık olduğu ve onların genel özellikleri dikkate alınarak sikkeler teşhis edilmişlerdir.

SONUÇ

Roma İmparatorluk tarihinde, Büyük Konstantinos'un Roma Şehri'nden sonra Byzantion Şehri'ni ikinci bir merkez olarak seçmesi ve Hristiyanlığı tanınması önemli gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Konstantinos'un yönetiminin sona ermesinin ardından Büyük Roma İmparatorluğu iki idari birime ayrılmıştır. Atmış beş yıl bu şekilde yönetimine devam eden Roma İmparatorluğu 395 yılında yaşanan siyasi olaylar neticesinde Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak birbirinden bağımsız iki imparatorluk şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Ancak Batı Roma İmparatorluğu 497 yılında yıkılırken, Doğu Roma diğer adıyla Bizans İmparatorluğu yaklaşık bin yıla yakın bir süre varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. Bu siyasi oluşum içinde Bizans İmparatorluğu, Geç Roma İmparatorluğu'nun pek çok alanda mirasçısı durumunda olurken aynı zamanda Yunan dili ve kültürünü Hristiyanlık öğretileri ile birleştirerek ileriki dönemlerde kendi kimliğini oluşturmıştır. Yaşanan bu durum Bizans sikkelerine de yansımıştır. Buna göre ilk zamanlar sikke birimleri ve onlar üzerindeki tasvirler Roma geleneklerini devam ettirirken daha sonra siyasi, sosyal, ekonomik ve dini olayların etkisiyle Bizans İmparatorluğu kendine has yeni bir sikke sistemi oluşmuştur.

Genel olarak I. Anastasiosla başlatılan Bizans sikke tarihi 1453 yılına kadar devam etmiştir. Ancak 1204 yılında başkentin Latinlerin eline geçtiği dönemde kurulan İznik, Epiros, Thessaloniki ve Trabzon İmparatorlukları tarafından bastırılan sikkelerde yine Bizans sikkeleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal olaylarından bağımsız olarak düşünemediğimiz Giresun ve çevresinde, Bizans İmparatorluğu ticari ilişkiler için gerekli olan sikke basımını ve bu sikkelerin dolaşımını sağlamıştır. Bunun için gerek kazı çalışmaları, gerekse rastlantı sonucu elde edilen sikkeler bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Giresun Müzesi'nde, Bizans İmparatorluğu'na ait çok sayıda sikke bulunmaktadır. Bununla birlikte Bizans sikkeleri kapsamında değerlendirilen Trabzon İmparatorluğu'na ait sikkelerde yoğunlukta olmuştur. Mevcut durumun en önemli gerekçesi olarak Giresun'nun Trabzon İmparatorluğu sınırları içinde yer alması gösterilmektedir. Ayrıca Giresun'nun Trabzon Komnenoslar'ı zamanında özellikle Sinop limanının Selçuklular tarafından ele geçirilmesi ve zaman zaman Trabzon limanının veba salgını yüzünden kapatılarak bu limanın doğuya kaydırılması, Giresun

limanının önemini artırmıştır. Dolayısıyla ticari ilişkileri gelişmiş olan bu limanda sikke dolaşımı da artmıştır.

Farklı toplumlara ait yaklaşık on bine yakın sikkenin bulunduğu Giresun Müzesi'nde, müzenin uygun gördüğü oranda 100 adet Bizans İmparatorluğu sikkelerinin detaylı incelemesi yapılarak, bu sikkeler sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre 51 adet sikke Bizans İmparatorluğuna aitken, 4 adet sikke İznik İmparatorluğu'na, 45 adet sikkede Trabzon İmparatorluğuna aittir. Ancak tez kapsamı içerisinde bu sikkeler değerlendirilirken yalnızca Bizans İmparatorluğu sikkeleri ve Trabzon İmparatorluğu sikkeleri olarak iki grupta değerlendirilmektedir. İznik İmparatorluğuna ait sikkeler genel olarak bölgesel nitelik taşımalarına karşın altın sikkelerin birim ve tip olarak Bizans sikke geleneğini devam ettirmesi, bu sikkelerin Bizans sikkeleri kapsamında değerlendirilmesinde etkili olmuştur.

Çalışmamız doğrultusunda öncelikle Bizans imparatorluğu ve Trabzon İmparatorluğu'nun siyasi, sosyal ve dini oluşumu hakkında bilgi verilerek, bu oluşumların sikkelere olan etkisi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Daha sonra her iki imparatorluğa ait sikkeler hakkında genel bilgiler verilerek, müze kapsamında değerlendirilen sikkeler ve onları basan imparatorlar tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca P. Grierson, A. Bellinger, M. F. Hendy, W. Wroth ve O. Retowski'ye ait kataloglarda bulunmayan sikkeler tespit edilerek (Katalog No:4, 35, 55, 58, 61, 63, 72, 77, 91, 96, 97, 99) olası yeni tiplerin belirlenmesi amaçlanırken, aynı zamanda Bizans sikkeleri ile Trabzon İmparatorluğu sikkelerinin bazı ortak ve farklı yanları vurgulanmaya çalışılmıştır. Buna göre;

Bizans İmparatorluğu sikkeleri yaklaşık bin yıllık tarihi içinde ilk zamanlar Roma geleneklerinde sikke basımını devam ettirirken, sonraları kendine ait sikke ikonografisi geliştirmiştir. Bu sikkeler hemen hemen tüm Bizans sınırları içinde etkili bir şekilde kullanımlarına devam ederken ayrıca Akdeniz dünyasındaki pek çok toplumu da etkileyerek dolaylıda olsa onların ekonomisine etki etmiştir. Üstelik bazı devletlerin ilk zamanlar bastırdıkları sikkelere de model olmuşlardır. Bu nedenle Bizans sınırlarında olduğu gibi mevcut sınırların dışında da Bizans sikkeleri yoğunlukta olmuştur. Buna karşın Trabzon İmparatorluğu ikiyüz elli yıllık bir süre içinde bölgesel özellikler taşıyarak daha çok sınırları içinde ve ticari ilişki içinde bulunduğu yerlerde

kullanılmıştır. Ayrıca Trabzon İmparatorluğu sikkelerinin oluşmasında Bizans, Selçuklu, Ermeni ve Gürcü sikkelerinin etkileri de görülmektedir.

Sikke metali olarak değerlendirildiğinde Bizans sikkeleri altın, gümüş, bakır metalinden yapıldıkları gibi değeri düşük altın ve gümüş kullanılarak oluşturulmuş sikkelerde mevcuttur. Trabzon İmparatorluğu sikkelerinde ise daha çok gümüş ve bakır metalinden oluşturulan sikkeler kullanılırken, altın metalinden üretilen sikkeler tercih edilmemiştir.

Sikke metali dışında, sikkeler birim olarak incelendiğinde Bizans sikkeleri çok çeşitli birimlere ayrılırken, Trabzon sikkeleri ise oldukça az sikke biriminden oluşmaktadır. Bu sikke birimlerinin belirlenmesinde Bizans sikkeleri I. Anastasios dönemine kadar Geç Roma sikkelerinden etkilenecek oluşturulurken, Trabzon sikkeleri ilk zamanlar Bizans sikke birimlerini devam ettirirken, daha sonra Selçuklu sikke birimi olan akçeden etkilenecek yeni bir sikke birimi geliştirmiştir.

Her iki gruba ait sikkeler üzerlerindeki tipler bakımından değerlendirilecek olursa Bizans sikkeleri standart bir tip oluşturularak sikkeler üzerine basıldıkları gibi realistik tiplerde oluşturularak sikkeler üzerine basılmışlardır. Trabzon sikkelerinde ise belirli bir formda tipler oluşturularak, bunlar değiştirilmeden hemen hemen tüm sikkeler üzerinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra her iki sikke grubunda sikkelerin asıl yüzünü ön yüz oluşturmaktadır. İlk zamanlar Bizans sikkelerinde ön yüzde imparator tasvirleri tercih edilirken, sonraları dini tasvirler ön yüzde tercih edilmeye başlanmıştır. Ancak imparator tasvirlerinin ön yüzde verilmesi tamamiyle kalkmamıştır. Trabzon İmparatorluğu sikkelerinde bu durum asper sikkeler hariç diğer sikkelerde ön yüzde imparator ve dini tasvirler tercih edilmesine karşılık, asper sikkelerde ön yüzde yalnızca imparator tasvirlerine yer verilmiştir.

Bizans sikkelerinde imparator tasvirleri profilden, 3/4 cepheden, tam cepheden, ayakta, oturur şekilde, at üzerinde ve secde eder pozisyonda verilmiştir. Sikkeler üzerinde tek başlarına verildikleri gibi ardılı, ataları, imparatoriçeler ve dini tasvirlerle birlikte verilmiş örneklerde mevcuttur. Trabzon sikkelerinde imparator tasvirleri yalnızca ayakta ve at üzerinde verilmiş tiplerden oluşmaktadır. İmparator tasvirleri tek olarak verildiği gibi dini tasvirlerle birlikte verilmiş şekilleride mevcuttur. Sikkeler üzerinde imparator tasvirleri dışında dini tasvirlerde dikkat çekmektedir. Bizans

sikkelerinde ilk zamanlar Viktoria ve Konstantinopolis tercih edilirken daha sonra melek, haç, kristogram, İsa, Meryem, azizler ve Tanrı'nın eli (Manus Dei) de tercih edilmiştir. Trabzon İmparatorluğu sikkelerinde dini tasvir olarak İsa, Meryem, azizler (özellikle Aziz Eugenius) haç ve Tanrı'nın eli kullanılmıştır. Bu tasvirlerle birlikte Trabzon İmparatorluğu sikkelerinde Bizans sikkelerinden farklı olarak çeşitli noktalardan oluşan süslemeler, bitkisel semboller, yıldızlardan oluşan süslemelerde kullanılmıştır.

Her iki gruba ait sikkeler üzerindeki tipler kadar onların üzerine giydiği kıyafetler, başlarına taktıkları objeler ve ellerinde tuttukları imparatorluk sembolleri de önemli olmuştur. Bizans sikkelerinde askeri, sivil ve konsül kıyafeti gibi gruplara ayrılan giysiler, Trabzon sikkelerinde tek tip kıyafet olarak görülmüştür. Tasvirlerin baslarında kullanılan objeler bakımından Bizans sikkelerinde diadem, tüy sorguçlu miğfer ve üzerinde haç bulunan taç kullanılırken, Trabzon sikkelerinde yalnızca taç tercih edilmiştir. Tasvirlerin ellerinde tuttukları imparatorluk sembolleri bakımından Roma İmparatorluğu döneminden beri kullanılan semboller olup, bu semboller hem Bizans sikkelerinde hem de Trabzon sikkelerinde ortak olarak kullanılmıştır.

Sikkeler üzerinde tasvirlerin dışında yazı, monogram, değer işaretleri, hükümdarlık yılları, darphane ve kontrmark işaretleri de kullanılmıştır. Yazı olarak Bizans sikkelerinde ilk zamanlar Latince iken, sonrasında Grekçe tercih edilmiştir. Trabzon sikkelerinde ise Grekçe tercih edilmiş olmasına karşın yazının formu açısından Bizans sikkelerinden farklılık göstermektedir. Bizans sikkelerinde tercih edilen monogram, değer işaretleri, hükümdarlık yılları ve kontrmark işaretleri Trabzon sikkelerinde görülmezken, darphane işaretleri her iki sikke grubunda belirtilmiştir. Ancak Trabzon sikkelerinde darphane işaretleri tartışmalıdır.

SÖZLÜK

Akakia, anexiakia: Ortasında beyaz mendil bağlı mor ipekten silindirik nesne, torba.

İçinde ölümü simgeleyen toz bulunur.

Anonim Follis: 10. ve 11. Yüzyıllarda basılan, üzerinde imparatorun adı bulunan bakır/bronz sikkelerdir.

Arka Yüz: Sikkelerde ikinci derece önemli olan yüz, üst kalıpta basılan taraftır.

Aspron Trachy: I. Aleksios döneminde (1081-1118) basılan konkav sikkedir.

Aspron: Grekçe beyaz anlamına gelen 2.9 gr ağırlığında gümüş sikkedir.

Assarion: II. Andronikos tarafından tedavüle konulan yassı formda bakır sikkedir.

Aureus: Roma İmparatorluğu'nun Cumhuriyet döneminde basılan altın sikkeler için kullanılan bir terimdir.

Basilikon: II. Andronikos'un tedavüle koyduğu ufak küçük sikkelerdir.

Bezant: Bizans solidusuna Batı Avrupa'da verilen isimdir.

Chi Rho: Kristogram. İsa'nın isminin ilk ili harfini içeren monogramdır.

Colobium: Yunanca kolsuz, kısa tuniktir. Daha çok İsa'nın üzerinde görülmektedir.

Darphane İşareti: sikkenin nerede, hangi darphanede basıldığını gösteren darp yerinin kısaltılmış halidir.

Darphane: Sikkelerin basıldığı kurum ya da yerin adı.

Dekanummium: 10 nummi değerinde bakır sikkedir.

Denarii: Roma imparatorluğuna ait gümüş sikke birimidir.

Dirhem: Arami bir kelime olan drachma- drahmi'den türetilmiştir. 4 gr ağırlıkta Sasani gümüş sikkesidir.

Ducat: Adını Venedik'ten alan duchy sikkenin iki tipi için kullanılan terimdir. 13. ve 14. yüzyıllarda grossoyu ifade etmek için kullanılmıştır.

Dupondius: Roma İmparatorluğu döneminde tedavülde olan as biriminin iki katı değere sahip sikkedir.

Elektron: Ayarı düşük altın sikkedir. Altın ve gümüş karışımından oluşmaktadır.

Emmanuel: Genç İsa tasviridir.

Episkepsis: Oran duruşunda Meryem büstü, göğsünde İsa madalyonu yer almaktadır.

Fibula: Pelerini omuzdan tutturmak için kullanılan özel iğne ya da broştur.

Follis: 40 nummi değerinde Bizans bakır sikkedir.

Folloro: V. Ioannes tarafından tedavüle konan bakır sikkedir.

Globus: İmparatorun hükümdarlık sembolüdür. Dünyayı simgeleyen küredir.

Haçlı Globus: Dünya egemenliğini simgeleyen, üzerinde küçük bir haçın yer aldığı küredir.

Hale (Nimbus): Hristiyanlıkta kutsallığı sembolize eden dairedir.

Hexagram: İmparator Herakleios döneminde basılan 6.82 gr ağırlığında gümüş sikkedir. Altın sikke olan solidusun 1/12'si değerindedir.

Himation: Bir tür pelerindir.

Histamenon: II. Nikephoros döneminde (963-969) solidusun yerini alan standart altın sikkedir.

Hodegetria: Aziz Lukas tarafından resmedildiğine inanılan Meryem ikonasına verilen isimdir. Burada kollarında çocuk İsa'yı taşıyan Meryem tasvirlerinden dolayı aynı tip Meryem tasvirlerinede aynı isim verilmiştir.

İkona: Grekçe eikon olan ikonanın anlamı dini içerikli bir resim olmasından çok, farklı kavramları ifade etmektedir. İkonalar dünyada ki ruhani gücü yansıtmalarının ötesinde İsa, Meryem veya azizler ile kurulan güçlü bağı ifade eder. Hristiyan inancında, erken dönem ikonları insan eli tarafından yapıldıklarına inanılmaları ve dolayısıyla mucizevi güçlere sahip olmaları ile ün yapmışlardır.

İkonoklazma: Dini tasvirlerin yıkımını içeren dini harekettir. 726-787 ve 815-843 yılları arasını kapsamaktadır.

İsa Antiphonetes: Dizlerine kadar gösterilmiş İsa figürüdür. İsa sakallı, haç nimbuslu, tunik ve himation giyimlidir. Sağ elini taktis pozisyonunda yukarı kaldırmış, sol elinde İncil tutmaktadır.

İsa Khalkites: Khalke'deki İsa tasvirinin benzeri olduğu için bu ismi ile anılmıştır. Burada İsa sakallı, colobion ve himation giyimlidir. Sağ elini taktis pozisyonunda yukarı kaldırmış, sol elinde İncil tutmaktadır.

İsa pantokrator: sol elinde İncil tutan ve sağ elini taktis pozisyonunda yukarı kaldırmış İsa tasviridir.

Khithon: İnce bir kumaştan yapılan, vücut hatlarını belli eden kollu veya kolsuz, hem erkek hem de kadınlar tarafından kullanılan bir tür elbisedir.

Kontrmark: Basılmış ve piyasaya sürülmüş hazır duruma gelmiş sikkeye herhangi bir amaçla sonradan vurulan ufak damgaya denilmektedir.

Lejant: Sikke üzerinde ki yazıdır.

Manus Dei: Tanrı'nın eli anlamına gelmektedir. Sikke üzerinde bulutların arasında taktis işareti yapan bir eldir.

Maphorion: Başörtüsüdür. Daha çok Meryem tarafından kullanılmaktadır.

Miliaresion: Gümüş sikkedir.

Monogram: Genellikle atfedildiği kişi ya da ismin tam veya kısaltılmış olarak iki ya da daha fazla kelimeden oluşan kısaltmadır.

Nomizma: Sikke anlamındaki terimdir. Özellikle daha çok altın soliduslar için kullanılmaktadır.

Obryzum: Saf altındır.

Officinae: Ana darphaneye bağlı atölyedir.

Orans duruşu: Her iki elini yukarı kaldırır vaziyetteki duruştur.

Pantokrator İsa: Sol eli ile kutsal kitabı taşır ve sağ eli taktis pozisyonunda kaldırır biçimde ki İsa'nın özel büstü için kullanılan terimdir.

Pendilia: İmparator tacının her iki yanında sarkan taca bağlı küpe ucu süslerdir.

Pentannummius: 5 nummi değerinde bakır/bronz sikkedir.

Politikon: Palaiologoslar döneminin ufak billon sikkeleridir.

Porphyrogenitos: İmparator Porphyrae Büyük Sarayda'ki porfir odada mor içinde doğdu anlamında kullanılmaktadır.

Saflık Oranı: Sikkedeki kıymetli maden içeriğinin, saflığının yüzdelik orana ölçüsüdür.

Scyphate: Çukur sikkedir.

Semissis: Konstantinos'un tedavüle koymuş olduğu solidusun yarısı değerindeki ve ağırlığı 2.25 gram olan sikke birimidir.

Siliqua: Özellikle Geç Roma ve Erken Bizans döneminde kullanılan gümüş sikke birimidir.

Solidus: Yaklaşık 4.5 gram ağırlığındaki avarı düşük altındır.

Souppediton: Alçak kaide ya da yastıktır. Genellikle İsa veya imparatorun ayakları altında görülmektedir. Dikdörtgen, kare veya yuvarlak şekildedir.

Stamenon: Histamenonlara verilen diğer bir isimdir.

Standart: Bir tür askeri sancaktır.

Stavraton: 14.yüzyılda tedavüle konan gümüş bir sikkedir.

Tablion: Khlamyslerin üzerinde yer alan zengin süslemelerden oluşan kare bölümlerdir.

Tetarteron: Düşük ağırlıkta nomizmadır. II. Nikephoros tarafından piyasaya sürülmüştür.

Tip: Sikkenin her bir yüzündeki motiftir.

Tornese: Küçük billon sikkedir. Geç Bizans döneminde bakır sikkelerde bu isim kullanılmıştır.

Trachy: 11-14 yüzyıllar arasında basılan billon ya da bakır konkav sikkedir.

Tunik: gömlek şeklinde bir tür kısa elbisedir.

KAYNAKÇA

- Acun, Fatma, “Tarih Boyunca ‘Pontus’”, *Milli Mücadelede Giresun 6-7 Mart 1999 Sempozyum Bildirileri*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1999, 19-34.
- Aksoy, Fatih, *Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ 2009.
- Akyürek, T. Engin, “Bizanslılar, Azizleri ve Khalkedon’lu (Kadıköy) Azize Euphemia”, *Sanat Dünyamız Bizans Özel Sayısı Üç Aylık Kültür ve Sanat Dergisi*, Yapı Kredi Kültür Sanat A.Ş., (69-70), İstanbul 1998, 175-189.
- Akyürek, T. Engin, “Konstantinopolis’in İmparatorları”, *İmparatorlar İstanbul’da Hitit’ten Osmanlıya/Emperors in Istanbul From The Hittites to The Ottomans*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayını, İstanbul 2011, 147-308.
- Aydın, Ayşe, Antik Atlı Herosların Hristiyan Atlı Kahramanlara Dönüşümüne Bir Örnek: Tarsus Müzesi’ndeki Aziz Georgios Kabartması”, *Kaam Yayınları*, XIX, 2011, 372-388.
- Ayönü, Yusuf, “Türkiye Selçuklu Devleti İle Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hâkimiyet Mücadeleleri (1204/1243)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII (1), (Temmuz 2008), 15-35.
- Bahadır, Gürhan, “Anadolu’da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), (winter 2011), 685-703.
- Bailly, Auguste, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.: Haluk Şaman), Nokta Kitabevi, İstanbul 2006.
- Baydur, Nezahat, “Sikke”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM Yayınları, İstanbul 1997, III, 1664-1665.
- Baydur, Nezahat, *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1998.
- Bekdemir, Ünsal, *Ulaşım Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Giresun Limanı ve Hinterlandı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitim Anabilim Dalı, Erzurum 1996.

- Bekdemir, Ünsal-Elmacı, Süleyman, “Giresun Kentinin Gelişimini Etkileyen Faktörler” *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler*, II, Giresun Belediyesi Yayınları, Ankara 2009, 396-407.
- Bellinger, Alfred R., “Epigraphy of the Byzantine Coinage”, j. M. Hussey, D. Obolensky, S. Runciman (Ed.) *Proceedings of The XIII th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford University Press, New York- Toronto 1967, 335-338.
- Bellinger, Alfred R., *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, vol. 1: *Anastasius I to Maurice 491-602*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1992.
- Bellinger Alfred R. - Grierson Philip (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Two Part 1, Phocas to Theodosius III 602-717*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1968.
- Bellinger Alfred R. - Grierson Philip (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Two Part 2, Phocas to Theodosius III 602-717*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1968.
- Bellinger Alfred R. - Grierson Philip (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Three Part 1, Leo III to Nicephorus III 717-1081*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1973.
- Bellinger Alfred R. - Grierson Philip (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Three Part 2, Leo III to Nicephorus III 717-1081*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1973.
- Bellinger Alfred R. - Grierson Philip (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Four Part 1, Alexius I to Michael VIII 1081-1261*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1999.

- Bellinger Alfred R. - Grierson Philip (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Four Part 2, Alexius I to Michael VIII 1081-1261*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1999.
- Bellinger Alfred R. - Grierson Philip (Ed.), *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume Five Part 1, Michael VIII to Constantine XI 1258-1453*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D. C., 1999.
- Bendall, Simon, "The Earliest Asper of Alexius II of Trebizond (1297-1330)", *SPINK, Numismatic Circular*, Cxvi (3), (June 2008), 118-119.
- Bendall, Simon, *An Introduction to The Coinage Of The Empire Of Trebizond*, SPINK & SON LTD., London 2015.
- Bijovsky, I. Gabriela, *Gold Coin and Small Change: Monetary Circulation in Fifth-Seventh Century Byzantine Palestine*, EUT Edizioni Universita di Trieste, Italy 2012.
- Bostan, Hanefi, "XV-XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazası'nın İdari Taksimatı ve Nüfusu", *Giresun Tarih Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, 119-139.
- Bulgurlu, Vera, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans Kurşun Mühürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.
- Brubaker, Leslie-Tobler, Helen, "The Gender Of Money: Byzantine Empresses on Coins (324-802)", *Gender & History*, 12 (3), (November 2000), 572-594.
- Bursa, Pınar, *Anastasius ve Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2000.
- Buyruk, Hasan, *Adana Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Dönemi Altın Sikkeleri/Byzantine Period Gold Coins in Adana Archeology Museum*, Ordu Üniversitesi Yayınları, Ordu 2014.

- Çantay, Deniz, *Edirne-Makedonya Kulesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Bizans Sikkeleri ve Mühürleri*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2008.
- Çıvgın, İzzet, *Ortaçağ Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara 2008.
- Çıvgın, İzzet-Yardımcı, Remzi *İlkçağ Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2007.
- Çokhamur, Emel Özdemir, *İstanbulda Bulunan Bizans Dönemi Mozaikleri: Kariye Müzesi*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sakarya 2012.
- Darkot, Besim, “Giresun”, *DİA*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul 1964, IV, 789-790.
- Daş, Mustafa, “Trabzon Komnenos Devleti Bir Rum İmparatorluğu muydu?”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler*, I, Giresun Belediyesi Yayınları, Ankara 2009, 103-107.
- Demirci, Süleyman, “XVII. Yüzyılda Trabzon Eyaletinin İdari Taksimatı ve Vergilendirilebilir Nüfus: Giresun, Keşap, Kürtün ve Yavabolu Nam-ı Diğer (Görele) Kazaları Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, (15), 2012, 15-29.
- Demirkent, Işın, “Bizans” *DİA*, VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, 230-244.
- Dietrich, Richard C., *Digenes Akrites (Günümüze Ulaşan Tek Bizans Destanı)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009.
- Dikici, Radi, *Şu Bizim Bizans (Byzantium 330-1453)*, Remzi Kitabevi A.Ş., İstanbul 2007.
- Drews ,R., “Karadeniz’de En Eski Grek Yerleşmeleri”, (Çev.: Ömer Çapar), *AÜDTC Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırma Dergisi*, 15 (26), 1991, 303-327.
- Ebcioğlu, İsmet, “Sikke” (Bizans), *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM Yayınları, İstanbul 1997, III, 1665-1667.
- Emecen, Feridun M., “XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, (Aralık 1989), 157-166.

- Emecen, Feridun M., “Giresun”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XIV, 78-84.
- Emecen, Feridun M., “Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri”, *Giresun Tarih Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, 19-24.
- Emecen, Feridun M., “Clavijo’dan Fallmerayer’e: Giresun’da Seyyahlar (1404-1840)”, *Giresun Kültür Sempozyumu 30-31 Mayıs 1998 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1998, 23-30.
- Emir, Osman, “Eskiçağ’da Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Jeopolitik Önemi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi/Journal of Black Sea Studies*, (13), 2012, 9-26.
- Emir, Osman, “M.Ö VI. Yüzyılda Samsun ve Çevresinde Kolonizasyon Faaliyetleri”, Mehmet Aydın, (Ed.), *Samsun Sempozyumu 13-16 Ekim 2011*, Samsun Valiliği Yayınları, 3, Samsun 2012, 663-672.
- Emre, Nilay Yılmaz, *Bizans Sikkelerinde Dinsel Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1999.
- Erhan, Fatih- Girginer, K. Serdar- Tekin, Oğuz, “Mersin Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup Antik Dönem Etüdlük Sikkesinin Temizlik ve Koruma Çalışmaları ile Tarihlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 2008, 133-162.
- Erkiletlioğlu, Halit- Güler, Oğuz, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996.
- Eser, Meryem Acara, “Hristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç”, S. Doğan ve M. Kadiroğlu (Ed.), *Bizans ve Çevresinde Kültür*, Prof. Dr. S. Yıldız Ötükene Armağan, İstanbul 2010, 26-43.
- Eyice, Semavi, “Bizans İmparatorluğu’nun Çöküşünün Başlangıcı/The Beginning of The Demise of The Byzantine Empire”, *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi* (16), 2004/1, 183-208.

- Fatsa, Mehmet, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Giresun kırsalının İdari ve Sosyal Tarihi*, Giresun Belediyesi Yayınları, Giresun 2005.
- Georganteli, Eurydice, “Trapezuntine Money in The Balkans, Anatolia and The Black Sea, 13th-15th Centuries”, (Ed.), *Trebizond and The Black Sea*, Thessaloniki 2010, 93-112.
- Georganteli, Eurydice, “Transposed Images: Currencies and Legitimacy in the Late Medieval Eastern Mediterranean”, Jonathan Harris, Catherine Holmes & Eugenia Russell (Ed.), *Byzantines, Latins, and Turks in the Eastern Mediterranean World after 1150*, Oxford 2012, 141-182.
- Gezgin, İsmail, *Sanatın Mitolojisi-Prehistorik Çağdan Hristiyanlığa Kadar*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Giresun İl Yıllığı 1967*, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara 1968.
- Gökalp, Zeliha Demirel, *Yalvaç ve Isparta Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Sikkeleri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007.
- Gökalp, Zeliha Demirel, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009.
- Gökalp, Zeliha Demirel, “Malatya Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Bizans Anonim Follisleri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 2009, 217-250.
- Gökalp, Zeliha Demirel, “Battalgazi (Melitene) Definesi: VII. Mikhael Dukas’ın Histamenonları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2), (Aralık 2009), 81-96.
- Gökalp, Zeliha Demirel, “Malatya Arkeoloji Müzesi’ndeki X. Konstantinos Sikkeleri”, Sema Doğan, Mine Kadiroğlu (Ed.), *Bizans ve Çevre Kùltürler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, 157-163.
- Gökalp, Zeliha Demirel “Bolu Arkeoloji Müzesi’ndeki Bizans Altın Sikkeleri” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Anadolu University Journal of Social Sciences*, 11(2), 2011, 147-156.

- Gökalp, Zeliha Demirel, “Bizans Ekonomisi”, Levent Kayapınar (Ed.), Bizans Tarihi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2298- Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1295, Eskişehir 2013, 203-223.
- Gökalp, Zeliha Demirel *Malatya Arkeoloji Müzesi Bizans Sikkeleri Kataloğu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız, “M.Ö. 2000’li Yıllardan Günümüze Giresun’daki Türk Varlığı”, *Giresun Tarih Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, 25-50.
- Göktürk, Tevfik, “Sahte Sikkeler”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı* Anadolu Medeniyetler Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Yayın No: 11-17, (XVII), Ankara 2003, 225-258.
- Gökyıldırım, Turan, Eski “Yunan-Roma-Bizans Sikkelerinde Dini Motif ve Semboller”, *Anadolu’da Paranın Tarihi*, Bülent Arı (Ed.), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara 2011, 50-77.
- Grant, Michael, *Roma’dan Bizans’a*, (Çev.: Z. Zühre İlkelen), Homer Kitabevi, İstanbul 2000.
- Grierson, Philip, “Byzantine Coinage as Source Material”, j. M. Hussey, Obolensky, S. Runciman (Ed.) *Proceedings of The XIII th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford University Press, New York- Toronto 1967, 317-327.
- Grierson, Philip, *Byzantine Coinage*, *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington D. C 1999.
- Guest, Peter, “The Production, Supply and Use Of Late Roman and Early Byzantine Copper Coinage İn The Eastern Empire”, *The Numismatic Chronicle* 172, London 2012, 105-131.
- Gül, Muammer, “XIII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri İle Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/ Fırat University Journal of Social Science*, 13(2), 2003, 421-437.
- Gür, Selçuk *İlk İnsandan Selçuklu’ya Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirler*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2007.

- Haldon, John, *Bizans Tarihi Atlası* (Çev.: Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- Harl, Kenneth W., *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber Bizans (M.S. 498-1282)*, (Çev.: Burçak Delikan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.
- Hendy, Michael F., *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081-1261, Dumbarton Oaks Studies XII*, Trustees For Harvard University, Washington 1969.
- Herrin, Judith, *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, (Çev.: Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Howgego, Christopher, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (Çev.: Oğuz Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 1998.
- Hür, Ayşe, “Romanos IV Diogenes”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul-Kültür Bakanlığı Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, VI, 344.
- Hür, Ayşe, “Herakleios Hanedanlığı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul-Kültür Bakanlığı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, IV, 53-54.
- Hür, Ayşe, “Herakleios”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul-Kültür Bakanlığı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, IV, 52-53.
- Hür, Ayşe, “İustinianos I”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul-Kültür Bakanlığı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, IV, 308-309.
- Ildız, Erkan, *Eski Çağ’da Bankacılık ve Bankerlik, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları*, İstanbul 2013.
- Karaibrahimoğlu, Sacit, *Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları ile)*, Alkan Matbaası, Ankara 1969.
- Karaköse, Hasan, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınevi, Ankara 2006.
- Karaman, Oktay, “Seyahatnamelere Göre Giresun”, *Giresun Tarih Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul 1997, 163-172.
- Karwiese, Stefan, *Antik Nümizmatikçe Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

- Kaya, Abdullah, “Doğudaki Roma’nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37 (2), (Aralık 2013), 17-40.
- Kayapınar, Levent, “The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century (VII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla Kadar Bizans İktisadi Tarihi) ed. Angeliki E. Laiou, Washington, D. C., 2002, ISBN 0-88402- 288-9, III. Cilt, X+1205 (Kitap Tanıtma)”, *Belleten Yayınları*, 67 (250), Ankara 2003, 1005-1011.
- Kazdan, Alexander P., “Crown”, *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, I, Oxford University Press, New York 1991.
- Kazdan, Alexander P., “Mappa”, *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, II, Oxford University Press, New York 1991.
- Kazdan, Alexander P., “Skepter”, *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, III, Oxford University Press, New York 1991.
- Keçiş, Murat, “Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, *AÜDTC. Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), 2009, 143-162.
- Keçiş, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2009.
- King, Charles, *Karadeniz*, (Çev.: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Kose, Ahmet Hikmet, “Tarihsel ve Mitolojik Veriler Işığında Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Uygarlıklarının Madencilik Faaliyetleri”, *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, (39), 1991, 72-82.
- Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, (Çev.: Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Liannta, Eleni, “John II Comnenus (1118-43) or John III. Vatatzes (1222-54) ? (Distinguishing the Hyperpyra of John II From Those of John)”, *The Numismatic Chronicle*, 166, 2006, 269-299.
- Lightfoot, Chris, “Amorium’daki Sikke Buluntuları: Anadolu’da Bizans Para Ekonomisi İçin Yeni Kanıtlar”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, T.C.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, (3), 2003, 23-28.

Maneva, Maja Hadji, *Macedonia: Coins and History Guide Through The Permanent Museum Exhibition At NBRM*, National Bank of The Republic of Macedonia, Skopje 2008.

Miller, William, *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1461)*, (Çev.: Nurettin Süleymangil), Heyamola Yayınları, İstanbul 2007.

Morkholm, Otto, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar (İ.Ö. 336-188)*, (Çev.: Oğuz Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 2000.

Morrisson, Cecile, "Byzantine Money: Its Production and Circulation", Angeliki E. Laiou (Ed.), *The Economic History Of Byzantium: From The Seventh Through The Fifteenth Century*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C, 3 (39), 2002, 909-966.

Morrisson, Cecile, *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik Genel Bir Bakış*, (Çev.: Zeynep Çizmeli Ögün), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

Mutlu, Sena "Hatalı Bir Sikke Baskısı", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı*, T.C. Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2007, 143-148.

Mutlu, Sena, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Bizans Altın Sikkeleri", *Anadolu Medeniyetler Müzesi 1988 Yıllığı*, Dönmez Offset Müze Eserleri Turistik Yayınları, Ankara 1989, 67-87.

Nicol, Donald M., *Bizans ve Venedik/ Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.

Numismatica Ars Classica NAC AG, *An Important Series of Late Roman and Byzantine Coins*, AUCTION 75, Zurich 2013.

Okçu, Recep- Bursa Arkeoloji Müzesi- TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, *Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir*

Katalogu: The Archeological Museum of Bursa Coin Exhibition Catalogue, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2006.

Okur, Mehmet, “Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi’nde Pontusçu Faaliyetler”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (14), 2007,1-28.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devlet Tarihi*, (Çev.: Fikret Işıltan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Öğün, Zeynep Çizmeli - Özbil, Canan, “Çorum Müzesi Sikke Koleksiyonunda Bulunan Antik Sikkeler”, Önder İpek (Haz.), 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları No: 6, Çorum 2012, 155-170.

Öksüz, Melek, “Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış (I)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (5), 2005, 11-25.

Özcan, Hatice Özyurt, “Erzurum Arkeoloji Müzesi’ndeki Bizans Sikkeleri”, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara 2007, 1-16.

Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar (İlk Çağ ve Asya-Afrika Devletleri)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, III, Ankara 2005.

Öztürk, Özhan *Pontus: Antikçağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Genesis Kitap, Ankara 2012.

Pamuk, Şevket, “Para, Tarih ve Nümizmatik”, Tuncay Aykut, Şennur Aykut (Ed.), *Ak Akçe: Moğol ve İlhanlı Sikkeleri (Mongol and Ilkhanid Coins)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992, 9-30.

Pehlivan, Gülçin, “Erken Hristiyanlık ve Bizans’ta Melek Tasvirleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 32 (135), (Eylül- Aralık 2010), 101-112.

Pekşen, Okay, *Giresun İli Eskiçağ Tarihi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2012.

Polat, İbrahim Ethem, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, Vadi Yayınları, Ankara 2006.

- Retowski, Otto, *Die Münzen Der Komnenen Von Trapezunt*, Klinkhardt & Biermann, Braunschweig 1974.
- Schulze, Wolfgang- Goodwin, Tony, “Countermarking in Seventh Century Syria”, *Oriental Numismatic Society Newsletter*, 2005, 23-40.
- Schulze, Wolfgang, “The Byzantine ‘Eagle’ Countermark- Re-attributed From Egypt to Palestine”, *Israel Numismatic Research*, 4, 2009, 113-180.
- Selen, Hamit Sadi, “Bizans Devleti (395-1453)”, *AÜSBF Dergisi*, 10 (3), 1955, 64-77.
- Sevcenko, Nancy P., “Loros”, *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, II, Oxford University Press, New York 1991.
- Sever, İlker, “XIV. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Komnenos Devleti-Ceneviz İlişkileri ve Ceneviz’in Giresun Baskın’ı (1348)”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler*, I, Giresun Belediyesi Yayınları, Ankara 2009, 108-116.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (Çev.: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.
- Şentürk, Şennur, “At, Atlı ve Avcı Figürü/Horse and Rider, Hunter Figures”, Ersel Topraktepe (Ed.), *Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük: What the Coins Tell Us? Symbols And Multicultural Aspects In Medieval Anatolia Coins*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 69-81.
- Tek, Ahmet Tolga- Gökalp, Zeliha Demirel, “On İkinci Yüzyıl Bizans Dünyasında Para”, Ayla Ödekan, Engin Akyürek, Nevra Necipoğlu (Ed.), *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu: 25-28 Haziran 2007- İstanbul; Bildiriler*, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, 178-186.
- Tekin, Oğuz, “Antik Sikkeler ve Simgeler/Ancient Coins and Symbols”, Ersel Topraktepe (Ed.), *Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük: What the Coins Tell Us? Symbols And Multicultural Aspects In Medieval Anatolia Coins*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 13-25.
- Tekin, Oğuz, “Aşağı Anzaf (Van) Kazısından İslami Kontrmarklı Bir Bizans Sikkesi”, *Toplumsal Tarih*, 36 (Aralık 1996), 48-50.

- Tekin, Oğuz, “Lydia Krallığı’ndan Osmanlı İmparatorluğu’na Anadolu’da Sikke Darbı”, Bülent Arı (Ed.), *Anadolu’da Paranın Tarihi*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, Ankara 2011, 32-49.
- Tekin, Oğuz, *Antik Nümizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Tekin, Oğuz, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri /Byzantine Coins The Yapı Kredi Collection*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Tellioğlu, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2(2), (Spring 2007), 654-664.
- Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (Çev.: Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Tokalak, İsmail, *Bizans-Osmanlı Sentezi Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi*, Güler Boy Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Trak, Selçuk, “Giresun-Ordu ve Ardülkesinde Beşeri Coğrafya Araştırmaları”, *AÜDTC Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1943,145-159.
- Tulay, Ahmet Semih, *Genel Nümizmatik Sözlüğü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001.
- Türker, Alev, “Bizans Sanatında Meryem Tipleri: Kappadokia Örnekleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (130), (Ocak- Nisan 2009), 103-124.
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Bölgesel Göstergeler 2010, TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane*, TÜİK Yayınları, Ankara 2011.
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Seçilmiş Göstergelerle Giresun 2011*, TÜİK Yayınları, Ankara 2012.
- Uçkan, Yelda Olcay- Gökarp, Zeliha Demirel-Öztaşkın, Muradiye Bursalı, “Orta Bizans Dönemi”, *Ortaçağdan Günümüze Anadolu Uygarlıkları*, Erol Altınsapan (Ed.), *Ortaçağdan Günümüze Anadolu Uygarlıkları*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2452 Açık Öğretim Fakültesi No: 1424, Eskişehir 2013, 34-61.

- Umar, Bilge, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontus) Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2000.
- Usta, Aydın, “Zırh”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, XLIV, 391-394.
- Usta, Veysel, *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 1999.
- Ünal, Ceren Canuyar, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş, Tire Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri (5. Yüzyılın Sonu- 8. Yüzyılın Ortası)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 2004.
- Ünal, Ceren, “Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianos ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 13(2) (Ekim 2004), 119-137.
- Ünal, Ceren, “Geç Roma İmparatorluğundan Erken Dönem Bizans İmparatorluğuna Geçiş Sürecinde Basılan Sikke Tasvirlerinde İmparator Kostüm ve Aksesuarları”, *Olba XIII-Mersin Üniversitesi Kılıkia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*, Mersin 2006, 221-234.
- Ünal, Ceren, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Doktora Tezi), İzmir 2010.
- Ünal, Ceren, “Bizans Sikkelerinde Yer Alan Göksel Varlıklar ‘Kerubim ve Serafim’”, *Selevcia Ad Calycadnum I*, Olba Kazısı Yayınları, Ankara 2011, 111-132.
- Ünal, Ceren, “Trabzon İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) Dönemine Tarihlenen Balıkesir Kuva-Yi Milliye Müzesi’ndeki Üç Adet Asper”, *Selevcia Ad Calycadnum 2*, Olba Kazısı Yayınları, Ankara 2012, 141-162.
- Ünal, Ceren, *İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu – 8. Yüzyıl Ortası*, Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Matbaası, Manisa 2012.
- Ünal, Ceren, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2012.

- Ünal, Ceren, “Bizans Sikkelerinde Başmelek Mikhail ve Aziz Mikhail Tasvirleri”, *Selevcia Ad Calycadnum* 3, Olba Kazısı Yayınları, İstanbul 2013, 49-64.
- Vasiliev, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, (Çev.: Arif Müfit Mansel), Maarif Matbaası, Ankara 1943.
- Vasiliev, A. A., “The Foundation of The Empire of Trebizond (1204-1222)”, *Speculum*, 11(1), 1936, 3-37.
- Wroth, Warwick, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, I, London 1908.
- Wroth, Warwick, *Catalogue of The Coins of The Vandals, Ostrogoths and Lombards and of The Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in The British Museum*, London 1911.
- Yıldız, Cengiz, *VII.-X. YY.’larda İpek Yolu Ticaretinin Türk Tarihine Etkileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı, İstanbul 2005.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Bizans Tarihi”, *Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982, III, 434-511.
- Zachariadou, Elizabeth A., “Trabzon ve Türkler (1352-1402)”, (Çev.: Murat Keçiş), *OTAM*, (22), (Güz 2007), 221-241.

İNTERNET KAYNAKLARI

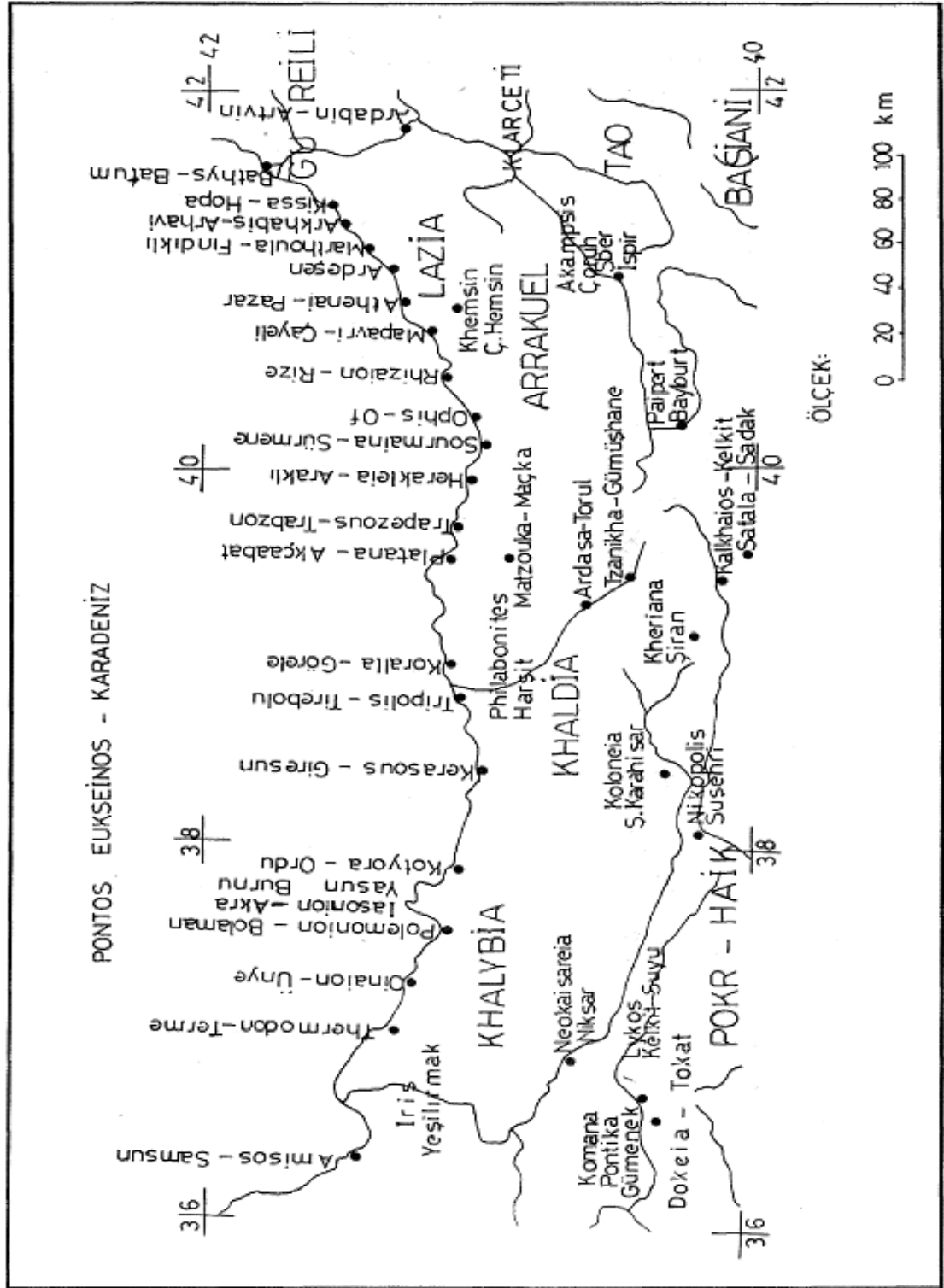
- Yamaner, Onur, “Bizans İkonakırcılığı Üzerine Bir İnceleme, III. Leon ve İkonakırcılık”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi*, (29), (Mart-Nisan 2012), 1-10. <http://www.Akademikbakis.org>.

EKLER

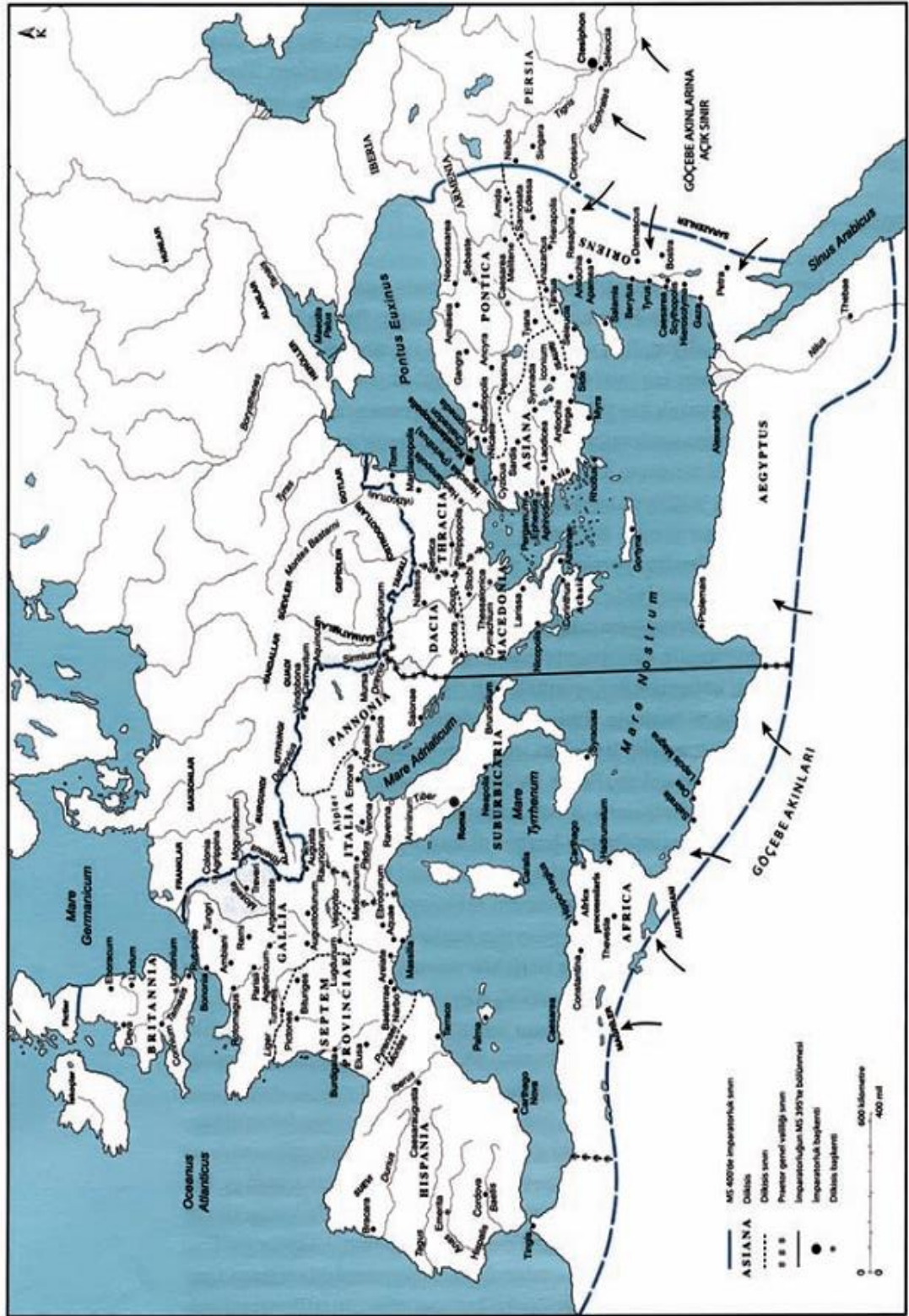
EK 1. HARİTALAR

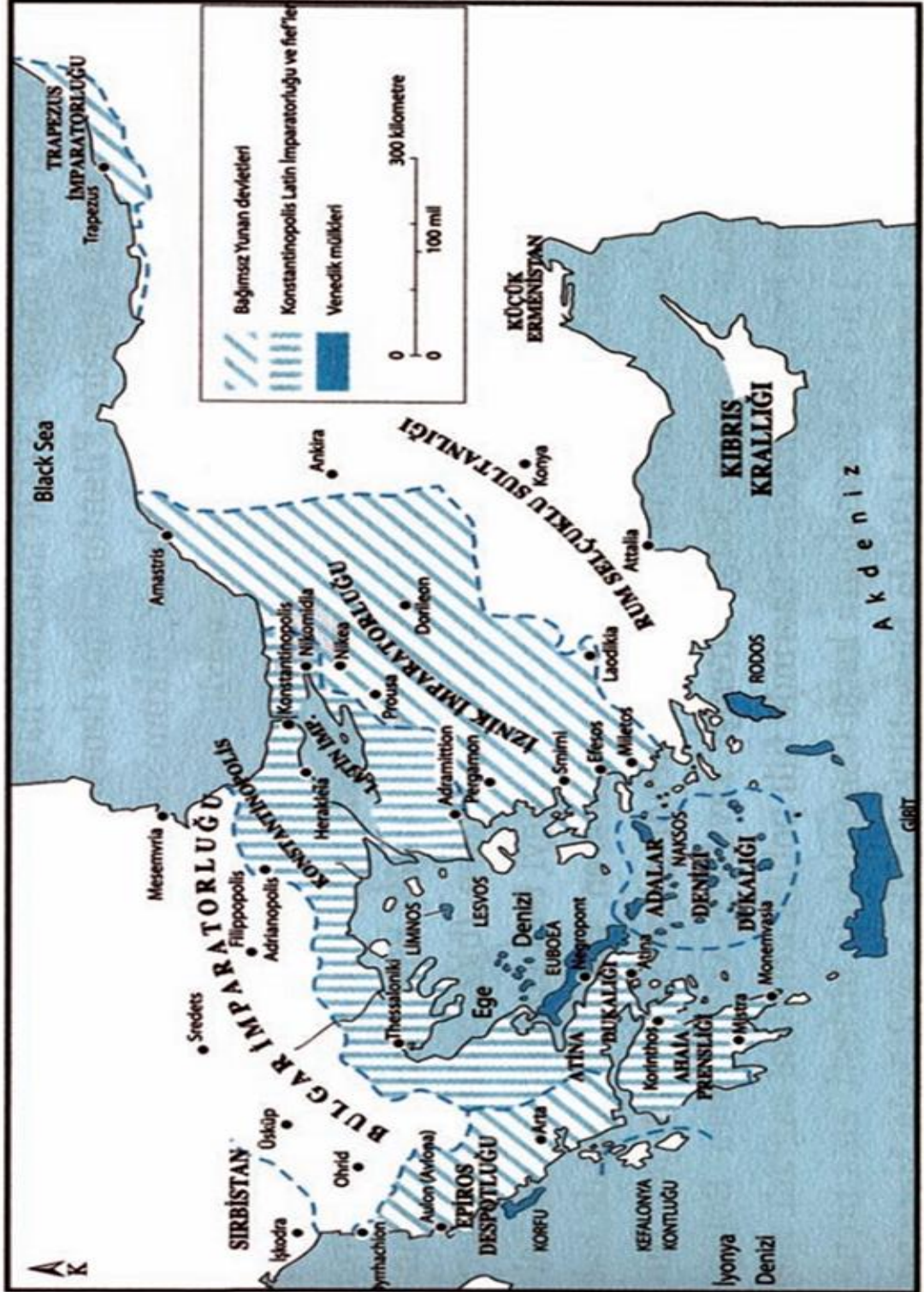
Harita 1. Giresun İl Haritası

Harita 2. Pontus Eukseinos Kıyısındaki Merkezler (Kose,73.)

Harita 3. Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu Sınırları (Haldon, 38.)

Harita 4. Latin istilası sonrasında kurulan imparatorluklar (Haldon, 201.)

EK 2. TABLOLAR

Tablo 1. Giresun Müzesi'nde Bulunan Altın Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı

	Solidus	Semisis	Histamenon	Hyperpyron	Elektron
I. Iustinianos	1				
II. Iustinos	1				
Phocas	2				
Herakleios	1				
II. Konstans	1	1			
X. Konstantinos Dukas			4		
IV. Romanos			5		
VII. Mikhail			1		
II. Ioannes					1
III. Ioannes Doukas Vatatzes				3	
Toplam	6	1	10	3	1

Tablo 2. Giresun Müzesi'nde Bulunan Gümüş Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı

	Miliarension	Billon	Asper
X. Konstantinos Dukas	1		
III. Ioannes Doukas Vatatzes		1	
I. Ionnes Komnenos			1
I. Manuel Komnenos			25
II. Ionnes Komnenos			9
II. Aleksios Komnenos			2
IV. Aleksios Komnenos			8
Toplam	1	1	45

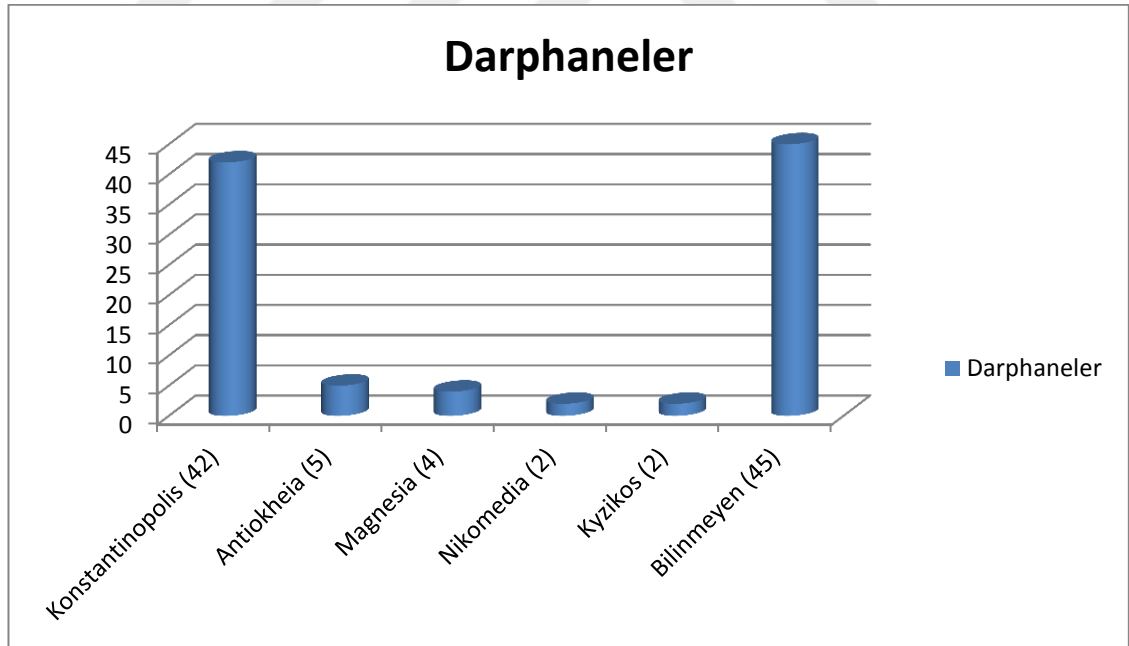
Tablo 3. Giresun Müzesi'nde Bulunan Bakır Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı

	40 Nummi	20 Nummi	Anonim Follis
I. Iustinos	2		
I. Iustinianos	2	1	
II. Iustinos	3		
II. Tiberios Konstantinos	2		
Maurikios Tiberios	2		
A2 Grubu			3
B Grubu			1
C Grubu			1
D Grubu			1
G Grubu			4
I. Grubu			1
X. Konstantinos Dukas Vatatzes	8		
IV. Romanos	1		
Toplam	20	1	11

EK 3. GRAFİKLER

Grafik 1. Giresun Müzesi'nde Bulunan Sikkelerin İmparatorluklara Göre Dağılımı

Grafik 2. Giresun Müzesinde Bulunan Sikkelerin Darphanelere Göre Dağılımı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Tülay Karaoğlu
Doğum Yeri ve Tarihi	Sungurlu/ÇORUM 04.04.1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bizans Sanatları Anabilim Dalı
İletişim	
E-Posta Adresi	tulay88_19@hotmail.com